

SIR JAMES
GEORGE FRAZER

Altın Dal

Büyü ve
Din Üzerine
Bir Çalışma

Çeviren: Mehmet H. Doğan

ALTIN DAL

Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma

Sir James George Frazer 1854'te Glasgow, İskoçya'da doğdu, 1941'de Cambridge'de öldü. 1869'da Glasgow Üniversitesi'ne, 1874'te de Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'a girdi. 1879'da Cambridge Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldı. 1914'te "Sir" unvanı aldı. Hayatı boyunca çok az seyahat eden Frazer, çalışmalarını dünyanın farklı yerlerindeki misyonerlerin ve sömürge idarecilerinin yazılarına, mektuplarına dayandırdı. Araştırmaları mitler ve dinler üzerine yoğunlaştı. Mitlerin ve ritüellerin din ile olan ilişkisini kapsamlı bir şekilde ele aldı. Düşüncenin gelişimini üç aşamada inceledi: en alt basamaktaki mitler ve büyüsel düşüncenin zamanla yerini dine, dinin de bilimsel düşünceye bıraktığını söyledi. İlk olarak 1890'da iki cilt olarak yayınlanan, 1915'te 12 cilde kadar genişlettiği *Altın Dal* başyapıtı olarak kabul edilir. Diğer önemli eserleri arasında *Totemism and Exogamy* (Totemcilik ve Dıştan Evlenme, 1910), *Folklore in the Old Testament* (Eski Ahit'te Folklor, 1918), *The Worship of Nature* (Tabiata Tapma, 1926), *Man, God and Immortality* (İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük, 1927) ve *Anthologia Anthropologica* (Antropoloji Ansiklopedisi, 1938) sayılabilir.

Mehmet H. Doğan 1931'de Adana'da doğdu. 1960'tan bu yana deneme-eleştiri arası yazılar yazıyor. Son on-on beş yıldır çalışma alanını şiir üzerine deneme ve eleştiri ile sınırladı. 1992-2001 arasında *Adam Sanat Şiir Yıllıkları'nı* hazırladı. YKY'den çıkan *Çağının Tanığı Olmak* (1993) ve *Şiir ve Eleştiri* (1998) de içinde olmak üzere altı deneme-eleştiri kitabı, İngilizce ve Fransızcadan yapılmış otuza yakın çevirisi var. Ayrıca, anılarını topladığı ilk kitap olan *Şimdi Uzaklardasın* 1999'da çıktı. *Yüzyılım Türk Şiiri (1900-2000)* (II-I Cilt-YKY) adlı antolojiyi hazırladı.

Başlıca çevirileri: Aristoteles, *Retorik* (YKY, 2004), Christopher Caudwell, *Yanulsama ve Gerçeklik* (1974), Sir James George Frazer, *Altın Dal* (İki cilt, 1991-92), Theodor H. Gaster, *Thespis* (2000), Fredric Jameson, *Marksizm ve Biçim* (YKY, 1997), Fredric Jameson, *Dil Hapishanesi* (YKY, 2002), Georg Lukacs, *Avrupa Gerçekçiliği* (1977), George Thompson, *İlk Filozoflar* (1988), Joseph Conrad, *Nostromo* (1985), Carson McCullers, *Altın Gözde Yansımalar* (1993), Carson McCullers, *Yalnız Bir Avcıdır Yürek* (1973), Susan Sontag, *Yanardağ Sevgilim* (2000), Thomas de Quincey, *İngiliz Posta Arabası* (YKY, 1995), Raymond Radiguet, *İçimizdeki Şeytan* (1987), Raymond Radiguet, *Orgel Kontu'nun Balosu* (1989).

SIR JAMES GEORGE FRAZER

Altın Dal

Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma

Çeviren: Mehmet H. Doğan

Yapı Kredi Yayınları - 2125
Doğan Kardeş - 175

Altın Dal / Sir James George Frazer
Hazırlayan: Robert K. G. Temple
Çeviren: Mehmet H. Doğan

Kitap Editörü: Betül Kadioğlu
Düzeltili: Fahri Güllüoğlu

Tasarım: Nahide Dikel

Baskı: Üç-Er Ofset
Yüzyıl Mah. Massit 5. Cad. No: 15 Bağcılar / İstanbul

1. Baskı: İstanbul, Kasım 2004
ISBN 975-08-0879-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2001
Text © Sir James George Frazer
Design © 1996 Labrynth Publishing (UK)
Abridgement © 1996 Robert Kyle Grenville Temple
Original Editions © 1950 Barclay's Bank Ltd.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.yapikrediyayinlari.com>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://yky.estore.com.tr>
<http://www.teleweb.com.tr>

İÇİNDEKİLER

Giriş • 7

BİRİNCİ BÖLÜM / Ormanın Kralı • 11

İKİNCİ BÖLÜM / Duygusal Büyü • 31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / Hava Koşulları Büyüsü • 49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / Egemen Büyücüler • 93

BEŞİNCİ BÖLÜM / Ölümlü Tanrılar • 103

ALTINCI BÖLÜM / Ağaca Tapınma • 141

YEDİNCİ BÖLÜM / Ruhun Korkuları • 167

SEKİZİNCİ BÖLÜM / Kötülüğün Aktarılması • 205

DOKUZUNCU BÖLÜM / Ateş Şenlikleri • 239

ONUNCU BÖLÜM / Başiboş Dolaşan Ruh • 283

ONBİRİNCİ BÖLÜM / Altın Dal • 323

Dizin • 353

Giriş

Altın Dal, toplumsal insanbilim üzerine bugüne kadar yayımlanmış yapıtların en etkili olanlarından biridir. Sir James Frazer'ın, araştırmacıların geçmişte kesin diye bakılan şeyleri sorguladıkları, insanın düşüncelerini ve inançlarını açıklama yolları aradıkları bir dönemde yazılmış olan on iki ciltlik bu başyapıtı, büyü'nün ve dinin kökenlerinin araştırılmasında bir dönüm noktasıydı. Frazer'ın, Nemi'nin kutsal korusunda Diana rahiplerinin garip ve kanlı öyküsünün anlamının araştırılması olarak başladığı şey, bütün dünyadaki geleneklerin, ritüellerin ve inançların daha uzak erimli ve ayrıntılı betimlemesine dönüştü. Çalışması onu dinin, Frazer'ın sözcükleriyle “doğayı ve insan yaşamını denetleyen ve yöneten” güçlerle uzlaşma girişimi olduğu düşüncesine götürdü.

Frazer'ın çalışmalarının dünya kültürü üzerinde, kitaplarının okurlarının çok ötesinde bir etkisi oldu. İncanın tarihi ve gelişimi üzerine yaptığı buluşlar, Darwin, toplumsal insanbilimci E.B. Tylor ve kendi arkadaşları olan öteki genç düşünürler çevresinde yaygın kültürel değişme akımlarına girdi. Frazer'ın insan incancının tarihi konusundaki görüşü temelde evrimci ve ruhbilimseldi. İnsanı, çevreyi denetlemenin bir aracı olarak büyüye inançtan, tanrıları ve ruhları yatıştıran dinsel inanca doğru ilerler biçimde tanımlıyordu o: Frazer'a göre, bu süreç içinde mantıksal üçüncü aşama bilimsel düşünceydi.

Onun çalışmaları ilk kez insani inanç konularının, içeriklerinden çok ruh-bilimsel anlamları bakımından önemli olduğunu açıkça ortaya çıkardı.

Totemcilik olgusunu aydınlatan ilk kişi, tabu konusunu ciddi olarak ele alan ilk modern yazar oldu o. Sigmund Freud, *Altın Dal*'ın ilk versiyonunun yayımlanışından yirmi iki yıl sonra *Totem ve Tabu*'yu yayımladı. Daha sonra ruhbilimci Carl Jung insan yaşantısının temelinde yattığına

inandığı kolektif arketipleri belirlerken, Frazer'ın geleneklere ve inanç tarihine duyduğu ilgiyi kullandı. T.S. Eliot ve D.H. Lawrence gibi yirminci yüzyıl yazarları *Altın Dal*'daki betimlemelerden ve fikirlerden esinlendiler.

Frazer (1854-1941) İskoçya, Glasgow'lu varlıklı bir aileden geliyordu. Önce, Charles Darwin'in kuramlarının kabul edilir olduğu ve düşüncede liberalleşmenin başladığı bir dönemde Glasgow Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Frazer klasikler, felsefe ve doğa felsefesi okumuş, öğrenimini Cambridge Üniversitesi'nde sürdürmüş ve Londra'da Middle Temple'da hukuk öğrenimi görmüştü. 1907'de Liverpool Üniversitesi'nde bir toplumsal insanbilim kürsüsüne girdi, fakat çok geçmeden oradan ayrıldı. Arkadaşı William Robertson Smith'in eski dinler konusundaki öncü çalışmasından esinlenerek folklor ve insanbilim üzerine yazılar yayımlamaya başladı. O zaman, *Encyclopaedia Britannica*'nın dokuzuncu baskısı için makaleler yazarak yoğun araştırmalara başladı; bu makalelerden ikisi tabu ve totemcilikle ilgiliydi. Büyük yapıtında bunlar egemen olacaktı.

Bundan sonra Frazer *Altın Dal* adında bir kitap yazmaya koyuldu; 1890'da iki cilt halinde yayımlandı bu çalışma. 1915 yılında tam boyutuna ulaşacak ve 1939'a kadar hâlâ ek ciltleri yayımlanacak olan aynı adlı yapıtın yalnızca ilk taslağıydı bu. Aynı izlek üzerine *Psyche's Task* adlı küçük bir kitap daha yazdı; bu kitapta "sahte kanı" olarak tanımladığı boş inancın, yetkeye karşı saygısını yükseltmede ve bu yolla birçok şiddet biçimini önlemede insanlığa yardımcı olduğu sonucuna varıyordu.

Çağdaşları her zaman onun yorumlarıyla aynı düşüncede olmasa da, Frazer'ın çalışmaları daha kendisi yaşarken alkışlandı, ünlendi. Bütün dünya üniversitelerinden onursal doktörlükler kazandı. 1914'te şövalyeliğe yükseltildi; British Academy'nin ve Royal Society'nin üyeliğine seçilen ender kişilerden biriydi. Batılı kafaları, doğa konusunda, insan kültüründe inancın işlevi konusunda katı dogmalardan kurtaran düşünce devriminin bir parçası oldu. Dünya tarihini, zengin etnografik materyali ve klasikler üzerine geniş bilgisini kullanarak bir bütün olarak ele alıyordu. Frazer'ın iki örnek özelliği daha vardı: yetersiz olduğunu gördüğü anda bir varsayımı değiştirmekten korkmuyordu ve aşırı uzmanlaşmadan yana değildi.

Altın Dal yaygın ününe karşın, uzunluğu yüzünden yalnızca uzmanlar tarafından okunur olmaya doğru gidiyordu. Bu konuda bir şeyler yapacak ilk kişi Frazer'ın karısı Lilly'ydı. 1924'te, kuramı tümüyle bir kenara bırakıp folklor üzerinde yoğunlaşarak resimli bir çocuk kitabı yapmak amacıyla *Altın Dal'dan Yapraklar*'ı yayımladı. Ertesi yıl, Frazer'ın kendisi yapıtını tek cilde indirerek yayımladı, fakat hâlâ ufak puntoyla 750 sayfalık bir kitaptı bu. Benim burada özetlediğim, yapıtın bu baskısıdır.

Frazer aslında bir ondokuzuncu yüzyıl düşünürüydü, toplumsal insanbilime yaklaşımlarsa değişmiş durumda. İlkel dü-

şünce tarzları konusundaki değerdendirnesi zaman zaman ka-
ba bulunuyor, görüşlerinden bazıları zamanımız düşünçesiyle
uyuşmuyor artık. Bununla birlikte, *Altın Dal* kültür tarihimi-
zin canlı bir parçası olmayı sürdürüyor. O biricik belge hazine-
si ve edebiyat yapıtıdır; Frazer'ın görkemli düzyazı biçemi ise
zevkle okunmaya değer. Onun yapıtını sıradan okurun okuya-
bileceğı ve resimli bir kitap haline getirmekle, her zaman hak
etmiş olduğı geniş okur kitlelerini onun bilgeliğinden yararlan-
dırmış olacağımızı umuyorum.

Robert Temple

Birinci Bölüm

ORMANIN KRALI

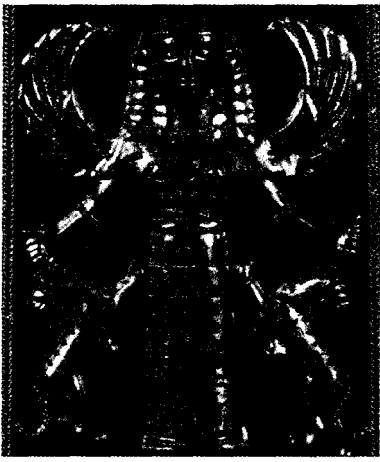

Resimseverler Turner'ın *Altın Dal* tablosunu mutlaka bilirler. Turner'ın olağanüstü aklının en sıradan doğa görünümünü bile içine daldırıp yücelttiği, imgelemin altın parlaklığıyla kaplı sahne, eskilerin “Diana'nın Aynası” dediği Nemi'deki küçük orman gölünün düşe benzer görünümünü verir. Alban Tepele-
rinin çevrelediği yemyeşil bir çukurdaki bu sakin suyu gören biri, bir daha unutamaz onu. Kıyılarında uyuklamakta olan tipik iki İtalyan köyü ve yine teraslanmış bahçeleri göle dimdik inen İtalyan sarayı, sahnenin sessizliğini, hatta yalnızlığını hiç bozamaz. Diana'nın kendisi de hâlâ bu تنها kıyılarda oyalanıyor, hâlâ bu vahşi ormana gelip gidiyor olabilir.

Eskil çağlarda bu orman görünümü, durmadan yinelenen garip bir trajedinin yaşandığı sahneydi. Gölün kuzey kıyısında, bugün Nemi köyünün üzerinde konumlandığı dimdik uçurumların hemen altında Diana Nemorensis ya da Orman Diana'sının kutsal korusu ve tapınağı bulunuyordu. Göl ve koru kimi zaman Aricia Gölü ve korusu olarak bilinirdi. Ama Aricia kasabası (bugünkü Ariccia) beş kilometre uzakta, Alban Dağı'nın eteklerinde bulunuyordu ve dağın kenarında küçük bir kratere benzeyen çukurdaki gölden dik bir bayırla ayrılıyordu.

Bu kutsal koruda bir tür ağaç yetişirdi; bu ağacın çevresindeyse, günün her saatinde, belki de gecenin geç saatlerine kadar, garip bir figürün gizlenmeye çalışarak dolaştığı görülürdü. Elinde kınından sıyrılmış bir kılıç taşırdı, sanki her an üzerine bir düşmanın saldıracağını bekler gibi dikkatle çevresini gözlerdi. Bir rahip ve bir katildi o; görmek için bakındığı adam, er ya da

Joseph
Mallord
Turner Altın.
Dal'ı ilk kez
1834'te
sergiledi.
Buradaki
detay
Cumae'li
kadın
bilicinin
Aeneas'ı
ruhlar
dünyasına
sokacak olan
altın dalı
havaya
kaldırılmış
durumda
gösteriyor.
Geride Nemi
Gölü ve
korusu
görünüyor.
Tate Gallery,
Londra.

Hayvanların sahibesi olarak betimlenen Yunan tanrıçası Artemis kanatlı ve aslanların eşliğinde görüldüyor. Roma döneminde Diana diye bilinirdi. Artemis Ay'ı, erkek kardeşi Apollon ise Güneş'i simgeliyordu. MÖ yedinci yüzyıla ait, Rodos'ta bulunmuş olan altın gerdanlıktan detay. British Museum, Londra.

geç onu öldürecek ve rahipliği onun elinden alacaktı. Kutsal yerin kuralı buydu. Rahipliğe aday olan, ancak rahibi öldürerek o yere geçebilirdi; onu öldürerek geçtiği bu yerde de daha güçlü ya da daha zeki biri tarafından öldürülünceye kadar kalırdı.

Bu tehlikeli ayrıcalıkla elde ettiği görev, beraberinde krallık unvanını da getirirdi ona; fakat tacı olan bir baş hiçbir zaman dertsiz kalamaz, ya da onunkinden daha belalı düşler peşini bırakmazdı. Çünkü yıl boyunca, yaz olsun kış olsun, hava iyi olsun kötü olsun, o tek başına nöbetini tutmak zorundaydı, ne zaman tedirgin

bir uykuya dalsa, yaşamı tehlikeye girerdi. Uyanıklığında ufacık bir gevşeme, kol ve bacak gücünde ya da kılıç kullanma ustalığında en küçük bir azalma onu tehlikeye sokardı; saçlarının ağarması onun ölüm fermanı demektir. Soylu ve dindar hacılara görünmesiyle birlikte o güzel manzara kararır, sanki pırıl pırıl bir havada bir bulutun güneşi karartması gibi. Bu acımasız ve uğursuz figürün görünmesiyle İtalyan göklerinin düşsel mavisi, yazın ağaçların altındaki benek benek gölgeler ve güneşte parıldayan ısı dalgaları birden yok olur giderdi. Biz bu sahneyi, ölü yaprakların giderek kalınlaştığı, rüzgârların bitmekte olan yıla ağıt yakar gibi uğuldadığı o vahşi sonbahar gecelerinden birinde geç kalmış bir yolcuya görünebileceği gibi canlandırıyoruz hayalimizde.

Bu garip rahiplik kuralının klasik eskil çağlarda bir benzeri daha yoktur, ve oradan kanıt getirilerek açıklanamaz. Bu olağandışı geleneği bir şekilde anlayabilmek için, önce bu ko-

nuda bize kadar gelmiş az sayıda ol-
gudan ve öyküden söz edeceğim. O
zaman Balder mitine dönecek ve as-
lında ortak bir mirasın iki yüzü olan
iki gelenek arasındaki güçlü bağı gö-
receğiz. Bütün bunların ortasında da
altın dal'ın doğası bulunmaktadır.

Fakat önce eskil yazarlardan
kalmış, Nemi'deki garip uygulama-
nın kökenleriyle ilgili öyküleri anla-
talım: Bir öyküye göre, Nemi'deki
Diana tapımı Orestes tarafından baş-
latılmıştır; Orestes, Tauris Yarım-
dası (şimdiki Kırım Yarımadası) Kra-
lı Thoas'ı öldürdükten sonra kız kar-
deşiyle birlikte İtalya'ya kaçmış, Ta-
uris Diana'sının tasvirini de bir demet dal içinde gizleyerek ya-
nında getirmiştir. Ölümünden sonra kemikleri Aricia'dan Ro-
ma'ya getirilmiş ve Concord tapınağının hemen yanındaki Ca-
pitoline bayırı üzerindeki Saturn tapınağının önüne gömülmüş-
tür.

Öykünün Tauris Diana'sına bağladığı kanlı dinsel tören,
karaya çıkan her yabancıнын onun sunağında kurban edildiği-
ni söylemektedir. Tarihçi Diodorus Siculus, Karadeniz'e yelken
açan yabancıların içecek su bulmak için karaya çıktıklarında
nasıl yakalandıklarını ve dinsel amaçlarla öldürüldüklerini an-
latan birçok örnek kaydetmektedir. Eskil çağlarda Karade-
niz'in, insanın kendisini tehlikeye atma pahasına açıldığı bir
deniz olduğu iyi bilinirdi.

Fakat bu tören İtalya'ya getirilince daha yumuşak, daha az
şiddetli bir şekil almıştır. Nemi'deki tapınakta üzerinden dal
koparılamayan bir ağaç yetişmektedir. Ancak sahibinden kaç-

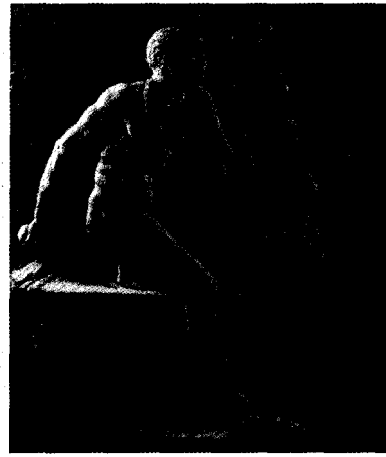
*Gök gürlemesi ve yıldırım tanrısı güçlü
ve acımasız Jüpiter (Zeus), ölümlü
sevgililerinden biri olan Akhilleus'un
anası Thetis ile. Olimpos tanrılarının
Nympha'lara ve ölümlülere kıyasla çok
büyük oldukları düşünülürdü. Jean
Baptiste Dominique Ingres. Musée
Granet, Aix-en-Provence.*

miş bir kölenin, eğer gücü yeterse, onun dallarından birini koparmasına izin verilmektedir. Bu girişiminde başarılı olan köleye rahiple bir tek dövüş yapma hakkı verilir ve onu öldürürse Ormanlar Kralı (*Rex Nemorensis*) unvanıyla onun yerine egemenlik sürerdi. Eski çağlardaki genel inanışa göre, yazgıyı belirleyen bu dal, Aeneas'ın Sibylla'nın buyruğuyla ölümler ülkesinde tehlikelerle dolu gezisine çıkmadan önce kopardığı Altın Dal idi.

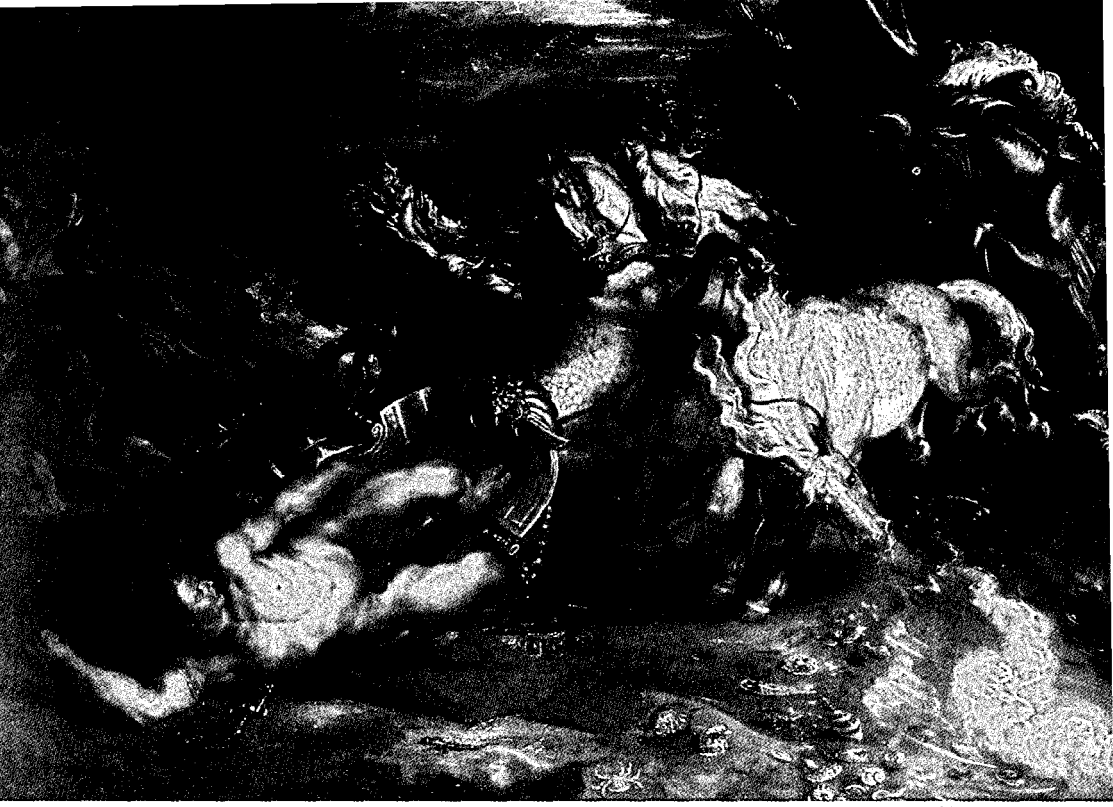
Kölenin kaçı, söylendiğine göre, Orestes'in kaçıını temsil ediyordu; onun rahiple dövüşü ise bir zamanlar Tauris Diana'sına sunulan, insan kurbanların bir kalıntısı idi. Bu kılıç zoruyla ardıl olma kuralı imparatorluk günlerine kadar gözlenmektedir; çünkü Caligula, buna benzer birçok kaçıklıkları arasında, Nemi rahibinin görevinde çok uzun süre kaldığını düşünerek onu öldürmek üzere daha güçlü bir alçak kiralamıştı; Antonine'ler çağında İtalya'ya uğramış olan Yunanlı bir gezgin o zamana kadar rahipliğin hâlâ bir tek dövüşte zafer kazanmanın ödülü olduğunu belirtiyor.

Nemi'deki Diana tapımının başta gelen bazı özellikleri bugün hâlâ fark edilebilir. Bölgedeki, adak olarak sunulan şeylerden, Diana'ya özellikle bir avcı, ayrıca, çocuğu olmayan erkek ve kadınlara yardım eden, gebe kadınlara kolay bir doğum başışlayan bir tanrıça olarak bakıldığı anlaşılıyor. Yine, onun törenlerinde ateş, büyük bir önem taşımış gibi görünüyor. Çünkü yılın en sıcak zamanında, ağustosun on üçünde yapılan Diana şenlikleri süresince koru çok sayıda meşaleyle aydınlatılır,

Orestes Delfi'de, yanında uyuyan bir Erinyes, bir Apollon heykeli ve bilici Sibylla'nın üç ayaklı sehpaı görölüyor. Kırım'dan tanrıça Diana'nın tasviriyle birlikte Nemi'ye kaçı, Aricia'da Diana tapımının kaynağı olarak kabul edilir. MÖ birinci yüzyıl, Herculanium'dan mermer bir Roma duvar kabartması. Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli.

*Korkusuz
bakire avcı
Diana,
elinde yayı,
yanında hızlı
av köpeğı ile
ormanlarda
dolaşırdı.
Geyikleri,
yirtıcı
hayvanları
ve kendisine
saygısızlık
eden
ölümlüleri
avladı.
Onaltıncı
yüzyıl,
Fontainebleu
okulundan
bir tablo,
Louvre,
Paris.*

Hippolytos'un ölümü. Söylenceye göre, Hippolytos, Virbius idi; Orman Kralları diye bilinen Diana rahipleri kuşağının ilk örneği. Peter Paul Rubens'in tablosu, 1611, Fitzwilliam Müzesi, Cambridge, İngiltere.

meşalelerin kızıl ışıkları gölün sularına yansırđı; bütün gün boyunca her evin ocağında kutsal ateş törenleri yapılırdı.

Onun bölgesinde bulunan bronz heykelcikler, tanrıçayı yukarı kaldırdığı sağ elinde bir meşale tutarken temsil etmektedir; duaları tanrıça tarafından duyulan kadınlar, istedikleri gerçekleştiğinde başlarına çelenkler takarak, ellerinde yanar meşalelerle gelirlerdi onun kutsal yerine. Kim olduğu bilinmeyen biri, İmparator Claudius ve ailesinin güvenliği için Nemi'deki küçük bir türbeye devamlı yanan bir lamba koymuştu. Koruda bulunmuş olan pişmiş topraktan lambalar, daha alçakgönüllü kimselerin aynı amaçla adadığı şeyler olabilir. Eğer böyle ise, Katolik kiliselerinde mum adama uygulamasıyla bu geleneğin benzerliği açık-

tır. Dahası, Nemi'de Diana'nın taşıdığı Vesta unvanı, tapınağında devamlı kutsal ateş yakıldığını açıkça gösteriyor. Tapınağın kuzeybatı köşesindeki, üç kademe üzerinde yükselen ve mozaik bir döşemeden izler taşıyan geniş yuvarlak bodrum katı, olasılıkla Vesta özelliğindeki Diana'nın yuvarlak tapınağını destekliyordu, tıpkı Roma Forumu'ndaki yuvarlak Vesta tapınağı gibi. Burada kutsal ateşi Vesta Bakireleri devam

ettiriyor olmalıydı, çünkü o noktada pişmiş topraktan bir Vesta Bakiresi başı bulunmuştu; kutsal genç kızların baktığı devamlı ateşe tapınmanın, en erken zamanlardan en geç zamanlara kadar Latium'da yaygın olduğu görülmektedir. Dahası, tanrıça onuruna her yıl yapılan şenliklerde av köpeklerine taç giydirilir, yabanıl hayvanlar rahat bırakılırdı; gençler onun onuruna bir arınma töreninden geçerd; şarap yapılırdı; şölende oğlak eti, üzerinde dumanlar tüten yapraktan tabaklarda pastalar, dallarda hâlâ kümeler halinde sarkan elmalar sunulurdu.

Fakat Diana, Nemi'deki korusunda tek başına egemenlik sürmezdi. Orman tapınağını kendinden daha küçük iki tanrıçayla paylaşırdı. Bunlardan biri, volkanik kayalardan doğduktan sonra, modern Nemi köyünün değirmenleri burada kurulmuş olduğu için Le Mole diye adlandırılan yerdeki göle çok güzel çağlayanlar halinde dökülen berrak suların perisi Egeria idi. Çakıl taşları üzerinden akarken çağıldayan dereden söz eden Ovidius, onun sularından birçok kez içtiğini anlatır. Çocuklu kadınlar Egeria'ya kurban keserlerdi, çünkü onun da Diana gibi kendilerine kolay bir doğum sağlayabileceğine inanırlardı. Öykü, bu perinin, akıllı kral Numa'nın karısı ya da sevgilisi ol-

Ökseotu (*Viscum album*), porsukağacı ve yosunla birlikte söylenenin 'altın dal'ı. Ondokuzuncu yüzyıldan bir renkli oyma.

Sadakatinden kuşkulandığı âşığı ölümlü Attis'i öc almak için çıldırtan Yunan ana tanrıçası Kybele'nin Roma başı. Tapını Anadolu'da Frigya'dan Roma'ya MÖ ikinci yüzyılda getirilmişti. Museo Nazionale Romano, Roma.

duğu, kralın kutsal korunun gizli yerlerinde onunla buluştuğu, ve Romalılara yaptığı yasaları ona bu kutsal kişiyle buluşmaların esinlediği şeklinde sü-rüyor. Plutarkhos söylenceyi tanrıçaların ölümlü erkeklere olan aşkını anlatan başka öykülerle karşılaştırıyor, örneğin Kybele ile Ay'ın Attis ve Endymion gibi yakışıklı delikanlılara olan aşkları gibi.

Bazılarına göre, âşıkların buluşma yeri Nemi ormanında değil de Roma'da, bir başka Egeria kaynağının karanlık bir mağarada fışkırdığı yer olan Porta Capena'nın dışında bir koruda idi. Vesta Bakireleri, Vesta tapı-

nağını yıkamak için, suyu her gün bu kaynaktan topraktan yapılma testilerle başlarının üzerinde taşıyarak getirirdi. Juvenal'in zamanında doğal kaya, mermer içine saklanmıştı, kutsal bölge, çingeneler gibi koruda oturma cezasına çarptırılmış yoksul Yahudi grupları tarafından kirletiliyordu. Nemi gölüne dökülen kaynağın gerçek ve ilk Egeria olduğunu, ilk yerleşiciler Alban tepelerinden Tiber kıyılarına gelirlerken beraberlerinde periyi de getirdiklerini ve kentin kapıları dışındaki koruda ona yeni bir yuva bulduklarını varsayabiliriz. Kutsal bölgede, insan bedeninin çeşitli parçalarının pişmiş topraktan modelleriyle birlikte bulunan hamam kalıntıları Egeria'nın sularının hastaları iyileştirmede kullanıldığını gösteriyor; hastalar umutlarını bu sulara bağlamış ve teşekkürlerini, Avrupa'nın birçok yerinde hâlâ görülen bir âdete uygun olarak, hastalıklı organlarının tasvirlerini tanrıçaya adayarak göstermiş olabilirler. Bugün bile kaynağın tıbbi özellikleri hâlâ unutulmamış gibi görünüyor.

Nemi'deki bu küçük tanrılardan ötekisi Virbius idi. Söylenceye göre Virbius, avcılık sanatını kentaur Chiron'dan öğrenmiş, günlerini yeşil koruda, tek arkadaşı bakire avcı (Diana'nın Yunan karşılığı) Artemis'le yabanıl hayvan avlayarak geçiren yakışıklı ve dürüst, genç Yunan kahraman Hippolytos idi. Onun kutsal dostluğundan gurur duyan delikanlı, kadınlara âşık olmayı küçümserdi, bu da onun felaketi oldu. Çünkü onun bu küçümsemesinden alınan Aphrodite, üvey annesi Phaidra'yı ona âşık etti; Hippolytos onun çirkin yaklaşımlarını aşağılayınca da Phaidra onu babası Theseus'a şikâyet edip kendisini kirletmek istediğini söyledi. Babası bu iftiraya inandı ve efendisi Poseidon'a bu hayali suçun öcünü alması için yalvardı. Hippolytos Saron Körfezi kıyısında bir araba yarışında arabasını sürerken, deniz tanrısı dalgalarla azgın bir boğa gönderdi. Ürken atları Hippolytos'u arabasından attı ve dizginlere dolayan Hippolytos atlarının ayakları altında can verdi. Fakat Diana, Hippolytos'a duyduğu aşk yüzünden hekim Asklepios'u hekimlikteki ustalığıyla, otları kullanarak genç ve yakışıklı avcıcıyı hayata döndürmeye ikna etti. Ölümlü bir erkeğin ölümün kapılarından geri dönmesine kızan Jüpiter, başkasının işine burnunu sokan hekimi Hades'e attı. Fakat Diana sevdiği kişiyi öfkeli tanrıdan kalın bir bulut içinde gizledi, onu yaşlandırarak yüz hatlarını değiştirdi ve uzaklara Nemi vadilerine taşıdı ve nympha Egeria'ya emanet etti, orada İtalya ormanlarının derinliklerinde Virbius adıyla, meçhul ve yalnız yaşayacaktı. Orada bir kral olarak hüküm sürdü, yine orada Diana'ya bir bölge ayırdı. Virbius adında güzel bir oğlu oldu, babasının yazgısından cesareti kırılmayan Virbius ateşli küheylanlardan bir takım kurdu, Aeneas'a ve Troyalıları karşı savaşta Latinlere katıldı. Virbius'a tanrı olarak yalnızca Nemi'de değil başka yerlerde de tapınılıyordu; çünkü Campania'da onun hizmetine adanmış özel bir rahipten söz edildiğini duyuyoruz.

(Yunan mitolojisinde Demeter olarak bilinen) Ceres ekin ve hasat tanrıçasıydı. Kızı Persephone Hades tarafından yeraltına kaçırılmıştı, fakat her yıl ilkbahardan sonbahara kadar yeryüzüne dönmeye izin veriliyordu; yenilenmenin ve yeniden doğuşun bir simgesiydi. Onyedinci yüzyıldan Pietro Bianchi'nin tablosu.

Atlar, Hippolytos'u öldürdükleri için Aricia korusundan ve tapımdan sürüldü. Virbius'un tasvirine dokunmak yasağı. Bazıları onun güneş olduğunu düşünürdü. "Fakat gerçek şu ki," diyor Servius, "Attis Tanrıların Anası ile, Erichthonius Minerva ile ve Adonis Venüs ile nasıl ilişkili ise o da Diana ile ilişkili bir kutsal kişidir." Şimdi bu ilişkinin ne olduğunu sorgulayacağız. Burada, bu mitsel kişiliğin, uzun ve inişli çıkışlı kariyerinde dikkate değer bir yaşam inadı sergileyişi izlemeye değer. Çünkü hiç kuşkusuz, Roma

Takvimi'ndeki, Diana'nın gününde, yani ağustosun on üçünde atları tarafından sürüklenerek öldürülen Aziz Hippolytos, azgın bir günahkâr olarak iki kez öldükten sonra bir Hristiyan azizi olarak yeniden hayata dönen aynı adlı Yunan kahramanından başkası değildi.

Nemi'deki Diana tapımını açıklamak için anlatılan öykülerin tarihe uygun olmadığına bizi inandırmak için ayrıntılı kanıtlara gerek yok. Bunların, bir dinsel ritüeli açıklamak için uydurulmuş geniş mitler sınıfına ait olduğu, bu ritüelle yabancı bir ritüel arasında izlenebilecek, gerçek ya da hayali benzerlikten başka bir temeli olmadığı apaçık. Nemi mitlerinin uyumsuzluğu aslında gözle görülebilir, çünkü tapımın temeli, ritüelin şu ya da bu özelliğinin açıklanması gerektiğinde, bir Orestes'e, bir Hippolytos'a götürülüyor. Bu tür öykülerin gerçek değeri, karşılaştırılabileceği bir standart sağlayarak tapımın doğasını açıklamaya yaramasında; dahası, gerçek kökenin söylencesel bir eski za-

manın sisleri içinde kaybolmuş olduğunu göstererek onun çok saygın çağına dolaylı tanıklıklar taşımasındadır. Bu sonuncu durumda, bu Nemi söylenceleri, kutsal korunun, bir Latin diktatörü olan Tusculumlu Egerius Baebius ya da Laevius diye biri tarafından Tusculum, Aricia, Lanuvium, Laurentum, Cora, Tibur, Pometia ve Ardea halkları adına Diana'ya verildiği, Yaşlı Cato tarafından doğrulanan sözümona tarihsel gelenekten daha güvenilirdir belki de. Bu öykünün, aslında kutsal yerin o büyük çağına ait olduğu besbelli, çünkü onun tarihini Pometia'nın Romalılar tarafından kovulduğu ve tarihten kaybolduğu MÖ 495 yılından bir süre önceye götürür gibi görünüyor. Fakat Aricia rahipliği gibi barbar bir yönetimin Latin kentleri gibi bir uygarlaşmış topluluklar birliği tarafından bilerek kurulmuş olduğunu varsayamayız. İtalya'nın henüz, tarihsel dönemde bilebildiğimiz durumdan çok daha vahşi bir durumda olduğu, insan belleğinin ötesinde bir zamandan o güne gelmiş olmalı.

Kutsal yerin kuruluşunu, "Aricia'da birçok Manius vardır" deyişinin ortaya çıkmasına neden olmuş olan Manius Egerius diye birine bağlayan bir başka öykü, öykünün güvenilirliğini doğrulamaktan çok sarsıyor. Kimileri, Manius Egerius'un uzun sürmüş, seçkin bir soyun atası olduğunu ileri sürerek bu özdeyişi açıklamaya çalışırken, kimileri de bunun Aricia'da birçok çirkin ve sakat insanın bulunduğu anlamına geldiğini düşünüyor ve Manius adının çocukları korkutmak için söylenen cin ya da umacı anlamına gelen *Mania*'dan türediğini söylüyorlar. Romalı bir hiciv yazarı Manius adını, Aricia yamaçlarında hacıları bekleyen dilencileri simgelemekte kullanıyor. Aricialı Manius Egerius ile Tusculumlu Egerius Laevius arasındaki farklılıkla ve de iki adın mitsel Egeria adına benzerliğiyle birlikte bu görüş ayrılıkları bizde kuşkular uyandırıyor. Fakat Cato'nun kaydettiği gelenek duruma öyle uygun ve onu ileri süren kişi öyle saygın görünüyor ki, onu aslı esası olmayan bir

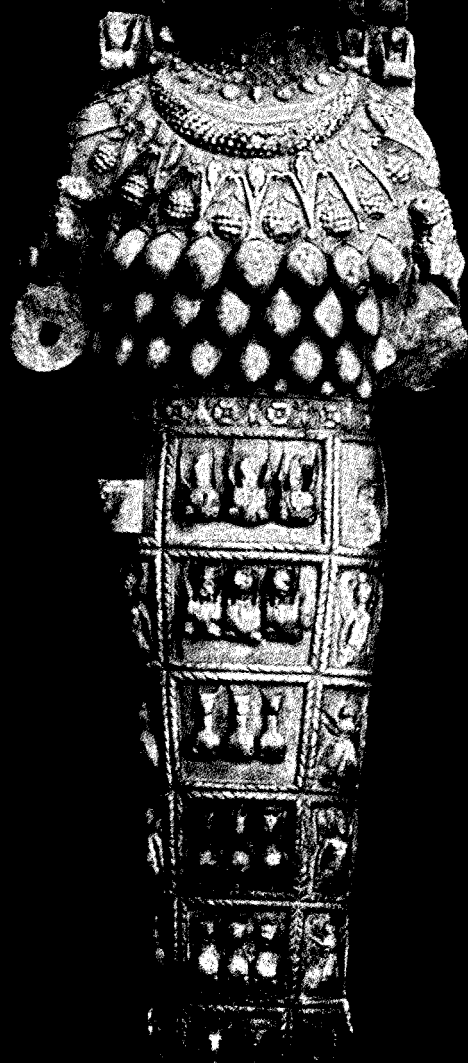

Diana genç kadınların ve onların bekâretlerinin amansız koruyucusuydu, izleyicilerinin namusuna yapılan saygısızlığın cezası çok ciddiydi. Detay, Aktaion'un Diana'yı ve Nympha'larını dereye yıkanırken yakalayışını gösteriyor. Tiziano'nun tablosu, 1556-59. İskoçya, Ulusal Galerî.

uydurma olarak kulak ardı etmemizi önlüyor. Tersine, tapınağın sahiden de birleşik devletler tarafından gerçekleştirilmiş eski bir restorasyonuna ya da yeniden kuruluşuna gönderme yapıldığını varsayabiliriz. Ne olursa olsun, korunun eski zamanlardan beri, bütün Latin konfederasyonu için olmasa bile, ülkenin en eski kentlerinin birçoğu için ortak bir tapınma yeri olduğu inancına tanıklık ediyor. Orestes ve Hippolytos'la ilgili Aricia söylenceleri, tarih olarak değerli olmasa da, başka tapı-

nakların ritüelleri ve mitleriyle karşılaştırarak Nemi'deki tapımı daha iyi anlamamıza yardım etmesi bakımından belli bir değere sahiptir. Kendimize şunu sormalıyız: Bu söylenceleri yaratanlar neden Virbius ve Ormanların Kralı'nı açıklamak için Orestes ile Hippolytos'u seçiyorlar? Orestes'le ilgili yanıt açık. Orestes ve ancak insan kanı ile yatıştırılabilen Tauris Diana'sı tasviri, Aricia rahipliğini kanla elde etme kuralını anlaşılır kılmak için konuya sokulmaktaydı. Hippolytos'a gelince durum o kadar basit değil. Onun ölüm şekli, atların korudan sürülüşü için yeterince kolay bir neden akla getiriyor; ama yalnız başına bu, kimliğinin açıklanması için yeterli görünmüyor pek. Hippolytos söylencesi ya da miti kadar Diana tapımını da inceleyerek daha derine inmeye çalışmamız gerekir.

Hippolytos'un, bugün Hesperide'ler bahçesi üzerinde süzülerek yükselen yüksek servilerle birlikte portakal ve limon bahçelerinin dimdik, dış dış dağların eteklerindeki bereketli kıyı şeridini örttüğü, karanın çepeçevre sardığı o güzel koyda yer alan ata yurdu Troizen'de ünlü bir tapınağı vardı. Sakin koyun açık denizden koruduğu mavi sularının karşısında, Poseidon'un, dorukları çam ağaçlarının koyu yeşilinde gizlenmiş kutsal adası yükseliyordu. Hippolytos'a bu güzel kıyıda tapılırdı. Bu kutsal bölgenin içinde eski görünümlü bir tapınak bulunuyordu. Törenleri yaşam boyu görevde kalan bir rahip yönetirdi; her yıl onuruna bir kurban şenliği yapılırdı, erken yazgısına evlenmemiş genç kızların ağlaması ve hüznü şarkılarıyla yas tutulurdu. Gençler ve evlenmemiş kızlar, evlenmeden önce saçlarından lüleler bırakırdı tapınağına. İnsanlara sorduğunuzda göstermeseler de mezarı Troizen'deydi. Bize, büyük olasılıkla, gençliğinin en güzel günlerinde ölmüş, genç kızların her yıl yasını tuttuğu, Artemis'in sevgilisi yakışıklı Hippolytos'un kişiliğinde, eski dinlerde çok sık rastlanan ve en ünlü örneğini Adonis'in oluşturduğu, bir tanrıçanın ölümlü âşıklarından bi-

rini bulduğumuz söylenmekte. Söylenceye göre, Artemis'in ve Phaidra'nın, Hippolytos uğruna girdikleri rekabet, Phaidra Aphrodite'nin bir eşinden başka bir şey olmadığı için, Aphrodite ile Proserpine'in Adonis'in aşkı için rekabetleri gibi farklı adlar altından yeniden üretilir. Bu kuram belki de, ne Hippolytos'a ne de Artemis'e yapılmış bir haksızlıktır. Çünkü Artemis aslında büyük bir bereket tanrıçasıdır, erken dinlerin ilkelerine göre, doğaya bereket getiren kişinin kendisinin bereketli olması gerekir, bunun için de mutlaka bir eşi olmalıdır. Bu görüşe göre, Hippolytos, Troizen'de Artemis'in erkek arkadaşıydı, ve Troizenli gençlerin ve evlenmemiş kızların ona sunduğu kesik bukleler, onun tanrıça ile birlikteliğini güçlendirmek ve böylece toprağın, sığırların ve insanlığın bereketliliğini artırmak amacına yönelikti.

Troizen'de Hippolytos'un bölgesinde, toprağın verimliliğiyle ilişkileri kuşkusuz olan Damia ve Auksesia adında iki dişi güce tapılması bu görüşü destekleyen bir şeydir. Epidauros kentinde kıtlık baş gösterdiğinde halk, bir bilicinin sözünü dinleyerek Damia ile Auksesia'nın kutsal zeytin ağacı odunundan tasvirlerini oyar, bunları asar asmaz toprak yeniden meyveye dururdu. Ayrıca, Troizen'de ve besbelli Hippolytos'un bölgesinde Troizenlilerin onlara verdiği adla bu bakire kızların onuruna garip bir taş atma şenliği düzenlenirdi; benzeri geleneklerin iyi ürün alma amacıyla birçok yerde uygulandığını göstermek kolaydır.

Genç Hippolytos'un trajik ölümü öyküsünde, ölümsüz bir tanrıçanın aşkının kısa süren sevincini yaşamlarıyla ödemiş olan güzel fakat ölümlü başka gençlerin benzeri öyküleriyle bir özdeşlik görebiliriz. Bu talihsiz âşıklar belki de yalnızca mit değillerdi; mor menekşe çiçeğinde, anemonun kırmızı beneğinde, ya da gülün koyu kırmızı rengine onların dökülen kanının izini süren söylencelerse yaz çiçekleri gibi uçucu gençliğin ve gü-

*Efes'in
Büyük
Artemis'ine
ait anıtsal
bir Yunan
heykeli, MS
yaklaşık
150.
Anadolu'da
Artemis'e
bereket
tanrıçası
olarak
tapınılırdı.
Resimde çok
memeli,
hayvan
derileriyle
süslü bir
giysi içinde
tasvir
ediliyor. Efes
Arkeoloji
Müzesi,
Türkiye.*

zelliğinin anlamsız şiirsel simgeleri değildi. Bu türlü masallar insan yaşamıyla doğal yaşam arasındaki ilişkinin daha derin bir felsefesini –insan kurban edilişi gibi trajik bir uygulamaya yol açmış olan üzücü bir felsefeyi– içerir.

Belki de eskilerin, Artemis'in âşığı Hippolytos'u, Servius'a göre, Venüs'ün karşısında Adonis'in ya da Tanrıların Anası'nın karşısında Attis'in olduğu gibi Diana'nın karşısında olan Virbius'la neden özdeşleştirdiğini anlayabiliriz artık. Çünkü Artemis gibi Diana da genel olarak bereketin, özel olarak da çocuk doğumunun tanrıçasıydı. Böyle olduğu için de, tıpkı Yunan karşılığı gibi, erkek bir arkadaş gereksinimi vardı. Bu erkek arkadaş, eğer Servius haklıysa, Virbius idi. Kutsal korunun kurucusu ve Nemi'nin ilk kralı olma özelliğiyle Virbius, Ormanın Kralları unvanı ile Diana'ya hizmet etmiş ve onun gibi birbiri ardından kötü bir sona uğramış rahipler kuşağının açıkça mitsel atası ya da arketipidir. Bu yüzden, Virbius Diana'ya göre ne ise, onların da korunun tanrıçasıyla aynı ilişkide olduğunu varsaymak doğaldır; kısacası, ölümlü Orman Kralının kraliçesi, ormanın Diana'sıydı. Kralın hayatı pahasına koruduğu kutsal ağaç Diana'nın kendi bedenleşmesi sayılıyor idiye, ki olası görünüyor bu, tanrıçanın rahibi ağaca tanrıçası olarak tapınmakla kalmaz, karısı olarak da onu bağrına basar. Bu varsayımda en azından saçma bir şey yoktur, çünkü Plinius zamanında bile soylu bir Romalı Alban tepelerindeki bir başka Diana kutsal korusunda güzel bir kayın ağacına aynı davranışı gösterirdi. Onu kucaklar, öper, gölgesinde uzanır, gövdesine şarap dökerdi. Açıkça, ağacı tanrıça sayardı. Erkeklerin ve kadınların fiziksel olarak ağaçlarla evlenmeleri geleneği Hindistan'da ve Doğu'nun başka bölgelerinde hâlâ geçerli bir uygulamadır. Eski Latium'da neden olmasın?

Kanıtları bir bütün olarak gözden geçirirsek, Nemi'deki kutsal korusunda Diana tapımının çok önemli ve çok eski ol-

duğu; kendisinin ormanlık alanların ve yabanıl yaratıkların, olasılıkla evcil sığırların, toprağın ürünlerinin de tanrıçası olarak sayıldığı; çocukları olan erkek ve kadınları kutsadığı ve doğumda analara yardım ettiği; iffetli bakirelerin gözetdiği kutsal ateşinin kendi bölgesinde yuvarlak bir tapınakta devamlı olarak yandığı; doğum anında kadınlara yardım ederek Diana'nın görevlerinden birini üzerine alan ve kutsal koruda eski bir Roma kralıyla çiftleştiği var sayılan su perisi Egeria ile ilişkili olduğu; ayrıca Ormanın Diana'sının, Venüs'ün Adonis'i, Kibele'nin Attis'i olduğu gibi Virbius adında bir erkek arkadaşı olduğu; son olarak, bu mitsel Virbius'un tarihsel zamanlarda devamlı olarak ardıllarının kılıcıyla can veren ve yaşamları bir şekilde koruda yetişen belli bir ağaçla bağlantılı olan, çünkü ağaca bir zarar verilmedikçe yaşamları güvende olan Ormanın Kralları diye tanınan bir rahip soyuyla temsil edildiği sonucuna varırız.

Bu sonuçların tek başına rahipliğin ardıllığı hakkındaki garip kuralı açıklamaya yetmeyeceği açıktır. Ama daha geniş bir alanın gözden geçirilmesi, bu kanıtların sorunun çözümünün tohumlarını içerdiğini düşündürtebilir bize. Şimdi bu daha geniş alana dönmeliyiz yüzümüzü. Uzun fakat ilginç ve büyüleyici bir keşif yolculuğu olacak bu: birçok yabancı toprağı gezecek, garip yabancı insanlarla ve daha da garip geleneklerle karşılaşacağız. Yeterli rüzgâr var; yelkenlerimizi açıp İtalya sahilini bir süre için arkamızda bırakacağız.

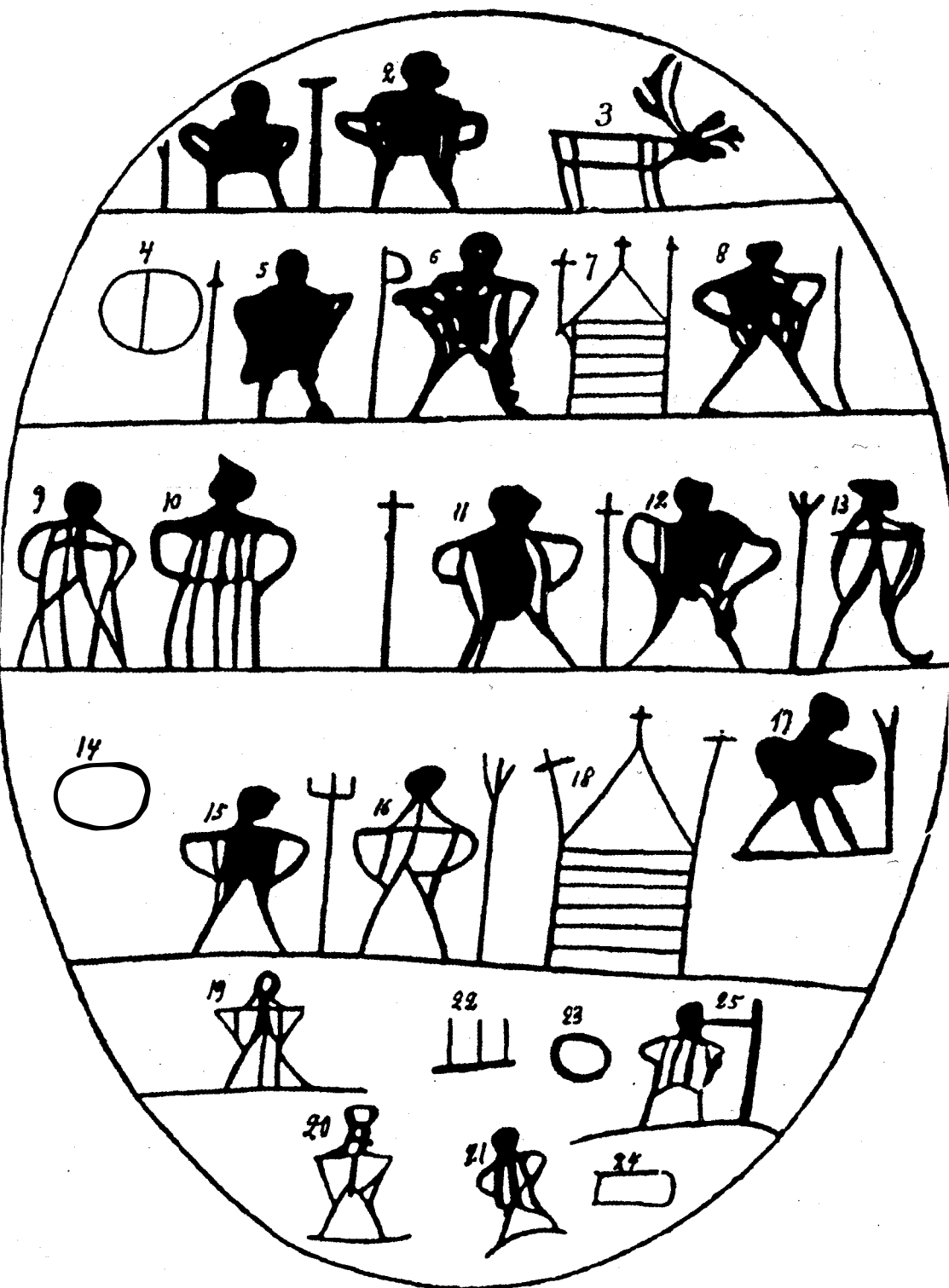

Yunan kahramanı Odysseus'un (Ulysses olarak da bilinir) söylencesel yolculuğu onu birçok yabancı toprağa götürmüştü. Alessandro Allori Bronzino'nun freski, Palazzo Salviati, Floransa...

İkinci Bölüm
DUYGUSAL BÜYÜ

*Güney
Sudan'da
Dinka
kabilesinden
bir Binzar
büyücü-
hekim.*

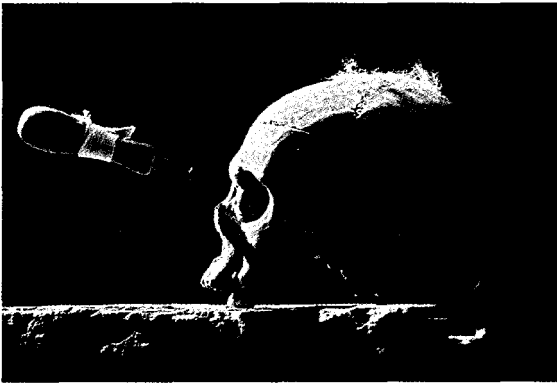
Büyünün dayandığı düşüncenin ilkelerini çözümlersek, bunların olasılıkla ikiye ayrıldığı görülecektir: bunlardan ilki, benzerin kendi benzerini doğuracağı, ya da bir etkinin kendi nedenine benzediği ilkesidir; ikincisi, bir kez birbirine dokunmuş şeylerin fiziksel temas kesildikten sonra da, uzaktan birbirini etkilemeye devam edeceği ilkesidir. İlk ilkeye Benzerlik Yasası, ikincisineyse Dokunma ya da Bulaşma Yasası denilebilir. Büyücü, bu ilkelerin ilkinden yani Benzerlik Yasası'ndan, istediği etkiyi yalnızca taklit etmekle yaratabileceğini, ikincisinden, maddi bir şeye ne yaparsa bunun o nesnenin bir zamanlar dokunduğu kişiyi, bu onun bedeninin bir parçası olsun ya da olmasın, aynı şekilde etkileyeceğini çıkarır.

Büyü, yanıltıcı bir davranış kılavuzu olduğu kadar sahte bir doğal yasa sistemidir; eksik bir sanat olduğu kadar sahte bir bilimdir. Bir doğal yasa sistemi olarak, yani, bütün dünyada olayların ardışıklığını belirleyen kuralların bir ifadesi olarak bakıldığında, kuramsal büyü diye, insanların kendi sonlarını anlamak için yerine getirdiği bir yargılar grubu olarak bakıldığında, kılğısal büyü diye adlandırılabilir. Aynı zamanda ilkel büyücü-

Bilim ve büyü ortaçağ simya araştırmalarında birleşmişti. Tablo bir simyacının gizemli laboratuvarını gösteriyor. Giovanni Stradano, 1570. Palazzo Vecchio, Floransa.

Bir Torne-Lapon davulu üzerindeki resimler. Fin-ugor halkı, özellikle de Laponlar, Şamanizm ve büyüde çok ünlüydü. Kutsal davul şaman donanımının güçlü bir parçasıydı. Bu davullar ondokuzuncu yüzyıl sonunda hâlâ kullanılıyordu. Irkların Mitolojisi'nden, IV. Cilt, Londra, 1925.

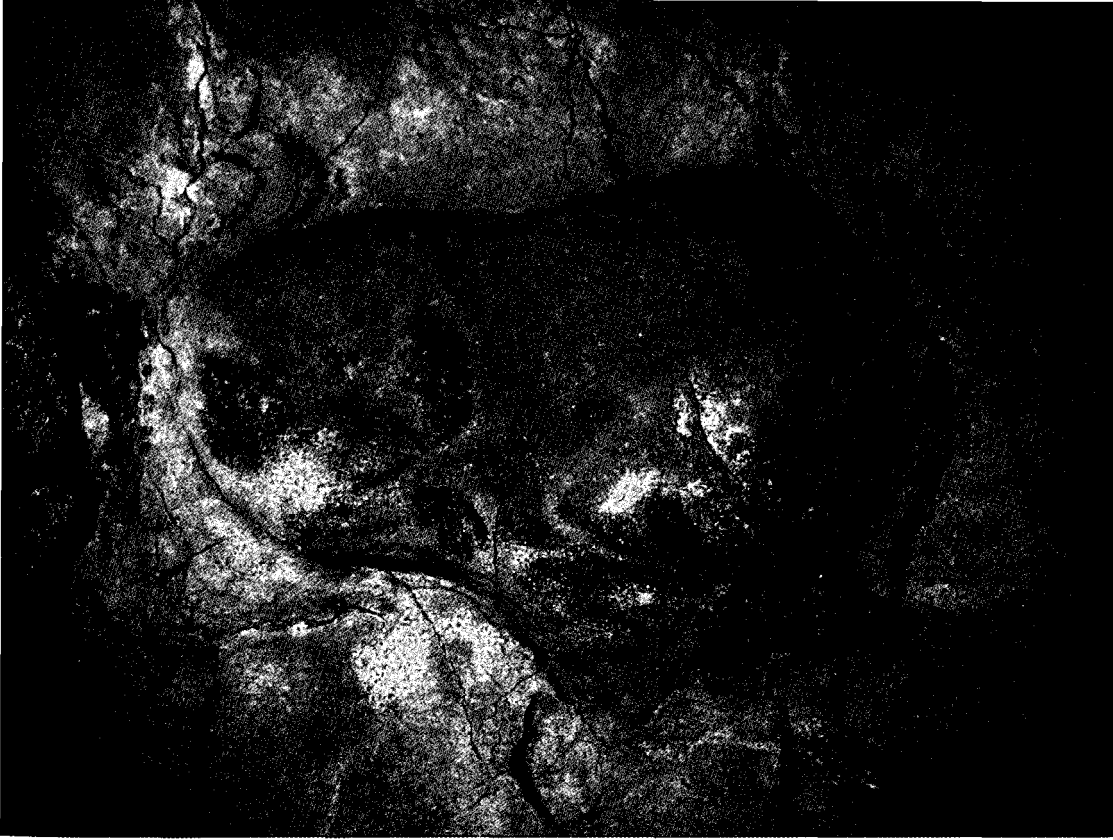

Kara büyüde bir insan, öldürülmek istenen kişinin adını taşıyan sivri uçlu bir metalin bir kafatasına batırılmasıyla ölüme lanetlenebilirdi.

nün büyüü yalnızca kılğısal yanıyla tanıdığını; uygulamasının dayandığı zihinsel süreci hiç çözümlemediğini, eylemlerinin içindeki soyut ilkeleri hiç düşünmediğini de akılda tutmak gerekir. İnsanların büyük çoğunluğu gibi

onun için de, mantık belirtik değil, örtüktür: yediğı şeyleri sindirşi gibi uslamlama yapar; şu ya da bu eyleme temel olan entelektüel ve fizyolojik süreçler konusunda tam bir cehalet içinde. Kısaca, büyü onun için daima bir sanattır, bir bilim değil; onun gelişmemiş zihninde bilim düşüncesi yoktur. Büyücünün uygulamasının altında yatan düşünce sırasını izlemek; dolaşmış çileyi oluşturan az sayıda basit ipliğı bulup çıkarmak; soyut ilkeleri somut uygulamalarından ayırmak; kısacası, sahte sanatın gerisindeki yapay bilimi ayırt etmek felsefi düşünen kimsenin işidir.

Eğer benim büyücünün mantığını çözümlmem doğruysa, onun iki büyük ilkesinin, düşünceler birliğinin iki farklı yanlış uygulamasından başka bir şey olmadığı ortaya çıkar. İlki düşüncelerin benzerlik yoluyla birliğidir. İkincisi ise düşüncelerin birbirine dokunma yoluyla birliğidir. Birincisi, birbirine benzeyen şeylerin aynı olduğunu varsayma hatasını yapar, ikincisi de bir zamanlar birbirine dokunmuş olan şeylerin her zaman dokunma halinde kaldığını varsayma hatasını. Her iki düşünce dizisi de aslında son derece basit ve ilkeldir. Başka türlü olmazdı da, çünkü yalnızca yabanılın değil her yerde bulunacak cahil ve kıt akıllı insanların zekâsına göre de, soyutta değil ama somutta birbirine çok benzerler. Büyünün her iki dalı da şeylerin uzaktan gizli bir duygusal yakınlıkla birbirlerini etkilediği-

Ispanya'da Altamira mağaralarından MÖ 15.000 yıllarına tarihlenen bu tarihöncesi bizon resmi duygusal av büyüünün bir örneğidir.

ni varsayar, itki birinden diğerine bir tür görünmez esir (eter) olarak kavrayabileceğimiz şey yoluyla iletilir; çağdaş bilimin kesinlikle benzeri bir amaçla, yani şeylerin birbirini, boş gibi görünen bir uzay yoluyla fiziksel olarak nasıl etkilediğini açıklamak için ileri sürdüğünden farklı bir şey değildir bu.

Benzer şeyler benzerlerini üretir ilkesinin belki de en bilinen uygulaması, birçok çağda birçok insanın yaptığı, bir suretine zarar vererek ya da onu yok ederek, suret nasıl acı çekiyorsa kişinin de acı çekeceği, suret yok olunca onun da öleceği inancıyla, bir düşmana zarar vermek ya da onu yok etmek girişimidir. Örneğin Kuzey Amerika Kızılderilileri, anlatıldığına göre, bir kimsenin figürünü kum, kül ya da kil üzerine çizmek-

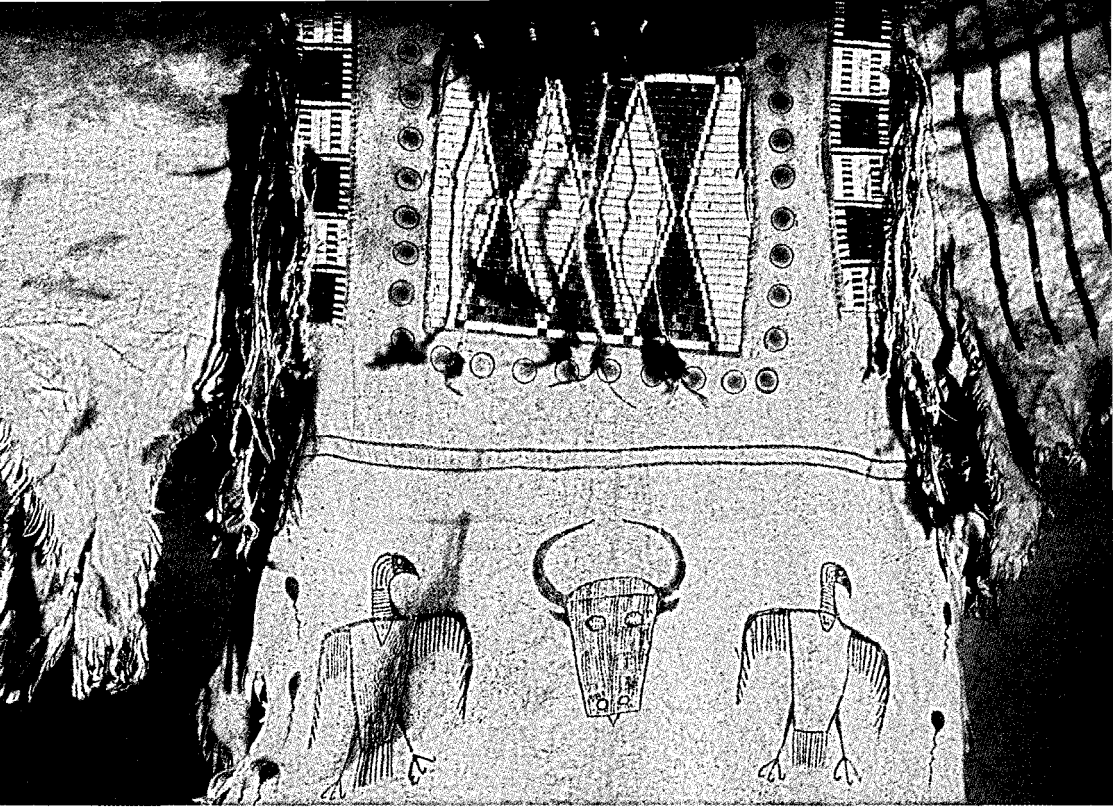

Batı Afrika'da Malili Dogon kabilesinden bir bilici kum üzerine kehanet tablosunu çizerken. Geceleyin tilki gelecek ve yürürken çeşitli kutulara basarak ayak izlerini bırakacaktır. Bunların konumları geleceği ortaya çıkaracaktır.

le ya da herhangi bir şeyi onun vücudu kabul edip sert bir değnekle onu dürtmekle ya da ona herhangi bir şekilde zarar vermekle o kişinin kendisine buna benzer bir zarar verileceğine inanır. Örneğin, bir Ojebway Kızılderilisi herhangi bir kimseye kötülük etmek istediğinde düşmanının tahtadan bir suretini yapar ve onun başına ya da kalbine bir iğne batırır, ya da okla deler onu; iğne suretin neresini delmişse ya da ok neresine vurmuşsa düşmanının hemen o anda, vücudunun o kısmında keskin bir acı duyacağına inanır; fakat kişiyi hemen öldürmek niyetindeyse, yaptığı kuklayı, bazı sihirli sözler söyleyerek, yakar ya da gömer. Perulu Kızılderililer hoşlanmadıkları ya da korktukları kişileri taklit için yağ ve tahılla onun kalıbını çıkarır, daha sonra bu sureti kurban edilmek istenen kişinin geçeceği yol üzerinde yakarlardı. Buna onun ruhunu yakmak derlerdi.

Suretler yoluyla iş gören taklit büyüü genellikle kötü kişiyi yeryüzünden atmak gibi haince bir amaçla yapılyorsa, çok daha ender de olsa, başkalarına yardım etmek gibi iyi bir niyetle de kullanılır. Bir başka deyişle, doğumu kolaylaştırmak ve kısır kadınlara çocuk edindirmek için de kullanılmıştır. Örneğin, Sumatralı Bataklar arasında, anne olmak isteyen bir kadın tahtadan bir çocuk sureti yapar ve bu arzusunun gerçekleşeceği inancıyla onu kucağında tutar. Babar takımadalarında, bir kadın çocuk istediğinde çok çocuklu bir ailenin babasını güneş tanrısı Upulero'ya kendisi için yalvarmak üzere evine çağırır. Kırmızı pamuktan bir oyuncak bebek yapılır, kadın sanki onu emziriyormuş gibi kucağında tutar. Daha sonra çok çocuğu olan baba bir kümes hayvanı alır ve kadının başının üzerinde tutarak "Ey Upulero, bu hayvan senin" der, "sana yalvarıyorum, sana yakarıyorum bir çocuk düşür ellerime, dizlerime konsun." Sonra döner kadına sorar: "Çocuk geldi mi?" Kadın yanıt verir: "Evet, süt emiyor şu anda." Bundan sonra adam kümes hayvanını kocanın başına tutar, buna benzer sözler mırıldanır. Son olarak, hayvan kesilir ve bir miktar yerli yemişle birlikte evin adak yerine bırakılır. Tören sona erince, kadının yatağa alındığı haberi dolaşır köyde, arkadaşları gelir ve onu kutlar. Burada bir çocuğun doğmuş olduğu yapmacığı, benzetme ya da taklit yoluyla, çocuğun gerçekten doğmasını sağlamak için düzenlenmiş katkısız bir büyü törenidir; fakat dua ve kurban yoluyla törenin etkisi artırılmaya çalışılır. Başka türlü söylersek, büyüye burada din karıştırılmış ve güçlendirilmiştir.

Çocuklar için o kadar değerli olan inandırma ilkesi, başka halkları doğum taklidini evlat edinmenin bir şekli, hatta sözde ölmüş bir kişiyi diriltmenin bir yolu olarak kullanmaya itmiştir. Damarlarında bir damla bile sizin kanınızı taşımayan bir çocuğun, hatta koskoca, sakallı bir adamın sizin çocuğunuz olduğunu ileri sürerseniz, o zaman, ilkel yasa ve felsefenin gözünde o

Bir Amerikan yerlisinin "Savaş gömleği"nden detay, yaklaşık 1830. Gömleğin ön kısmındaki uçan figürler mermileri temsil ediyor ve sahibine bunlara karşı korunma sağlıyor; gömlek sahibi bu korumadan yararlanmak için savaşa giderken onu giymek zorunda değildi. Gömleğin üzerinde mermi delikleri olmadığına göre sahibi şanslı sayılmalı.

çocuk ya da adam her bakımdan gerçekten sizin çocuğunuzdur artık. Örneğin Diodorus, Zeus'un kıskanç karısı Hera'yı Hercules'i evlat edinmeye ikna ettiğinde, tanrıçanın yatağa girdiğini ve koskoca kahramanı göğsüne bastırarak giysilerinin içine doğru ittiğini ve gerçek bir doğum taklidi yaparak onu yere düşürdüğünü anlatıyor bize. Tarihçi şunları da ekliyor: kendi zamanında barbarlar da evlat edinme işinde aynı şeyi uygulamış. Bunun, bugün Bulgaristan'da ve Bosnalı Türkler arasında hâlâ geçerli olduğu söyleniyor. Bir kadın, evlat edinmek istediği bir çocuğu alır giysilerinin içine iter ya da çeker; bundan sonra o çocuğa gerçek oğlu diye bakılır ve kendisini evlat edinen ana babanın bütün malının mülkünün mirasçısı olur.

Duygusal büyü, avın bol olmasını sağlamak için ilkel avcı ve balıkçılar tarafından alınan önlemlerde de önemli bir rol oynar. Benzer şeyler benzerini doğurur ilkesine uygun olarak, ulaşmak istediği sonucun, kendisi ve arkadaşları tarafından bilerek taklit edilmesiyle birçok şey yapılır; öte yandan, gerçekten felaket getirecek başka şeylere benzerlikler taşıdıkları için, birçok şeyden de titizlikle kaçınılır.

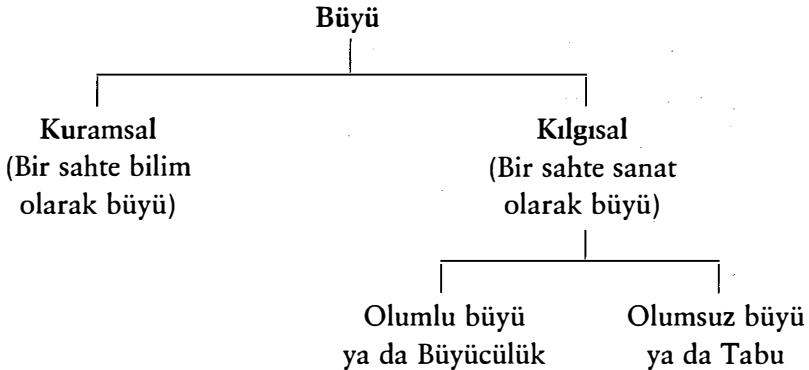
İngiliz Kolumbiyası Kızılderilileri denizlerinde ve nehirlerinde bol bulunan balıkla geçinirler. Balık, mevsiminde çıkmayınca, Kızılderililer de açsa, bir Nootka büyücüsü yüzen bir balık tasviri yapar ve genellikle balığın geldiği yönde suya atar. Balığın çıkması için edilen bir duanın eşliğinde yapılan tören onların hemen görünmesine neden olacaktır. Torres Boğazları adalıları dugonları ve kaplumbağaları büyüleyip avlamak için dugon ve kaplumbağa modelleri yaparlar. Merkezi Celebes Toracaları aynı cinsten şeylerin içlerindeki hayati esir yoluyla birbirini çekeceğine inanırlar. Bu yüzden de, evlerine geyik ve yabandomuzu çene kemikleri asarlar, bu kemiklere hayat veren ruhların aynı cinsten canlı yaratıkları avcının av yolu üstüne çekeceğine inanırlar. Nias Adası'nda, bir domuz kendisi için hazırlanmış olan çukura düşünce, hayvan çukurdan çıkarılır ve sırtı ağaçtan düşmüş dokuz yaprakla ovulur, dokuz yaprak nasıl ağaçtan düşmüşse dokuz domuzun daha çukura düşeceğine inanılır.

Duygusal büyü sistemi yalnızca olumlu kurallardan oluşmaz; çok sayıda olumsuz kural, yani yasak da içerir. İnsanlara yalnızca ne yapılacağını değil neler yapılmaması gerektiğini de söyler. Olumlu kurallar büyülerdir: olumsuz kurallarsa tabulardır. Aslında tabu öğretisinin tamamı, ya da büyük bir bölümü, benzerlik ve dokunma gibi iki büyük yasasıyla duygusal büyüünün uygulamasından başka bir şey değilmiş gibi görünmektedir.

Yani tabu şu ana kadar kılgsal büyüünün olumsuz bir uy-

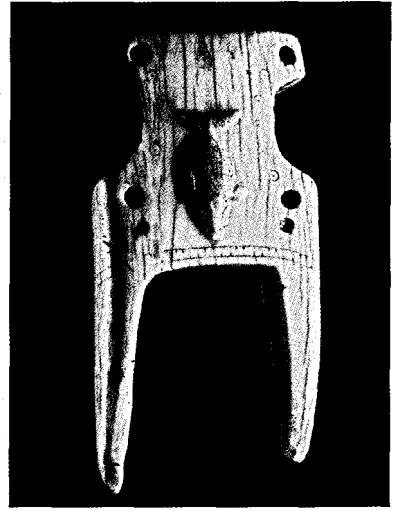
gulamasıdır. Olumlu büyü ya da büyücülük şöyle diyor: “Şu ya da bu olabilsin diye şunu yap.” Olumsuz büyü ya da tabu şöyle diyor: “Şu ya da bu olmasın diye şunu yapma.” Olumlu büyüün ya da büyücülüğün amacı arzulan bir olayı meydana getirmektir; olumsuz büyüün ya da tabunun amacı ise arzu edilmeyen bir olaydan sakınmaktır. Fakat her iki sonuç da, yani arzulan ya da arzulanmayan şeyler, benzerlik ya da temas yasalarına uygun olarak ortaya çıkarılmalıdır.

Eğer varsayılan kötülük mutlaka bir tabunun bozulmasının sonucu olduysa, tabu bir tabu değil, bir ahlak ya da sağduyu kuralı olacaktı. “Elini ateşe sokma” demek bir tabu değildir; bir sağduyu kuralıdır, çünkü yasaklanan eylem, hayali değil gerçek bir kötülüğü gerektirir. Kısaca, bizim tabu dediğimiz bu olumsuz kurallar, büyücülük dediğimiz olumlu kurallar kadar boşuna ve yararsızdır. Bu iki şey büyük bir feci yanlışın, yanlış anlaşılmış bir fikir birliği kavramının zıt yanlarından ya da kutuplarından başka bir şey değildir. Büyücülük bu yanlışın olumlu, tabu ise olumsuz kutbudur. Hem kuramsal hem de kılışal, hatalı sistemin tümüne büyü genel adını verirsek, tabu, kılışal büyüün olumsuz yanı olarak tanımlanabilir. Bunu tablo şekline sokarsak:

Tabu ve onun büyüyle ilişkileri üzerine bu sözleri ediyorum, çünkü birazdan avcılar, balıkçılar ve başkalarınca yerine getirilen bazı tabu örnekleri vereceğim; bunların, bu genel kuramın uygulamasından başka bir şey olmadıklarından duygusal büyü başlığı altına girdiklerini göstermek istiyorum. Örneğin, Eskimolar arasında oğlan çocukların parmaklarıyla sicim oyunu oynaması yasaktır, çünkü eğer bunu yaparlarsa ileri yaşlarda parmakları zıpkını sallarken ipe takılabilir. Burada tabu açıkça büyü'nün bir temeli olan benzerlik yasasının bir uygulamasıdır: çocuğun parmakları sicim oyununda ipe nasıl takılıyorsa, bir erkek olduğunda balina avlarken zıpkın ipine de öyle takılacaktır. Yine, Karpat Dağları'ndaki Huzullar arasında, bir avcının karısı, kocası yemek yerken yün eğiremez, yoksa av kirmen gibi dönecek ve kıvrılacak, avcı da onu vuramayacaktır. Burada da tabu açıkça benzerlik yasasından türemiştir.

Yabanılların hiç bozmadığı tabular arasında en çok sayıda ve önemli olanları bazı yiyeceklerin yenmesi konusundaki yasaklardır; bu yasaklamalardan birçoğunun gözle görülür biçimde benzerlik yasasından türediği ve dolayısıyla olumsuz büyü oldukları gösterilebilir. Yabanılın birçok hayvanı ya da bitkiyi, kendisine bağışlanacağına inandığı bazı iyi nitelikleri edinmek için yiyişi gibi, kendisine bulaşabileceğine inandığı istenmeyen bazı nitelikleri edinmesin diye başka birçok hayvanı ya da bitkiyi de yemekten kaçınır. Bunları yemekle olumlu büyü, onlardan sakınmakla da olumsuz büyü yapmış olur. Daha

Kuzeybatı Alaska'dan Inuit (Eskimo) halkına ait fildişi bir kenet. Sekiz balina avcısını alacak bir teknenin pruvasına, zıpkın yerinde tutmak için bağlanırdı. Avda şans getirsin diye üzerine büyüülü bir balina tasviri oyulmuş. İnsanlık Müzesi, Londra.

Ayı tırnağı afsumu. Crow savaşçısı bu nişanı tepesindeki kaküle bağlı olarak taşırdı. Boyanmış yüz ve beden, bir de büyü şarkısı, doğaüstü "kutsal bir yardımcı"nın yakında bulunduğunu gösterirdi. Plains Indian Museum, Cody, Wyoming.

ileride bu tür olumlu büyü örnekleri göreceğiz; burada ise bu tür birkaç olumsuz büyü ya da tabu örneği vereceğim. Örneğin, Madagaskar'da askerlerin, büyülu benzerlik ilkesine göre, bir kısım yiyecek maddesinin yapısında bulunduğu varsayılan bazı tehlikeli ya da istenmeyen özellikler kendilerine bulaşmasın diye bazı yiyecekleri yemesi yasaktır. Örneğin, kirpi eti yiyemezler, "çünkü bu hayvanın, korktuğunda kıvrılıp bir top haline dönüşme eğiliminden dolayı, onu yiyenlere böyle korkakça bir büzülme özelliği vereceğinden korkulur." Yine, hiçbir asker, öküzün dizini

yememelidir, yoksa dizleri öküzünki gibi zayıflar ve yürüyemez. Dahası, savaşçılar, dövüşürken ölen bir horozu ya da mızrakla öldürülmüş herhangi bir hayvanı yemekten sakınmalıdır; ayrıca kendisi savaştayken hangi nedenle olursa olsun evinde erkek hayvan öldürülemez. Çünkü açıkça anlaşılabileceği gibi, dövüşürken ölen bir horozu yediğinde kendisi de savaş alanında öldürülebilir; mızraklanmış bir hayvanı yediğinde kendisi de mızraklanabilir; kendi yokluğunda evinde erkek bir hayvan öldürülürse, kendisi de aynı şekilde, belki de aynı anda öldürülebilir. Bir başka örnek de Madagaskarlı askerlerin böbrek yemekten sakınması gerektiğidir, çünkü Madagaskar dilinde böbrek sözcüğü "mermi" sözcüğüyle aynıdır, eğer böbrek yerse muhakkak mermi ile vurulacaktır.

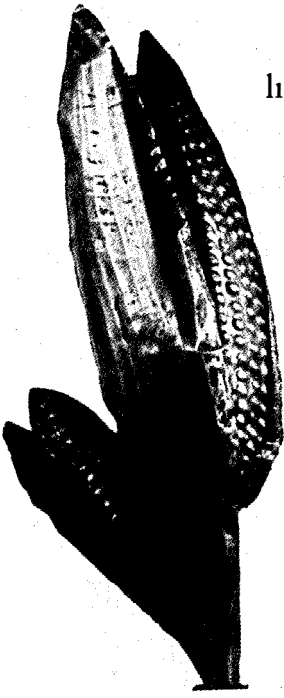
Okur, biraz önce verdiğimiz tabu örneklerinde büyü etkisinin oldukça uzak mesafelerde iş gördüğünü gözlemlemiş olacaktır; örneğin Karabacak Kızılderilileri arasında kartal avcısı-

Hayvan ruhları Kuzey Amerika mitolojisinin asıl bölümünü oluşturur. Santa Clara'da bu dansçılar kartalın hareketini taklit ediyor.

nın karıları ve çocuklarının, uzak yerdeki kocanın ya da baba-
nın kartallar tarafından yaralanmaması için, onun yokluğunda
biz kullanmaları yasaklanır; yine Madagaskarlı bir asker savaş-
tayken, evinde hiçbir erkek hayvan kesilmez, çünkü hayvanın
öldürülmesi onun da öldürülmesi sonucunu doğurabilir.

Duygusal büyü etkisinin uzaktaki kişiler ya da şeyler tara-
findan başkaları üzerinde kullanılabileceği inancı, büyüün
özüdür. Bilim, uzak bir mesafedeyken etki olasılığı konusunda
kuşkular ileri sürmesine karşın, büyüde böyle bir kuşkunun izi
yoktur; telepatiye inanç onun başta gelen ilkelerinden biridir.
Zihin zihne uzaktan etkinin çağdaş bir savunucusu, bir yabancı-

Gümüştan yapılmış bir İnka mısır heykelciği, 1430-1532, Peru. Dini festivallerde, mısırdan yapılan kutsal bira içilirdi. Conquistador'lardan saklamak için mağaralara gizlenmiş ve bir daha bulunmamış gümüştan ve altından yapılmış meyve, ağaç ve bitkileri de içeriyor olması gereken söylencesel İnka hazinesinin ender bir örneğidir bu. Museum vör Volkerleunde, Berlin.

lı inandırmada güçlük çekmeyecektir; yabanıl buna uzun zaman önce inanmaktaydı, dahası, uygarlaşmış kardeşinin kendi inancında yapmadığı kadar mantıksal bir bağlılıkla kendi inancına uygun davranıyordu eylemlerinde. Çünkü yabanıl büyüsel törenlerin uzaktaki kişi ve şeyleri etkilediğine inanmakla kalmayıp, günlük yaşamın en basit eylemlerinin de bunu yapabileceğine inanmıştır. Dolayısıyla, önemli durumlarda uzaktaki dostların ve akrabaların davranışı çoğu kez az ya da çok ayrıntılı kural kalıplarıyla düzenlenir, bunların herhangi bir tarafça savsaklanması uzaktaki kişiye talihsizlikler hatta ölüm

getireceği varsayılır. Özellikle de bir kısım erkek avda ya da savaştaysa, onun evde kalmış akrabalarının, uzaktaki avcılarının ya da savaşçıların güvenliğini ve başarısını sağlama almak için, bazı şeyler yapmaları ya da bazı şeylerden kaçınmaları beklenir.

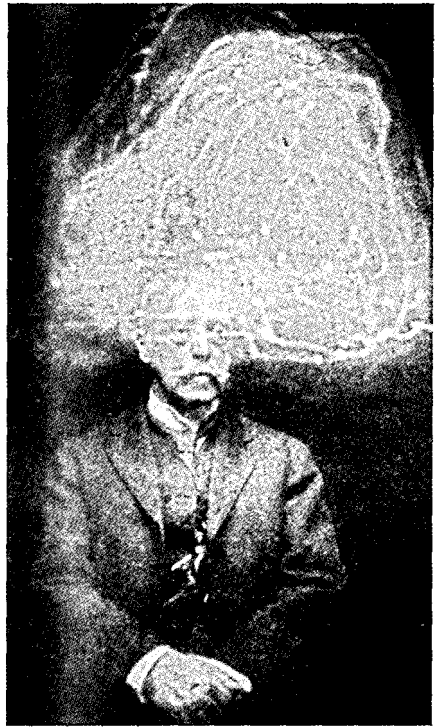
Saravak'lı yerli kabilelerden birçoğu, kocaları ormanda kâfuru ararken karıları kendilerini aldatırsa, erkeklerin bulduğu kâfurunun ellerinde buharlaşacağına kesin olarak inanırlar. Karıları kendilerine sadık değilse, kocalar bunu ağaçtaki bazı düğümlerden anlayabilir; eski zamanlarda birçok kadının kıskanç kocaları tarafından öldürülmeleri için bundan daha iyi kanıt olmadığı söyleniyor. Ayrıca, kadınlar, kocaları uzakta kâfuru toplamaktayken tırağa el süremezler; çünkü bunu yaparlarsa, ağacın lifleri arasındaki boşluklar değerli kristallerle dolu olacağı yerde, tırağın dişleri arasında aralıklar gibi boş olacaktır.

Bir kişinin eylemi ya da durumu ile bir bitkiyi büyüleyebileceği düşüncesi bir Malay kadınının sözlerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Pirinci biçerken vücudunun üst kısmını neden çıırılçıplak soyduğu sorulduğunda, bunu, kalın kabuklu pirinci döverken yorulduğu için dış kabuğu inceltmek amacıyla yaptığı yanıtını vermiştir. Açıkça, ne kadar az giysi giyerse pirincin üzerindeki kabuğun o kadar ince olacağını düşünüyordu.

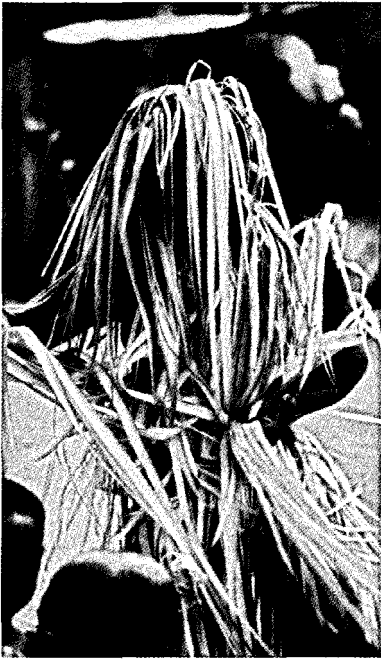
Çoğu kez hayvanların insana yararlı olabilecek nitelik ya da özelliklere sahip olduğu düşünülür; taklit büyüsyyle bu özelliklerin çeşitli yollardan insanlara geçirilmesine çalışılır. Örneğin bazı Bechuanalar bir tılsım olarak üzerlerinde bir dağ gelinciği taşırlardı, çünkü çok hayat dolu olan bu gelinciğin kendilerini zor öldürölür kılacağına inanırlardı.

Yine, kendi kıvrır kıvrır siyah saçları arasına fare tüylerinden bukleler saran bir Güney Afrikalı savaşçının, çevik farenin kendisine atılan şeylerden kolayca sakınabildiği gibi, düşmanın mızrağından korunma şansının daha fazla olacağı kolayca anlaşılır bir şeydir; bundan dolayı bu bölgelerde bir savaş beklentisi olduğunda fare tüyüne talep artar.

Bitkiler ve hayvanlar kadar cansız şeyler de, kendi içsel doğalarına ve büyücünün, duruma göre, iyilik ya da kötölük akı-

Uzaktan aklı etkilemeye dair bir yirminci yüzyıl imgesi: William Hope'un başının çevresinde parlayan çıkmıntılar şeklinde varsayılan ruhsal olaylar. Fotoğraf, 1923, Londra.

*Ruh, Nijerya'da Yoruba kabilesince
kutlanan Ogen Festivali'nde bir rahibin
bedenine'giriyor.*

mını açma ya da engelleme maharetine göre çevrelerine kutsama ya da zehir yayabilir.

Bir taş üzerine yemin etme ortak âdeti kısmen taşın gücünün ve dayanıklılığının bir yemine sağlamlık vereceği inancına dayandırılabilir. Örneğin, eski Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus, “eskiler, bir kral seçecekleri zaman, yaptıkları iş, taşların sağlamlığı kadar kalıcı olsun diye yere dikilmiş taşlar üzerine çıkıp oylarını açıklarlardı” diyor.

Fakat, ağırlık ve sağlamlık gibi ortak özellikleri nedeniyle bütün taşlarda genel bir büyü etkisi olduğu varsayılabilirse de, belli taşlara ya da

taş türlerine, bireysel ya da belirgin şekil ve renk niteliklerine uygun özel büyüsel güçler atfedilir. Örneğin, Peru Kızılderilileri mısır üretimini, başkaları patates üretimini, daha başkaları da sığır sayısını artırmak için bazı taşları kullanırdı. Mısır üretimini artırmak için kullanılan taşlar mısır koçanı şekline sokulur, sığır sayısını artırmak amacıyla kullanılan taşlarsa koyun şeklinde olurdu.

Eskiler değerli taşların büyü özelliklerine umut bağlardı. Şarap rengi ametist, “ayık” anlamına gelen adını, onu takan kişiyi akli başında tuttuğu varsayımından almıştır; birlik içinde yaşamak isteyen iki erkek kardeşe yanlarında mıknatıs taşımaları salık verilirdi, böylece mıknatıs ikiliyi birlikte tutarak bozuşmalarını önlerdi.

Benzer şeyler kendi benzerlerini üretir ilkesinin bir başka uygulaması, bir Çin inancında görülür: bu inanca göre, bir ka-

sabanın biçimi, onun yazgısını derinden etkiler; bu yazgı, kasabanın şeklinin en çok benzediği şeyin yazgısına göre değişir. Örneğin, dış hatları sazan balığına benzeyen Tsuen-cheu-fu kasabası çok eskiden, şekli bir balık ağına benzeyen komşu Yungchun kasabasının baskınlarına uğrardı sık sık. Bu kasabada yaşayanlar sonunda çareyi kasabanın ortasına iki yüksek pagoda inşa etmekte buldular. Tsuen-cheu-fu kentinin ortasında hâlâ duran bu iki pagoda o zamandan beri, hayali ağın, hayali sazan balığının üzerine inip onu ağına takmasını önleyerek kentin kaderini mutlu bir biçimde etkilemektedir.

Kırk yıl kadar önce, Şanghaylı akıllı insanlar yerel bir ayaklanmanın nedenlerini anlamak için büyük çaba harcadı. Dikkatli bir soruşturmadan sonra anladılar ki, ayaklanmalar yeni yapılmış büyük bir tapınağın şeklinden dolayı oluyordu; tapınak, ne yazık ki kaplumbağa şeklinde yapılmıştı; kaplumbağa ise çok kötü karakterde bir hayvandı. Durum çok ciddi, tehlike çok yakındı; çünkü tapınağı yıkmak dine aykırı bir davranış olurdu, onu orada öylece bırakmaksa benzeri ya da daha kötü felaketlere davetiye çıkarırdı. Ama, yerel remil hocaları işe el koydular, bu güçlüğü aşarak tehlikeyi önlediler. Kaplumbağanın iki gözünü temsil eden iki kuyuyu doldurarak bu kötü şöhretli hayvanı kör edip bundan sonra kötülük yapamaz duruma getirdiler onu.

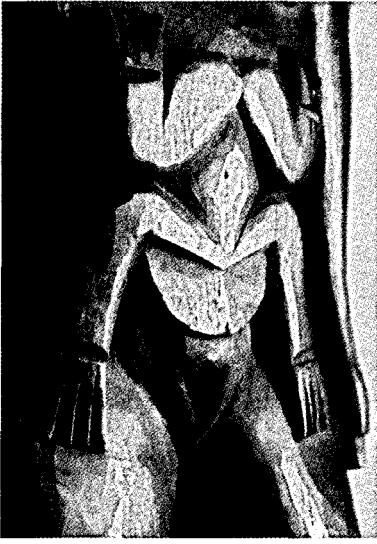
Üçüncü Bölüm
HAVA KOŞULLARI
BÜYÜSÜ

*Tatlı suların
koruyucusu
tanrıça
Chalchiut-
licue'nin
yaklaşık 60
tonluk dev
bir Toltek
heykeli.
Ulusal
Antropoloji
Müzesi,
Mexico City.*

Dinsel ve büyüsel olmak üzere iki tip insan-tanrı vardır. İlkinde, insandan farklı ve ondan üstün bir varlığın, kısa ya da uzun bir süreyle, bir insan bedeninde canlandığı varsayılır; bu tanrı, mekân tutmaya gönül indirdiği etten barınak aracılığıyla gösterdiği mucizeler ve bildirdiği kehanetlerle insanüstü gücünü ve bilgisini ortaya koyar. Buna daha uygun bir biçimde, esinlenmiş ya da cisimleşmiş tipten insan-tanrı da denilebilir. Bu tanrı tipinde, insan bedeni, ilahi ve ölümsüz bir ruhla dolu topraktan yapılmış kırılğan bir kaptır yalnızca. Öte yandan, büyüsel tipten insan-tanrı, hemcinslerinden çoğunun az miktarda kendilerinde de bulunduğunu ileri sürdükleri olağanüstü güçlere sahip bir insandan başka bir şey değildir; çünkü yaban toplumunda büyüye bulaşmamış bir kişi bile bulmak çok zordur. Böylece, ilk ya da esinlenmiş türden bir insan-tanrı, kutsallığını, göksel parlaklığını topraktan yapılmış bir kalıbın donuk maskesi arkasına gizlemeye gönül indirmiş bir tanrıdan alırken, ikinci tipten insan-tanrı olağanüstü güçlerini doğayla arasındaki belli bir fiziksel duygudaşıktan alır. Yalnız, kutsal bir ruhun kabı değildir. Onun bütün varlığı, bedeni ve ruhu, dünyanın uyumuna öylesine duyarlı bir şekilde ayarlanmıştır ki, elinin bir dokunuşuyla ya da başını bir çevirişiyle şeylerin evrensel çerçevesini sarsan bir titreyiş gönderebilir; buna karşılık, onun kutşal organizması çevrenin, sıradan ölümlülerin bütünüyle etkisiz kalabileceği en ufak değişikliklerine derinden duyarlıdır. Fakat bu iki tip insan-tanrı arasına çektiğimiz çizgi, kuramsal olarak ne kadar kesin olursa olsun, uygulamada ke-

Yucatan Yarımadası'nda Uxmal Maya bölgesindeki sözde Büyüctü Piramidi, MS 1000-1500. İklim tanrıları Maya mitolojisinde öne çıkar.

Birleşik Devletlerin kuzeybatı sahilinden Kwakiutle kabilesinin işi olduğu düşünülen, tahtadan oyma bir Deniz Anası figüründen detay.

sinlikle tanımlanamaz; bundan sonra bunun fazla üzerinde durmayacağım.

Uygulamada, büyü sanatı hem bireylerin hem de bütün topluluğun yararına kullanılabilir; bu iki şeyden birine ya da ötekine yöneltilişine göre özel ya da kamusal büyü diye adlandırılabilir. Dahası, kamu büyücüsü öyle etkin bir konumdadır ki, akıllı ve yetenekli biriye, adım adım bir şef ya da kral katına ilerleyebilir. Örneğin bir kamusal büyüünün incelenmesi ilk krallıkların anlaşılmasına yardımcı olur, çünkü yabanıl ve barbar toplumlarda birçok reisin ve kralın

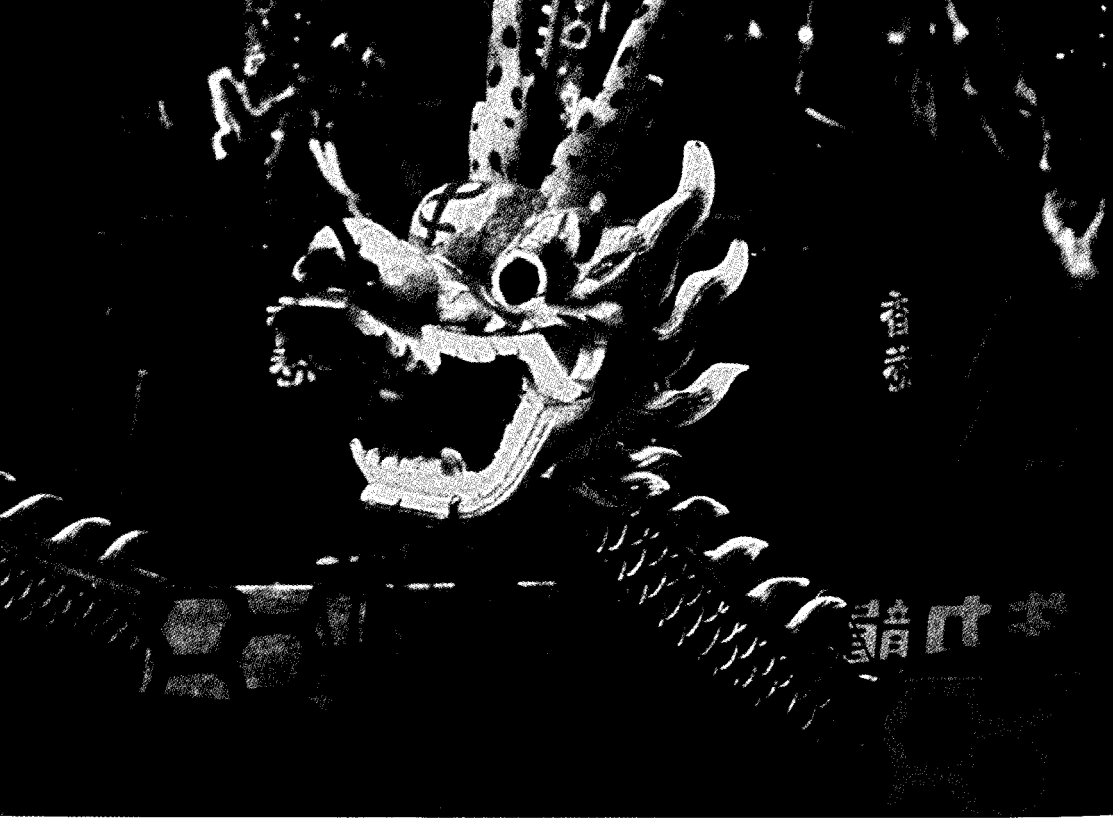
yetkelerini büyük ölçüde büyücülük güçlerinden aldığı görülmektedir.

Büyünün güven altına almak için kullanılabileceği kamu hizmeti konusuna giren şeyler arasında en başta geleni, yeterli miktarda yiyecek kaynağıdır. Gıda sağlayıcıların tümü –avcılar, balıkçılar, çiftçiler– uğraşlarını yaparken büyüsel uygulamalara başvururlar; fakat bunu bütün insanların çıkarına hareket eden bir kamu görevlisi olmaktan çok kendilerinin ve ailelerinin yararı için özel bireyler olarak yaparlar. Törenler avcılar, balıkçılar, çiftçiler tarafından değil, onlar adına meslekten büyücüler tarafından yapıldığında durum değişir. Tekdüzelğin kural olduğu, topluluğun çeşitli çalışan sınıflara ayrılışının henüz başlamadığı ilkel toplumda, her insan az ya da çok kendi kendinin büyücüsüdür; kendi iyiliği ya da düşmana zarar vermek için büyüler ve sihirler yapar. Fakat özel bir büyücü sınıfı oluşunca, bir başka deyişle, hastalıkları iyileştirmek, geleceği kestirmek, hava koşullarını düzenlemek ya da başka herhangi bir genel ya-

Japonya, Okinava Adası'nda Deniz Festivali kutlaması.

rar amacına yönelik ustalıklarından bütün topluluğu yararlan-
dırmak gibi açık bir amaçla birtakım insanlar ayrılınca, ileriye
doğru büyük bir adım atılmış oldu. Bu uygulamacıların amaç-
larını gerçekleştirmede kullandıkları araçların güçsüzlüğü bu
kurumun gözümüzdeki önemini küçültmemelidir. Burada, en
azından yabanılığın yüksek aşamalarında, geçimlerini çok zor
çabalarla kazanma gereğinden kurtarılıp, doğanın gizli yolları-
nı keşfetmek için araştırmalar yapmalarına izin verilmiş, hayır,
umut bağlanmış ve cesaretlendirilmiş bir yığın insandır söz ko-
nusu olan. Hemcinslerinden daha çok şey bilmek, doğayla çe-
tin savaşında insana yardım edebilecek, onun acılarını hafifle-
tebilecek ve ömrünü uzatabilecek her şeyi öğrenmek, hem göre-
vi hem de çıkarınaydı büyücünün. İlaçların ve madenlerin özel-

Hong Kong'da, su tanrılarını yatıştırmak için yapılan yıllık Ejderha Tekne yarışında görkemli bir ejderha başı pruvası.

likleri, yağmurun ve kuraklığın, gök gürültüsünün ve şimşegin nedenleri, mevsimlerin değişimleri, ayın evreleri, güneşin günlük ve yıllık yolculuğu, yıldızların hareketi, yaşamın gizleri ve ölümün gizleri, bütün bunlar bu ilk filozofların merakını uyardırmış ve onları, kendilerinden, büyük doğa olaylarını yalnızca anlamalarını değil aynı zamanda insanın yararına düzenlemelerini bekleyen müşterilerinin ısrarlı istekleriyle en basit biçimiyle dikkatlerine sunulmuş sorunlara çözüm bulmaya itmiştir. Onların ilk atışlarının hedefin çok uzağına düşmesi kaçınılmazdı. Hakikate yavaş, sonu gelmeyen yaklaşım, varsayımlar üretmek ve denemek, o gün olgulara uyar görünenleri kabul edip ötekileri reddetmekten ibarettir. Yabanıl büyücünün benimse-

diği doğal nedensellik görüşleri bugün bize hiç kuşkusuz açıkça yanlış ve saçma görünür; ama onların zamanında, deneyim testini geçememiş olsa bile, geçerli varsayımlardı bunlar. Alay ve ayıplama, bu kaba kuramları bulmuş olanlara değil, daha iyileri ortaya konduktan sonra hâlâ bunlara inatla sarılanlara layık görülmelidir. Elbette, hiç kimse hakikati aramaya bu yabancı büyücülerden daha fazla itilmiş olmazdı. En azından bir bilgi gösterisi mutlaka gerekliydi; ortaya çıkarılacak bir tek hata onların yaşamına mal olabilirdi. Bu da hiç kuşkusuz onları, cehaletlerini gizlemek amacıyla sahteciliğe götürmüştür; fakat aynı zamanda onlara sahte bilginin yerine gerçeğini koymaları için çok güçlü bir neden sağlamıştır, çünkü bir şey biliyor görünüyorsanız, yapılacak en iyi şey onu gerçekten bilmektir. Böylece, büyücülerin abartılı savlarını reddetmede, insanlığa oynadıkları oyunları suçlamada ne denli haklı olursak olalım, bu sınıftan insanların oluşturduğu bu ilk kurum, bütünüyle alındığında, insanlığa sayısız şeyler kazandırmıştır. Onlar, yalnızca hekimlerin ve cerrahların değil aynı zamanda doğa biliminin her dalındaki araştırmacıların ve kâşiflerin atalarıydı. O zamandan beri ardılarının yüzyıllar boyunca parlak ve yararlı sonuçlara ulaştırdıkları çalışmaları onlar başlatmışlardı; başlangıç zavallı ve zayıf idiyse, bu insanların doğal ehliyetsizliklerine ve kasıtlı sahteciliklerine değil, bilgi yolunu kuşatmış olan kaçınılmaz güçlüklerle verilmelidir bu.

Kamu büyücüsünün kabilenin iyiliği için yapmaya soyunduğu şeylerin en önemlilerinden biri, hava koşullarını denetlemek, özellikle de yeterli yağmur yağmasını sağlamaktır. Su yaşamın temelidir, birçok ülkede suyun elde edilmesi sağanaklara bağlıdır. Yağmur olmazsa bitkiler kurur, hayvanlar ve insanlar zayıf düşer ve ölüş. Dolayısıyla, yabancı topluluklarda yağmurcu çok önemli bir kişidir; çoğunlukla, tanrısal su kaynağını düzene koymak amacıyla özel bir büyücü sınıfı vardır.

Üzerlerine düşen bu görevleri yerine getirmeye çalışırken uyguladıkları yöntemler, her zaman olmasa bile, taklit büyüğü ilkesine dayanır. Yağmur yağdırmak istiyorlarsa, su serperek ya da bulutlara öykünerek yağmur taklidi yaparlar: amaçları yağmuru durdurmak ve kuraklık yaratmaksa, sudan uzak dururlar, fazla nemi kurutmak için sığa ve ateşe başvururlar. Bu tür girişimler, kültürlü okurların da hayal edebileceği gibi, acımasız güneşin kızgın ışınlarını aylarca hiç ara vermeden masmavi, bulutsuz bir gökyüzünden, sıcaktan kavrulmuş, çatlamış yer yüzüne gönderdiği Orta Avustralya, doğu ve güney Afrika'nın bazı bölgeleri gibi çok sıcak ve rutubetli alanların çıplak sakinleriyle sınırlandırılmazdı elbet. Avrupa'nın nemli ikliminde yaşayan görünüşte uygarlaşmış halkı arasında geçerlidir ya da geçerliydi. Şimdi bunları hem kamusal hem de özel büyülerden alınmış örneklerle göstereceğim.

Örneğin, Rusya'da, Dorpat yakınında bir köyde yağmura çok gereksinim olduğunda üç adam eski kutsal bir korudaki köknar ağaçlarına tırmanırdı. Bunlardan biri gök gürültüsü taklidi yapmak için bir tencereye ya da küçük bir varile bir çekikle vururdu; ikincisiyse şimşek taklidi yapmak için yanar iki çam dalını birbirine vurur, kıvılcımlar çıkarırdı; "yağmurcu" denilen üçüncüsüyse bir demet ince dalla bir kovadan su serperdi etrafa. Ploska köyü kadınları ve kızları, kuraklığa bir son vermek ve yağmur yağdırmak için, geceleyin çıplak olarak köyün sınırlarına gitmeyi ve orada yere su dökmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Yeni Gine'nin batısında büyük bir ada olan Halmahera, ya da Gilolo'da, bir büyücü özel bir ağacın dalını suya daldırarak ve dalda birikmiş su damlacıklarını yere serpererek yağmur yağdırır. Yeni Britanya'da yağmurcu, kırmızı ve yeşil çizgili bir sarmaşığın yapraklarını bir muz yaprağına sarar, suyla ıslatır ve toprağa gömer; sonra ağzıyla yağmur şıprıtısı gibi sesler çıkarır. Kuzey Amerika Omaha Kızılderilileri

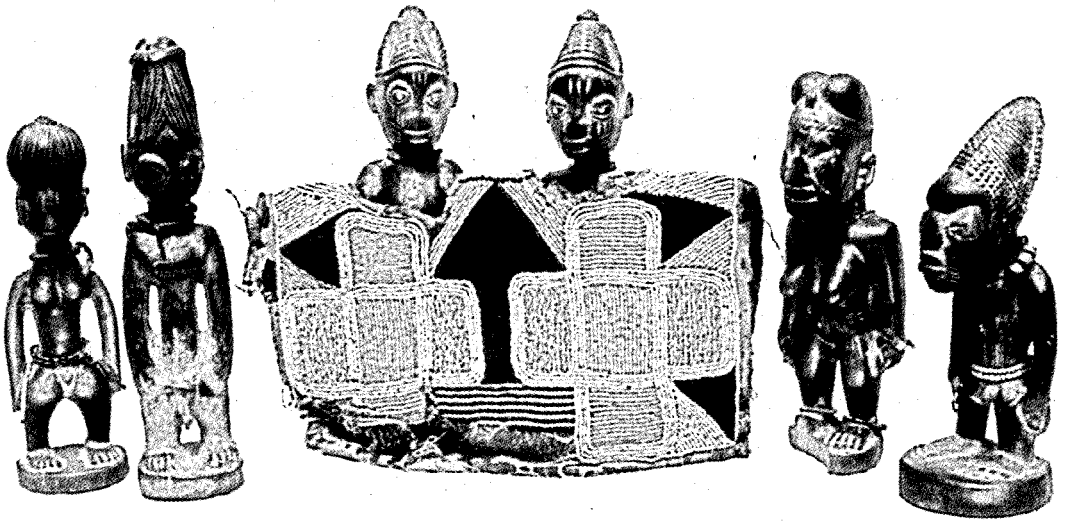

Nijerya'da, Yağma Yağmur Dansı yapan bir erkek.

arasında, ürün yağmursuzluktan sararmaktayken, kutsal Bizon Cemiyeti'nin üyeleri büyükçe bir kabı suyla doldurur ve çevresinde dans ederek dört kez döner. Üyelerden biri ağzına biraz su alır ve havaya püskürtür, böylece ince bir pus ya da yağmur çisentisi taklidi yapar. Daha sonra kabı devirerek suyu yere döker; bunun üzerine kendilerini yere atar, suyu içerler, yüzleri çamura bulanır. Son olarak, havaya su fışkırtarak ince bir pus tabakası oluştururlar. Bu, ürünü kurtarır. Bahar zamanı, Kuzey Amerikalı Natchezler büyücülerden ürünleri için uygun hava koşulu satın almak üzere bir araya gelirlerdi. Eğer yağmur isteniyorsa, büyücüler perhize girer ve içi su dolu pipoları ağızlarında dans ederlerdi. Pipoları, sulama kovanının borusunun ucu gibi delikli olur, yağmurcu suyu bu deliklerden bulutların gökyüzünde en yoğun olarak toplandığı tarafa üflerdi. Fakat

iyi hava koşulları isteniyorsa, kulübesinin çatısına çıkar ve kollarını açıp bütün gücüyle üfleyerek bulutlara geç-git işareti yapardı. Yağmurlar mevsiminde yağmazsa, Orta Angoniland halkı yağmur-tapınağı denen yere çekilirdi. Burada otları temizlerler, başkan bir toprak kaba bira koyar ve yere gömerdi. Bu işi yaparken de “Efendi Chauta, bize karşı kalbini katılaştırdın, ne yapmamızı istersin? Mahvolacağız. Çocuklarına yağmur gönder, işte biz de bira veriyoruz sana” diye konuşurdu. Daha sonra kalan birayı paylaşırlar, hatta çocuklara bile birer yudum tattırırlar. Bundan sonra ağaçlardan dal koparıp yağmur için dans eder ve şarkı söylerler. Köye döndüklerinde yaşlı bir kadının kapının girişine koyduğu bir kova su bulurlar; ellerindeki dalları bu suya daldırarak, yukarı doğru sallarlar ve suyu damlalar halinde çevreye dağıtırlar. Artık yüklü bulutların içinde yağmurun gelmesi kesindir. Bu uygulamalarda dinle büyü-nün bir karışımını görüyoruz; çünkü su damlalarını dal aracılığıyla saçmak katıksız bir büyü töreni iken, yağmur duası ve bira sunusu katıksız dinsel törenlerdir. Kuzey Avustralya’nın Mara kabilesinde yağmurcu bir su birikintisine gider ve suya büyü şarkısını söyler. Sonra biraz su alır ellerine, içer ve çeşitli yönlelere püskürtür. Daha sonra kendi üzerine su döker, bu suyu etrafına silkeler ve sessizce kampa döner. Bunun ardından yağmurun yağması gerekir.

Arap tarihçisi Makrizi, Hadramut’ta Alqamar adlı bir göçerler kabilesinin başvurduğu bir yağmur durdurma yöntemi anlatıyor. Alqamarlar, çöldeki bir ağaçtan bir dal kesip bunu ateşin üzerine koyuyorlar, daha sonra da tutuşan dalın üzerine su serpiyorlardı. Bundan sonra, alevli dalın üzerine düşen su uçunca yağmurun şiddeti de azalmış oluyordu. Manipur’da, doğudaki bazı Angamilerin de buna benzer bir töreni, bu kez tersi bir amaçla, yani yağmur yağdırmak için yaptığı söyleniyor. Köyün başkanı yanıklardan ölmüş bir adamın mezarı üze-

Nijerya'da Yoruba kabilesinin ikiz ibeji figürleri (yirminci yüzyıl tahta kolyeler). İkizlerden biri öldüğünde bilici böyle figürler oyulmasını emrederdi; bunlar ölmüş çocuğun güçlü ruhunu yatıştırmak için beslenir, bakılırdı. P. Goldman Koleksiyonu, Londra.

rine yanar bir dal koyar, yanan dalı suyla söndürürken bir yandan da yağmur yağsın diye dua eder. Burada, bir yağmur taklidi olan ateşi suyla söndürme ölü adamın etkisiyle güçlendirilmektedir; yanarak ölmüş olan adam, kavrulmuş bedenini serinletmek ve acılarını hafifletmek için yağmurun yağmasını isteyecektir doğallıkla.

Araplardan başka halklar da yağmuru durdurma yolu olarak ateşi kullanmıştır. Örneğin Yeni Britanya Sulkaları kızgın ateşte taşları ısıtır ve dışarı, yağmura bırakır, ya da kızgın külleri havaya savurur. Yağmurun az sonra duracağını düşünürler, çünkü kızgın taşlarla ya da küllerle yanmak istemez yağmur. Telugular elinde yanan bir odun parçası taşıyan çıplak, küçük bir kızı elindeki ateşi yağmura göstermesi için dışarı yollarlar. Bunun yağmuru durduracağı varsayılır. New South Wales, Port Stevens'da büyücü hekim yağmuru havaya yanar sopalar atarak ve bir yandan da püfleyerek, bağırarak kovardı. Kuzey Avusturalya'da Anula kabilesinden herhangi bir kişi yeşil bir dalı ateşte ısıtarak ve onunla rüzgârı döverek yağmuru durdurabilir.

Şiddetli kuraklık günlerinde Orta Avustralyalı Dieriler, memleketin kötü durumundan ve kendilerinin nerdeyse açlıktan ölmek üzere olduklarından yüksek sesle yakınarak, Mura-mura dedikleri uzak atalarının ruhlarını yağmur yağdırmak için onlara güç vermeye çağırırlar. Çünkü bulutların, kendilerinin ya da komşu kabile üyelerinin yaptığı törenlerle, Mura-muraların etkisiyle yağdırabilecekleri yağmuru içlerinde oluşturan bedenler olduğuna inanırlar. Bulutlardan yağmur indirmeleri şöyledir: Üç buçuk metre uzunluğunda, iki buçuk-üç metre eninde bir çukur kazarlar, bu çukurun üzerine kütüklerden ve dallardan konik bir kulübe yaparlar. Mura-muralardan özel esin aldığı varsayılan iki büyücünün kollarına yaşlı ve sözü geçer bir adam keskin çakmak taşlarıyla kesikler açar ve kanatır; dirsekten aşağı kollarından akan kan, kulübenin içinde sıkış tıkkış diz çökmüş oturan kabilenin öteki üyeleri üzerine akıtılır. Aynı zamanda, kanayan iki adam çevreye avuç avuç kuş tüyü saçar, bunlardan bir kısmı arkadaşlarının kan lekeli bedenlerine yapışır, gerisiyse havada uçuşur. Kanın yağmuru, tüylerinse bulutları temsil ettiği düşünülür. Tören sırasında kulübenin ortasına iki büyük taş konur; bunlar bulutları toplamak ve yağmuru incelemek içindir. Daha sonra kolları kanamakta olan büyücüler bu iki taşı yirmi-yirmi beş kilometre uzağa taşır ve en yüksek ağacın olabildiğince yükseğine yerleştirir. Bu arada öteki adamlar alçıtaşı toplayıp un gibi öğütür ve bir su çukuruna atarlar. Mura-muralar bunu görüp bulutları derhal gökyüzünde toplarlar. Son olarak, yaşlısı-genci kulübenin çevresini sarar, yere çömelerek bir sürü koç gibi tos vururlar ona. Böylece zorlayarak kulübenin içinden öbür tarafına çıkarlar ve kulübe yıkılıncaya kadar aynı hareketi tekrarlarlar. Bunu yaparken ellerini ya da kollarını kullanmaları yasaktır; fakat sadece iri kütükler kaldığında bunları kollarıyla çekmelerine izin verilir. “Kulübenin onların başlarıyla parçalanması bu-

lutların yırtılmasını simgeler; kulübenin çökmesiye yağmurun düşüşünü.” Apaçık bellidir ki, bulutları temsil eden iki taşın ağaçların tepesine yerleştirilmesi gökyüzündeki gerçek bulutları oraya çekmenin bir yoludur. Dieriler sünnetlerde erkek çocuklardan alınan sünnet derilerinin yağmur yağdırmada büyük güce sahip olduğuna da inanırlar. Dolayısıyla, kabilenin Yüksek Danışma Kurulu elinde her zaman kullanıma hazır bir miktar sünnet derisi stoku bulundurur. Bunlar, yaban köpeği ve yılan yağı içinde tüylere sarılı olarak dikkatle saklanır. Kadınlar böyle bir paketin açılışını asla göremezler. Tören bittikten sonra, sünnet derisi artık özelliği kalmadığı için gömülür. Yağmurlar yağdıktan sonra kabileden bazıları daima bir ameliyata alınırlar, göğüs ve kol derileri keskin bir çakmak taşıyla kesilir. Yara kan akışını artırmak için düz bir sopayla açık tutulur, içine aşıboyası sürülür. Böylece yaralar büyütülmüş olur. Yerliler bu uygulamanın, yağmura sevindiklerini gösterdiğini, yağmurla yaralar arasında bir ilişki olduğunu ileri sürüyor. Görünüşe göre ameliyat pek acı verici değildir, çünkü bu sırada hasta gülmekte ve şakalar yapmaktadır. Gerçekten de, küçük çocukların ameliyatı yapan kişinin çevresini sardığı ve sabırla sıralarını bekledikleri görülüyor; ameliyat olduktan sonra kaçırsın ve küçük göğüslerini şişirirler ve üzerlerine yağmur düşsün diye şarkı söylerler. Fakat, ertesi gün yaraları sertleşip acımaya başladığında o kadar neşeli olmazlar. Java’da, yağmur istendiğinde, bazen iki erkek esnek çubuklarla, sırtlarından kan çıkınca ya kadar birbirini döver; akan kan yağmuru temsil eder ve şüphesiz yağmurun toprağa düşmesini sağlar. Habeşistan’ın bir bölgesi olan Egghiou halkı, yağmur yağdırmak için her Ocak ayında bir hafta süreyle, köy köye kanlı bir çatışmaya girerdi. Yıllar önce imparator Menelik bu töreyi yasakladı. Fakat ertesi yıl yeterli yağmur yağmadı, halkın çğlıkları ayyuka çıkınca imparator dayanamadı ve kanlı çatışmalara yeniden izin verdi;

Carpentaria Körfezi'nde Mornington Adası'ndan Avustralyalı aborijinlerin Corroboree Dansı.

fakat yılda yalnızca iki günlüğüne. Bu töreden söz eden yazar bu gibi durumlarda dökülen kana, yağmurları denetleyen ruh-lara sunulmuş yatıştırıcı kurbanlar olarak bakıyor; fakat Avustralya ve Java törenlerinde olduğu gibi yağmurun bir tak-lidi de olabilir. Bedenlerini kan fışkırana kadar bıçaklarla kese-rek yağmur yağdırmaya çalışan Baal bilicileri aynı ilkeyle dav-ranıyor olabilirler.

İkiz çocukların doğa, özellikle de yağmur ve hava koşulla-rı üzerinde sihirli güçlere sahip olduklarına değgin yaygın bir inanç vardır. Bu garip boşinanç İngiliz Kolumbiyası'ndaki Kı-zılderili kabilelerin bazılarında yaygındır. Bu inanç onları ikiz-lerin anne babalarına bazı garip kısıtlamalar ve yasaklar koy-maya götürmüştür, ama bu kısıtlamaların tam anlamı genellikle belirsizdir. Örneğin, İngiliz Kolumbiyası'ndan Tsimshian Kı-

zıldeirilileri, ikizlerin hava koşullarını denetlediğine inanırlar; bu yüzden, rüzgâra ve yağmura, “İkizlerin ruhu, sakinleşin” diye dua ederler. Ayrıca, ikizlerin dileklerinin her zaman gerçekleştiğini düşünürler; dolayısıyla, nefret ettikleri insana zarar verebilecekleri için ikizlerden korkarlar. Somon balığını ve *olachen* ya da mum balığını çağırabilirler, bu yüzden bunlar “bereketlendiren” anlamına gelen bir adla bilinirler. İngiliz Kolumbiyası’ndan Kwakiutle Kızıldeirililerinin düşüncesine göre, ikizler somonun dönüşmüş halleridir; dolayısıyla tekrar balığa dönüşmesinler diye su kenarına gidemezler. Çocukluklarında ellerinin bir hareketiyle rüzgârı çağırabilir, iyi ya da kötü hava yaratabilir, hatta büyük tahta bir çingırağı sallayarak hastalıkları iyileştirebilirler. İngiliz Kolumbiyası’ndan Nootka Kızıldeirilileri de ikizlerin bir şekilde somonlarla ilişkileri olduğuna inanır. Bu yüzden onlarda ikizler somon yakalayamaz, taze balık yiyemez ya da ellerine alamazlar. İyi ya da kötü hava yaratabilirler, yüzlerini karaya boyayıp sonra yıkayarak yağmur yağdırabilirler; kara bulutlardan yağmurun yağışını temsil ediyor olabilir bu. Thompson Kızıldeirilileri gibi Shuswap Kızıldeirilileri de ikizleri boz ayıya benzetir, bu yüzden onlara “genç boz ayılar” derler. Bunlara göre, ikizler yaşamları boyunca doğüstü güçler bağışlanmış olarak kalırlar. Özellikle, iyi ya da kötü hava yaratabilirler. Bir kovadan havaya su saçarak yağmur yağdırabilirler; bir iple sopaya bağlanmış küçük, düz bir tahtayı sallayarak güzel hava yaratırlar; ladin dallarının uçlarını yere sererek fırtına yaratabilirler.

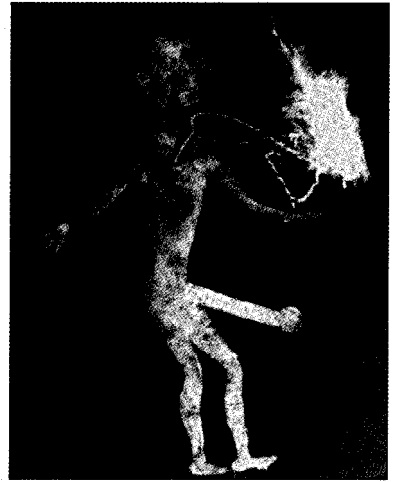
İkizlerde havayı etkileme gücü olduğuna, Güneydoğu Afrika’da, Delagoa Körfezinin kıyılarında yaşayan bir Bantu zencileri kabilesi olan Barongalar da inanır. İkiz çocuk doğurmuş bir kadına Tilo –yani, gökyüzü– adını verirler; çocukların kendileriye gökyüzünün çocukları diye çağırılır. Genellikle Eylül ve Ekim aylarında patlayan fırtınalar beklenip de gelmeyince,

kıtlık ihtimali taşıyan kuraklık tehlikeli hale geldiğinde, altı ay boyunca bulutsuz bir gökte parlayan güneşin yakıp kavurduğu tüm doğa güney Afrika kaynağından gelecek bereketli yağmurları dört gözle beklerken, kadınlar özlenen yağmuru kavrulmuş topraklar üzerine indirmek için törenler yaparlar. Üzerlerinden bütün giysilerini çıkarıp atıp bunun yerine ottan kuşaklar ve başlıklar takarlar ya da sarmaşık yapraklarından yapılma özel bir eteklik giyerler. Böyle süslenip garip çılgınlık atarak ve açık saçık şarkılar söyleyerek kuyudan kuyuya dolaşır, içlerinde birikmiş olan çamuru ve pislikleri temizlerler. Kuyular, bulanık ve pis suyun biriktiği, kumda açılmış oyuklardan başka bir şey değildir zaten. Ayrıca, bu kadınlar ikiz çocuk doğurmuş olan bir arkadaşlarının evini topluca ziyaret edip kadını küçük maşrapalarla taşıdıkları suyla ıslatmak zorundadırlar. Bunu yaptıktan sonra ayıp şarkılarını çığırarak, açık saçık danslar yaparak yollarına devam ederler. Hiçbir erkek, yaprakla örtünmüş bu kadınları ziyaretlerini yaparken göremez. Bir erkeğe rastlarsa, döverler ve bir kenara iterler. Kuyuları temizledikten sonra, kutsal korudaki ata mezarlarına gidip mezarlarına su dökmek zorundadırlar. Çoğu kez de, büyücünün emriyle ikizlerin mezarlarına da su dökerler. Çünkü bir ikizin mezarının da hep ıslak olması gerektiğini düşünürler, bu nedenle ikizler genellikle göl yakınında bir yere gömülür. Bütün bu yağmur yağdırma çabaları boşa çıkacak olursa, şu ya da bu ikizin bir tepenin eteğinde kuru bir yere gömülmüş olduğunu anımsarlar. Böyle bir durumda büyücü, “Gökyüzü ateş gibi kızgın olacak, tabii” der. “Cesedini alın ve göl kıyısında bir mezara gömün.” Emirleri hemen yerine getirilir, çünkü bunun yağmur yağdırmanın tek yolu olduğuna inanılır.

Tersine bir sonuç istendiğinde, ilkel mantığın hava büyücüsüne kesinlikle ters davranış kurallarını gözden geçirmesini emrettiğini görmek ilginçtir. Zengin bitki örtüsünün yağmur

bolluğunun kanıtı olduğu tropikal Java Adası'nda, yağmur yağdırma törenleri enderdir de, yağmuru önleme törenleri az rastlanır şey değildir. Yağmurlu bir mevsimde büyük bir şölen vermek üzere evine birçok konuk çağırmış olan bir adam, hava büyücüsüne gider ve ondan "alçala-bilecek bulutlara destek olmasını" rica eder. Eğer büyücü mesleki güçlerini kullanmaya razı olursa, müşterisi gittikten hemen sonra davranışlarını bazı kurallarla düzenlemeye başlar. Perhize girmesi gerekir, ne su içebilir ne de yıkanabilir; yediği

azıcık şeyin bile kuru olması gerekir, ne olursa olsun suya dokunamaz. Onun yanında, ev sahibi ve hem erkek hem de kadın hizmetçileri şölen devam ettiği sürece ne giysilerini yıkayabilir ne de yıkanabilir; ayrıca hepsi sıkı bir cinsel perhize uymak zorundadırlar. Hekim, yatak odasında yeni bir hasır üstünde oturur, küçük bir gaz lambası karşısında, şöleden kısa bir süre önce şu duayı ya da sihirli sözleri mırıldanır: "Büyükbaba ve büyükana Sroekoel" (bu ad rasgele seçilmiş gibi görünüyor; ötekilerse bazen kullanılır), "ülkene dön. Senin ülken Akkemat'tır. Su fıçını yere bırak, sıkıca kapat onu, ki bir damla bile akmasın dışarı." Bu duayı okurken büyücü yukarıya doğru bakar; bir yanda tütsü yakmaktadır. Trocalar'da da özel görevi yağmuru kovmak olan yağmur büyücüsü, mesleki görevlerini yapmadan önce, görev sırasında ve sonra da suya dokunmama dikkat etmek zorundadır. Yıkanmaz, yiyeceğini kirli ellerle yer, palmiye şarabından başka bir şey içmez, ve bir su akıntısı geçmek zorunda kalırsa suya basmamaya dikkat eder.

Manda derisinden kesilmiş bu tasvir, Oglala Siu kabilesinin yıllık Güneş Dansı Töreninde bir direğin tepesine tutturulurdu. Güneş Dansı güneşe teşekkürleri bildirir ve korumanın devamını dilerdi. 1880'de bulunmuş. Peabody Museum, Harvard.

MÖ yaklaşık 2300'den, Sümer ya da Akad silindir mührü. İki dağ doruğunun arasından doğmakta olan Güneş tanrısı Şamaş'ı ve temiz su tanrısı Enki'yi gösteriyor. British Museum, Londra.

Kendini görevine böylece hazırladıktan sonra, köyün dışında, bir pirinç tarlasında kendisi için yapılmış küçük bir kulübeye girer, bu kulübede yanan ufak bir ateşi hep canlı tutar; ne olursa olsun ateş sönmemelidir. Ateşte çeşitli türlerden, yağmuru kovma özelliklerine sahip olduğu varsayılan ağaçlar yakar; yağmurun gelme tehlikesi olduğu yöne doğru üfler, elinde kimyasal bileşimlerinden dolayı değil de kuru yada uçucu anlamına gelen adlarından, yine bulut-çekici bir özellik taşıyan bir demet yaprak ve ağaç kabuğu tutmaktadır. O çalışırken gökyüzünde bulutlar belirecek olursa, avucuna kireç alır ve bulutlara doğru üfürür. Çok kuru olan kireç, nemli bulutları dağıtmaya besbelli çok uygundur. Daha sonra yağmur istenecek olursa, ateşinin üzerine su dökmek yeterli olacak, yağmur derhal tabaka tabaka inecektir.

Teselya ve Makedonyalı Yunanlılar arasında, kuraklık çok uzun sürmüştü, çevredeki bütün kuyulara ve su kaynaklarına bir çocuk alayı göndermek töredendir. Alayın başında çiçeklerle bezenmiş bir kız yürür, durdukları her yerde arkadaşları başından aşağı su döker kızın, bir yandan da, aşağıda bir bölümünü verdiğimiz bir duayı söylerler şarkı şeklinde:

*Çiğ taneleriyle taze ıslanmış Perperia,
Sen de çevreyi tazelendir;
Ormanlarda, yollarda
Yürürken Tanrı'ya dua et:
Tanrım, ovaların üzerine
Sakin, azıcık yağmur gönder bize;
Ki tarlalar bereketlensin,
Bağları çiçekte görelim;
Ekinler dolgun ve sağlıklı olsun
Ve zenginleşsin şu halk*

Kuraklık zamanında Sırplar bir genç kızın giysilerini çıkarıp baştan ayağa, yüzü bile görünmeyecek şekilde otlarla, yeşillik ve çiçeklerle örterler. Böylece kılık değiştiren kıza Dodola denir; bir grup genç kızla birlikte köyün içinde dolaşır. Her evin önünde dururlar, Dodola dans eder, ötekilerse onun etrafını çevirerek Dodola şarkılarından birini söylerler, evin kadını da kızın başından aşağı bir kova su döker. Bu şarkılardan biri şöyledir:

*Biz köyden geçeriz
Bulutlar gökyüzünden geçer
Biz hızlanırsız,
Bulutlar da hızlanır;
Bize yetişir,
Ürünü ve bağları sularlar.*

Hindistan'da Poona'da yağmur gereksinildiğinde, oğlan çocukları aralarından birine yapraklardan bir giysi giydirebilirler ve ona Yağmur Kralı adını verirler. Sonra da köydeki evleri tek tek dolaşırlar, ev sahibi ya da karısı Yağmur Kralının üzerine su serper, çocuklara çeşitli yiyecekler verir. Bütün evleri dolaş-

tıktan sonra Yağmur Kralının giysilerini soyarlar ve topladıkları yiyeceklerden bir şölen çekerler kendilerine.

Güney ve batı Rusya'nın bazı bölgelerinde, yıkanma bir yağmur büyüğü olarak yapılır. Bazen kilisedeki ayinden sonra papaz üzerindeki giysilerle yere yatırılır ve cemaat tarafından suyla ıslatılır. Bazen de, Vaftizci Yahya gününde, giysilerini çıkarmaksızın herkesin içinde yıkananlar, kadınlardır; bir yandan da dallardan, otlardan ve bitkilerden yapılmış, azizi temsil eden bir figür suya daldırırlar. Güney Rusya'nın bir eyaleti olan Kursk'ta, yağmura çok gereksinim olduğunda, kadınlar oradan geçen bir yabancıyı yakalayıp nehre atar ya da baştan aşağı suya daldırırlar. İlerde, oradan geçen yabancıнын çoğu kez bir tanrı ya da doğal bir gücün cisimleşmiş şekli olarak kabul edildiğini göreceğiz. 1790 yılında bir kuraklık sırasında Scheroutz ve Werboutz'da köylülerin, yağmurun yağması için, bütün kadınları topladığı ve yıkanmaya zorladığı resmi belgelerde yazılıdır. Ermenilerin bir yağmur büyüğü de, bir papazın karısını suya atıp ıslatmaktır. Kuzey Afrika Arapları kuraklığa çare olarak kutsal bir kişiyi suya atarlar. Kuzey Celebes'teki Minahassa'da yağmur büyüğü olarak papaz yıkanır. Orta Celebes'te uzun süre yağmur yağmayıp da pirinç sapları büzüşmeye başladığında birçok köylü, özellikle de gençler yakındaki dereye gider, bağırarak çağırarak birbirlerini ıslatır ya da bambu kamışlarıyla birbiri üzerine su fışkırtırlar. Bazen de avuçlarıyla suyun yüzeyini döverek ya da suyun üzerine yerleştirdikleri bir sukabağını parmaklarıyla çalarak yağmur sesini taklit ederler.

Kimi zaman yağmur büyüğü ölüler aracılığıyla yapılır. Örneğin Yeni Kaledonya'da yağmurcular baştan ayağa siyaha boyanır, ölmüş bir insanı mezarından çıkarır, kemiklerini bir mağaraya taşıdıktan sonra birleştirip iskeleti kulkas yaprakları üzerine asarlardı. İskeletin üzerine su dökülür, sular yapraklardan aşağı akardı. Ölünün ruhunun suyu aldığı, yağmura dön-

dürdüğü ve sonra da tekrar yere saldığına inanırlardı. Rusya'da, yaygın söylentiye inanılırsa, daha yakın zamanlara kadar, kuraklık çeken bir bölgenin köylüleri içkiden ölmüş bir kişinin cesedini mezarından çıkarıp en yakındaki bir bataklığa ya da göle atarlardı ve bunun gereken yağışı getireceğine yürekten inanırlardı. 1868'de, uzun süren bir kuraklık yüzünden kötü bir hasat alma olasılığı, Taraschansk bölgesindeki bir köy halkını önceki Aralıkta ölmüş bir Raskolnik'in ya da Protestan'ın cesedini mezarından çıkarmaya itmişti. Kimileri cesedi ya da cesetten kalanları, başına vurup dövüyor, bir yandan da "Bize yağmur ver!" diye bağılıyor, ötekilerse bir elekten su döküyorlardı cesedin üzerine. Burada bir elekten su dökülmesi apaçık bir yağmur taklidine benziyor ve Aristophanes'teki Strepsiades'in yağmurun Zeus tarafından gönderildiğini hayal edişini anımsatıyor. Bazen de, Toracalar yağmur yağdırsınlar diye ölüleri kendilerine acındırmak için dualar ederler. Örneğin, Kalin-gooa köyünde, şimdiki yöneticinin büyükbabası olan ünlü bir başkanın mezarı vardır. Ülkede mevsimsiz bir kuraklık olduğunda, halk bu mezara gider ve "Ey büyükbaba, bize acı; bu yıl karnımızın doymasını istiyorsan, yağmur gönder bize" diye yalvararak mezara su dökerler. Bundan sonra içi suyla dolu bir bambu asarlar mezarın üzerine; bambunun alt ucunda suyun sürekli damlaması için küçük bir delik vardır. Yağmur yeri ıslatana kadar bambuya devamlı su doldurulur. Yeni Kaledonya'da olduğu gibi burada da büyüyle karışmış dini buluyoruz, çünkü tamamen dinsel bir şey olan ölü başkana dua etmek, mezarındaki büyüsel yağmur taklidi eklenerek güçlendirilmektedir. Delagoa Körfezi'nden Baragoların atalarının mezarlarını, özellikle de ikizlerin mezarlarını, bir yağmur büyüsü olarak, suyla ıslattıklarını görmüştük. Orinoco bölgesindeki Kızılderili kabileleri arasında, ölmüş bir kişinin yakınlarının, ölü gömüldükten bir yıl sonra kemiklerini mezardan çıkarıp yakarak

Suyun, pınarların ve kaynakların büyüsel güçleri olduğuna inanılır. Knaresborough, Yorkshire, İngiltere'deki Shipton Ana'nın dilek kaynağı üzerine asılan nesneler zamanla taşlaşmaktadır.

küllerini rüzgâra savurmaları töresi vardı, çünkü küllerin, gömme töreninin karşılığı olarak ölmüş kişinin dünyaya gönderdiği yağmura dönüştüğüne inanırlardı.

Çinliler insan cesetleri gömülmezse, onların son sahiplerinin ruhlarının yağmur sıkıntısı çekeceğine inanırlardı, tıpkı kötü hava koşullarında sığınacak bir yer bulamayan yaşayanlar gibi. Bunun için de, kötü durumdaki bu ruhlar yağmurun yağmasını önlemek için bütün güçlerini kullanır, çoğu zaman da çabaları çok başarılı olur. Sonuçta kuraklık başlar; Çin'deki en korkunç felaketlerden biridir bu da, çünkü arkasından kötü hasat, kıtlık ve açlık gelir. Bu yüzden de, kuraklık olduğunda, felakete son vermek ve büyüyle yağmur çağırmak amacıyla, gö-

mülmemiş ölülerin kurumuş kemiklerini toprağa gömmek Çinli yetkililer için yaygın bir uygulama haline gelmiştir.

Kurbağaların ve karakurbağaların suyla yakın ilişkileri, bu yaratıklara yağmur muhafızları gibi yaygın bir ün kazandırmıştır; bu yüzden de, göklerden yağmur çekmek için düzenlenmiş büyülerde çoğu kez bir rolleri olur. Orinoco Kızılderililerinden bazıları karakurbağanın suların tanrısı ya da sahibi olduğuna inanırlar, bu nedenle de bu yaratığı öldürmekten korkarlar. Kurbağaları toprak bir kap altında tuttukları ve kuraklık olduğunda sopalarla dövdükleri bilinmektedir. Aymara Kızılderililerinin çoğu kez kurbağa ve öteki su hayvanlarının küçük figürlerini yapıp yağmur yağdırmanın bir yolu olarak tepelerin doruğuna yerleştirdikleri söyleniyor. İngiliz Kolumbiyası'ndaki Thompson Kızılderilileri ve Avrupa'daki bazı insanlarsa, kurbağa öldürmenin yağmur yağdıracağına inanır. Hindistan'ın Orta Eyaletlerindeki aşağı kasttan insanlar yağmur yağdırmak için bir kurbağayı, nim ağacının (*Azadirachta indica*) yeşil yaprakları ve dallarıyla örtülü bir sopaya bağlar, aşağıdaki şarkıyı söyleyerek kapı kapı dolaşırlar:

*Ey kurbağa, yağmur mücevherini gönder bize hemen!
Ve tarlalardaki buğdayı, akdarıyı olgunlaştır.*

Kapu'lar ya da Reddi'ler, Madras Eyaleti'ndeki geniş bir çiftçi ve toprak sahibi kastıdır. Yağmur yağınca, kastın kadınları bir kurbağa yakalayıp canlı olarak, bambudan yapılmış yeni bir harman savurma pervanesine bağlarlar. Bu pervanenin üzerine birkaç tespihağacı yaprağı sererek kapı kapı dolaşırlar şarkı söyleyerek: "Kurbağa hanım yıkanmalı. Ey! yağmur-tanrısı, hiç olmazsa onun için birazcık su ver." Kapu kadınları bu şarkıyı söylerken evin hanımı kurbağanın seller gibi yağmur getireceğine inanarak üzerine su döker ve sadaka verir.

Bazen kuraklık uzun sürdüğünde, halk geleneksel taklit büyüünün hokuspokusundan vazgeçip, dua ederek nefeslerini boşuna harcadıklarını görerek öfkelendiklerinde, ana su kaynağını kesmiş olan göklerdeki doğaüstü varlıktan zorla su koparmak için tehditlere, lanetlere, hatta doğrudan bedensel güce de başvururlar. Bir Japon köyünde, yağmur bekçisi kutsal kişi, köylülerin yağmur duasına uzun süre kulak asmadığında, onun tasvirini yere fırlatır, bağıra bağıra, uzun uzun lanetler okuyarak onu ko kuşmakta olan bir pirinç tarlasına baş aşağı savururlardı. “Biraz orada kal da sen,” derlerdi, “sıcaktan çatlamakta olan tarlalarımızda hayatı kavuran kızgın güneşte kavrulmak ne imiş gör birkaç gün.” Senegambia Feloupe’ları bu gibi durumlarda fetişlerini fırlatıp, yerlerde sürükler, yağmur yağıncaya kadar lanet okurlardı.

Çinliler göklerin krallığına saldırma sanatında ustadırlar. Örneğin, yağmur gerektiğinde, yağmur tanrısını temsil eden kâğıttan ya da odundan kocaman bir ejderha yapıp onu törenle çevrede dolaştırırlar; yağmur yine yağmazsa lanetlerle parça parça ederler. Ya da yağmur vermezse bu tanrıyı tehdit ederler ve döverler; bazen de herkesin önünde tanrılıktan azlederler. Öte yandan, istenen yağmur yağmışsa, tanrı, bir imparatorluk yasasıyla daha yüksek bir rütbeye yükseltilir. 1888 Nisanında, Canton mandarinleri durmak bilmeyen sağanak yağmurları durdurması için tanrı Lung-wong’a

Gök gürültüsü ve yıldırım tanrısı Shango müritlerinin kullandığı, kendilerini tanrıya kaptırdıklarında danslarda taşıdıkları tahtadan bir asa. Nijeryalı Yoruba kabilesi, tahminen ondokuzuncu yüzyıl. Özel koleksiyon.

Yağmur tanrısı Tlaloc'un cennetinden bir sahne, tanrıyı hoşnut etmiş olan ruhlar sevinç içinde. Tepantitla'da Teotihuacan kültüründen bir duvar resmi, Meksika.

dua ettiler; dualarına sağır kaldığını görünce beş günlüğüne bir tutukevine attılar onu. Bunun yararı oldu. Yağmur dindi, tanrı da özgürlüğüne kavuştu. Yıllar önce, bir kuraklık zamanında aynı tanrı zincire vurulmuş ve acil yağmur ihtiyacının ne olduğunu bizzat hissedebilsin diye tapınağının avlusunda günler-

ce güneş altında bırakılmıştı. Bunun için de, Siyamlılar yağmur istediklerinde, putlarını kavurucu güneşe çıkarırlar; ama kuru hava istediklerinde, tapınakların çatısını açarak putlarının üzerine yağmur yağmasını sağlarlar. Tanrıların bu yolla uğradığı uygunsuz koşulların onları kendilerine tapanların arzularını yerine getirmeye zorlayacağına inanırlar.

Okurlar, bu Uzakdoğu meteorolojisine gülümseyebilir; ama bizim zamanımızda da, Hristiyan Avrupa'da tamamen buna benzer yağmur yağdırma yollarına başvurulmaktadır. 1893 yılının Nisanında Sicilya, yağmursuzluktan büyük bir sıkıntı içindeydi. Kuraklık altı ay sürmüştü. Güneş her gün bulutsuz masmavi bir gökyüzünde doğuyor ve batıyordu. Palermo'yu görkemli bir yeşil kuşakla çevreleyen Conca d'Oro bahçeleri kurumaktaydı. Yiyecek gittikçe azalmaktaydı. Halk büyük bir panik içindeydi. Kabul görmüş bütün yağmur yağdırma yöntemleri denenmiş, ama boşa çıkmıştı. Tören alayları caddeleri ve tarlaları arşınlamıştı. Erkekler, kadınlar, çocuklar tespih çekerek, dua ederek kutsal tasvirler önünde geçirmişlerdi gecelerini. Kiliselerde günler ve geceler boyunca kutsanmış mumlar yakılmıştı. Paskalyadan önceki Pazar günü kutsanmış palmiye dalları asılmıştı caddelere. Solaparuta'da, çok eski bir

töreye uyarak, Paskalyadan önceki Pazar günü kiliselerden süpürülen toz tarlalara serpilmişti. Olağan yıllarda bu kutsal süpürüntü ürünü korur; fakat o yıl, ister inanın ister inanmayın, hiçbir etkisi olmadı. Nicosia’da, başları ve ayakları çıplak halk, İsa’lı haçları kasabanın her yerinde dolaştırmış, tel kırbaçlarla birbirlerini kırbaçlamışlardı. Her şey boşunaydı. Her yıl yağmur mucizesi gösteren ve her bahar bostanlarda dolaştırılan büyük Paolo’lu Aziz Francis’in kendisi bile yardım edemiyor ya da etmiyordu. Ayinler, akşam duaları, konserler, aydınlatmalar, havai fişekler – hiçbir şey harekete geçiremiyordu onu. Sonunda köylülerin sabırları taşmaya başladı. Birçok aziz kovulmuştu. Palermo’da Aziz Joseph’i, olanları kendisi görsün diye, bir bahçeye attılar, yağmur yağıncaya kadar öylece güneşte bırakacaklarına yemin ettiler. Öteki azizlerin yüzleri haylaz çocuklar gibi, duvarlara çevrildi. Bazılarının güzel giysileri çıkarıldı üzerlerinden, cemaatlerinden uzaklara sürüldüler, tehdit edildiler, kaba aşağılamalara uğratıldılar, su yalaklarına atıldılar. Caltanisetta’da, Başmelek Aziz Michael’in altın kanatları omuzlarından söküldü, yerine mukavvadan kanatlar takıldı; üzerinden mor mantosu alındı ve çevresine seyrek dokunmuş ucuz bir kumaş sarıldı. Licata’da, koruyucu aziz Aziz Angelo daha da kötü şeylere uğradı, üzerinde soyulmadık hiçbir şey kalmadı, küfürler edildi, zincire vuruldu, suda boğmakla ya da asılmakla tehdit edildi. Yüzüne yumruklarını sallayarak, “Ya yağmur ya ip!” diye bağırıyordu öfkeli halk.

Bazen tanrıları merhamete getirmek için ricada bulunulur. Ürünlerini güneş yaktığında, Zulular bir “cennet kuşu” ararlar, öldürüp bir havuza atarlar. O zaman gökler kuşun ölümüne duyduğu üzüntüden erir; “yağmur yağdırarak feryat eder, feryat ederek yas tutar.” Zululand’de kadınlar bazen çocuklarını boğazlarına kadar toprağa gömer, sonra biraz uzağa çekilerek uzun süre ağlarlar, feryat ederler. Gökyüzünün bu acıyı

görünce dayanamayıp eriyeceği varsayılır. Daha sonra kadınlar çocukları gömdükleri yerden çıkarırlar; çok geçmeden yağmurun yağacağından emindirler artık. “Yukarıdaki efendi”ye seslenmişler ve yağmur göndermesini istemişlerdir ondan. Yağmur yağarsa, “Usondo yağmurları” derler buna. Kuraklık zamanlarında, Tenerife Guanche’leri koyunlarını kutsal toprağa salar, onların sızlanarak melemeleri tanrının yüreğine dokunsun diye kuzuları analarından ayırırlar. Kumaon’da yağmuru durdurmanın bir yolu, bir köpeğin sol kulağına kızgın yağ dökmektir. Hayvan acıyla ulur, uluması Indra tarafından işitilir ve hayvanın çektiği acıya duyduğu merhametten tanrı yağmuru durdurur. Bazen Toracalar şöyle bir yağmur yağdırma girişiminde bulunurlar: Bazı bitkilerin saplarını, “Git ve yağmur iste, yağmur yağmadığı sürece seni bir daha dikmeyeceğim, sen de orada öleceksin,” diyerek suya koyarlar. Yine, tatlı su salyangozlarını bir ipe dizip ipi bir ağaca asarlarken salyangozlara şöyle derler: “Git ve yağmur iste, yağmur gelmedikçe seni tekrar suya bırakmayacağım.” O zaman salyangozlar gider ve ağlarlar, tanrılar da acıyıp yağmur gönderirler. Fakat buraya kadar anlatılan törenler yüce güçlerin duygularına bir çağrı içerdiği için büyüsel olmaktan çok dinseldir.

Çoğu kez taşların, suya batırılmaları ya da suyla ıslatılmaları koşuluyla ya da daha uygun başka biçimlerde davranıldığında, yağmur getirme özelliğine sahip olduğu varsayılır. Bir Samoa köyünde, özel bir taş yağmur yağdıran tanrının temsili olarak dikkatle saklanır, kuraklık zamanında rahipler taşı özel bir törenle taşır ve bir su akıntısına daldırırdı. New South Wales’deki Ta-ta-thi kabilesinde yağmurcu, kuvars kristalinden bir parça koparır gökyüzüne doğru fırlatır; kristalin kalan parçasını devekuşu tüylerine sarar ve hem kristali hem de tüyü suya daldırır, sonra da dikkatle saklar. New South Wales’deki Kera-min kabilesinde büyücü bir dere yatağına çekilir, düz, yuvarlak

Fırtına tanrısı Adad, şimşekten bir muzrağı tutmak üzere kolunu kaldırmış. Bronzdan ve altından küçük heykel, MÖ 1400-1200. Suriye’de, Ras Şamra’nın Ugarit bölgesinde bulunmuş.

"Vivien'in büyücü Merlin'i kandırarak yeraltındaki ölümüne nasıl götürdüğü"nin resmi. Andrew Lang'ın Book of Romance'ından Ford illüstrasyonu, 1902.

bir taş üzerine su serper, sonra da taşı bir şeye sararak saklar. Kuzeybatı Avustralyalı bazı kabilelerde yağmurcu, yağmur yağdırmak amacıyla ayrılmış bir toprak parçasını sık sık ziyaret eder. Orada taştan ya da topraktan bir yığın yapar ve sihirli taşı bu yığının tepesine yerleştirir; sihirli sözlerini söyleyerek, sırf yorgunluktan durmak zorunda kalıp da yardımcıyı onun yerini alıncaya kadar taş yığının çevresinde saatlerce dolaşır ya da dans eder. Taşın üzerine su serpilir ve büyük ateşler yakılır. Bu gizemli tören yapılırken sıradan kimseler kutsal yere yanaşamaz. Yeni

Britanyalı Sulkalar yağmur istediklerinde, bazı meyvelerin külleriyle taşları siyahlaştırır, onları bazı bitkiler ve sürgünlerle birlikte güneşe bırakırlar. Daha sonra büyülü sözler söylenirken birkaç parça dal suya daldırılarak üzerine taşlar konur. Bundan sonra yağmur mutlaka yağacaktır. Manipur'da, başkentin doğusundaki yüksek bir tepenin üzerinde, halkın hayatında bir şemsiyeye benzettiği bir taş vardır. Yağmur istendiğinde, raca aşağıdaki bir pınardan su getirip taşın üzerine serper. Japonya'da Sagami'de, üzerine su döküldüğünde yağmuru çeken bir taş vardır. Orta Afrika kabilelerinden Wakondyolar yağmur istediklerinde, karlı dağların eteğinde oturan ve bir "yağmur taşı"nın mutlu sahipleri olan Wawambaları çağırırlar. Wawambalar, uygun bir para karşılığında değerli taşı yıkarlar, yağlarlar ve su dolu bir kabın içine koyarlar. Bundan sonra yağmur yağmazlık edemez. Arizona'nın ve New Mexico'nun kıraç topraklarında Apaçiler belli bir pınardan su getirip bir ka-

yanın tepesindeki belli bir noktaya dökerek yağmur yağdırmaya çalışırdı; bundan sonra bulutların derhal toplanacağına ve yağmurun yağmaya başlayacağına inanırlardı.

Fakat bu türden âdetler yalnızca Afrika'nın ve Asya'nın ya-

banıl bölgelerine ya da Avustralya'nın ve Yeni Dünya'nın kızgın çöllerine özgü değildir. Avrupa'nın serin ikliminde ve gri göğü altında da uygulanır. "Broceliande'in vahşi ormanları"nda, Barenton adlı romantik bir üne sahip bir pınar vardır. Söylenceye inanılırsa, büyücü Merlin büyülü uykusunu hâlâ orada, alıç ağacının gölgesinde uyumaktadır. Breton köylüleri yağmura gereksinim duyduklarında oraya başvururdu. Bir maşrapaya su doldurup kaynağın yakınındaki bir ağaç kabuğu üzerine dökerlerdi. Snowdon'da, Dulyn ya da Kara Göl denilen tek başına bir dağ gölü vardır, "iki yakası yüksek ve tehlikeli kayalarla çevrili kasvetli bir derecik" dökülür ona. Bir sıra taş basamakla göle inilir, eğer herhangi biri bu basamaklarda durup da Kızıl Sunak denilen en uzaktaki ıslak basamağa su atarsa, "en sıcak mevsimde bile gece basmadan önce yağmurun yağmaması çok az bir olasılıktır." Bu gibi durumlarda, Samoa'daki gibi, taş a bir tür kutsal şey gibi bakılıyor olması olasıdır. Barenton pınarına haç daldırılması gibi bazen gözlenen bir görenekten de anlaşılmaktadır bu; çünkü bu açıkça, taşın üzerine su atmak gibi eski bir pagan geleneğinin yerine konan bir Hıristiyan âdetidir. Fransa'nın çeşitli yerlerinde, yağmur yağdırmanın bir yolu olarak bir azizin tasvirinin suya daldırıl-

Kuzey Galler'deki Snowdon Dağı geleneksel olarak gizemli bir bölge kabul edilir. Bu dağdaki Kara Göl'ün içinde, üzerine su dökülünce hava kararmadan yağmur getirebilen Kızıl Sunak'a götüren taş basamaklar uzanır.

Bir altıncı yüzyıl Viking müğferi kalıbı; İskandinav yaratılış mitinden bir sahnede, tanrı Balder'in ölümünden sonra müthiş olayların olduğunu ve dünyanın yeniden doğduğunu gösteriyor. Statens Historiska Museum, Stockholm.

ması geleneği vardır, ya da son zamanlara kadar vardı. Örneğin, eski Commagney manastırının yanında, orada yaşayanların ürünün gereksinimine göre yağmur ya da iyi hava sağlamak için gittikleri bir Aziz Gervais kaynağı vardır. Büyük kuraklık zamanlarında pınarın dibine azizin eski bir taştan tasvirini atarlar, içinden kaynağın aktığı bir yuva gibi durur bu taş. Collobrieres ve Carpentras'ta Aziz Pons'un ve Aziz Gens'in tasvirleri ile buna benzer bir uygulama

yapılırdı. Navarra'nın birçok köyünde Aziz Peter'a yağmur duaları sunulurdu, köylüler azizin tasvirini alay eşliğinde nehre taşımaya zorlanır, orada aziz üç kez kararını gözden geçirmeye ve duaların karşılığını vermeye çağrılırdı; eğer hâlâ inat ediyorsa, basit bir uyarının ya da tembihin de iyi bir etki yapacağını defalarca söyleyen rahiplerin itirazlarına karşın onu suya daldırırlardı. Bundan sonra yirmi dört saat içinde yağmur mutlaka yağacaktı. Katolik ülkeler kutsal tasvirleri suya daldırarak yağmur yağdırma tekelinden hoşlanmaz. Mingrelia'da, ürün yağmursuzluktan kıvranırken, belirli bir kutsal tasviri alıp, yağmur yağıncaya kadar her gün suya daldırırlar; Uzakdoğu'da Şanlar pirinç ürünü kuraklıktan yok olurken Buda'nın tasvirini suyla ıslatırlar. Buna benzer bütün durumlarda uygulama aslında bir duygusal büyüdür, ama bir cezalandırma ya da tehdit görünümü altında gizlenmiş olabilir.

Öteki halklar gibi Yunanlılar ve Romalılar da, dualar ve ayin törenleri etkisiz kaldığında büyüyle yağmur elde etmeye çalışırlardı. Örneğin Arkadia'da, ürün ve ağaçlar kuraklıktan kavrulduğunda, Zeus rahibi bir meşe dalını Lycaeus Dağı üze-

rindeki belli bir kaynağa daldırırdı. Bu şekilde rahatsız edilen su bir bulut gönderirdi havaya, çok geçmeden bu buluttan toprağa yağmur düşerdi. Buna benzer bir yağmur yağdırma tarzı Yeni Gine yakınındaki Halmahera'da halen uygulanmaktadır. Teselya'daki Crannon halkının bir tapınakta tuttukları bronz bir arabaları vardı. Yağmur istediklerinde arabayı sarsarlar ve yağmur yağardı. Arabanın çıkardığı takırtılar gök gürültüsünü taklit anlamına geliyordu belki de; sahte gök gürültüsü ve şimşegin, Rusya ve Japonya'da yağmur büyüünün bir bölümünü oluşturduğunu daha önce görmüştük. Elis Kralı, efsanevi Salmoneus bronz kovaları arabasının arkasında sürükleyerek, ya da arabasını bronz bir köprüde sürerek sahte gök gürültüsü çıkarırdı; bu sırada şimşegi taklit etmek için de yanar meşaleler fırlatırdı havaya. Zeus'un büyük arabasının gökyüzü tonozundan geçerken çıkardığı sesi taklit etmek gibi imansızca bir arzuydu onunki. Aslında kendisinin gerçekten Zeus olduğunu ilan ediyor ve bu şekilde kendisine kurbanlar sunulmasına neden olmuş oluyordu. Roma'nın surları dışındaki bir Mars tapınağının yakınında, *lapis manalis* diye bilinen bir taş saklanırdı. Bu taş kuraklık zamanında Roma'ya sürüklenerek getirilirdi ve bunun hemen yağmur getireceği varsayılırdı.

Dördüncü Bölüm

EGEMEN BÜYÜCÜLER

*Alice Pınarları
yöresinde
yaşayan
Avustralya
aborijinlerinin
Aranda
kabilesinden
bir adam. Orta
Avustralya'da
ka bile
reislerinin
başlıca işlevleri
genellikle
kutsal ya da
büyüseldi.*

Avustralya'da Obiri Kayası'ndan, balık motiflerini gösteren aborijin sanatı; av büyüsiyle ilişkili olabilir.

Geleneksel şarkı ve dans şenliği. Papua Yeni Gine, Mangai, Bismarck Takımadası, New Ireland.

Şimdiye kadar söylediklerimizin, büyüünün, birçok ülkede ve birçok ırkta büyük doğa güçlerini insanın iyiliği adına denetlediği konusunda bize doyurucu kanıtlar getirdiği söylenebilir. Eğer böyle ise, bu sanatın uygulayıcılarının, abartılı savlarına iman derecesinde güvenen herhangi bir toplumda önemli ve etkili kişiler olması gerekirdi; taşıdıkları bu ünden ve yaratıkları korkudan dolayı içlerinden bazılarının her şeye inanan hemcinsleri üzerinde en yüksek yetke konumuna ulaşmalarında da şaşılacak bir şey olamazdı. Gerçekten de, büyücülerin çoğu kez kabile reislerine ve krallara dönüştüğü görülür.

Önce Avustralya aborijinlerine bakalım. Bunlar ne reisler ne de krallar tarafından yönetilir. Kabilelerinin siyasal bir yapıya sahip olduğu söylenebilir; yaşlı ve nüfuzlu insanların bir demokrasisi ya da oligarşisidir bu; bunlar konsey olarak toplanır ve daha gençleri uygulama dışı tutarak, bütün önemli kararları alırlar. Bunların karar meclisleri daha sonraki senatoya eşdeğerdedir: Böyle bir yaşlılar yönetimine bir ad vermemiz gerekseydi gerontokrasi diyebilirdik. Aborijin Avustralyasında böylece toplanan ve kabilelerin işlerini yöneten yaşlıların, büyük ölçüde, kendi totem klanlarının başkanları olduğu görülüyor. Ülkenin çöl doğasının ve yabancı etkilerden hemen hemen bütünüyle yalıtılmışlığın, ilerlemeyi geciktirdiği ve yerlileri tamamen en ilkel durumda koruduğu Orta Avustralya'da bugün, çeşitli totem klanlarının başkanları totemleri çoğaltmak için büyü törenleri yapmak gibi önemli bir görevle yükümlüdür; totemlerin büyük çoğunluğu yenilebilir hayvanlar ve bitkiler ol-

Yukarı Nil'deki kabileler kaya kristallerinin yağmur yapıcı özellikleri olduğuna inanırdı. Başlangıçta belki de büyüteç olarak kullanılan bu küre daha sonra gümüşle kaplanmış ve Iskoçya'da sığırların sigillerini tedavi etmede bir büyü aracı olarak kullanılır olmuştur.

duğu için de, genellikle bu insanların büyü yoluyla halka yiyecek sağlama-
larının beklendiği sonucu ortaya çıkar. Ötekiler, yağmur yağdırmak ve topluluğa başka hizmetlerde bulunmakla yükümlüdür. Kısacası, Orta Avustralya kabileleri içinde başkanlar kamu büyücüleridir. Ayrıca, onların en önemli işlevleri, hem yaşayanların hem ölülerin ruhlarının bir şekilde bağlantılı olduğu görülen kutsal taşların ve sopaların (*churinga*) saklandığı, genellikle kayalarda bir

yarık ya da yerde bir çukur biçimindeki kutsal depoların sorumluluğunu yüklenmektir. Başkanlar elbette kabile törelerine karşı işlenmiş suçları cezalandırmak gibi sivil hizmetleri yerine getirmekle görevli olmalarına karşın, temel işlevleri kutsal ya da büyüselidir.

Avustralya'dan Yeni Gine'ye geçtiğimizde, yerliler Avustralya aborijinlerinden çok daha yüksek bir kültürel konumda olmalarına karşın, toplumun yapısı bunlarda hâlâ temelde demokratik ya da oligarşiktir; başkanlık ancak başlangıç aşamasındadır. Örneğin Sir William MacGregor'un bize anlattığına göre, Britanya Yeni Ginesi'nde, bir tek bölgenin bile despotu olacak kadar akıllı, cesaretli ve güçlü hiç kimse çıkmamıştır ortaya. "Buna en yakın durum, bir kişinin ünlü bir büyücü olması gibi uzak bir örnektir; fakat bu da şantaj yoluyla para toplamakla sonuçlanmıştır."

Bir yerel öyküye göre, Melanezya reislerinin gücünün kökeninde, güçlü hayaletlerle haberleştikleri ve bu doğaüstü gücü, hayaletlerin etkisini dayanılabilir hale getirmekte kullandıkları inancı yatmaktadır. Eğer bir reis bir para cezası ver-

mişse bu ödeniyordu, çünkü insanlar her zaman onun bu hayalet gücünden korkuyor, kendisine karşı gelen kişiye felaket ve hastalık getireceğine kesinlikle inanıyordu. Halkından önemli sayıda kişi onun hayaletle ilgili etkisine inanmamaya başladığında, para cezası toplama gücü de azalıyordu. Yine, Dr. George Brown'ın bize anlattığına göre, Yeni Britanya'da "yönetici bir reisin her zaman rahiplik işlevlerini yürüttüğü, yani *tebaran*'larla (ruhlarla) devamlı haberleşmekte olduğu, onların etkileri yoluyla yağmur ya da gün ışığı sağlayabildiği, iyi ya da kötü hava, hastalık ya da sağlık, savaşta zafer ya da yenilgi yaratabildiği, ve genellikle kullananın elde etmek için yeterli bir ücret ödemeye hazır olduğu herhangi bir kutsama ya da lanete neden olabileceği varsayılıyordu."

Kültür basamağını biraz daha yükselterek, hem reisliğin hem de krallığın tamamen gelişmiş olduğu Afrika'ya geliyoruz; burada büyücülükten, özellikle de yağmurculuktan reisliğe evrilmenin kanıtları nispeten daha boldur. Örneğin, Doğu Afrikalı bir Bantu halkı olan Wambugweler arasında, asıl yönetim biçimi bir aile cumhuriyeti idi, fakat büyücülerin kalıtım yoluyla geçen çok büyük gücü onları çok geçmeden küçük efendilik ya da reislik katına yükseltti. 1894'te ülkede yaşayan üç reisten ikisinden büyücü olarak çok korkulurdu, sahip oldukları hayvan varlıklarının neredeyse tamamı bu yetenekleri nedeniyle kendilerine bağışlanan hediyelerdi. Başlıca sanatları yağmurculuktu. Doğu Afrikalı başka bir halk olan Wataturuların reislerinin herhangi bir doğrudan politik etkiye sahip olmayan büyücüler oldukları söyleniyor. Yine, Doğu Afrikalı Wagogolar arasında reislerin esas gücü, söylendiğine göre, onların yağmurculuk sanatından gelmektedir. Eğer başkanın kendisi yağmur yağdıramazsa, bunu yapabilecek bir başkası aracılığıyla yağmur yağdırmak zorundadır.

Yine, Yukarı Nil kabileleri arasında, büyücü hekimler ge-

Büyülü el hareketleri. Tahtaya oyma bu büyü el hareketlerinin kötülüklerden koruyacağı varsayılırdı.

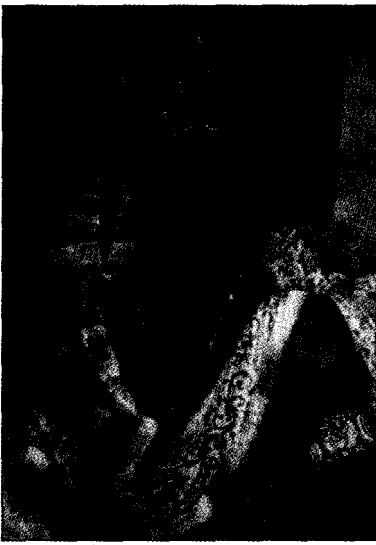
nellikle reistir. Yetkeleri her şeyden önce yağmur yağdırabilme güçlerine dayanır, çünkü “yağmur bu bölgelerde yaşayanlar için önemli olan tek şeydir, çünkü yağmurun gerektiği zamanda yağmaması, topluluk için sayısız güçlük anlamına gelir. Bu yüzden arkadaşlarından daha kurnaz insanların bu gücün kendilerinde olduğunu haksız yere ileri sürerek ya da böyle bir ün kazanarak çevrelerindeki daha basit insanların safdilliklerinden yararlanmalarına pek şaşmamak gerekir.” Dolayısıyla, “bu kabilelerin reislerinden çoğu yağmurcudur ve halklarına gerekli zamanda yağmur getirebilme güçleriyle orantılı bir popülerlik kazanırlar... Yağmurcu reisler, tepelerin bulutları çektiğinden emin olduklarından her zaman köylerini oldukça yüksek bir tepenin yamaçlarında kurarlar, bu yüzden de hava tahminlerinde oldukça güvenilir kişilerdir.” Bu yağmurcuların her birinin, bir çömleğin içinde sakladıkları, neceftaşı, yıldıztaşı, ametist gibi birtakım yağmur taşları vardır. Yağmur yağdırmak istediklerinde bu taşları suya daldırıp eline soyulmuş ve ucu yarılmış bir kamaş alarak bununla bulutları aşağı çağırır ya da gitmeleri gereken yere yönlendirir, bir yandan da sihirli sözler mırıldanır. Ya da bir taşın içinde açılmış bir çukura su ve koyun ya da keçi bağırsağı koyar, sonra da bu suyu gökyüzüne doğru serper. Reis, varsayılan bu büyü güçlerini kullanarak servet elde edebilirse de, çoğu kez, belki de genellikle, sonları çok kötü olur, çünkü kuraklık zamanında öfkeli halk, yağmu-

run yağmasını onun önlediğine inanarak bir araya gelir ve öldürür onu. Fakat görev genellikle kalıtsaldır, babadan oğula geçer. Bu inançları kutsal sayan ve bu görenekleri uygulayan kabileler arasında Latukalar, Bariler, Lalubalar ve Lokoiyalar sayılabilir.

Yine Orta Afrika'da Albert Gölü'nün batısındaki Lendu kabilesi, belli kimselerin yağmur yağdırma gücüne sahip olduğuna inanır. Bunlarda yağmurcu ya bir reistir ya da ilerde mutlaka reis olacaktır. Banyorolar da yağmur denetçilerine büyük saygı duyar, onları hediyeye boğarlar. Yağmur üzerinde mutlak ve denetlenemez gücü olan büyük yönetici, kraldır; fakat fayda bölüştürülsün ve krallığın çeşitli bölgeleri kutsal yağmur alabilsin diye, gücünü vekâleten başkalarına verebilir.

Doğu ve Orta Afrika'da olduğu kadar batıda da, sihirli güçlerin ve reisliğin bir arada olduğunu görürüz. Örneğin, Fan kabilesinde reisle büyücü hekim arasında kesin bir ayrım bulunmamaktadır. Reis aynı zamanda büyücü hekimdir, buna ek olarak da demircidir; çünkü Fanlar demircilik zanaatını kutsal sayarlar; reislerden başka kimse burnunu sokamaz bu zanaata.

Güney Afrika'da reislik ve yağmurculuk görevleri arasındaki ilişkilere gelince, bu konuda bilgili bir yazar şunları söylüyor: "Çok eski zamanlarda reis kabilenin en büyük yağmurcusuydu. Bazı reisler başarılı bir yağmurcunun reis seçileceği korkusuyla hiç kimsenin kendileriyle yarışmasına izin vermezdi. Bir başka neden daha vardı: yağmurcu, eğer büyük bir ün kazanırsa, hiç kuşkusuz zenginleşecekti, reisinse, hiç kimsenin fazla zengin olmasına izin vermek açıkçası işine gelmezdi. Yağmurcunun halk üzerinde çok büyük gücü vardır, bunun için de bu işlevin krallıkla ilişkili olarak tutulması çok önemliydi. Gelenek, yağmur yağdırma gücünü daima eski reislerin ve kahramanların asıl görkemi olarak tanır; bunun reisliğin kökeni olması çok olası görünüyor bize. Yağmur yağdırabilen kimse do-

Azteklerin son imparatoru II. Montezuma. Halkı ona bir tanrı olarak tapardı, 1520'de öldü. Meksika krallarının gökyüzünü ve yeryüzünü denetlediğine inanılırdı. Adı bilinmeyen bir İspanyol ressamının yaptığı bir onaltıncı yüzyıl portresinden detay. Pitti Palace, Floransa.

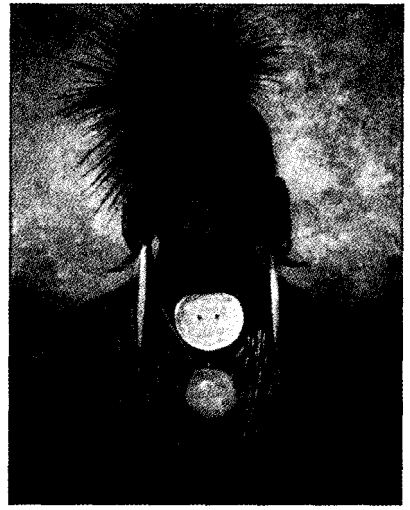
ğal olarak reis olur. Aynı şekilde, [ünlü Zulu despotu] Chaka ülkedeki tek bilicinin kendisi olduğunu söylerdi, çünkü rakiplerine izin verirse kendi yaşamı tehlikeye girerdi.” Güney Afrika kabileleri hakkında benzer şeyler söyleyen Dr. Moffat diyor ki: “yağmurcu, halkın düşüncesine göre, halkın üzerinde kralinkinden de üstün etki gücüne sahip çok ulu bir kişidir, kral bile bu yüce görevlinin buyruklarına boyun eğmek zorundadır.”

Şu ana kadar verdiğimiz kanıtlar Afrika’da kralın çoğu kez kamu bü-yücüsünden, özellikle de yağmurcu-dan evrilmiş olabileceğini gösteriyor.

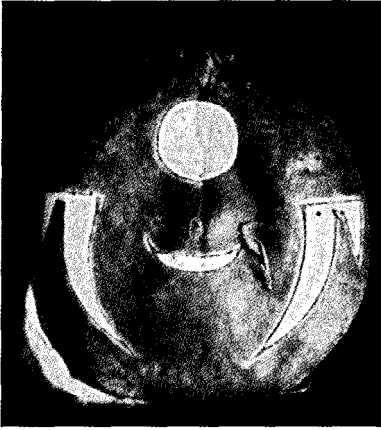
Büyücünün hem esinlediği sınırsız korkunun hem de mesleğini yerine getirirken edindiği servetin onun bu yükselişinde katkısı olmalıdır. Fakat bir büyücünün, özellikle de bir yağmurcunun meslek yaşamı bu sanatın başarılı uygulayıcısına büyük ödüller sunuyorsa, bu yolda, başarısız ya da şanssız sanatçının içine düşebileceği birçok çukurun olması da doğaldır. Kamu büyü-cüsünün konumu gerçekten de çok güvenilirmez bir konumdur; çünkü halk, yağmur yağdırmanın, güneşi doğdurmanın, dünyadaki yemişleri öldürmanın onun gücü içerisinde olduğuna kesinlikle inanıyorsa, kuraklığı ve kıtlığı da doğal olarak onun kusurlu ihmaline ya da kötü niyetine verir, dolayısıyla da onu cezalandırır. Bu yüzden Afrika’da yağmur yağdıramayan reis sürgüne gönderilir ya da öldürülür. Örneğin, Batı Afrika’nın bazı bölgelerinde, krala yapılan dualar ve sunular yağmur getiremediğinde, kulları onu iplerle bağlar ve gerekli yağmuru elde

edebilsin diye zorla atalarının mezarına götürür. Batı Afrika'da Banjarlar yağmur ve iyi hava yaratma gücünü krallarına atfederler. Havalara iyi olduğu sürece ona hediye olarak ürünler ve hayvanlar sunarlar. Fakat uzun süren kuraklık ya da yağmur ürünü tehlikeye atacak olursa, havalara düzelineye kadar onu aşağılar ve döverler. Hasat iyi olmazsa ya da kıyıdaki dalgalar balık tutmaya izin veremeyecek kadar kötüyse, Loango halkı krallarını "kötü kalpli"likle suçlar

ve azlederler. Grain Sahili'nde, Bodio sanını taşıyan yüce rahip ya da fetiş kral topluluğun sağlığından, toprağın verimliliğinden ve deniz ve nehirlerde balık bolluğundan sorumludur; ülke, bunlardan herhangi birinden sıkıntıya düşerse, Bodio görevinden azledilir. Victoria Nyanza'nın güney kıyısında, büyük bir bölge olan Ussukuma'da, "yağmur ve çekirge sorunu Sultan'ın hükümetinin baş sorumluluğudur. Sultan ise nasıl yağmur yağdırılacağını, çekirgeleri bölgeden nasıl süreceğini bilmek zorundadır. Eğer o ve büyücü hekimleri bu görevi yerine getiremiyorlarsa, felaket zamanlarında Sultan'ın varlığı tehlikedir. Bir keresinde, halkın çok istediği yağmur yağmadığında Sultan dışarı sürülmüştü (Nassa yakınındaki Ututwa'da). Aslında halk yöneticilerin Doğa ve doğa olayları üzerinde güce sahip olması gerektiğine inanır." Yine, Nyanza bölgesi yerlileri hakkında anlatılanlara göre "Nyanzalılar yağmurun yalnızca büyü sonucu yağdığına inandırılmışlardır, onu yağdırma gibi önemli bir görev de kabilenin reisine düşer. Zamanında yağmur yağmazsa herkes şikâyetçi olur bundan. Kuraklık yüzün-

Birleşik Devletler'de Iowa kabilesinden büyücü See-non-ty-a'nın yaşarken yapılmış bir portresi. George Catlin, yaklaşık 1845.

Kuzey Amerika düzlüklerinden Amerikan Yerli Cree kabilesine ait bir kalkan. Ortadaki sihirli figürlerin güneşi ve ayı temsil ettiği sanılıyor. Bu tür savaş desenleri düşlerde ve vecit hallerinde bildirilirdi yapıcılarma.
British Museum, Londra.

den ülkesinden kovulmuş birden fazla küçük yönetici vardır.” Yukarı Nil’in Latukaları arasında, ürün kurumaktaysa ve başkanın bütün yağmur yağdırma çabaları sonuç vermiyorsa, genellikle halk geceleyin krala saldırır, elinde ne varsa alır ve onu kovalar. Ama çoğu kez de öldürür.

Dünyanın birçok bölgesinde kralların halklarının yararına doğanın akışını düzenlemesi beklenir; bunu yapamadıklarındaysa cezalandırılırlar. İskitler’de, yiyecek azaldığında krallarını bağladıkları anlaşıyor.

Eski Mısır’da, ürün kötü olduğunda kutsal krallar suçlanırdı, fakat doğanın akışından kutsal hayvanlar da sorumlu tutulurdu. Uzun ve ciddi kuraklık sonucu ülkede salgın hastalık ve başka felaketler baş gösterdiğinde rahipler geceleyin hayvanları götürür tehdit ederdi, ama kötülük yine de azalmazsa, hayvanları keserlerdi. Güney Pasifik’te, Niue mercan adası ya da Vahşi Ada’da eskiden bir kral soyu vardı. Fakat krallar aynı zamanda yüce rahipler oldukları ve bitkileri büyütme zorunda oldukları için kıtlık zamanlarında halk onlara kızıyor ve öldürüyordu; en sonunda, krallar birbiri ardından öldürüldükleri için kral olacak kimse kalmadı, krallık da sona erdi. Eski Çin yazarlarının bildirdiğine göre, Kore’de yağmur az ya da çok olup da ürünler büyümeyince kral suçlanırdı. Kimileri onların azledilmeleri, kimileri de öldürülmeleri gerektiğini söylerdi.

Amerikan Kızılderilileri arasında, uygarlığa doğru en büyük ilerleme Meksika ve Peru’nun monarşik ve teokratik hükümetleri yönetiminde oldu; fakat tanrılaştırılmış krallarının atalarının büyücü hekimler olup olmadığını söyleyebilmek için bu ülkele-

Mısır'da ürün yetersiz olduğunda kutsal krallar suçlanırdı. Yusuf, Firavun'un düşüncü yorumlayıp, iyi ve kötü hasat yıllarını daha önceden söyleyerek Mısır'ı kıtlık yıllarından korumuştur. Nuremberg Incili'nden, 1483. Victoria and Albert Museum, Londra.

rin erken tarihi hakkında fazla bilginiz yok. Böyle bir ardılığın izleri Meksika krallarının tahta çıktıklarında ettiği yemine bulunabilir: güneşin parlamasını, bulutların yağmur vermesini, nehirlerin akmasını ve toprağın bol ürün vermesini sağlayacaklarına dair yemin ederlerdi. Kuşkusuz, Amerikan yerlilerinde bir giz aylası ve bir korku atmosferi ile çevrili olan büyücü ya da büyücü hekim çok etkin ve önemli bir kişilikti, pekâlâ birçok kabileden bir reise ya da krala evrilmiş olabilirler, ama böyle bir evrimin kanıtları elimizde bulunmamaktadır. Örneğin Catlin bize Kuzey Amerika'da büyücü hekimlerin "kabileden saygın kişiler arasında değerlendirildiklerini ve tüm topluluğun onlara büyük saygı beslediğini" söylüyor; "yalnızca *materia medica*'daki ustalıklarından dolayı değil, hepsinin büyük ölçüde uğraştığı büyü ve gizem işlerindeki becerilerinden dolayı... Bütün kabilelerde,

hekimler sihirbazdır –büyücüdür– bilicidir; hatta yüce rahipler-
dir demek isterdim, çünkü kabilenin bütün törenlerine onlar ba-
karlar, onlar yönetirler; herkes onlara ulusun kâhinleri gözüyle
bakar. Bütün savaş ve barış konseylerinde reislerle birlikte onla-
rın da yeri vardır, herhangi bir kamusal işe girişilmeden önce
hep onlara danışılır, fikirlerine itaat edilir ve büyük saygı duyul-
ur.” Aynı şekilde Kaliforniya’da da “şaman, Maidular arasında
en önemli kişiydi; belki hâlâ öyledir. Herhangi bir belli yönetim
sisteminin yokluğunda şamanın sözünün büyük ağırlığı vardır:
bir sınıf olarak onlara korkuyla bakılır, bir yönetici olarak reis-
ten çok daha fazla itaat edilir ona.”

Güney Amerika’da da büyücülerin ve büyücü hekimlerin
reisliğe ya da krallığa en yakın kişi oldukları görülmektedir.
Brezilya kıyısına çıkan ilk yerleşmecilerden biri olan Fransız
Thevet’nin bildirdiğine göre, Kızılderililer “bu bilge kişilere (ya
da büyücü hekimlere) tapacak ya da tanrılaştıracak kadar onur-
landırır, o kadar büyük saygı duyarlar. Halktan kimselerin on-
lara gidip ayaklarına kapandıklarını, ‘sağlığını bağışla bana, öl-
meyeyim, ne ben ne çocuklarım’ diyerek ya da buna benzer di-
leklerde bulunarak ona yalvardıklarını görebilirsiniz. O da ‘Öl-
meyeceksin, hastalanmayacaksın’ benzeri yanıtlar verir. Fakat
olur da bu bilge insanlar hakikati söylemez ve olaylar söyledik-
lerinin tersine dönerse, onları bilge unvanına ve saygınlığına la-
yık görmeyen halk onları öldürmekte hiç tereddüt etmez.” Gran
Chaco’lu Lengua Kızılderilileri arasında her klanın kendi *cazi-
que*’i ya da başkanı vardır; fakat bu şef az bir yetkiye sahiptir.
Makamı dolayısıyla birçok hediye vermek zorundadır, bu yüz-
den zenginleşemez, genellikle uyruklarından daha kılıksız dola-
şır. “Aslında, büyücü elinde büyük güçler bulunduran kişidir,
hediye vermek yerine hediye almaya alışkındır.” Kabilesinin
düşmanlarına dertler ve belalar getirmek, kötü büyüye karşı
kendi halkını korumak, büyücünün görevidir. Bu hizmetlerin-

*Bal ve piring
ruhlarına bir
şükran
töreni olan
Lambay
ritüeline
hazırlanan
Filipinler’in
Palawan
Adası
yerlileri.*

den dolayı iyi karşılık alır, etkin ve yetkin bir konum kazanır.

Bütün Malay bölgesinde raca ya da krala, genellikle, üstün güçleri elinde tutan kişi olarak gizemli bir saygı duyulur; onun da birçok Afrikalı reis gibi, basit bir büyücüyken bu konuma geldiğini düşünebiliriz. Bugün de Malaylar, kralın ürünleri yetiştirmek, meyve ağaçlarını büyütme gibi doğa işleri üzerinde kişisel bir etkiye sahip olduğuna inanırlar. Aynı doğurgan erdemlerin, daha küçük derecelerde de olsa, onun temsilcilerinde de, hatta tesadüfen bölgelerden sorumlu olan Avrupalılarda da bulunduğu varsayılır. Örneğin, Malay Yarımadası'nın yerli devletlerinden biri olan Selangor'da, pirinç ürününün bolluğu ya da kıtlığı çoğunlukla bölge görevlilerindeki bir değişikliğe verilir. Güney Celebes'li Toorateyalar pirincin bolluğunun prenslerinin davranışlarına bağlı olduğuna, kötü yönetimin -bununla eski göreneklere uymayan hükümeti kastederek- üründe başarısızlık getireceğine inanırlar.

Saravak'lı Dyaklar ünlü İngiliz yöneticileri Raca Brooke'a, yerinde uygulanırsa pirinç ürününü bollaştırabilecek bir büyüsel erdem bağışlanmış olduğuna inanırlardı. Bundan dolayı, bir kabileyi ziyaret ettiğinde, gelecek yıl ekecekleri tohumu ona getirirler, o da, daha önce özel bir karışıma batırılmış kadın gerdanlıklarını tohumun üzerinde sallayarak tohumu verimli kıldı. Bir köye girdiğinde, kadınlar, önce suyla, daha sonra taze hindistancevizi sütüyle, son olarak yine suyla ayaklarını yıkardı; onun bedenine değmiş olan bu suyu çiftliklerinde kullanmak üzere saklarlar, bunun ürüne bolluk getireceğine inanırlardı. Onun ulaşamayacağı kadar uzaktaki kabileler küçük, beyaz bir bez parçası ve küçük bir parça altın ya da gümüş yollarlardı ona, bu şeyler onun doğurgan erdemiyle döllendiğinde tarlalarına gömer, güvenle iyi bir ürün beklerlerdi. Bir keresinde, bir Avrupalı, Samban kabilesinin pirinç ürününün zayıf olduğunu söylediğinde, reis başka türlü olamayacağı yanıtını ver-

Tanrı Mithras'ı, simgesel olarak bütün canlı yaratıkların ilki olan boğayı boğazlarken gösteren duvar kabartması. Tahıl ve bütün öteki yaşam biçimleri boğanın kanından üremiştir. Museo Nazionale Romano, Roma.

mişti, çünkü Raca Brooke hiç ziyaret etmemişti onları; Mr. Brooke kabilesini ziyaret etmeye ikna edilirse toprağındaki bereketsizlik ortadan kalkabilirdi.

Kralların büyüsel ya da doğaüstü güçlere sahip oldukları, bununla toprağı bereketlendirecekleri ve uyruklarına başka yararlar getirecekleri inancı, öyle görünüyor ki, Hindistan'dan İrlanda'ya kadar bütün Ari ırkların ataları tarafından da paylaşılmaktaydı; bunun modern zamanlara kadar bizim ülkemizde de açık izleri bulunmaktadır. Örneğin, Manu Yasaları denilen eski Hindu yasa kitabı, iyi bir kralın yönetiminin etkilerini şöyle betimliyor: “Kralın, ölümlü günahkârların malını mülkünü almaktan sakındığı bir ülkede, insanlar gününde doğar ve uzun ömürlü olurlar. Çiftçilerin ürünleri biçildikçe fışkırır, çocuklar ölmez, sakat çocuk doğmaz.” Homeros'un Yunanistan'ında

İngiltere kralı III. George'a ait bir dokunma taşı. Sıraca illetini geçirmek için dokunduğu kişilere verilir. British Museum, Londra.

krallardan ve başkanlardan kutsal ya da tanrısal diye söz edilirdi; evleri de tanrısalı, arabaları da kutsaldı; iyi bir kralın yönetiminin kara topraktan beyaz buğday ve arpa çıkaracağı, ağaçlara meyve yükleyeceği, kümes hayvanlarını çoğaltacağı, denizleri balıkla dolduracağı düşünülürdü. Ortaçağda, Danimarka Kralı I. Waldemar, Almanya'da seyahat ederken, analar çocuklarını, çiftçilerse tohumlarını elleriyle dokunması için ona getir-

mişlerdi; kralın dokunmasıyla çocukların sağlıklı büyüyeceğini düşünüyorlardı, aynı nedenle çiftçiler de tohumu tarlaya onun atmasını istemişlerdi. Eski İrlandalıların inancına göre, krallar atalarının göreneklerini sürdürdüğünde, mevsimler ılıman geçer, ürün bol olur, sığırlar çoğalır, sular balıkla dolar, meyve ağaçlarıysa o kadar bol meyve verirdi ki dallarını desteklemek gerekirdi. Aziz Patrick'e atfedilen bir yasa, adil bir kralın yönetiminin getireceği nimetler arasında şunları sayıyor: "iyi hava, sakın deniz, bol ürün, meyve yüklü ağaçlar." Öte yandan, kıtlığa, ineklerin zayıflığına, meyvelerin kavrukluğuna ve ürünün azlığına baştaki kralın kötülüğünün şaşmaz kanıtları olarak bakılırdı.

Bizim İngiliz krallarına kadar sürmüş olan bu tür boş inançların en son kalıntısı, bunların, sıraca hastalığını dokunuşlarıyla iyileştirebilecekleri düşüncesiydi. Hastalık, bu yüzden Kral Derdi diye bilinirdi. Kraliçe Elizabeth bu mucizevi iyileştirme yeteneğini sık sık kullanmıştı. 1633 yılının yaz gündönümünde I. Charles, Holyrood'daki kraliyet şapelinde yüz hastayı bir çırpıda iyileştirmişti. Fakat bu uygulamanın an-

İngiltere kralı II. Charles sıraca illetinin bir başka adı olan "Kral Derdi"nden kurtulmak için yüz bin kişiye dokunmasıyla ünlüdür. George Vertue'nun bir oyması.

cak oğlu II. Charles zamanında doruğa ulaşmış olduğu görülüyor. Söylendiğine göre, II. Charles imparatorluğu süresince sıracı hastalığı taşıyan yüz bin hastaya dokunmuştu. Onun yanına varmak isteyen kalabalık korkunç oluyordu. Bir keresinde iyileşmek üzere gelenlerden altı yedi kişi ayaklar altında çiğnenerek ölmüştü. Soğukkanlı biri olan III. William bu hokuspokusa alet olmayı gururla reddetmişti; her zamanki çirkin kalabalık sarayın çevresini aldığı anda sadaka verilerek uzaklaştırılmalarını buyurmuştu. Yalnız bir kerecik, bir hastaya dokunmaya mecbur bırakıldığında, “Tanrı sana sağlık ve bol akıl versin,” demişti. Ama beklenilebileceği gibi bu uygulama, William’dan sonra gelen kalın kafalı bağınaz II. James ile onun ahmak kızı Kraliçe Anne tarafından devam ettirildi.

Fransa kralları da Clovis’ten ve Aziz Louis’den almış oldukları söylenen dokunmayla iyileştirme yeteneğine sahip olduklarını ileri sürerlerdi; bizim İngiliz krallarımızsa İtirafçı Edward’dan miras almışlardı. Aynı şekilde, Tonga’nın vahşi reislerinin de, ayaklarını dokundurmakla sıracı hastalığını ve karaciğer sertliği vakalarını iyileştirdiğine inanılırdı; iyileştirme kesinlikle büyüseldi, çünkü iyileştirme gibi hastalığa da krala ya da ona ait bir şeye dokunmanın neden olduğu düşünülürdü.

O zaman, dünyanın birçok bölgesinde genellikle kralın eski büyücünün ya da büyücü hekimin soyundan geldiği çıkarsamamız doğrulanıyor gibi görünüyor. Bir zamanların özel büyücüler sınıfı, topluluktan ayrı tutulup da kamu güvenliğinin ve refahının bağlı olduğuna inanılan görevlerden sorumlu tutulunca, bu insanlar, liderleri kutsal kral oluncaya kadar, yavaş yavaş zenginliğe ve güce kavuşur. Fakat demokrasiyle başlayıp despotizmle son bulan bu büyük toplumsal devrime hem krallık kavramını hem de işlevlerini etkileyen bir entelektüel devrim eşlik etmektedir. Çünkü zaman ilerledikçe, büyü’nün yanlışlığı daha keskin zekâlılarca giderek daha iyi anlaşılır ve ya-

avaş yavaş din onun yerini alır; bir başka deyişle, büyücü, insanın iyiliği adına doğa süreçlerini doğrudan denetleme çabasını terk edip, artık kendi başına yapabileceğini düşünmediği şeyleri tanrılara yaptırmak için onlara dua ederek aynı sonuca dolaylı yoldan ulaşmaya çalışan rahiplere yolu açmış olur. Dolayısıyla, bir büyücü olarak yola çıkan kral, yavaş yavaş büyü uygulamasını rahibin dua ve kurban işlevleriyle değiştirmeye yönelir. İnsanla tanrı arasındaki ayrımın hâlâ tam olarak çizilmemesine karşın, insanların da, yalnızca ölümlerinden sonra değil, büyük ve güçlü bir ruh aracılığıyla tanrıların tüm doğasını geçici ya da devamlı olarak sahiplenmek yoluyla, daha yavaşlarken tanrılığa ulaşabilecekleri hayal edilmeye başlanır. Toplumda hiçbir sınıf, bu, tanrının insan biçiminde bedenleşebileceği fikrinden krallar kadar yararlanmamıştır. Bu bedenleşme öğretisi ve onunla birlikte, sözcüğün tam anlamıyla, kralların tanrılığı kuramı, bundan sonraki bölümün konusunu oluşturuyor.

Beşinci Bölüm

ÖLÜMLÜ TANRILAR

*Nijerya, Ife'den
bir Yoruba
kral başı
(ondördüncü
ya da onbeşinci
yüzyıl).
British Museum,
Londra.*

Bundan önceki bölümlerde, yeryüzündeki bütün uygarlaşmamış halkların inanç ve uygulamalarından çıkardığım bu örnekler, yabanılların, bize bugün çok açık gelen, doğa üzerindeki gücünün sınırlarını bilmediğini kanıtlamaya yeterli. Her insana, bizim bugün doğaüstü diye adlandıracağımız güçlerin az ya da çok bağışlanmış olduğu varsayılan bir toplumda, tanrılarla insanlar arasında bir ayrımın biraz bulanık olduğu ya da henüz ortaya çıkmadığı açıktır. Kendilerine, insanın sahip olduğu güçlerle ne büyüklük ne de tür bakımından karşılaştırılmaz güçler bağışlanmış insanüstü varlıklar olarak tanrı kavramı, tarihin akışı içinde çok yavaş gelişmiştir. İlkel halklar bu doğaüstü etmenlere insandan o kadar da üstün olarak bakmıyorlardı, çünkü onları korkutarak ya da zorlayarak kendi isteklerini yaptırabiliyorlardı. Düşüncenin bu aşamasında dünya büyük bir demokrasi gibi görülmektedir; dünyadaki doğal ya da doğaüstü bütün varlıkların, kabul edilebilir bir eşitlik konumunda bulunduğu varsayılmaktadır. Fakat insan, bilgisinin artmasıyla birlikte doğanın uçsuz bucaksız olduğunu, onun yanında kendisinin ne denli küçük ve zayıf olduğunu daha açık bir biçimde görmeyi öğrenir. Bununla birlikte, kendi çaresizliğini tanıması, hayalinde bütün evreni dolduran bu doğaüstü varlıkların da güçsüz oldukları gibi bir inancı beraberinde getirmez. Tersine, onların güçlülüğü düşüncesini daha da artırır. Çünkü dünyanın sabit ve değişmez yasalara uygun hareket eden bir doğa güçleri sistemi olduğu fikri henüz tam olarak sezinlenmemiş ya da belirmemiştir kafasında. Bu fikir tohum ola-

Çocuk doğururken ölen bir kadının tanrılaştırılmış başını gösteren bir Aztek heykeli. Ulusal Antropoloji Müzesi, Mexico City.

MS 37 ve 41 yılları arasında Roma
İmparatoru Caligula'nın bir
portresini taşıyan bir sikke. Bu
zorba yönetici kendisine tanrı
olarak tapınılmasını istiyordu. Özel
koleksiyon.

rak kafasındadır ve yalnızca büyü sanatında değil, fakat günlük yaşamdaki işlerin çoğunda da buna göre davranmaktadır. Fakat fikir gelişmemiş olarak durmaktadır; içinde yaşadığı dünyayı açıklama girişiminde bulunduğu zamanlarda, onu bilinçli iradenin ve kişisel etmenin bir belirtisi olarak hayal etmektedir. Eğer kendisinin bu denli zayıf ve küçük olduğunu hissediyorsa, o dev doğa makinesini denetleyen varlıkları kim bilir nasıl büyük ve güçlü hayal ediyordur!

Böylece tanrılarla o eski eşitlik duygusu yavaş yavaş yok olurken, doğanın işleyişini başka bir şeyin yardımı olmadan kendi kaynaklarıyla, yani büyüyle yönlendirme umudunu da yitirir ve giderek tanrılara bir zamanlar kendileriyle paylaştığını ileri sürdüğü o doğaüstü güçlerin tek kaynağı olarak bakmaya başlar. Bu nedenle, bilginin ilerlemesiyle birlikte, dua ve kurban, dinsel törenlerde önde gelen yerlerini alır; bir zamanlar yasal bir eşit olarak onlar arasında bulunan büyü ise yavaş yavaş arka sıraya itilir ve kara büyü derekesine iner. Şimdi ona, tanrıların alanına hem boş hem de saygısızca bir saldırı gözüyle bakılmaktadır; böylece, ünleri ve etkileri tanrılarıninkine birlikte artan ya da eksilen rahiplerin devamlı direnişiyle karşılaşmaktadır. Bundan dolayı, daha geç bir dönemde dinle boşinanç arasında bir ayrım ortaya çıktığında, kurbanın ve duanın, topluluğun dindar ve aydınlanmış kesiminin kaynağı olduğunu, büyüünse boşinançlıların ve cahillerin bir sığınağı olduğunu görüyoruz. Ama daha da sonraları, kendi başlarına etmenler olarak temel güçler kavramı, doğa yasasının tanınmasına yol açtığında; üstü örtük olarak, kişisel iradeden bağımsız, zorun-

lu ve değişmez bir neden ve sonuç sürecine bağlı olan büyü, içine düşmüş olduğu karanlıktan ve saygınsız durumdan tekrar ortaya çıkar ve doğadaki nedensel ardışıklıkları araştırarak doğrudan bilime giden yolu hazırlar. Simya, kimya bilimine götürür.

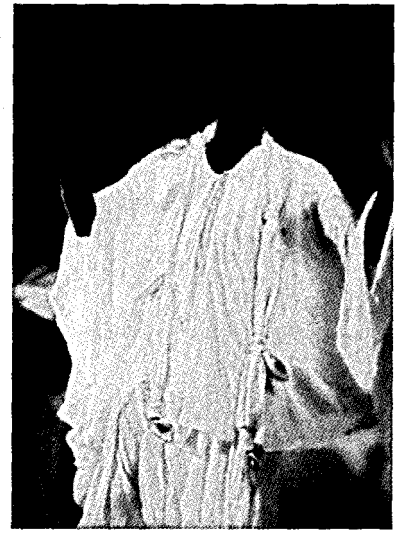
Bir insan-tanrı, ya da tanrısal veya doğaüstü güçler bağış-lanmış bir insan kavramı, temelde dinler tarihinin daha erken bir dönemine, tanrılara ve insanlara hâlâ aynı türden varlıklar olarak bakıldığı ve henüz açılmaz bir uçurumla birbirlerinden ayrılmadıkları bir döneme aittir. Bu yüzden, insan şeklinde bedenleşmiş bir tanrı fikri bize garip grnebilirse de, ilk insan için çok irkiltici bir şey değildir: o, insan-tanrıda ya da tanrı-in-sanda, tam bir inançla kendisinde de olduğunu ileri sürdüğü doğaüstü güçlerin daha yüksek bir derecesini görmektedir sa-dece. Bir tanrı ile güçlü bir büyücü arasında da çok kesin bir ayırım yoktur onun için. Onun tanrıları, genellikle, insan büyücülerin hemcinsleri arasında görülebilir ve bedensel bir biçim-de yaptığı büyülerin ve sihirlerin aynılarını doğa perdesi arka-sında yapan görünmez büyücülerden başka şeyler değildir. Ve tanrılar kullarına kendilerini genellikle insana benzer şekilde gösterdiği için, büyücünün de varsayılan tansıksal güçleriyle, insan bedenine bürünmüş bir tanrı olduğu nn elde etmesi kolaydır. Böylece basit bir sihirbazdan biraz daha fazlası ola-rak başlayan bir büyücü hekim ya da büyücü, tam olarak ge-lişmiş bir tanrı ve kral olmaya doğru gider. Ne var ki, ondan bir tanrı olarak söz ederken, yabanılın tanrı kavramına bizim bu terime verdiğimiz soyut ve karmaşık fikirleri sokmamaya dikkat etmemiz gerekir. Bu derin konu üzerine fikirlerimiz uzun bir entelektüel ve trel evrimin meyveleridir; yabanılın bunları paylaşması şöyle dursun, kendisine açıklandığında bunları anlayamaz bile. Aşağı ırkların dinleri konusunda şid-detle süren tartışmaların çoğu karşılıklı yanlış anlamalardan

ortaya çıkmaktadır. Yabanıl, uygar bir insanın düşüncelerini anlamaz, yabanılın düşüncelerini ise ancak az sayıda uygar insan anlar. Yabanıl tanrı sözcüğünü kullandığında, zihninde belli türden bir varlık vardır: uygar insan-tanrı sözcüğünü kullandığındaysa, zihninde çok farklı türden bir varlık vardır; ve çoğu kez olduğu gibi, iki insan, kendilerini ötekinin bakış açısına yerleştirmede aynı derecede başarısız ise, tartışmalarından karışıklıktan ve yanlışlıktan başka bir sonuç çıkmaz. Eğer biz uygar insanlar, Tanrı adını kendi oluşturduğumuz o özel kutsal doğa kavramıyla sınırlandırmakta ısrar edersek, o zaman yabanılın tanrısının olmadığını itiraf etmemiz gerekir. Fakat yüksek yabanılların çoğunun en azından, gelişmemiş bir biçimde de olsa, bizim bugün sözcüğe verdiğimiz anlamda olmasa bile, rahatlıkla tanrı diye adlandırılabilircek belli bir doğaüstü varlıklar kavramına sahip olduğunu kabul edersek, tarihsel olgulara daha bir yakınlaşmış oluruz. Bu gelişmemiş kavram, nerden bakılırsa bakılsın, uygarlaşmış insanların tanrı konusunda geliştirmiş oldukları yüce kavramların içinden çıktığı çekirdeği temsil eder; dinsel gelişim sürecinin bütününe izleyebilsaydık, bizim Tanrı fikrimizi yabanılınkine bağlayan zincirin, tek ve kopmamış olduğunu görürüz.

Şimdi, bu açıklamalar ve uyarılarla ilgili olarak, tapınanları tarafından, erkek ya da kadın olsun, insani varlıklarda bedenleştigine inanılan tanrılara bazı örnekler vereceğim. Bir tanrının bedeninde kendini gösterdiği kişiler her zaman krallar ya da onların torunları değildir; varsayılan bedenleşme en aşağı katmandan insanlarda da olabilir. Örneğin, Hindistan'da bir insan-tanrı yaşama bir pamuk ağartıcı, bir başkası da bir marangozun oğlu olarak başlamıştı. Bu yüzden, yaşayan insanların tanrılaştırılması, bir başka deyişle bir tanrının insan şeklinde bedenleşmesi genel ilkesini açıklamak için, örneklerimi yalnızca kraliyet kişilerinden almayacağım. Bu tür bedenleşmiş

tanrılar yabancı toplumda yaygındır. Bedenleşme geçici ya da kalıcı olabilir. Geçiciyse, bedenleşme – genellikle esinlenme ya da cin tutma olarak bilinir– kendini doğaüstü bir güç şeklinde olmaktan çok doğaüstü bir bilgi şeklinde gösterir. Diğer bir deyişle, genel belirtileri mucizelerden çok bilicilik ve yalvaçlıktır. Öte yandan, bedenleşme geçici değilse, kutsal ruh bir insan bedenine devamlı olarak yerleşmişse, tanrı-insanın mucizeler göstererek bu özelliğini kanıtlaması beklenir. Ancak, düşüncenin bu döneminde, insanların mucizelere doğa yasasını bozma olarak bakmadığını anımsamamız gerekir. Doğa yasasının varlığını kavrayamayan ilkel insan, onun bozulmasını da kavrayamaz. Ona göre bir mucize, ortak bir gücün alışılmamış, çarpıcı bir belirtisidir.

Geçici bedenleşmeye ya da esinlenmeye dünyanın her tarafında inanılır. Bazı kişilerin zaman zaman bir ruh ya da bir tanrı tarafından ele geçirildiği varsayılır; bu ele geçirilme durumu devam ettiği sürece onların kendi kişilikleri askıdadır, ruhun varlığı insanın bütün bedeninin çırpınarak titremesi ve sarsılmasıyla, çılgınca hareketler ve delice bakışlarla gösterir kendini: bütün bunlar o insanın kendine değil, onun içine girmiş olan ruha bağlanır; bu anormal durumlarda ağızdan çıkan her şey, onun içine yerleşmiş, onun ağızından konuşan tanrının ya da ruhun sesi olarak kabul edilir. Örneğin, Sandwich Adaları'nda, tanrıyı canlandıran kral, bilicinin yanıtlarını, sepetten yapılma bir kafes içindeki gizlenme yerinden bildirirdi. Fakat Pasifik'in güney adalarında, tanrı "sık sık rahibin bedenine girerdi. Tanrıyla şişmiş gibi görünen rahip gönüllü bir temsilci olarak ey-

Vecit halinde Nijeryalı geleneksel bir büyücü hekim.

lemde bulunmayı ya da konuşmayı bırakır, bütünüyle doğaüstü bir gücün etkisi altında gibi hareket eder ve konuşurdu. Bu yüzden, Polinezyalıların ilkel bilicileri ile Eski Yunan'daki ünlü ulusların bilicileri arasında dikkati çeken bir benzerlik vardı. Tanrının rahibin bedenine girer girmez, rahip şiddetle tahrik olur, apaçık bir çılgınlık nöbetinin en yüksek noktasına tırmanır, el ve ayak kasları kasılmaya başlar, bedeni şişer, çehresi korkunç bir hal alır, yüz hatları çarpılır, gözler vahşileşir ve anormal bir görünüm alırdı. Bu durumda, onu ele geçiren tanrının etkisi altında çırpınıyormuş gibi, ağzından köpükler saçarak yerlerde yuvarlanır, acı çığlıklarla, şiddetli ve çoğu kez anlaşılmasız seslerle tanrının istencini açıklardı. Orada bulunan ve gizemler konusunda bilgili rahipler, bu şekilde alınan bilgileri halka iletirdi. Bilicinin yanıtı rahip tarafından dile getirilince şiddetli nöbet yavaş yavaş diner, nispi bir dinginlik gelirdi bedene. Fakat tanrının, bu iletişim kurulduktan sonra hemen terk etmediği de olurdu rahibi. Bazen aynı *taura*, yani rahip iki ya da üç gün yakalandığı ruhun ya da tanrının etkisinde kalmayı sürdürürdü; bir kolunun üzerine sarılmış, doğal ve tuhaf bir kumaş parçası esinlenmenin ya da bu kumaşı taşıyan kişinin içinde tanrının bulunduğu bir işaretiydi. Bu dönem içinde adamın davranışları tanrının hareketleri olarak kabul edilir, dolayısıyla söylediklerine ve davranışlarına büyük dikkat sarf edilirdi... *Uruhia*'da (ruhun esininde) iken, rahibin tanrı kadar kutsal olduğu kabul edilir, bu süre içinde *atua*, tanrı denirdi ona, fakat başka zamanlarda yalnızca *taura* ya da rahip denirdi."

Fakat bu tür geçici esinlenme örnekleri dünyanın her yerinde öyle yaygın, etnoloji kitapları yoluyla öyle bilinen şeylerdir ki, bu genel ilkenin örneklerini çoğaltmanın hiç gereği yok. Ama diğerlerinden daha az bilinen şeyler oldukları için iki özel esin yaratma tarzına bakmak yararlı olabilir. Bu esin yaratma yollarından biri, kesilen kurbanın kanını içmektir. Argos'taki

Hindu tanrıçası Kali; sarkık diliyle bir insan kafatasından kan içiyor. Victoria and Albert Museum, Londra.

Eskil Yunan Delfi bilicisine danışma. Kehanette bulunan bilici kadın üç ayaklı sehпасının üzerine oturmuş elinde bir defne dalı tutuyor. J.H. Vaida'nın tablosu, 1914. Ulusların Tarihi'nden.

Apollon Diradiotes tapınağında, ayda bir kez geceleyin bir koyun kurban edilirdi; iffet sınavından geçirilmiş olan bir kadın koyunun kanını tadardı, böylece tanrı tarafından esinlendikten sonra kehanette bulunur ya da gaipten haber ve-

rirdi. Achaia, Aegira'da Yeryüzü rahibesi kehanette bulunmak için mağaraya inmeden önce bir boğanın taze kanını içerdi. Aynı şekilde, güney Hindistan'da bir kuş yakalayıcılar ve dilenciler sınıfı olan Kuruvikkaranlar arasında, tanrıça Kali'nin rahibi ziyaret ettiğine, rahibinse, bir keçinin kesik gırtlğından akan kanı içtikten sonra kâhince yanıtlar verdiğine inanılır. Kuzey Celebes'te Minahassalı Alföorlar şenliğinde, domuz öldürüldükten sonra, rahip öfkeyle ona doğru koşar, başını öldürülmüş hayvanın vücuduna gömer ve kanını içer. Daha sonra sürüklenerek zorla hayvanın üzerinden alınır ve bir iskemleye oturtulur, bunun üzerine o yıl pirinç ürününün nasıl olacağına değgin kehanetlerine başlar. Hayvanın bedenine ikinci kez koşar ve yine kan içer; ikinci kez zorla iskemlesine oturtulur ve kehanetini sürdürür. Rahibin içinde, kehanet gücü olan bir ruhun bulunduğu düşünülür.

Geçici esinlenme yaratmanın burada sayacağım bir başkası, kutsal bir ağacın ya da bitkinin kullanılmasıdır. Hindu-kuş'ta kutsal sedir ağacının ufak dallarıyla bir ateş yakılır; Dainyal ya da kadın bilici, başına bir örtü örterek bedeni titremelere tutulup da bilinçsiz bir biçimde yere düşünceye kadar ağır, keskin kokuyu ciğerlerine çeker. Az sonra ayağa kalkar ve tiz

bir sesle şarkı söylemeye başlar, dinleyicileri de ona katılır ve yüksek sesle şarkıyı tekrarlar. Apollon'un bilici kadını da kehanete başlamadan önce kutsal defne dalından yer, kokusunu içine çekerdi. Bacchanallar sarmaşık verdi, bazıları onların esinli taşkınlığının, bitkinin tahrik edici, sarhoş edici özelliklerinden geldiğine inanırdı. Uganda'da rahip, tanrısı tarafından esinlendirilmek için, bir pipoyu delice, cinnet getiresiye kadar içer; konuşurken çıkardığı yüksek, heyecanlı seslerin, onun aracılığıyla konuşan tanrının sesi olduğuna inanılır. Java'nın kuzey sahili açıklarında bir ada olan Madura'da her ruhun belli bir medyumunu vardır ve bu çoğunlukla bir erkek değil, kadındır. Kadın, kendini ruhu almaya hazırlamak için, başını bir buhurdanlığın üzerine tutarak tütsü dumanlarını içine çeker. Yavaş yavaş, çılgınlıklar, yüz buruşturmaları ve şiddetli kasılmalarla birlikte bir tür transa girer. Ruhun onun vücuduna girdiği varsayılır o zaman, sakinleşince söylediği şeyler kehanet sayılır, içine girmiş olan ruhun sözleridir bunlar, o sırada kendi ruhu geçici olarak kaybolmuştur.

Geçici olarak esinlenmiş olan kişinin, yalnızca kutsal bilgiyi değil, aynı zamanda, en azından bazen, kutsal gücü de edindiğine inanılır. Kamboçya'da bir salgın hastalık ortaya çıktığında, çeşitli köylerde oturanlar bir araya toplanır, başlarında bir bando takımı, yerel tanrının geçici bedenleşmesi için seçtiğine inandıkları adamı aramaya çıkarlar. Bulunca, adam, bedenleşme ayininin yapılacağı, tanrının sunağına getirilir. Bundan sonra o kişi arkadaşları için köyü bu belaya karşı korusun diye yalvardıkları bir tapınma nesnesi olur. Magnesia yakınındaki Hylae'de kutsal bir mağarada duran bir Apollo tasvirinin insanüstü bir güç verdiğine inanılırdı. Onun esinlediği kutsal insanlar uçurumlardan atlar, koskoca ağaçları kökünden söker, sırtlarında en dar geçitlerden geçirirlerdi. Esinlenmiş dervişlerin gösterdiği yiğitlikler de aynı sınıfa girmektedir.

Tanrılar yatıştırmak için insanlar kurban edilirdi. Pişmiş tuğladan yapılan, Nijerya, Ife'den bu heykelin ağzına tıkaç sokularak kurban edilmiş birini betimlediği sanılıyor. Yaklaşık onüçüncü yüzyıl. Museum vör Völkerkunde, Berlin.

Buraya kadar, doğayı denetleme yeteneğinin sınırlarını sezemeyen yabanılın, kendisinde ve bütün insanlarda, bizim bugün doğaüstü dememiz gereken bazı güçler hayal ettiğini gördük. Ayrıca, bazı kimsele-
rin bu genel doğaüstücülükten baş-
ka, kutsal bir güç tarafından geçici olarak esinlendiğinin ve içine girmiş olan tanrının bilgi ve gücünü geçici olarak kullandığının varsayıldığını gördük. Buna benzer inançlardan, bazı kimselerin bir kutsal ruh tarafından devamlı olarak tutulduğu, ya

da tarif edilemez bir başka yoldan, tanrılar arasında sayılacak ve dua, kurban gibi saygı belirtilerini kabul edecek derecede yüksek doğaüstü güçlerle donatıldığı kanısına kolayca varılabilir. Bu insan-tanrılar bazen yalnızca doğaüstü ya da ruhsal işlevlere bakar. Bazen de buna ek olarak çok büyük bir politik güç de kullanırlar. Bu durumda, tanrı olmanın yanında kraldır-
lar da; yönetimse teokrasidir. Markiz ya da Washington Adaları'nda, yaşarken tanrılaştırılmış bir sınıf insan vardı. Elementler* üzerinde doğaüstü bir güçleri olduğuna inanılırdı bunların; bol ürün sağlayabilirler, ya da toprağı kıraçlaştırabilirlerdi; hastalık ya da ölüm verebilirlerdi. Bunların öfkelerini yatıştırmak için insanlar kurban edilirdi. Sayıları çok değildi, her adada en çok bir iki tane olurdu. Gizemli bir inziva içinde yaşarlardı. Güçleri her zaman olmasa da bazen kalıtsaldı. Bir misyoner, kişisel gözlemlerine dayanarak bu insan-tanrılardan birini anlatmıştı. Bu tanrı, büyük bir evde bir hücrede yaşayan

*. Toprak, su, hava ve ateş. (ç.n.)

yaşlı bir erkekti. Evde bir tür sunak vardı, evin tavan girişlerinde ve çevredeki ağaçlar üzerinde baş aşağı asılmış insan iskeletleri vardı. Hücreye, tanrının hizmetine adanmış kişilerden başkası giremezdi; ancak insan kurbanların sunulduğu günlerde sıradan kimseler de girebilirdi bu bölgeye. Bu insan-tanrı bütün öteki tanrılardan daha çok kurban alıyordu; genellikle evinin önünde kurulmuş bir iskelede oturur, her defasında iki ya da üç insan kurban isterdi. Bu kurbanlar her zaman getirilirdi, çünkü saldığı korku çok büyüktü. Adanın her tarafından ona başvurulur, her yerden sunular gönderilirdi. Yine, Güney Denizi Adaları'nda, her adada tanrıyı temsil eden ya da kişileştiren bir adam bulunduğu söyleniyor. Bu adamlara tanrı denirdi, özleri tanrınıninkiyle karışmıştı. İnsan-tanrı bazen kralın kendisiydi; çoğu kez de bir rahip ya da ikinci dereceden bir kabile reisi olurdu.

Eski Mısırlılar, tapınmalarını kediler, köpekler ve bunlara benzer küçük hayvanlarla sınırlı tutmak şöyle dursun, bunu özgürce insanlara kadar yaygınlaştırırlardı. Bu insan-tanrılardan biri Anabis köyünde oturur ve sunaklarda yanmış kurbanlar sunulurdu kendisine; bundan sonra Porphyrios'un anlattığına göre, bu tanrı, sanki sıradan bir ölümlüymüş gibi yemeğini yerdi. Klasik eski zamanlarda Sicilyalı filozof Empedokles, kendisinin yalnızca bir büyücü değil aynı zamanda tanrı olduğunu ilan etmişti. Yurttaşlarına şiirle şöyle seslenirdi:

*Dostlar, Agrigentum kalesinin yeşil bayırlarına
tırmanan*

*Bu büyük kentte, siz ki iyi şeyler yapan,
Yabancılarla sığınacak sakın ve güzel bir liman sunan,
Selam herkese! Gururla dolaşıyorum aranızda.
Soylu alnıma koyduğunuz çelenklerle,
Çiçeklerle taçlandırılmış, onurlu ben,*

*Bir ölümlü değilim artık, ölümsüz bir tanrıyım şimdi.
Nereye gitsem, insanlar çeviriyor dört yanımı,
saygılarını sunuyorlar,
Binlercesi peşimden gelip daha iyinin yolunu öğrenmek
istiyor.
Kimileri yalvaç sözleri bekliyor benden, kimi
kurtulmak için dertlerinden
Rahatlatıcı sözler işitmek istiyor, kıvranmamak artık
acılar içinde.*

Çömezlerine rüzgâr estirmeyi ve durdurmayı, yağmur yağdırmayı, gökyüzünde güneşi parlatmayı, hastalıkları ve yaşlılığı kovmayı, ölüleri ayağa kaldırmayı öğretebileceğini ileri sürüyordu. Demetrios Poliorketes MÖ 307’de Atina demokrasisini yeniden kurduğunda, Atinalılar, ona ve babası Antigonos’a –ki o sırada ikisi de hayattaydılar– Kurtarıcı Tanrılar adı altında, kutsal unvanlar vermişti. Kurtarıcılara sunaklar kurulmuş, onlara tapınmayı yönetecek bir rahip atanmıştı. Halk, kurtarıcılarını ilahilerle ve danslarla, çelenklerle, buhurlarla ve sunulacak içkilerle karşılamaya çıkardı; caddelerin iki yanına dizilir, onun tek gerçek tanrı olduğunu, çünkü öteki tanrıların uyuduğunu ya da onlardan uzaklaştığını ya da düpedüz olmadığını dile getiren şarkılar söylerlerdi. Çağdaş bir şairin, halk önünde okunan, özel yerlerde şarkısı söylenen şiirinde söylendiği gibi:

Bütün tanrıların en büyüğü ve en azizi

Geldi kentimize.

Demeter’i ve Demetrios’u birlikte

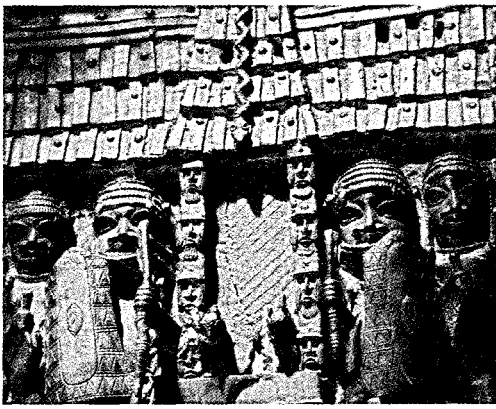
Getirdi felek.

Demeter geldi Bakire’nin saygın törenlerini yapmaya

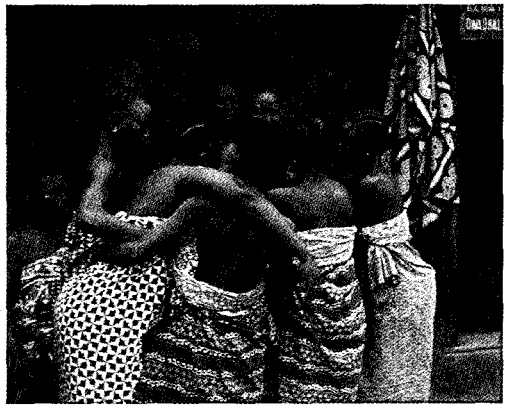
Demetrios ise neşeli, güzel ve güleç

Bir tanrıya nasıl yaraşırsa.

Nijerya,
Benin’de
mercan
kolye takma
hakkı
yalnızca
büyük
reislere
tanınırdı.

Benin oba'sının ya da kralının sarayının girişi, Nijerya. Ortadaki kule, yılanların kralı, ve denizlerin yöneticisi tanrı Oluku'nun habercisi olan bir pitonu gösteriyor. Museum vör Völkerkunde, Berlin.

Afrika'dan, büyücü hekimlerce uyutulmuş ve güvenlik için eve taşınan Sopoño tapımcıları.

*Ne görkemli bir görünüm, bütün dostları çevresini almış,
Ortalarında o,
Yıldızlara benziyorlar, o ise güneş.
Güçlü Poseidon'un oğlu, Aphrodite'in oğlu,
Hoş geldiniz!
Öteki tanrılar uzakta eğleniyor,
Ya da kulakları tıkalı,
Belki de umurlarında değiliz.
Ama sen bizleri görüyorsun
Ne ağaçtan ne de taştan tanrılara, yalnızca
Sana yakarıyoruz biz de.*

Eski Almanlar kadınların kutsal bir yanı olduğuna inanır, bunun için de biliciler gibi danışıklardı onlara. Söylendiğine göre, onların kutsal kadınları anaforlanan nehirlere bakarlar, suların şırıltısını ya da kükreyişini dinlerler, gördüklerinden ve işittiklerinden gelecekte ne olacağını söylerlerdi. Fakat erkeklerin duyduğu saygı çoklukla daha da ileri giderdi ve kadınlara gerçek ve yaşayan tanrılar olarak tapınırlardı. Örneğin, Vespasian zamanında, Bructeri kabilesinden Velede diye bir kadın tanrılığa

getirilir, bu sıfatla halkını yönetirdi ve buyruklarına her yerde saygı duyulurdu. Ren'in bir kolu olan Lippe Nehri üzerinde bir kulede otururdu. Köln halkı onunla bir anlaşma yapmak istediğinde, elçiler onun huzuruna kabul edilmezdi; konuşmalar, onun kutsal katının sözcüsü olarak hareket eden, onun kehanet sözlerini halka bildiren bir rahip aracılığıyla yürütülürdü. Bu örnek yabanıl atalarımız için kutsallık ve krallık kavramlarının nasıl kolayca kaynaştığını gösteriyor. İçinde bulunduğumuz döneme kadar, Getaeler arasında hep, bir tanrıyı temsil eden ve halkın Tanrı dediği bir adamın olduğundan söz ediliyor. Bu adam kutsal bir dağda oturur ve krala danışmanlık ederdi.

Erken dönem Portekizli tarihçi Dos Santos'a göre, bir güneydoğu Afrika halkı olan Zimbalar ya da Muzimbalar, "putlara tapmaz, herhangi bir tanrı tanımazlar, bir tanrı olarak baktıkları, dünyanın en büyüğü ve en iyisi dedikleri krallarını ulular, ona saygı gösterirler. Kral denen kişi, yalnızca kendisinin yeryüzünün tanrısı olduğunu söyler, bu nedenle de, onun istemediği zaman yağmur yağarsa, ya da hava çok ısınır, kendisine itaat edilmediği için gökyüzüne oklar fırlatır." Güney Afrikalı Mashonalar piskoposlarına, bir zamanlar bir tanrıları olduğunu, fakat Matabelelerin onu kovduğunu söylemişlerdi. "Bu sonuncusu, bazı köylerdeki, tanrı dedikleri bir adamı tutmak gibi garip bir âdete bir göndermeydi. Anlaşıldığına göre, kendisine danışılan ve hediyeler verilen bir kişiydi bu. Eski zamanlarda Magondi adlı bir reisin köyünde böyle biri vardı. Onu korkutup kaçırmamak için, köyün yakınında ateş etmememiz istenirdi bizden." Önceleri bu Mashona tanrısı, Matabele Kralına her yıl dört siyah öküz ve bir dans şeklinde bir haraç vermekle yükümlüydü. Bir misyoner, bu tanrının görevinin son bölümünü krallık kulübesi önünde nasıl yerine getirdiğini görmüştü. Güneş yanığı, kapkara tanrı, upuzun üç saat boyunca hiç ara vermeksizin, tefin gürültüsü, kastanyetlerin şakırtısı ve tekdüze bir

Ren-Bakireleri olarak periler ya da su perileri. Arthur Rackham'ın The Rhine and Valkyrie için yaptığı illüstrasyon, 1910.

şarkının vızıltısı arasında çılgınca dans etmişti: bir terzi gibi bacakları üzerinde çömeliyor, bir domuz gibi terliyor, kutsal bacaklarının gücünü ve esnekliğini açıkça gösteren bir çeviklikle sıçrayıp duruyordu.

Orta Afrikalı Bagandalar, kimi zaman bir erkeğin ya da kadının bedenine yerleşen bir Nyanza Gölü tanrısına inanırlardı. Kral ve kabile reisleri de dahil olmak üzere herkes bu bedenleşmiş tanrıdan çok korkardı. Bu gizemli bedenleşme olduktan sonra, adam, daha doğrusu tanrı gölün

kıyısından iki kilometre kadar uzağa gider ve kutsal görevlerine başlamadan önce yeni ayın çıkışına kadar orada beklerdi. Hilal şeklindeki ay gökyüzünden belli belirsiz görülür görülmez, kral ve uyrukları bu kutsal adamın buyruğuna girmiş olurdu; Lubare (tanrı) dedikleri bu kişi yalnızca inanç ve tören konularında değil, savaş ve devlet politikası sorunlarında da en yüce güç durumundaydı. Kâhin olarak kendisine danışılırdı; bir sözülle hastalık yaratabilir ya da hastalıkları iyileştirebilir, yağmuru durdurabilir, kıtlık yaratabilirdi. Kendisine danışıldığında büyük hediyeler verilir. Tanganika Gölü'nün batısında geniş bir bölge olan Urua'nın reisi, "kendisinde kutsal onurlar ve güç vehmeder, günlerce yiyeceksiz yaşayabileceğini ileri sürer; aslında, tanrı olarak kendisinin yiyecek gereksiniminin üzerinde olduğunu, yalnızca kendisine zevk verdiği için yediğini, içtiğini, sigara kullandığını söyler." Gallalarda, bir kadın ev işlerinden bıktığında, anlaşılmaz bir şekilde konuşmaya, kendini aşırı bir biçimde küçültmeye başlar. Kutsal ruh Callo'nun ona geldiğinin bir belirtisidir bu. Kocasını hemen onun ayaklarına kapanır ve

Ortadoğu'nun dönen dervişleri. Bu İslam mistikleri vecit halinde dans ederdi. Picart'ın Religious Ceremonies'inden, 1731.

ona tapmaya başlar; o zavallı eş unvanını terk eder, “Tanrı” adını alır; ev işleri artık ona düşmez, istekleri kutsal yasadır.

Loango kralı, halkınca “bir tanrıymış gibi onurlandırılır, tanrı anlamına gelen Sambee ve Pango adı verilir kendisine. İstediginde kendilerine yağmur getirebileceğine inanılır onun; yılda bir kez, yağmur istedikleri ay olan Aralık ayında, halk yağmur göndermesini rica için gelir ona.” O zamani, tahtında ayakta durmakta olan tanrı gökyüzüne bir ok atar, bunun yağmur getireceği varsayılır. Mombasa kralı için de aynı şeyler söylenir. Daha birkaç yıl öncesine, İngiliz denizcilerinin ve bahriyelilerinin kösnü silahları onun yeryüzündeki ruhani egemen-

Hindu tanrısı Krishna'ya ait bir Hint resmi

liğine son verinceye kadar, Benin kralı kendi bölgesinde baş tapınma nesnesiydi. “Onun tuttuğu yer, Katolik Avrupa’da Papa’nın yerinden daha yüksektir; çünkü o yeryüzünde Tanrı’nın vekili değil, aynı zamanda kendisidir, uyrukları ona bu sıfatla boyun eğerek ve tapar, ama bana kalırsa ona tapmaları sevgiden değil, daha çok korkudan kaynaklanır.” İddah kralı, Nijer Seferinde İngiliz subaylarına, “Tanrı beni kendi suretine göre yaptı; ben tıpkı Tanrı’yım; ve beni kral olarak atadı” demişti.

Çehresine doğuştan gelen zalim doğası yansımış, krallığı süresince cellatların düşmandan daha çok insan kurban ettiği, Badonsachen adlı kana susamış Burma imparatoru, kendisinin ölümlüden öte bir şey olduğuna, bu yüce farkın ona sayısız iyiliklerinin bir ödülü olarak verildiğine inanırdı. Bunun için de kral unvanını terk etmiş, kendini tanrılaştırmayı amaçlamıştı. Bu amaçla, tanrı rütbesine ulaşmadan önce krallık sarayını ve haremini terk edip dünyadan elini eteğini çekmiş olan Buda’yı taklit ederek Badonsachen de kendi sarayından ayrılmış ve koskoca bir pagodaya, yıllardır yaptırmakta olduğu, imparatorluğun en büyük pagodasına yerleşmişti. Burada en bilgili keşişlerle toplantılar yapıyor, bu toplantılarda onları Buda yasasının geçerliliği için ayrılmış beş bin yılın artık geçtiğine, bu dönemden sonra atanmış olan tanrının kendisi olduğuna, kendi yasasını koyarak eski yasanın ortadan kaldırılması gerektiğine inandırmaya çalışıyordu. Fakat keşişlerin çoğu, onun bu büyük alçalışı karşısında, karşı çıkma cesaretini gösterdi; bu hayal kırıklığına, iktidar sevdası ve yaşadığı zahit yaşamının kısıtlamalarının getirdiği sabır-

*Todaslı bir
rahip.
Todas,
güney
Hindistan’da
Nilgiri
Dağları’nda
yaşayan
küçük bir
kabiledir;
kendi
tanrıları ve
Hindu öncesi
Hint
kültüründen
gelen bir
kültürü
vardır.
Rahip kutsal
bir yabancı
öküzünün
yanında
duruyor ve
desenli bir
giysi giyiyor.*

Kraliçe Victoria, bazı Hint mezheplerince tapınıldığı söylenen kişiler arasındaydı. On dokuzuncu yüzyıl ressamı Henry Campotosto'nun yaptığı bir jübile portresi.

sızlık da eklenince, gözü çabucak açılarak hayali tanrılıktan vazgeçmiş, sarayına ve haremine çekilmişti yeniden. Siyam kralı “aynı şekilde kutsal bir kişi olarak ululanır. Uyruklarının onun yüzüne doğrudan bakmaması gerekir; o geçerken kendilerini yere atarlar, onun önünde yere diz çökerek ve dirseklerini yere dayayarak dururlar.” Onun kutsal kişiliğine ve sıfatlarına ayrılmış özel bir dil vardır, onunla konuşurken ya da ondan bahsederken herkesin bu dili kullanması gerekir. Siyamın yerlileri bile bu garip sözcükleri öğrenmekte güçlük çeker. Kralın başındaki saçların, ayak tabanlarının,

bedeninden çıkan solukların, kişiliğinin, hem iç hem dış, bütün ayrıntılarının özel adları vardır. Yerken, içerken, uyurken ya da yürürken, hükümdarın bu eylemleri yerine getirdiğini gösteren özel bir sözcük vardır ve bu sözcükler başka hiç kimsenin eylemleri için kullanılamaz. Siyam dilinde, kraldan daha yüksek ya da daha büyük bir saygınlıkta bir yaratığı betimleyebilecek bir sözcük yoktur; misyonerler de Tanrı’dan söz ederken kral için kullanılmakta olan yerli sözcüğü kullanmak zorundadırlar.

Fakat dünyada insan-tanrılarının Hindistan kadar bol olduğu bir başka ülke yoktur belki de; kutsal rahmet hiçbir yerde, krallardan sütçülere kadar toplumun bütün sınıfları üzerine bundan daha özgür bir biçimde yağmamıştır. Örneğin, Güney Hindistan’ın Nilghury Tepelerinde yaşayan çoban halk Todalar arasında sütçü dükkânı bir tapınaktır, orayı işleten sütçü ise bir tanrı olarak tarif edilir. Bu kutsal sütçülerden biri, Todaların güneşi selamlayıp selamlamadıkları sorulunca şu yanıtı ver-

Aziz Columba'nın (MS 421-597) çömezleri ona İsa'nın bedenleşmiş olarak taparlardı. Stephen Reid'in *The Mighty Army*'sinden illüstrasyon, Londra, 1912.

mişti: “O zavallı insanlar yapar bunu, ama ben,” eliyle göğsüne vurarak, “ben tanrıyım! Ne diye selamlayacakmışım güneşi?” Herkes, hatta kendi babası bile, sütçünün önünde yere atar kendini, hiç kimse hiçbir isteğini reddetme cesaretini gösteremez. Başka bir sütçünün dışında hiç kimse dokunamaz ona; kendisine bir şey danışanlara bir tanrı sesiyle konuşarak kehanetlerde bulunur.

Dahası, Hindistan'da “her krala, var olan bir tanrının kü-

Çin'de Labrung Manastırı'nda Tibetli Budist keşişler. Lhasa Dalay Lama'sına, yaşayan ve öldüğünde bir çocukta yeniden doğan bir tanrı gözüyle bakılır.

çük bir modeli olarak bakılır.” Hindu Yasa kitabı Manu daha da ileri giderek, “bir bebek kral bile bir ölümlü olduğu düşün-cesiyle küçümsenmemelidir; çünkü o insan şekline girmiş büyük bir kutsal kişidir.” Yıllar önce Orissa’da, yaşadığı sürece, Kraliçe Viktorya’ya tanrıları diye tapınan bir mezhebin olduğu söyleniyor. Bugüne kadar Hindistan’da, kuvvetleriyle ya da yiğitlikleriyle veya sözde mucizevi güçleriyle dikkati çeken bütün yaşayan kimseler tanrı olarak tapınılma tehlikesi altındadır. Örneğin, Pencap’ta bir mezhep Nikkal Sen adını verdikleri bir tanrıya tapıyordu. Bu Nikkal Sen korkunç General Nicholson’dan başkası değildi, ve general ne söylerse söylesin, ne yaparsa yapsın, ona tapınanların şevkini söndüremezdi. Onları ne kadar cezalandırırsa, tapınırken duydukları dinsel korku o kadar artıyordu. Benares’te, yakın zamanlarda ünlü bir tanrı,

Swamie Bhaskaranandaji Saraswati gibi çok ahenkli bir ad taşıyan ve merhum Kardinal Manning'e inanılmaz derecede benzeyen, ondan da saf biri olan bir Hindu beyefendisinin bedenine girmişti. Gözleri sevecen insani duygularla parlıyor, kendisine inanan tapınıcılarının verdiği kutsal onurdan masum bir zevk alıyordu.

Batı Hindistan'da Poona'dan yaklaşık on beş kilometre uzaklıktaki küçük Chinchvad kasabasında bir aile yaşar; Mahrattaların çok büyük bir bölümü bu aileden her kuşakta bir kişinin fil başlı tanrı Gunputty'nin bedenleşmiş hali olduğuna inanır. Bu ünlü tanrı ilk kez 1640 yılında Mooraba Gosseyn adında bir Poona Brahman'ının şahsında beden kazanmıştı; bu rahip, perhizle, çileyle ve duayla ruhunu kurtarmaya çalışıyordu. Bu dindarlığı ödüllendirildi. Tanrı bir gece rahibin rüyasına girmiş, kendisinin, yani Gunputty'nin kutsal ruhunun bir bölümünün hem onun hem de yedi kuşak öteye çocuklarının bedeninde yaşayacağını söylemişti. Bu kutsal vaat gerçekleşti. Babadan oğula devreden peş peşe yedi bedenleşmeyle, Gunputty'nin ışığı karanlık dünyayı aydınlattı. Bu çizginin son temsilcisi, gözleri çok zayıf, hantal görünümlü tanrı 1810 yılında öldü. Fakat hakikat davası öyle kutsal, kilisenin mal varlığının değeri öyle yüksekti ki, Brahmanlar, Gunputty'yi hiç tanımamış bir dünyanın başa çıkabileceği bu tarifsiz kaybı soğukkanlılıkla karşılayamadılar. Bu yüzden de, efendinin kutsal ruhunun yeniden ortaya çıktığı bir kutsal kap aradılar ve buldular, böylece vahiy, o zamandan bu zamana kadar, kesintisiz bir ardıllık içinde mutlu bir biçimde devam etti. Fakat dinler tarihi içinde işleyişini beğenmeyebileceğimiz ama değiştiremediğimiz, ruhani ekonominin gizemli bir yasası, bu soysuzlaşmış günlerde tanrı-insanın gösterebileceği mucizelerin, geçmiş zamanlarda onların atalarının gösterdiği mucizelerle karşılaştırılamayacağını buyuruyordu: ayrıca bildiriliyordu ki, tanrı-insanın bu-

günkü inananlara lütfettiği tek işaret, onun her yıl Chinchvad'daki yemekte ağırladığı kalabalıkların beslenmesi mucizesidir.

Bombay'da ve orta Hindistan'da birçok temsilcisi olan bir Hindu mezhebi, ruhani liderlerinin, ya da kendilerinin deyişiy-le Maharaja'ların, tanrı Krişna'nın yeryüzündeki temsilcileri ya da gerçek bedenleşmiş biçimleri olduğunu ileri sürer. Krişna ise yeryüzündeki ardıllarının ve rahiplerinin gereksinimlerini sağlamak için cennetten yeryüzüne öyle sevecenlikle baktıkça, kendini-adama adı verilen özel bir ritüel kurulmuştur. Bu yolla onun inançlı tapınanları bedenlerini, ruhlarını, belki bundan da önemli olarak, dünyevi varlıklarını onun tapılması bedenleşmelerine feda ederler; kadınlara, kendileri ve aileleri için en yüce mutluluğa, kendilerini kutsal doğanın gizemli bir biçimde gerçek insan şekliyle, hatta insani arzularla birlikte yaşadığı varlıkların kollarına teslim etmekle ulaşacakları öğretilir.

Hristiyanlık, bu talihsiz yanılgıların lekesinden her zaman kurtaramamıştır kendini; gerçekten de, onun büyük Kurucusu'nunkine eşit hatta onu aşan bir ilahilik savında bulunan kendini bilmezlerin saçmalıklarıyla çoğu kez kirletilmiştir. İkinci yüzyılda, Frigyalı Montanus, Baba Tanrı, Oğul Tanrı ve Kutsal Ruh Tanrısı kişiliğinde birleştiren Teslis'in kendisinde bedenleştiğini ileri sürüyordu. Akli dengesi bozuk bir kişinin bu aşırı savı, tek olay da değildir. Ta eski zamanlardan bugüne kadar birçok mezhep İsa'nın, hatta Tanrının, erginlenen her Hristiyanın bedeninde olduğuna inanmakta ve bu inancı birbirlerine taparak mantıksal sonucuna taşımaktadır. Tertullianus, bunun ikinci yüzyılda Kartaca'da Hristiyan arkadaşları tarafından yapıldığını kaydediyor; Aziz Columba'nın müritleri İsa'nın bedenleşmesi olarak ona tapınırdı; sekizinci yüzyılda Toledo'lu Elipando, İsa'dan "tanrılar içinde bir tanrı" olarak söz ediyordu, yani inananların hepsi İsa'nın kendisi kadar gerçek birer tanrıydı.

*Birçok
Hristiyan
mezhebi
İsa'nın her
Hristiyan'da
cisimleştiğine
inanır. İsa
Çiçekten Bir
Haç
Üzerinde,
Harry
Clarke.*

Birbirine tapma, Albigenseler arasında sık rastlanan bir şeydi; bunun ondördüncü yüzyıl başlarında Toulouse'daki Engizisyon kayıtlarında yüzlerce örneği vardır.

Onüçüncü yüzyılda, Özgür Ruhun Kardeşleri adlı bir mezhep çıktı ortaya; herhangi bir kişinin uzun ve sabırlı bir tefekkür yoluyla kaçınılmaz bir biçimde tanrıyla birleşebileceğini ve her şeyin kaynağı ve temeliyle bir araya gelebileceğini, böylece Tanrı katına yükselmiş ve onun kutsayıcı özü içine alınmış, gerçekten de Tanrının parçası olmuş olan kişinin İsa ile aynı anlamda ve aynı biçimde Tanrının Oğlu olduğunu; bu yolla insani ve kutsal bütün yasaların engellerine karşı bir bağışıklık kazandıklarını ileri sürüyordu. İçlerinde, bu sevinç verici inançla kendilerinden geçmiş, ama dış görünüşleri ve davranışlarıyla iğrenç bir çılgın ya da deli havası veren bu mezhebin üyeleri, en garip giysilere bürünüp, vahşi çığlıklar ve naralar atıp sadaka dilenerek, her türlü namuslu çalışmayı ve işi kutsal tefekküre ve ruhun ruhların Babasına yükselmesine bir engel olarak görüp nefretle reddederek oradan oraya başıboş dolaşır dururlardı. Bütün bu gezintilerde en yakın teklifsizlik içinde birlikte yaşadıkları kadınlar da peşlerinden gelirdi. Bunlardan, daha yüksek ruhani yaşamda en büyük ilerlemeyi yaptıklarını kavramış olanlar, iffet ve namusa, tenin boyunduruğu altında ezilmiş, kutsal ruhla birlikteliğe, onun merkezine ve kay-

Çalılığa yakalanmış koç. Belki de bir bereket simgesi olan, altından ve değerli taşlardan yapılmış bir sunu ayakkığı. Irak, Ur'da yaklaşık MÖ 2600 yılından Kraliyet Mezarlığında bulunmuştur, British Museum, Londra.

Mısır kralları yaşarlarken tanrılaştırılır; onları yaşam sonrasına hazırlamak için görkemli gömme törenleri yapılırdı. Firavun I. Psusenmes'in bu ölüm töreni maskının içi lacivert taş ile siyah ve beyaz camla süslüdür. Mısır Ulusal Müzesi, Kahire.

nağına henüz yükselememiş bir ruhun özellikleri olan içten çürümenin belirtileri gözüyle bakarak toplantılarında hiçbir giysi giymezlerdi. Engizisyon mahkemesi bazen onların bu mistik birlikteliğe doğru ilerlemelerini hızlandırır, yalnızca apaçık bir huzurla değil, aynı zamanda büyük bir sevinç ve neşe duygusuyla alevler içinde yanmalarını sağlardı.

1830 yılında, Amerikan Birliği'nin Kentucky'ye komşu eyaletlerinden birinde, Tanrının Oğlu, insanlığın Kurtarıcısı olduğunu, kâfirlere, inanmayanlara ve günahkârlara görevlerini anımsatmak için yeryüzüne döndüğünü ileri süren bir dolandırıcı çıktı ortaya. Belli bir süre içinde hal ve gidişlerini düzeltmezlerse, bir işaret vereceğini ve dünyanın bir anda harabeye döneceğini söylüyordu. Bu abartılı iddialar, toplumda varlıklı ve yüksek konumdaki kişilerce bile saygıyla karşılandı. Sonunda, bir Alman bu yeni Mesih'e bu korkunç felaketi kendi memleketlilerine Alman dilinde bildirmesini rica etti ezile büzüle; onlar İngilizce bilmiyorlardı, sırf bu yüzden lanete uğramaları yazık olurdu. Sözde kurtarıcı buna yanıt olarak büyük bir dürüstlikle Almanca bilmediğini itiraf etti. "Ne!" diye sertçe cevap verdi Alman, "sen, Tanrının Oğlu olacaksın da bütün dilleri konuşmayacaksın, Almanca bile bilmeyeceksin? Hadi, hadi, düzenbazsın sen, ikiyüzlü, delinin tekisin. Senin yerin tımarhane." Etraftakiler gülmeye başladılar, safdilliklerinden utanıp uzaklaştılar oradan.

Bazen, tanrının bedenleştiği insanın ölümünde, kutsal ruh bir başka adama geçer. Budist Tatarlar çok sayıda yaşayan Buddha olduğuna inanırlar, bunlar en önemli manastırların başında bulunan Büyük Lama'lardır. Bu büyük Lama'lardan biri öldüğünde müritleri üzüntü duymaz, çünkü onun bir bebek şeklinde doğarak yeniden görüneceğini bilirler. Tek endişeleri onun nerede doğduğunun bulunmasıdır. O sırada bir gökkuşağı görürlerse bunu ölmüş olan Lama'nın kendilerine beşiğinin bulun-

duğu yeri göstermek için gönderdiği bir işaret olarak kabul ederler. Bazen kutsal çocuğun kendisi açıklar kimliğini. “Büyük Lama’yım ben,” der, “filan tapınağın yaşıyan Buda’sı. Beni eski manastırıma götürün.

Peru Andlarında Eski İnka Kenti Machupicchu. İnkalılar kendilerinin, tapımlarının odağı olan güneşin torunları olduklarına inanırlardı.

Ben oranın ölümsüz başıyım.” Buda’nın doğum yeri nasıl ortaya çıkarsa çıksın, ister Buda’nın kendi beyanıyla ister gökteki işaretle, çadırlar sökülür, genellikle kralın ya da kral ailesinden ünlü birinin önderliğindeki hacılar, çocuk tanrıyı bulmak ve yurduna getirmek için sevinç içinde yola çıkarlar. Büyük Lama, genellikle kutsal toprak olan Tibet’te doğar ve kervan, tanrıya ulaşmak için en korkunç çölleri aşmak zorunda kalır. Sonunda çocuğu bulduklarında kendilerini yere atıp ona tapınırlar. Ama aranan Büyük Lama olarak tanınmadan önce kimliğini kanıtlaması istenir ondan. Başı olduğunu söylediği manastırın adı, ne kadar uzaklıkta olduğu, içinde kaç keşiş yaşıadığı sorulur; aynı zamanda, ölmüş olan Büyük Lama’nın alışkanlıklarını, nasıl öldüğünü anlatması istenir. Dua kitapları, çaydanlıklar, fincanlar gibi çeşitli şeyler konur önüne, daha önceki yaşamında kullandığı eşyaları işaret etmesi gerekir. Bunları hiç yanılsız yaparsa iddiaları kabul edilir ve zafer alayıyla manastıra götürülür. Bütün Lama’ların başında, Tibet’in Roma’sı olan Lhasa’nın Dalay Lama’sı bulunur. Yaşayan tanrı gözüyle bakılır ona; ölümü halinde kutsal ve ölümsüz ruhu bir çocukta yeniden dünyaya gelir. Bazı anlatılara göre Dalay Lama’nın bulunuşu da biraz önce anlatılan sıradan bir Büyük Lama’nın bulunuşuna benzer. Başka öykülerde, altın bir kavanozdan kura çekmekten söz edi-

liyor. Nerede doğmuşsa, ağaçlar ve bitkiler yeşil yapraklar verir; bir sözüyle çiçekler açar, pınarların suları yükselir; varlığı, kutsal nimetler yağıdır dünya.

Fakat bu bölgelerde, tanrı diye ortaya çıkan tek adam o değildir. Pekin'deki Li fan yu an'da ya da Sömürgeler İdaresi'nde Çin imparatorluğundaki bedenleşmiş bütün tanrıların bir kaydı vardır. Bu şekilde izin almış tanrıların sayısı 160'tır. Bunlardan otuzunu çıkarmış olan Tibet kutsanmış bir yerdir, kuzey Moğolistan on dokuzla sevinçlidir, güney Moğolistan'sa en az elli yedi tanrının güneş ışığının tadını çıkarır. Çin hükümeti, uyruklarının refahı için endişelenen bir baba tavrıyla, listedeki tanrıların Tibet'ten başka yerde yeniden doğmasını yasaklar. Bir tanrının Moğolistan'da doğmasını Moğolların uyuyan vatanseverliklerini ve savaşçı ruhlarını uyandırarak ciddi politik sonuçlara yol açacağından, kral soyundan gelen hırslı bir tanrının etrafında toplanıp, kendilerine kılıç hakkıyla yalnızca ruhani değil aynı zamanda cismani bir krallık kurmalarından korkarlar. Fakat bu kamusal ya da izinli tanrıların yanında çok sayıda küçük özel tanrı ya da izinsiz tanrılık yapanlar vardır. Bunlar köşelerde bucaklarda mucizeler gösterir, halklarını kutsarlar; son yıllarda Çin hükümeti Tibet dışında ufak tefek işlere bakan bu tanrıların doğmasına göz yummaktadır. Bununla birlikte, doğuşlarından itibaren gözünü bu tanrıların ve onların usule uygun uygulayıcılarının üzerinden ayırmamakta ve herhangi birinin yanlış davranışını görürse hemen azletmekte, uzak manastırlara göndermekte ve yeniden ete kemiğe bürünüp doğmalarını yasaklamaktadır.

Yabancı toplumlarda kralın işgal ettiği dinsel konum üzerine araştırmamızdan, Mısır, Meksika ve Peru gibi büyük tarihsel imparatorlukların hükümdarlarının ileri sürdüğü kutsal ve doğüstü bir güce sahip olma savının, şişirilmiş kibirliliğin bir sonucu ya da boş bir yaltaklanıcı övgü ifadesi olmadığını çıkara-

*Peru
Andlarından
Quechua
Kızılderilileri-
nin Güneş
Festivaline
katılanlar.*

Bir onyedinci yüzyıl büyücüsü; sihirli bir aynayla Faust'un portresini çiziyor belki de. Rembrandt'tan bir madeni levhaya oyma, yaklaşık 1650, British Museum, Londra.

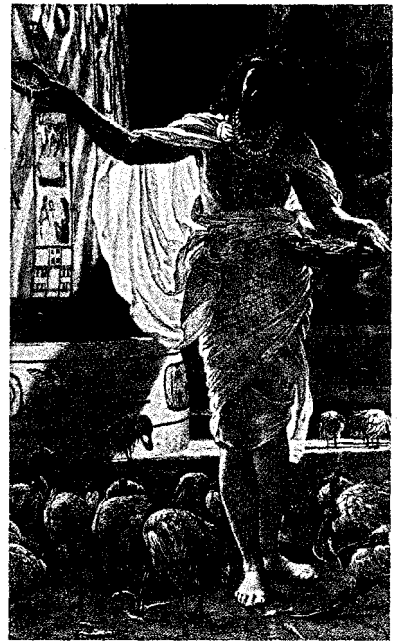
biliriz; eski yabanıl toplumların kral-
larını tanrılaştırmalarının bir devamı
ve uzantısından başka bir şey değildi
bu. Örneğin, Güneşin çocukları ola-
rak Perulu İnkalara tanrı gibi saygı
duyulurdu; yanlış bir şey yapamazdı
onlar, hiç kimse hükümdarın ya da
kral soyundan herhangi birinin şahsı-
na, onuruna ya da malına karşı suç iş-
lemeyi hayal edemezdi. Dolayısıyla
da, İnkalar, çoğu kimse gibi, hastalı-
ğa bir kötülük gözüyle bakmazdı. Bu-
nu kendilerini yanına, cennete çağı-
ran Güneş babalarından gönderilmiş
bir haberci olarak kabul ederlerdi. Bu
yüzden de, bir İnka'nın yaklaşan so-
nunu bildirdiği sözler şunlar olurdu:

“Babam gidip kendisiyle oturmaya çağırıyor beni.” İyileşmek
için kurban sunarak babalarının isteğine karşı çıkmazlar, kendi-
lerini dinlenmeye çağırdığını söylerlerdi açık açık. Bunaltıcı va-
dilerden Kolombiya Andlarının yüksek yaylalarına çıkan İspan-
yol fatihleri, aşağıda boğucu cangıllarda bıraktıkları yabanıl gö-
çebe aşiretlerin aksine, tarımla uğraşan, Humboldt'un Tibet ve
Japon teokrasilerine benzettiği bir idare altında, oldukça yüksek
bir uygarlık içinde yaşayan bir halk bulunca şaşırdılar. Bunlar,
başkentleri Bogota ve Tunja olan, fakat görünüşte Sogapozo ya
da Iraca yüksek piskoposluğuna dinsel bağlılıkla birleşmiş iki
krallığa bölünmüş olan Çibçalarla Muisclar ya da Mozkalar-
dı. Bu manevi yönetici uzun ve çileli bir çıraklık döneminden
sonra suların ve yağmurun kendisine baş eğdiği, hava koşulları-
nın isteklerine bağlı olduğu bir kutsallığı elde etmişti. Meksika
kralları tahta çıkarken, güneşi parlak tutacaklarına, bulutlar-

dan yağmur yağdıracaklarına, nehirleri akıtacaklarına ve toprağa bol ürün verdireceklerine yemin ederdi. Söylendiğine göre, halkı Meksika'nın son kralı Montezuma'ya bir tanrı olarak tapardı.

I. Sargon'dan dördüncü Ur hanedanına ya da sonrasına kadar eski Babil kralları yaşamları süresince tanrı olduklarını ileri sürerlerdi. Özellikle dördüncü Ur hanedanının hükümdarlarının kendi adlarına yapılmış tapınakları vardı; çeşitli tapınaklara heykellerini koymuşlar ve halka bu heykellere kurban vermesini emretmişlerdi; sekizinci ay özellikle krallara adanmıştı, yeni ayda ve her ayın on beşinde onlara kurbanlar sunulurdu. Arsak hanedanından gelen Parth hükümdarları da kendilerine güneşin ve ayın kardeşleri adını vermişlerdi; tanrı olarak tapılırdı bunlara. Bir tartışmada Arsak hanedanının sıradan bir üyesine vurmak bile büyük bir saygısızlık kabul edilirdi.

Mısır kralları yaşamları boyunca tanrılaştırılır, kendilerine kurbanlar adanır, özel tapınaklarda, özel rahipler yönetiminde tapınılırdı bunlara. Aslında, krallara tapınma bazen tanrılara tapınmayı gölgelemiştir. Örneğin Merenra saltanatında, yüksek rütbeli bir görevli, kralın, yani ölümsüz Merenra'nın ruhlarına "bütün tanrılardan çok" dua edilebilmesi için birçok kutsal yer yaptırmış olduğunu açıklamıştır. "Kralın gerçek kutsallık savından hiçbir zaman kuşkulandılmamıştır; 'Büyük tanrı'ydı o, 'altın Horus'tu ve Ra'nın oğluydu. Yalnızca Mısır üzerinde değil, 'bütün topraklar ve uluslar' üzerinde, 'enine ve bo-

"Karnak Konağı'nda kutsal balıkçıların beslenmesi", E.J. Poynter'in bir resminden Joubert tarafından yapılmış bir oyma, 1874.

yuna, doğuya ve batıya bütün dünya'da, 'büyük güneş çevresinin bütün sınırlarında', 'gökte ve içindeki her şeyde, yerde ve üzerindeki her şeyde' yetke istiyordu; 'iki ya da dört ayak üzerinde yürüyen her yaratık, uçan ya da suda yüzen her şey, bütün dünya ürünlerini ona sunsun' istiyordu. Aslında Güneş-krala atfedilen her şey kesinlikle Mısır Kralına da aitti. Unvanları doğrudan Güneş-tanrının kilerden gelmekteydi." Söylendiğine göre "Mısır kralı, varolduğu sürece, Mısırlıların kendileri için tasarladıkları olası kutsallık kavramlarının hepsini tüketmişti. Doğumu ve krallık görevi dolayısıyla insanüstü bir tanrı olan kral, ölümünden sonra da tanrılaştırıldı. Böylece, kutsal diye bilinen ne varsa onda toplanmıştı."

En yüksek biçimine, en mutlak ifadesine Peru ve Mısır hükümdarlıklarında ulaşmış olan kutsal kralların evrimi taslağımızı –çünkü bir taslaktan başka bir şey değil bu– tamamlamış bulunuyoruz. Tarihsel olarak, bu kurum kamu büyücüleri ya da büyücü hekimler düzeninden kaynaklanmış gibi görünüyor; mantıksal olarak da, fikirlerin çağrışımından yanlış bir tümdengelimle dayanıyor. İnsanlar kendi fikirlerinin düzenini doğanın düzeni sanmış, böylece fikirleri üzerinde sahip oldukları ya da sahipmiş gibi göründükleri denetimin kendilerine şeyler üzerinde buna eş bir denetim kullanma gücü sağladığını hayal etmişlerdi. Şu ya da bu nedenle, doğal yanlarının güçlülüğü ya da zayıflığı yüzünden bu büyü gücüne yüksek derecede sahip oldukları varsayılan insanlar giderek kendi yoldaşlarından ayrılmışlar ve insanoglunun siyasal, dinsel ve düşünsel evriminde çok uzak erimli bir etki kullanmaya yazgılı ayrı bir sınıf olmuşlardır. Bildiğimiz gibi, toplumsal ilerleme, temelde, işlevlerin devamlı farklılaşmasını, ya da daha basit bir dille söylersek, bir işbölümünü taşımaktadır içinde. İlkel toplumda herkes tarafından aynı şekilde ve herkes tarafından eşit derecede kötü ya da yaklaşık olarak öyle yapılan iş, giderek farklı işçi sınıfları arasında bölüştürülür ve git-

tikçe daha kusursuz biçimde yerine getirilir; bu uzmanlaşmış emeğin maddi olan ya da olmayan ürünleri herkes tarafından bölüşüldüğü sürece, bütün topluluk bu artan uzmanlaşmadan yararlanır. Şimdi büyücülerin ya da büyücü hekimlerin toplumun evriminde en eski yapay ya da mesleki sınıfı oluşturduğu görülüyor. Çünkü büyücüler bilebildiğimiz her yabanıl kabilede bulunmaktadır; Avustralya aborijinleri gibi en basit halklar arasında, var olan tek profesyonel sınıftır onlar. Zaman ilerledikçe ve farklılaşma süreci devam ettikçe, büyücü hekim düzeni, hastalık iyileştirenler, yağmur yağdırıcılar, vb. sınıflara bölünür; düzenin en güçlü üyesi başkanlık konumunu kazanır ve giderek kutsal bir krala dönüşürken, onun eski büyüsel işlevleri giderek daha gerilere düşerek rahiplik görevleriyle ya da kutsal görevlerle değiştirilir; büyü de din tarafından nispeten bir kenara itilir. Daha da sonra, krallığın sivil ve dinsel yanı arasında bir ayrılma olur, dünyevi iktidar bir insana, ruhani iktidar da bir başkasına teslim edilir. Bu arada, dinin üstün gelmesiyle bastırılabilen fakat kökü kazınamayan büyücüler, kendilerini yeni kurban ve dua törenlerinden, eski gizli sanatlarına verirler; zamanla, içlerinden daha zeki olanlar büyüünün yanlışlığını kavrar ve doğa güçlerini insanın iyiliği için kullanmanın daha etkin yollarını keşfeder; kısaca, bilim adına büyücülüğü terk ederler. Gelişme sürecinin her yerde kesinlikle bu çizgiyi izlediğini söylüyor değilim; farklı toplumlarda hiç kuşkusuz büyük ölçüde değişiktir bu. Ben, genel eğilimin görebildiğim kadarını en dış çizgileriyle göstermek istiyorum sadece. Sınai bakış açısıyla, evrim, işlevlerin benzerliğinden çeşitliliğine; siyasal bakış açısıyla da demokrasiden despotizme doğru olmuştur. Bu araştırmada biz, monarşinin daha sonraki tarihiyle, özellikle de despotizmin çöküşü ve yerini insanlığın daha yüksek gereksinimlerine daha iyi uyum gösteren hükümet şekillerinin almasıyla ilgilenmiyoruz: bizim temamız, büyük ve kendi döneminde faydalı bir kurumun çöküşü değil, gelişmesidir.

Altıncı Bölüm

AĞACA TAPINMA

*Daphne ve
Apollon,
Nympha'yı
bundan sonra
kendi adını
taşıyacak olan
bir ağaca
dönüşme anında
gösteren Antonio
Pollaiuolo'nun
tablosu, 1470-80.
Ulusal Galerî,
Londra.*

Avrupa'daki Ari ırkın dinsel tarihinde ağaçlara tapınma önemli bir rol oynamıştır. Bundan daha doğal bir şey de olmazdı. Çünkü tarihin başlangıcında Avrupa uçsuz bucaksız doğal ormanlarla kaplıydı; bunların içinde araya dağılmış olan açıklıklar bir yeşil okyanus içindeki adacıklar gibi görünüyordu olmalıydı o zamanlar. Çağımızdan önceki birinci yüzyıla kadar Hercynia ormanı Ren Nehri'nden doğuya doğru uçsuz bucaksız, adı bilinmeyen bir alanda uzanırdı. Sezar'ın sorguladığı Almanlar bu ormanın içinde iki yıl yol almışlardı da hâlâ sonuna varamamışlardı. Bundan dört yüzyıl sonra İmparator Julian ziyaret etmişti buraları, ormanın ıssızlığı, karanlığı, sessizliği onun duyarlı yaradılışı üzerinde derin bir etki bırakmış gibi görünüyor. Roma imparatorluğunda buna benzer bir şey görmediğini söylemişti. Bizim ülkemizdeyse Kent, Surrey ve Sussex ormanları bir zamanlar adanın güneydoğu bölümünün tümünü kaplayan büyük Anderida ormanının kalıntılarıdır. Görünüşe göre, Hampshire'dan Devon'a kadar uzanan bir başka ormanla birleşmek üzere batıya doğru devam ediyordu. II. Henry'nin saltanatı sırasında Londra halkı, şimdi Londra'nın bir parçası olan Hampshire ormanında hâlâ yabanöküzü ve domuz avlıyordu. Hatta daha sonraki Plantagenet'ler yönetiminde krallık ormanlarının sayısı altmış sekizi buluyordu. Arden ormanlarında ta modern çağlara kadar, bir sincabın neredeyse bütün Warwickshire boyunca ağaçtan ağaca sıçrayarak gidebileceği söylenirdi. Po Vadisi'nde tarihöncesi köylerin kazıyla ortaya çıkarılması Kuzey İtalya'nın, Romanın yükselişin-

Töton mitolojisinin kutsal ağacı Irmensul, burada bir insan olarak temsil ediliyor, fakat çoğu kez bir ağaç gövdesi şeklini alır. P. Lacroix'nın Ortaçağda Âdetler, Örfler ve Giyim adlı yapıtından, 1876.

Kutsal ökseotuyla bir Druid rahibesi. Harper's Monthly Magazine'den alınma bir oyma, 1885.

den belki de kuruluşundan önce karaağaç, kestane, özellikle de meşe ormanlarıyla kaplı olduğunu göstermiştir. Tarih bu konuda arkeolojiyi doğruluyor; çünkü klasik yazarlar birçok yerde bugün ortadan kaybolmuş olan İtalya ormanla-

rından söz ediyor. Çağımızdan dört yüzyıl öncesine kadar Roma, orta Etruria'dan, Livy'nın Almanya ormanlarına benzettiği görkemli Cimini ormanı ile ikiye ayrılmıştı. Romalı tarihçiye güvenebilirsek, onun geçit vermeyen ıssızlığına hiçbir tüccar girememişti; ve bir Romalı generalin, onun bilinmezliğini açın-samak üzere iki keşif kolu gönderdikten sonra ordusunu ormanın içine sürmesi çok büyük bir cesaret olayı sayılmıştı o zamanlar: ormanla kaplı dağların sırtlarına çıkınca aşağıda ayaklar altına serilen zengin Etruria Ovası'nı tepeden seyretmişti. Yunanistan'da o güzelim çam, meşe ve başka ağaçların oluşturduğu ormanlar yüksek Arkadia dağlarının bayırlarında hâlâ durmakta, Ladon'un kutsal Alpheus'a katılmak üzere aceleyle içinden geçtiği derin vadiyi yeşiliyle hâlâ süslemekte, daha birkaç yıl öncesine kadar, yapayalnız Pheneus Gölü'nün koyu mavi sularında hâlâ yansımaktaydı; fakat bunlar eskil çağlarda geniş alanları kaplayan, belki daha da uzak bir dönemde Yunan yarımadasında bir denizden ötekine uzanan ormanların parçalarıdır sadece.

Grimm, Germen dilinde 'tapınak' anlamına gelen sözcüklerinin çözümlemesini yaparak, Almanlar arasında en eski tapınma yerlerinin doğal ormanlar olması olasılığını göstermiştir. Bu doğru olabilirse de, ağaca tapınmanın Ari kökünden ge-

len bütün büyük Avrupa aileleri arasında geçerli olduğu iyi bilinmektedir. Keltler arasında, Druidlerin meşe ağacına taptığı herkesçe bilinen bir şeydir; onların tapınak karşılığı eski sözcükleri, Latince nemus sözcüğüyle köken ve anlam bakımından aynı gibi görünmektedir; bir kuru ya da orman alanındaki bir açıklık anlamına gelen bu sözcük İtalya'da Nemi'nin adında hâlâ yaşıyor. Kutsal korular Almanlar arasında yaygındı, ağaca tapınma ise onların

günümüzdeki ardılları arasında ortadan kalkmış değildir. Eski günlerde ağaca tapınmanın ne kadar ciddi bir şey olduğu, eski Alman yasalarının dimdik duran bir ağacın kabuğunu soymaya cüret edenlere verdiği cezanın şiddetinden de anlaşılabilir. Suçlunun göbeği kesilerek çıkartılır ve ağacın soyduğu kısma çivilenirdi; daha sonra suçlu bağırsakları ağacın gövdesine dolanana kadar ağaç çevresinde dolaştırılırdı. Cezanın amacının, ölmüş ağaç kabuğunun yerine suçludan alınmış yaşayan bir şeyin konması olduğu apaçık; yaşama karşı yaşam, bir ağacın yaşamına karşılık bir insanın yaşamı. İsveç'in eski dini başkenti Uppsala'da, içindeki her ağacın kutsal sayıldığı bir kuru vardı. Putperest Slavlar ağaçlara ve korulara tapardı. Litvanyalılar ondördüncü yüzyılın sonlarına kadar Hristiyanlığa geçmemişlerdi, bu tarihlerdeyse ağaçlara tapınma yaygın bir şeydi onlarda. Bazıları olağanüstü meşe ağaçlarına ve kehanetler aldıkları başka büyük gölge veren ağaçlara saygı duyarlardı. Bazıları köylerinin ya da evlerinin çevresinde bir sürgünün bile koparılmasının günah olduğu kutsal korular yetiştirirlerdi. Böyle bir koruda bir dal kesen kişinin ya aniden öleceğini ya da bir ko-

Viking mitolojisinden Dünya Ağacını yiyen bir geyik. Norveç, Urnes'de bir kiliseden oyma.

Gana'daki bu aziz mezarı Fanti kabilesinden Anomabulu Omanhe'ye ve ailesine aittir. Kralın ölümünde, iskemlesi, kökeni ve tinsel gücünün kaynağı olan ağaç köküne bırakılır.

lunun veya bacağının sakat kalacağını düşünürlerdi. Eski Yunan'da ve İtalya'da ağaca tapınmanın yaygınlığıyla ilgili bir hayli kanıt vardır. Örneğin, Kos (İstanköy) Adası'ndaki Asklepios tapınağında, servi ağacının kesilmesi yasaktı, cezası bin drahmi idi. Fakat bu eskil din biçimi eski dünyada hiçbir yerde, büyük metropolün kendisinde olduğu kadar iyi korunmamıştır. Roma yaşamının işlek merkezi olan Forum'da Romulus'un kutsal incir ağacına ta imparatorluk günlerine kadar tapınılırdı,

onun gövdesinin kuruması bütün kente korku salmaya yeterdi. Yine, Palatium Tepesi'nin yamaçlarında, Roma'da en kutsal şeylerden biri sayılan bir kızılıcak ağacı yetişirdi. Ağaç ne zaman oradan geçen birine solmaya, kurumaya yüz tutmuş görünse, adam çığlık atmaya, ağlamaya başlar, sokaklardaki insanlar da ağlamaya başlayınca çok geçmeden her yandan ellerinde kova kova suyla koşturan bir kalabalık görülürdü, (Plutarkhos'un deyişiyle) sanki bir yangını söndürmeye koşarlardı.

Avrupa'da Fin-Ugor ırkından kabileler arasında putperest tapımı çoğunlukla her zaman bir çitle korunan kutsal korular da yapılırdı. Böyle bir koruda genellikle, etrafa serpiştirilmiş birkaç ağacın bulunduğu bir açıklık ya da alan bulunurdu, eski zamanlarda bu ağaçlara adak olarak kesilen kurbanların derileri asılırdı. Korunun ortasında, en azından Volgalı kabilelerde, kutsal ağaç bulunurdu; onun yanında başka hiçbir şeyin önemi yoktu. Bütün tapınanlar bu ağacın önünde toplanır ve rahip dualarını ederdi, kurban bu ağacın kökünde kurban edilirdi, dalları bazen minber görevini görürdü. Koruda hiçbir

ağaç baltayla yaralanmaz, hiçbir dal kırılmazdı, ve kadınların koruya girmesi genellikle yasaktı.

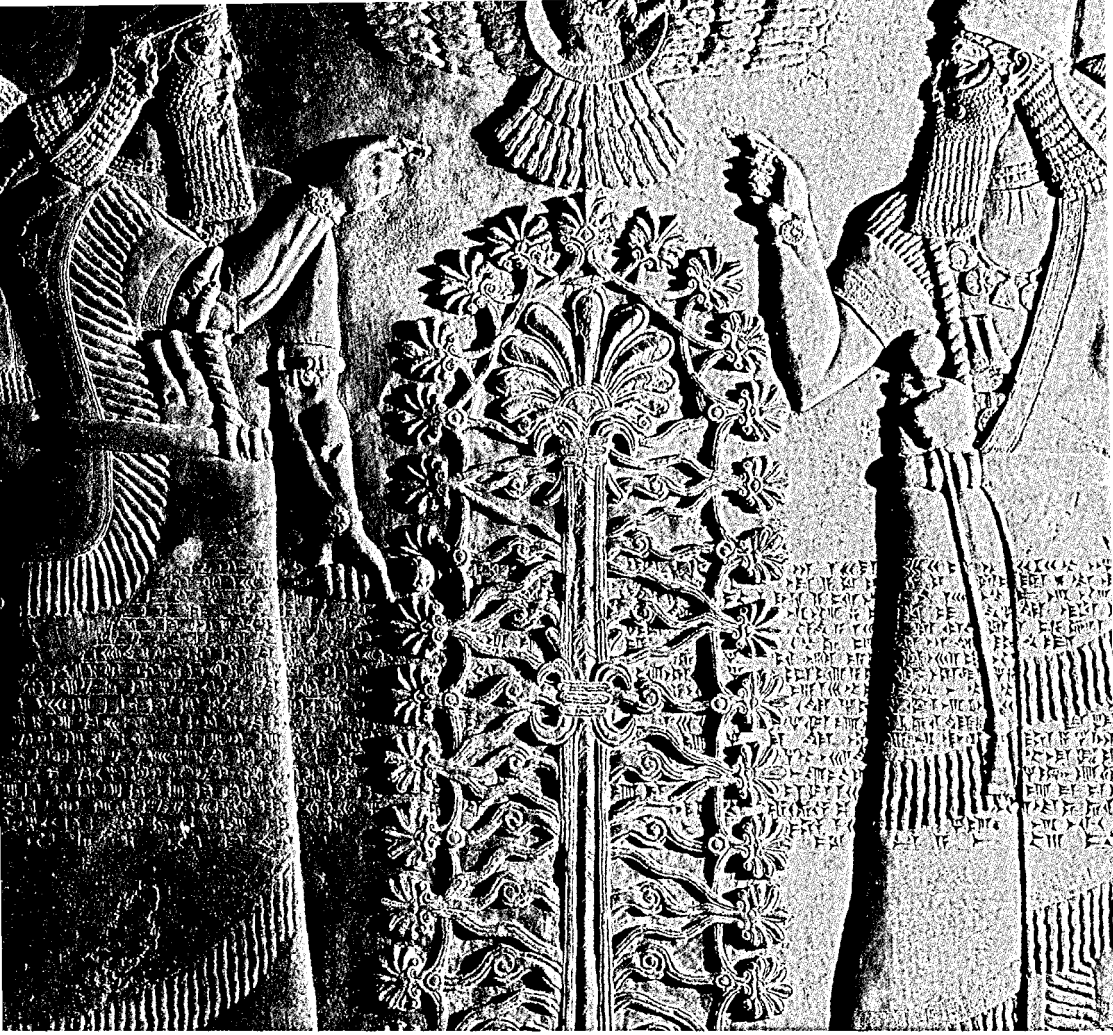
Fakat ağaca ve bitkilere tapınmanın dayandığı kavramları biraz ayrıntılı biçimde incelemek gerekir. Yabanılara göre dünya genel olarak canlıdır, ağaçlar ve bitkiler de bu kuralın dışında değildir. Yabanıl, onların da kendisinini gibi ruhları olduğuna inanır, buna göre davranır onlara. Eski vejetaryen yazar Porphyrios şöyle yazıyor: “İlkel insanların mutsuz bir yaşam sürdüğünü söylüyorlar, çünkü boşınançları hayvanlarla sınırlı kalmamış, bitkilere kadar genişletilmişti. Çünkü bir öküz ya da koyun kesen kimse, neden bir köknar ya da meşe ağacını devirenden daha suçlu olsun ki, bu ağaçların da birer ruhu olduğu düşünülüyorsa?” Aynı şekilde, Kuzey Amerikalı Hidatşa Kızılderilileri her doğal nesnenin bir ruhu, daha doğrusu bir gölgesi olduğuna inanır. Bu gölgelere belli bir önem ya da saygı atfedilir, ama hepsine eşit olarak değil. Örneğin, Yukarı Missouri Vadisi’nde en büyük ağaç olan bir tür kavak ağacının gölgesinin, uygun şekilde yaklaşılsa, bazı işlerde Kızılderililere yardımcı olabilecek bir zekâyâ sahip olduğu varsayılır; fakat fundalıkların ve otların gölgesinin pek adı geçmez. Missouri baharda sellerle şişip de setleriyle birlikte bazı yüksek ağaçları önüne katıp sürüklediğinde, kökler toprağa sımsıkı bağlıyken ve sonunda gövde suları sıçratarak suya devrilirken ağacın ruhunun ağladığı söylenir. Önceleri, Kızılderililer bu dev ağaçlardan birini devirmenin yanlış olduğunu düşünür, büyük kütükler gerektiğinde sadece kendiliğinden devrilmiş ağaçları kullanırdı. Son zamanlara kadar, daha safdil olan yaşlı insanların bazıları halklarının başına gelen felaketlerin birçoğuna çağımızda yaşayan kavak ağacının haklarına saygı duyulmamasının neden olduğunu söylemektedir. İroquoiler her tür ağacın, fundanın, bitki ve otun kendi ruhu olduğuna inanırdı; bu ruhlara teşekkür etmek geleneklerindendi. Doğu Afrikalı Wanika-

lar her ağacın, özellikle de her hindistancevizi ağacının bir ruhu olduğunu düşünür; “bir hindistancevizi ağacının yok edilmesine ana katillği gözüyle bakılır, çünkü ana nasıl çocuğuna hayat ve besin veriyorsa o ağaç da insanlar için aynı şeyi yapıyordur.” Siyamlı keşişler her yerde ruhlar olduğuna, herhangi bir şeyi yok etmenin onu zorla ruhundan etmek demek olduğuna inanarak, “suçsuz bir kimsenin kolunu nasıl kırmazlarsa” bir ağacın dalını da kesmezler. Bu keşişler hiç kuşkusuz Budisttirler. Fakat Budist animizmi felsefi bir kuram değildir. Yalnızca, tarihsel bir din sistemine katılmış sıradan bir yabanıl dogmadır. Benfey ve diğerleri gibi, Asya’nın uygarlaşmamış halkları arasında geçerli animizm ve ruh göçü kavramlarının Budizm’den çıktığını varsaymak, gerçekleri tersine döndürmek olur.

Bazen de ruhların yalnızca belli cins ağaçların içlerinde oturduğu varsayılır. Dalmaçya’da Grbalj’de, büyük kayınların, meşelerin ve diğer ağaçların arasında bazılarına gölge ve ruh bağışlanmış olduğu, bunlardan birini kesenin hemen oracıkta öleceği ya da en azından ömrünün sonuna kadar sakat kalacağı söylenir. Bir ormancı devirdiği ağaçlardan birinin bu cinsten bir ağaç olduğundan korkuyorsa, kestiği ağacın kütüğü üzerinde canlı bir tavuğun başını ağacı kestiği baltayla kesmelidir. Ağaç canlı türlerden biri bile olsa, bu her türlü zarardan koruyacaktır onu. Koca gövdeleri olağanüstü yüksekliklere, ormanın bütün öteki ağaçlarını aşan bir yüksekliğe ulaşan ender ağaçlardan biri olan kavak ağaçlarına, Senegal’den Nijerya’ya bütün Batı Afrika’da saygı duyulur, bir tanrının ya da bir ruhun onu mesken tuttuğuna inanılır. Köle Sahili’nde Ewe’ce konuşan halklar arasında ormanın bu dev ağacında oturan tanrı, Huntin adıyla geçer. Onun özellikle içinde oturduğu ağacın çevresi –çünkü o her kavak ağacını onurlandırmaz– palmiye yapraklarından bir kuşakla çevrilir; kümes hayvanlarından, bazen de in-

*Brezilya
Amazonu’ndan
Kayapo
kabilesinden
yaşlı bir adam.
Adam, ağaç
ruhlarını
yatıştırmak için
ormana
gitmeden önce
yüzünü boyar.*

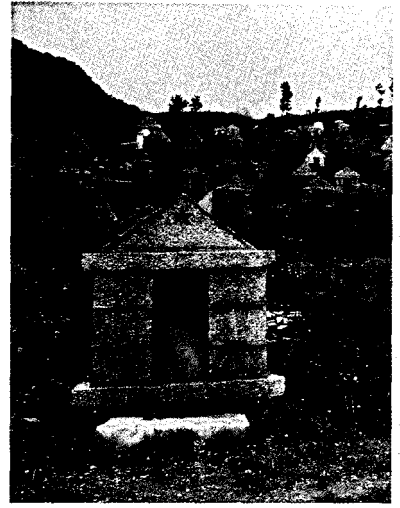
Asur Kralı II. Asurnasirpal, Yaşam Ağacı'nın önünde. Ağacın üzerinde tanrı Asur'un simgesi görülmüyor. Irak'ta Nimrud'dan bir kabartma, MÖ 883-859. British Museum, Londra.

sandan kurbanlar ağacın gövdesine bağlanır ya da ağacın dibine yatırılır. Palmiye yapraklarıyla belirlenmiş bir ağaç kesilemez ya da herhangi bir şekilde yaralanamaz; Huntin'in içinde oturduğu düşünülmeyen kavak ağaçları bile, önce ormancı, kendini varsayılan kutsallığa saygısızlıktan temizlemek için kümes hayvanlarından ya da palmiye yağından kurban sunmadıkça kesilemez. Kurban sunmamak ölümle cezalandırılabilir

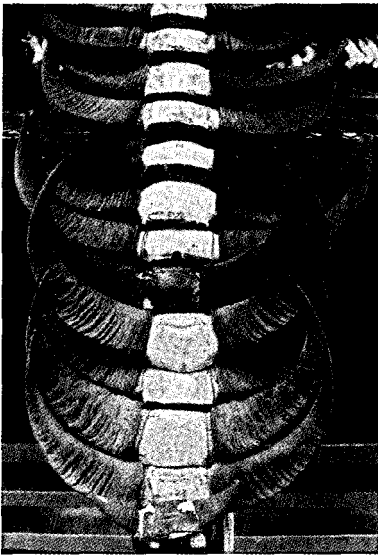
bir suçtur. Pencap'ın Kangra dağlarında, yaşlı bir sedir ağacına her yıl bir kız kurban edilir, köydeki aileler sırayla sağlardı bu kurbanı. Bu ağaç birkaç yıl önce kesildi.

Eğer ağaçlar canlıysa, mutlaka duyarlıdır ve bunların kesilerek devrilmesi, acı çekenlerin duygularına olabildiğince şefkatle davranılarak yapılacak hassas bir cerrahi işlem haline gelir, yoksa ters teperek beceriksiz ve dikkatsiz cerrahın canının yanmasına sebep olur. Bir meşe ağacı kesilirken “sanki meşenin ruhu ağılıyormuş gibi bir mil öteden duyulan bir tür feryat ya da inleme sesi çıkarır. E. Wyld, Esq. birçok kez işitmiştir bu sesi.”

Ojebwayler “yeşil ya da canlı ağaçları pek ender keserler, çünkü bunun onlara acı vereceğine inanırlar; büyücü hekimlerinden bazıları, ağaçların baltayla kesilirken ağladığını işittiklerini söylüyor. Darbe aldığı anda ya da yakılırken kanayan ve acı ya da öfke çılgınlıkları atan ağaçlar, Çin kitaplarında hatta genel tarih kitaplarında sıkça görülür. Avusturya'nın bazı bölgelerinde yaşlı köylüler orman ağaçlarının canlı olduğuna inanır, özel bir neden olmadıkça gövdelerinde bir kesik yapılmasına izin vermezler; babalarından, ağacın bir kesiğin acısını yaralı bir adamın yarasını hissettiğinden daha az hissetmeyeceğini duymuşlardır. Bir ağacı keserken, kendilerini bağışlamasını isterler. Almanya'nın Yukarı Palatinate bölgesinde de yaşlı ormancıların, güzel, sağlam bir ağacı kesmeden önce gizlice ondan kendilerini bağışlamasını istedikleri söyleniyor. Jarkino'da da ormancı kestiği ağaçtan özür diler. Luzonlu Ilokanlar bakir

Çin'de ölülerin ruhlarının güçlendirilmesi için mezarlıklara ağaç dikilir. Yunnan Eyaletinde geleneksel bir mezarlık.

Sulawesi'nin Toraca halkı yeni bir ev yapıldığında bir yabanöküzü, bir domuz ya da bir keçi keser. Bu evin orta direği yabanöküzü boymuzlarıyla süslenir.

bir ormanda ya da dağlarda ağaç kesmeden önce şuna benzer dizeler söylerler: “Rahatsız olma, dostum, biz bize emredileni yapıyoruz.” Bunun, ağaçlarda yaşayan ve kendilerini nedensiz yere incitenleri acı verici hastalıklarla ziyaret ederek intikam alabilecek ruhların nefretlerini üzerlerine çekmemek için yaparlar. Orta Afrikalı Basogalar, bir ağaç kesildiğinde, onun içinde oturan öfkeli ruhun kabile reisinin ve ailesinin ölümüne neden olacağını düşünürler. Bu felaketi önlemek için bir ağacı kesmeden önce büyücü hekime danışırlar.

Eğer bu işin ustası devam etmelerine izin verirse, ormancı ağaca önce bir kümes hayvanı ve bir keçi sunar, sonra da ilk baltayı vurur vurmaz, ağzını kesik yere yapıştırır ve ağacın özünü emer. Bu yolla, ağaçla arasında bir kardeşlik oluşturmuş olur, tıpkı birbirinin kanını emerek kan kardeşi olan iki insan gibi. Bundan sonra ceza almadan ağaç kardeşini kesebilir.

Fakat bitki ruhlarına her zaman böyle saygı duyulmaz. İyi sözler ve nazik davranış onları harekete geçirmiyorsa, bazen daha güçlü önlemlere başvurulur. Doğu Hint Adalarındaki, düzgün gövdesi çoğu kez hiç dal vermeden yirmi beş otuz metreye kadar yükselen *durian* ağacı çok lezzetli ve çok iğrenç kokulu bir meyve verir. Malayalılar bu ağacı meyvesi için yetiştirirler, onun verimini artırmak amacıyla özel bir tören yaparlar. Selangor'da Jugra yakınında köylülerin özel olarak seçilmiş bir günde toplandığı küçük bir *durian* ağacı korusu vardır. Yerel büyücülerden biri eline küçük bir balta alır ve “Meyve verecek

misin, vermeyecek misin? Vermezsen indiririm seni aşağı” diyerek ağaçlardan en kısırının gövdesine ustalıkla birkaç darbe indirirdi. Bunun üzerine ağaç, bir *mangostin* ağacına tırmanmış (*durian* ağacına tırmanılmaz çünkü) bir başka adamın ağzından, “Evet, meyve vereceğim artık; yalvarırım kesme beni,” diye yanıt verirdi. Buna benzer biçimde, Japonya’da ağaçlara meyve verdirmek için iki adam meyve bahçesine girer. Biri bir ağaca tırmanır, öteki, elinde baltayla ağacın dibinde durur. Baltalı adam ağaca gelecek yıl iyi ürün verip vermeyeceğini sorarak eğer vermezse kesmekle tehdit eder onu. Dalların arasına gizlenmiş olan adam, ağaç adına yanıt vererek bol meyve vereceğini söyler. Bu tarz bir bahçecilik bize garip gelebilirse de Avrupa’da buna tamamen benzeyen çok şey vardır. Noel arifesinde, Güney Slavonya ve Bulgar köylüleri, kısır bir meyve ağacının karşısında tehdit eder gibi baltalarını sallarlardı, ağacın yanında duran bir başka adam tehdit edilen ağaç lehine araya girerek, “Kesme, yakında meyve verecek” der. Balta üç kez sallanır, araya giren adamın ricasıyla üç kez önlenir baltanın darbesi. Korkan ağaç bundan sonraki sene meyve verecektir artık.

Ağaçların ve bitkilerin canlı varlıklar olarak düşünülmesi, onlara, yalnızca figüratif ya da şiirsel anlamda değil, sözcüğün gerçek anlamında da birbirleriyle evlenebilecek erkek ve dişi gibi davranılması sonucunu verir. Bu düşünce tamamen hayal ürünü değildir, çünkü bitkilerin de hayvanlar gibi cinsiyetleri vardır, erkek ve dişi ögelerin birleşmesiyle kendi türlerini üretilirler. Ama bütün yüksek hayvanlarda iki cinsin organları farklı bireylerde bulunduğu halde, çoğu bitkide bunlar türün her bireyinde birlikte bulunur. Fakat bu kural hiçbir zaman evrensel değildir, birçok türde erkek bitki, dişiden farklıdır. Bu farkı bazı yabanıllar görmüş gibi, çünkü anlatıldığına göre, Maoriler “ağaçların cinslerinden, vs. habersizler, bazı ağaçların erkeği için ayrı, dişisi için ayrı adlar kullanırlar.” Eski insanlar

erkek ve dişi hurma ağacı arasındaki farkı bilir, erkek ağacın polenlerini dişinin çiçekleri üzerinde serpererek yapay yoldan döllerdiler onları. Dölleme baharda olurdu. Harran putperestleri arasında, hurma ağaçlarının dölleme ayına Hurma Ayı denirdi, bütün tanrıların ve tanrıçaların evlenme şenliğini bu zamanda yaparlardı. Bitkilerin, Hindu boş inancında bir rolü olan, sahte ve kısır evlilikleri, bu gerçek ve verimli bitki evliliğinden farklıdır. Örneğin, eğer bir Hindu bir mango korusu yetiştirmişse, ne kendisi ne karısı bu korunun meyvesini tadabilir, ta ki adam, bu ağaçlardan birini bir güvey olarak farklı türden bir ağaçla reşmen evlendirene kadar; bu ağaç genellikle koruda onun yanında yetişen bir demirhindi ağacı olur. Eğer gelin rolünü oynayacak demirhindi yoksa, yasemin de bu işi görür. Böyle bir evlenmenin masrafları oldukça fazladır, çünkü şenliğe ne kadar çok sayıda Brahman katılırsa, korunun sahibinin şanı da o kadar artar. Bir ailenin, bir mango ağacını bir yaseminle anlı şanlı evlendirebilmek için bütün altın ve gümüş takılarını sattığı ve alabildiğine borçlandığı bilinmektedir. Noel arifesinde Alman köylüleri, ağaçların da böyle evlendiğini söyleyerek, meyve ağaçlarını meyve vermeleri için saptan iplerle birbirine bağlarlar.

Molük Adaları'nda (Baharat Adaları) karanfil ağaçları çiçekteyken onlara gebemişler gibi davranılır. Yakınlarında gürültü yapılmaz; geceleyin yakınlarından ışıkla ya da ateşle geçilmez; hiç kimse başında şapkayla yaklaşamaz onlara, başında ne varsa çıkarmak zorundadır. Bu önlemler, ağaçlar korkup da meyve tutmazlık etmesin diye alınır, yoksa gebeyken korkmuş bir kadın gibi çok geçmeden meyvesini döker. Doğuda, pirinç ürünü çiçekteyken ona da aynı şekilde, gebe bir kadının gibi saygıyla davranılır. Yine Amboina'da, pirinçler çiçekteyken, insanlar onların gebe olduğunu söyler, tarlanın yakınında ateş edilmez, gürültü yapılmaz, eğer pirinç rahatsız edilirse ço-

*Yaşam ağacı
birçok
kültürde güçlü
bir simgedir.
Ondokuzuncu
yüzyıl İran
halı deseni.*

Bir ağaç ruhunu temsil ettiği sanılan, ağaç, lif, çanlar ve mermi kovanlarından yapılmış bir yirminci yüzyıl maskı. Batı Afrika sahili, Dan-Ngere kabile yerleşim yerinden. Schindler Koleksiyonu, New York.

cuk düşecek ve ürün sapa samana dönüşecektir.

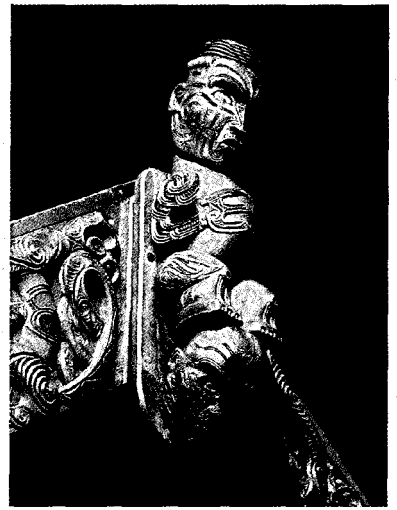
Bazen de ağaçları canlandıran şeyin ölülerin ruhları olduğuna inanılır. Orta Avustralya'da Dieri kabilesi, kendilerinin biçim değiştirmiş babaları sayılan bazı ağaçlara çok kutsal gözüyle bakar; dolayısıyla bu ağaçlardan saygı ile söz eder, kesilmemelerine ya da yakılmamalarına dikkat ederler. Göçmenler bu ağaçları kesmelerini isterlerse, bunu yapacak olurlarsa hiçbir şansları kalmayacağını ve atalarını korumadıkları için cezalandırılacaklarını söyleyerek hemen karşı çıkarlar.

Filipin Adaları'nda yaşayanlardan bazıları, atalarının ruhlarının belirli ağaçlarda bulunduğu inanır, bu ağaçları korurlar. Bunlardan birini kesmek zorunda kaldıklarında, bunu yapmalarını rahibin istediğini söyleyerek bağışlanmalarını rica ederler. Ruhlar, tercihen çok dallı, gösterişli ve uzun ağaçlara kurarlar evlerini. Rüzgâr yaprakları hışırdattığında, yerliler bunun ruhun sesi olduğunu hayal ederler; bu ağaçlardan birinin yakınından saygıyla eğilmeksizin, rahatını bozdukları için ruhtan özür dilemeksizin asla geçmezler. Igorrotlarda, her köyün, içinde ölmüş atalarının ruhlarının oturduğu kendi kutsal ağacı vardır. Ağaca sunular yapılır, ona yapılacak herhangi bir zararın köye kötülük getireceğine inanılır. Ağaç kesilecek olursa, köy ve orada yaşayan herkes mutlaka yok olacaktır.

Kore'de salgın hastalıklardan ya da yol kenarında ölen insanların, çocuk doğururken ölen kadınların ruhları her zaman evlerini ağaçlarda kurarlar. Ağaçların altına taşlar yığılarak

bunların üzerinde çörek, şarap ve domuz eti sunuları yapılır ruhlara. Çin’de, ölenin ruhunu güçlendirmek, böylece bedenini çürümekten korumak için mezarlar üzerine ağaç dikmek çok eskiden gelen bir gelenektir; her zaman yeşil kalan servi ve çam, öbür ağaçlardan daha hayat dolu ağaçlar sayıldığı için bu amaçla yeğlenen ağaçlar olmaktadır. Bu yüzden de, mezarlar üzerinde yetişen ağaçlar bazen ölmüş olanların ruhlarıyla özdeşleştirilir. Güney ve batı Çin’in asıl yerli ırklarından biri olan Miao-Kia’lar arasında, her köyün girişinde kutsal bir ağaç bulunur, köyde yaşayanlar bu ağacın içinde ilk atalarının ruhunun oturduğuna ve yazgılarını yönettiğine inanır. Bazı durumlarda köyün yakınında bir koruluk vardır, bu koruluktaki ağaçlar çürümeye ve ölmeye bırakılır. Düşen dallar toprağın üzerinde yığılır kalır, hiç kimse ağacın ruhundan izin almadan ve ona bir kurban vermeden bunları oradan kaldıramaz. Güney Afrikalı Maraveler arasında mezarlığa hep kutsal bir yer olarak bakılır, orada ne bir ağaç kesilebilir ne de bir hayvan öldürülebilir, çünkü orada her yerde ölülerin ruhlarının oturduğu varsayılır.

Bu durumların hepsinde değilse bile çoğunda, ruha ağaçla birleşmiş gözüyle bakılır; ruh ağacı canlandırır, onunla acı çekmesi ve ölmesi gerekir. Fakat bir başka, olasılıkla daha geç bir kaniye göre ağaç, beden değil, ağaç-ruhun oturduğu yerdir yalnızca; ruh canı istediğinde ondan ayrılabilir, yeniden dönebilir. Bir Doğu Hint adası olan Siaoo’da yaşayanlar, ormanlarda ya da büyük, tek ağaçlarda oturan bazı orman ruhlarına inanır. Dolunayda, ruh pusuya yattığı yerden çıkar ve etrafta dolaşır.

Yeni Zelanda, Shakare Wasreva Botorua’da ev koruyucu olarak kullanılan bir Maori Tekoteko oyması.

Büyük bir başı, çok uzun kolları ve bacakları, çok hantal bir bedeni vardır. İnsanlar, ağaç ruhlarını yatıştırmak için onların dolaştığı varsayılan yerlere yiyecek, kümes hayvanı, keçi vb. sunuları getirirler. Nias halkı, bir ağaç öldüğünde onun serbest kalan ruhunun, büyük bir hindistancevizi ağacını dallarına şimşekler yağdırarak, bir evdeki bütün çocukları evi ayakta tutan direklerden birinin üzerine tüneyerek öldürebilecek bir şeytana dönüştüğünü düşünürler. Ayrıca, bazı ağaçların üzerinde her zaman dolaşan ruhların bulunduğu, ağaç zarar görürse bu ruhların kötülük yapmak üzere serbest kalacakları inancındadırlar. Bu yüzden insanlar bu ağaçlara saygı duyar, onları kesmemeye dikkat ederler.

Perili ağaçların kesilişinde yapılan çok sayıda tören, ruhların istedikleri zaman ya da gereksinim halinde ağaçları terk etme gücünde oldukları inancına dayanır. Örneğin, Pelew Adalıları bir ağacı keserken ağacın ruhuna o ağacı terk etmesi ve başka bir tanesine yerleşmesi için yalvarır. Bir *ashorine* ağacını kesmek isteyen, fakat ruh ağaçta oldukça bunu yapamayacağını bilen Köle Sahili'nin kurnaz zencileri, yere yem olarak biraz palmye yağı koyar, daha sonra da, hiçbir şeyden kuşkulanan ruh bu lezzetli şeyden payını almak için ağaçtan ayrılınca aceleyle ağacı keserler. Celebes'li Toboongkoolar pirinç ekmek üzere bir parça orman alanını açmak istediklerinde, ufacık bir ev yaparlar, orayı küçük elbiselerle, yiyecek ve altın parçalarıyla donatırlar. Sonra bütün orman ruhlarını çağırıp içindekilerle birlikte evi sunarlar ve oradan ayrılma bakiğini rica ederler onlardan. Bundan sonra ağaçları yaralanmaktan korkmaksızın, güvenle keserler. Celebes'li bir kabile olan Tomoriler bir ağacı kesmeden önce ağacın dibine bir kalıp çiğneme tütününü koyar, ağaçta oturan ruhu yerini değiştirmeye davet ederler; ayrıca, onun güvenli ve rahat bir şekilde inebilmesi için ağaca bir merdiven dayarlar. Sumatralı Mendelingler bu tür yanlış işlerin su-

*Yaşam
Ağacını
gösteren
altın renkli
bir alışımla
yapılmış
resim; ağacın
altındaki
figürler
Yaşlı ve
Ustayı temsil
ediyor.
Splendor
Solis'ten.
Augsburg,
onaltıncı
yüzyıldan
olduğu
sanılıyor.*

çunu Hollandalı yetkililere atmaya çalışırlar. Örneğin, bir adam ormanın içinde yol açarken, yolunu engelleyen bir ağacı kesmek zorunda kalınca, baltasını kullanmadan önce şöyle der: “Bu ağacın içinde oturan ruh, senin evini kesmemi kötüye alma, çünkü bunu keyfimdendir değil, Denetçinin emriyle yapıyorum.” Bir ormanlık alanı ekip biçmek için temizlerken de, yaptıktan evlerini aşağı indirmeden önce orada yaşayan orman ruhlarıyla iyi bir anlaşmaya varmak zorundadır. Bu amaçla, toprak parçasının ortasına gider, yere eğilir, yerden bir mektup alır gibi yapar. Kâğıt parçasını açar ve Hollanda Hükümetinden gelen bir hayali mektubu yüksek sesle okur; mektupta hiç gecikmeden orayı temizlemesi kesinlikle emrediliyordur. Bundan sonra, “Duydunuz, ruhlar. Hemen işe girişmeliyim, yoksa asarlar beni,” der.

Bir ağaç kesilip, kalas haline getirilip ev yapımında kullanılırken bile, orman ruhunun ağaç kütüğünde gizleniyor olması mümkündür, bunun için de bazı kişiler, yeni eve girmeden ya da girdikten sonra onu yatıştırma yollarını arar. Bu yüzden, yeni bir ev hazır olduğunda, Celebes’li Toracalar bir keçi, domuz ya da manda keser, evin bütün tahta kısımlarına kurbanın kanını sürer. Eğer bina bir *lobo* ya da ruh evi ise, çatının birleştiği yerde bir kümes hayvanı ya da bir köpek kesilir ve kanı iki yandan akıtılır. Daha yabanıl olan Tunapoolar böyle bir durumda çatının üzerinde bir insan kurban eder. Bir *lobo*’nun ya da tapınağın çatısında kesilen bu kurban, sıradan bir evin tahta kısımlarına kan sürmekle aynı amaca hizmet etmektedir. Amaç, hâlâ kütüğün içinde olabilecek orman-ruhlarını yatıştırmaktır; ruhlar böylece yatıştırılmış olur, evde oturanlara bir zararları dokunmaz. Buna benzer bir nedenle, Celebes’te ve Molük Adaları’nda insanlar bir ev yaparlarken bir direği ters dikmekten çok korkarlar; çünkü hâlâ kütüğün içinde olabilecek olan orman-ruhu bu hakarete doğal olarak çok kızacak ve

evde oturanlara hastalık getirecektir. Borneo'lu Kayanlar, ağaç ruhlarının onur konusunda çok titiz olduklarına ve kendilerine verilen zarardan duydukları hoşnutsuzluğu insanlardan çıkaracaklarına inanırlar. Bundan dolayı, bir ev yaparken pek çok ağaca kötü davranmak zorunda kaldıktan sonra bir yıllık bir kefaret dönemi geçirirler, bu süre içinde, ayı, yaban kedisi ve yılan öldürmek gibi birçok şeyden sakınırlar.

Bir ağaç, artık bir ağaç ruhunun gövdesi olarak değil de, yalnızca onun istediği zaman terk edeceği bir ev olarak görülmeye başlayınca, dinsel düşüncede önemli bir adım atılmış olur. Animizm, çoktanrıcılığa dönüşüyor demektir. Başka bir deyişle, her ağaca canlı ve bilinçli bir varlık olarak bakma yerine, insan onda sadece, doğaüstü bir varlığın kısa ya da uzun bir süre oturduğu cansız, hareketsiz bir kitle görüyordur. Bu doğaüstü varlık istediği zaman ağaçtan ağaca özgürce geçebildiğine ve ağaçlar üzerinde belli bir iyelik ya da üstünlük hakkından yararlanabildiğine göre, bir ağaç ruhu değil bir orman tanrısıdır artık. Ağaç ruh böylece tek tek ağaçlarla bağlantısını bir ölçüde keser kesmez, şekil değiştirmeye başlar ve bütün soyut ruhani varlıkları somut insani biçime sokmak gibi ilkel düşünceye özgü genel bir eğilim yüzünden bir insan bedeni kazanır. Bundan dolayı klasik sanatta orman tanrıları insan şeklinde betimlenir, orman özellikleri de bir dalla ya da buna benzer açık bir simgeyle belirtilir. Fakat bu şekil değişimi ağaç ruhunun temel karakterini etkilemez. İçinde oturduğu ağaçla birleşmiş bir

Bir on üçüncü yüzyıl Arap gezgininin elyazmasında, bir ağacın dallarına tırmanan egzotik hayvanlar ve bitkiler. Arap kitap resmi, Bağdat, 1237, Ulusal Kıtaplık, Paris.

ağaç ruhu olarak sahip olduğu güçleri, bir ağaç tanrısı olarak kullanmayı sürdürür. Bunu ayrıntılı olarak kanıtlamaya çalışacağım şimdi. Örneğin, canlı varlıklar olarak düşünülen ağaçların yağmur yağdırma, güneşi doğurtma, hayvanları çoğaltma ve kadınlara kolayca doğum yaptırma gücünde olduğuna inanılır; aynı şekilde, aynı güçlerin insan şekline girmiş ya da yaşayan insanlarda bedenleşmiş gerçek varlıklar olarak algılanan ağaç-tanrılarda da olduğu varsayılır.

O zaman, önce ağaçlar ya da ağaç ruhlarının yağmur ve güneş ışığı verdiğine inanılıyor. Misyoner Praglı Jerome, putpe-rest Litvanyalıları kutsal korularını kesmeleri için ikna etmeye çalışırken, birçok kadın onu önlemesi için Litvanya Prensine başvurdu: bu adam yok ettiği ormanla birlikte onlara yağmur ve güneş veren tanrıların evini de ortadan kaldırıyordu. As-sam’da Mundariler, kutsal ormanda bir ağaç kesilirse, orman tanrılarının bundan duyduğu hoşnutsuzluğu yağmuru kesmekle gösterdiğine inanırlar. Yukarı Burma’nın Sagaing bölgesinde bir köy olan Monyo’da yaşayanlar, yağmur elde etmek için köyün yakınındaki en geniş demirhindi ağacını seçer ve ona yağmurları denetleyen ruhun adını (nat) verirlerdi. Daha sonra köyün koruyucu ruhuna ve yağmur veren ruha ekmek, hindistan-cevizi, muz ve kümes hayvanı sunar, şu duayı ederlerdi: “Ey Tanrı nat, biz ölümlülere acı, yağmursuz bırakma. Biz sana se-verek sunuyoruz bunları, gece gündüz yağmur ver bize.” Daha sonra, demirhindinin ruhuna içkiler sunulur ve en güzel elbise-lerini giyinmiş, gerdanlıklarını ve küpelerini takmış üç yaşlı ka-dın yağmur şarkısı söylerdi.

Ağaç ruhlar ürünleri olgunlaştırır. Mundarilerde, her köyün kendi kutsal korusu vardır, “koru tanrıları ürünlerden so-rumlu tutulur, bütün büyük tarım şenliklerinde özellikle onur-landırılır.” Altın Sahili zencilerinin, belli büyük ağaçların di-binde kurban kesme gelenekleri vardır, bu ağaçlardan biri ke-

silirse yeryüzündeki bütün meyve ağaçlarının kuruyacağını düşünürler. Gallalar kutsal ağacın çevresinde çiftler halinde dans ederek iyi bir ürün için dua ederler. Her çift bir kadın ve erkekten oluşur, bunlar uçlarından tuttukları bir sopa ile birbirlerine bağlanır. Kollarının altında yeşil mısır ve ot taşırlar. İsveç köylüleri, mısır ürünü karıklarının her birine yapraklı bir dal batırırlar, bunun bol ürün getireceğine inanırlar. Aynı düşünce, Alman ve Fransız Hasat Dalı göreneğinde de kendini gösterir. Üzeri mısır püskülleriyle süslenmiş büyükçe bir dal ya da ağaçtır bu; ürün alınan tarladan son arabayla eve getirilir, çiftlik evinin ya da ahırın çatısına bağlanır ve bir yıl süreyle orada kalır. Mannhardt bu dalın ya da ağacın genel olarak bitkilerin gelişme ruhu kabul edilen ağaç ruhu cisimleştirdiğini kanıtlamıştır; onun canlandırıcı ve verimi artırıcı etkisi böylece özellikle mısır üzerinde toplanmış oluyordu. Bundan dolayı Swabia'da Hasat Dalı tarlada bırakılmış son mısır sapsarı arasına bağlanır; başka yerlerde, mısır tarlasına dikilir ve kesilen son demet onun gövdesine bağlanır.

Yine ağaç ruhu sığırların çoğalmasını sağlar, kadınları bir çocukla kutsar. Kuzey Hindistan'da beктаşıüzümü, kutsal bir ağaçtır. Phalgun (Şubat) ayının on birinde bu ağacın dibine içki sunuları dökülür, ağacın gövdesine kırmızı ya da sarı bir ip bağlanır, kadınların, hayvanların ve ürünün bereketi için dualar edilir. Yine, Kuzey Hindistan'da hindistancevizi en kutsal meyvelerden biri sayılır ve ona Sriphala ya da refah tanrıçası Sri'nin meyvesi denir. Bereket simgesidir ve Yukarı Hindistan'ın tamamında tapınaklarda saklanır, rahipler tarafından anne olmak isteyen kadınlara sunulur. Eski Calabar yakınındaki Qua kasabasında, dallarından bir meyve yiyen kısır bir kadının gebe kalacağı kesin olan bir hurma ağacı yetiştirdi. Avrupa'da, Mayıs ağacı ya da Mayıs direğinin hem kadınlar hem de sığırlar üzerinde benzer güçlere sahip olduğu varsayılır. Alman-

Mayıs Direği'nin dikilişi. Her yıl kutlanan bu İngiliz festivalinde, kadınlara ve sığırlara doğurganlık verdiği düşünülen bir Mayıs direği ya da Mayıs ağacı dikilirdi. Başlangıçta bu tür direklerin Megalitik zamanlarda (MÖ 1000 öncesi) güneşin gölgelerini ölçmek için güneş saati işlevi gördüğü sanılıyor. E. Goodall'ın oyması, Art Journal, 1854.

ya'nın bazı bölgelerinde 1 Mayıs günü köylüler ahırların ve inek damlarının kapılarına, her at ve inek için birer Mayıs ağacı ya da Mayıs çalısı dikerler; bunun ineklere daha fazla süt verdireceği düşünülür. İrlandalıların, "1 Mayıs günü evin üzerine tutturulan yeşil bir ağaç dalının o yaz çok süt sağlayacağını" düşündükleri söyleniyor.

Wendlerden bazıları, 2 Temmuzda köyün ortasına, tepesine demirden bir horoz tutturulmuş bir meşe ağacı dikerlerdi; daha sonra çevresinde dans eder, daha sağlıklı olmaları için sığırları bu ağacın etrafında koştururlardı. Çerkezler armut ağacına sığırların koruyucusu gözüyle bakar. Bunun için de ormandan genç bir armut ağacı kesip dallarını ayırırlar ve eve ta-

şırlar; evde kutsal bir şey olarak tapınılır ona. Hemen her evin böyle bir armut ağacı vardır. Sonbaharda, şenlik gününde büyük bir törenle, müzik sesleriyle ve onun mutlu gelişini kutlayan tüm ev halkının sevinç çığlıkları arasında eve taşınır. Üzerine mumlar dikilir, tepesine de bir parça peynir yerleştirilir. Ağacın çevresinde yenilir, içilir ve şarkı söylenir. Sonra ona veda ederler ve tekrar avluya çıkarırlar, yılın geri kalan bölümünde duvara dayalı olarak, herhangi bir saygı belirtisi görmeksizin orada kalır.

Maorilerin Tuhoe kabilesinde “kadınları doğurgan kılma gücü ağaçlara atfedilir. Bu ağaçlarla belli mitsel ataların göbek kordonları arasında bir ilişki kurulur, gerçekten de bütün çocukların göbek kordonları yakın zamana kadar bu ağaçlara asılırdı. Kısır bir kadının kollarıyla bu ağaca sarılması gerekirdi; ağacın doğuya ya da batıya bakan yanına sarılmasına bağlı olarak bir erkek ya da kız çocuğuna sahip olurdu.” Avrupa’da, 1 Mayıs günü sevilen bir genç kızın evinin önüne ya da üzerine yeşil bir çalı yerleştirme göreneği, belki de ağaç ruhunun bu bereketlendirici gücünden ortaya çıkmıştı. Bavyera’nın bazı bölgelerinde de yeni evli çiftlerin evlerine böyle çalılar konur, ancak bu görenek loğusalık dönemine yakın uygulanmaz; çünkü bu durumda “kocanın kendisi için bir Mayıs çalısı dikmiş olduğu” söylenir. Güney Slavonyalılarda, çocuk sahibi olmak isteyen kısır bir kadın Aziz George günü arifesinde bir meyve ağacının üzerine yeni bir iç gömleği yerleştirir. Ertesi sabah güneş doğmadan önce gömleği kontrol eder, canlı bir yaratığın ona süründüğünü anlarsa, bir yıl içinde arzusunun yerine geleceğini ümit eder. Bunun üzerine, gömleği, üzerinde gecelediği ağaç kadar verimli olacağına güvenerek giyer. Kara-Kırgızlar arasında, kısır kadınlar çocuk sahibi olmak için, tek başına bir elma ağacının altında yerde yuvarlanırlar. Son olarak, hem İsveç’te hem de Afrika’da, çocuk doğururken kadınlara kolay bir

doğum sağlama gücünün ağaçlara bağlı olduğuna inanılır. İsveç'in bazı bölgelerinde bir zamanlar her çiftliğin civarında bir bekçi-ağaç (ıhlamur, dişbudak ya da karaağaç) olurdu. Hiç kimse bu kutsal ağacın bir tek yaprağını koparamazdı; bu ağaca yapılacak herhangi bir hasar şanssızlık ya da hastalık getirirdi. Gebe kadınlar, kolay doğum yapabilsinler diye bu ağaca sımsıkı sarılırlardı. Kongolu zenci kabileler arasında gebe kadınlar, çocuk doğururken kendilerini tehlikelerden koruyacağına inandıkları için belli bir kutsal ağacın kabuklarından giysi yaparlardı kendilerine. Leto'nun, kutsal ikizler Apollon ve Artemis'i doğurmak üzereyken bir hurma ve zeytin ağacına ya da iki defne ağacına sıkıca sarıldığı öyküsü, belki de bazı ağaçların doğumu kolaylaştırmada etkili olduğuna dair benzeri bir Yunan inancını gösteriyor bize.

Yedinci Bölüm

RUHUN KORKULARI

İlk insan ölümden neyi anlar? Hangi nedenlere bağlar onu? Ona karşı nasıl korunulabileceğini düşünür?

Yabanıl, genellikle cansız doğa süreçlerinin nasıl olguların içinde ya da gerisinde çalışan canlı varlıklarca meydana getirildiklerini varsayarak açıklıyorsa, yaşam olgusunu da öyle açıklar. Eğer bir hayvan yaşıyor ve hareket ediyorsa, bu ancak içinde onu hareket ettiren küçük bir hayvan vardır; eğer bir insan yaşıyor ve hareket ediyorsa bu da ancak içinde onu hareket ettiren küçük bir insan ya da hayvan olduğu içindir diye düşünür. Hayvanın içindeki hayvan, insanın içindeki insan, ruhtur. Bir hayvanın ya da bir insanın eylemi, nasıl bir ruhun varlığı ile açıklanıyorsa, uyku ve ölümdaki dinlenme de yokluğu ile açıklanır; uyku ya da kendinden geçme ruhun geçici, ölümse devamlı yokluğudur. Dolayısıyla, ölüm ruhun devamlı yokluğuyorsa, buna karşı korunmanın yolu, ya ruhun bedenden ayrılmasını önlemek ya da ayrılmışsa onun geriye dönmesini sağlamaktır. Yabanılın bu amaçlardan birini ya da öbürünü sağlama almak için kabul ettiği önlemler, yasaklar ya da tabular şeklini alır; bunlar ruhun devamlı varlığını ya da geriye dönüşünü sağlamaya yönelik kurallardan başka şeyler değildir. Kısacası, yaşam koruyucuları ya da kurtarıcılardır. Şimdi bu genel ifadeleri örneklerle göstereceğim.

Bazı Avustralyalı aborijinlerle konuşan Avrupalı bir misyoner şöyle söyledi: “Ben sizin sandığınız gibi bir değil, iki kişiyim.” Bunun üzerine güldüler. “İstedığınız kadar gülebilirsiniz,” diye devam etti misyoner. “Bir beden içinde iki kişi olduğunu

*Boyanmış
tahtadan bir
Ba kuşu
heykeli.
Mısır, MÖ
332-330
Ptolemaios
dönemi.
Freud
Museum,
Londra.*

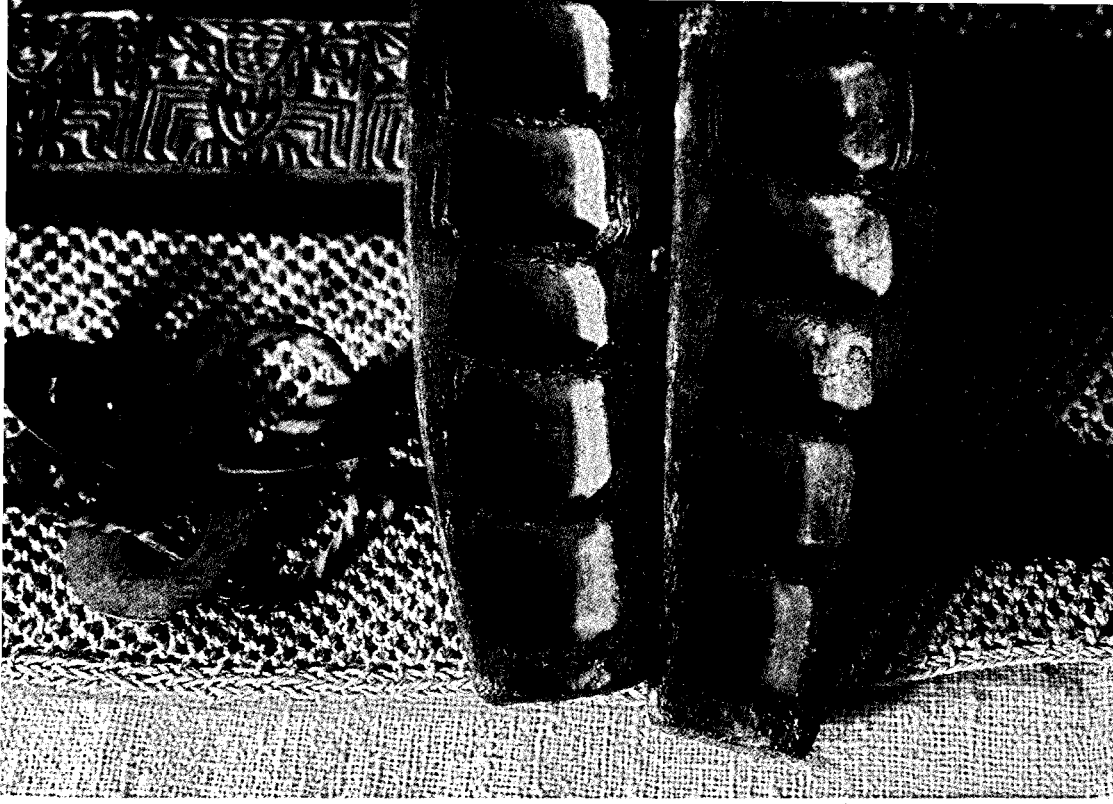

Yaşam ruhunu ya da soluğunu temsil eden insan başlı Ba kuşu, mumyanın üzerinde uçuyor. Mısır gömme törenlerinde Ba, ölen kişinin ölümünden sonraki yaşamda yaşamaya devam etmesini sağlamak için mumyanın ağzına geri solunurdu. Ani Papirüsü'nden, MÖ 1250, British Museum, Londra.

söylüyorum size; bu sizin gördüğünüz, büyük beden; onun içinde, görülmeyen küçük bir beden daha var. Büyük beden ölür, gömülür, ama küçük beden büyüğü ölünce uçar gider.” Aborijinlerden bazıları buna şöyle karşılık verdi: “Evet, evet. Biz de ikiyiz, bizim de göğsümüzde küçük bir beden var.” Öldükten sonra bu küçük

bedenin nereye gittiği sorulduğunda, bazıları çalılığın arkasına, bazıları denize gittiğini, bazılarıysa bilmediklerini söyledi.

Huronlar ruhun bir başı ve bedeni, kolları ve bacakları olduğuna inanırdı; kısacası, insanın tam bir küçük modeliydi ruh. Eskimolar, “ruhun, ait olduğu bedenin şeklini gösterdiğine, fakat daha nazik ve daha uçucu bir yapısı olduğuna” inanır. Nootkalara göre ruhun küçük bir insan şekli vardır; oturduğu yer başın tepesidir. Dik durduğu sürece, sahibi dinç ve sağlamdır; ama herhangi bir nedenden dolayı dik durumunu kaybederse, sahibi de duyularını kaybeder. Aşağı Fraser Nehri Kızılderili kabileleri arasında, insanın dört ruhu olduğu söylenir, bunlardan esas olanın şekli bir cüceye benzer, ötekilerse onun gölgeleridir. Malaylar insan ruhunu küçük bir adam olarak düşünür, çoğunlukla görünmezdir, başparmak büyüklüğündedir; şekil, oran, hatta genel görünüş olarak içinde oturduğu insana benzer. Cüce hafif, maddesizdir, ama öyle elle hissedilmez bir şey olmasına karşın maddi bir şeyin içine girdiğinde yer değiştirmeye neden olabilir, bir yerden bir yere kolayca gidebilir; uykuda, kendinden geçme halinde ve hastalıkta geçici olarak, ölümden sonra ise devamlı olarak yok olur.

Sihirli bıçağı ve büyülu harfler taşıyan baskı kalıbyla bir Şaman ruh tuzağı. Yirminci yüzyılın başlarında hâlâ kullanılmakta olan ve tarihi bilinmeyen eski bir nesnedir bu. Laos-Tayland sınır bölgesinden. Reece Koleksiyonu, Knaresborough, Yorkshire, İngiltere.

Cücenin insana, başka bir deyişle ruhun bedene benzerliği öylesine tamdır ki, şişman bedenler, zayıf bedenler olduğu gibi şişman ruhlar, zayıf ruhlar; ağır, hafif, uzun, kısa bedenler olduğu gibi ağır, hafif, uzun, kısa ruhlar da vardır. Nias halkı, her insana, doğmadan önce ne boyda ve ne ağırlıkta bir ruh istediğinin sorulduğunu ve ona istediği ağırlık ve boyda bir ruh verildiğini düşünürler. Bugüne kadar verilen en ağır ruh on gram kadardır. İnsanın ömrünün uzunluğu ruhunun boyu ile orantılıdır; erken ölen çocukların ruhu kısadır. Fijililerin, ruhu küçük bir insan olarak düşünmeleri, Nakelo kabilesinde bir kabile reisinin ölümünde uygulanan görenekten açıkça ortaya çıkıyor. Bir reis öldüğünde, güzel hasırlar üzerinde yağlanmış

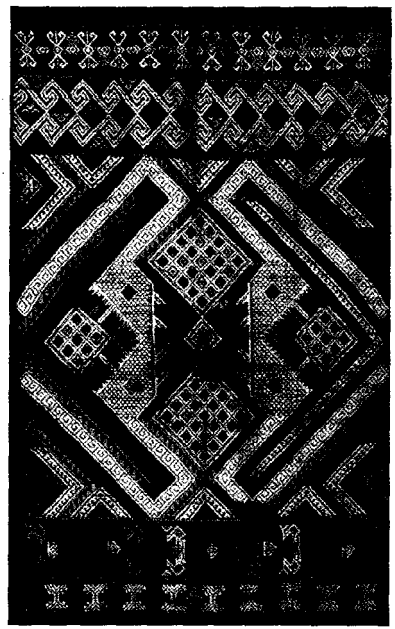
ve süslenmiş olarak yatarken, atadan ölü kaldırıcı olan bazı adamlar ona şöyle seslenir, “Kalkın, efendim, reis, gidelim artık. Gün üzerimize geldi.” Daha sonra onu nehir kenarına götürürler, hayalet kayıkçılar, Nakelo hayaletlerini ırmağın ötesine götürmek için gelir oraya. Böylece reise bu son yolculuğunda eşlik ederken, ona gölge etsin diye büyük yelpazelerini yere yakın tutarlar, çünkü aralarından birinin bir misyonere açıkladığına göre, “Onun ruhu henüz küçücük bir çocuk”tur.

Bedenlerine dövme yaptıran Pencap halkı, ölüm halinde ruhun ölümlü çerçeve içindeki “küçük bütün adam ya da kadın”ın cennete, yaşarken bedeni süsleyen aynı dövme örnekleriyle süslü olarak gideceğine inanır. Fakat bazen, ilerde göreceğimiz gibi, insan ruhu insan değil de hayvan şeklinde algılanır.

Ruhun genellikle bedenin doğal açıklıklarından, özellikle de ağızdan ve burun deliklerinden kaçtığı varsayılır. Bundan dolayı, Celebes’te hasta bir insanın burnuna, göbeğine ve ayaklarına, ruhu kaçmaya çalışırsa takılsın ve gidemesin diye balık oltaları takılır. Borneo’da Baram Nehri üzerinde bir Turik, oltaya benzer taşları yanından ayırmazdı, çünkü bunlar ruhunu bedene çengelliyor ve böylece tinsel kısmının maddesel kısmından ayrılıp gitmesini önliyordu sanki. Bir Deniz Dyak’ı büyücüsü ya da büyücü hekimi erginlenirken, parmakları balık oltalarıyla donatılmalıdır; bunlarla daha sonra kaçıp gitmeye çalışan insan ruhlarını yakalayacak ve yeniden hastanın bedenine sokacaktır. Fakat oltaların, dostların olduğu kadar düşmanların da ruhlarını yakalamakta kullanılabileceği açıktır. Bu ilkeye dayanarak, Borneo’da kafatası avcıları, öldürdükleri düşmanlarının kafataslarının yanına, yağmalarını sürdürürken yeni kafalara takılmasına yardımcı olacağı inancıyla, oltalar takarlardı. Haida büyücü hekiminin kullandığı araçlardan biri de içi boş bir kemiktir; kaçan ruhları bunun içine koyar, sahiplerine böylece geri getirir. Hindular, karşılarında biri esnerse, başparmaklarını

şaklatırlar, bunun açık ağızdan kaçan ruhu engelleyeceğine inanırlar. Markiz Adaları'nda oturanlar, ölmekte olan bir adamın ağzını ve burnunu kapatarak, ruhunun kaçmasını önlemek yoluyla hayatta kalmasını sağlamaya çalışırlardı; Yeni Kaledonyalılar'da da aynı göreneğin olduğu söyleniyor; Filipinler'deki Bagobolar da aynı amaçla hastalarının el ya da ayak bileklerine pirinçten yapılma tel halkalar geçirirlerdi. Öte yandan, Güney Amerikalı İtonamalar ölmekte olan birinin hayatı dışarı çıkıp da ötekileri götürmesin diye, gözlerini, burnunu ve ağzını mum vb. şeylerle mühürlerler; benzeri bir nedenle, daha yeni ölmüş

kimselerin ruhlarından korkan ve onları nefesle özdeşleştiren Niaslılar, cesedin burnunu tıkayarak ya da çenesini bağlayarak serseri ruhu dünyevi meskeninde kapalı tutmaya çalışırlar. Avustralyalı Wakelburular, bir cesedi terk etmeden önce, hayatın arkalarından yetişip kendilerini yakalayamayacağı bir uzaklığa gidene kadar onu bedende tutmak için kulaklarına sıcak kömürler yerleştirirdi. Güney Celebes'te bir kadının çocuk doğururken ruhunun kaçmasını önlemek için ebe, hamile ananın bedenine olabildiğince sıkı bir bant sarar. Sumatralı Minangkabauerler buna benzer bir görenek uygular; doğurmakta olan bir kadının bileğine ya da kalçalarına, doğum sırasında kaçmaya çalışırsa ruhunun çıkış yolunu kapatmak için bazen bir çile ip ya da sicim sarılır. Celebesli Alfoorlar, doğum sırasında bebeğin ruhu doğar doğmaz kaçıp kaybolmasın diye anahtar

Bir Laos şamanına ait, ruh tuzağı desenleri içeren sihirli kumaş. Laos'un Hua Phan Eyaleti, Nam Ma Nehri, Tai Daeng kabilesinden. Reece Koleksiyonu, Knaresborough, Yorkshire, İngiltere.

deliğine kadar evdeki bütün delikleri dikkatle kapatırlar; duvardaki her yarık ve çatlağı sıvarlar. İçlerinden birinin çocuğun ruhunu yutmasından korktukları için evin dışındaki ve içindeki bütün hayvanların ağızlarını da bağlarlar. Aynı nedenle, evdeki herkes, hatta anne bile bütün doğum süresince ağzını kapalı tutmaya zorlanır. Çocuğun ruhu bunlardan birinin içine de kaçabileceğine göre burunlarını neden kapatmadıkları sorusuna verilen yanıt, soluk, burun deliklerinden alınmanın yanında verildiği için, ruh daha yerleşme fırsatı bulamadan dışarı atılabileceği oldu. Uygur halkların dillerindeki, “yüreğim ağzıma geldi” ya da “canı burnunda” gibi deyimler yaşamın ya da ruhun ağızdan ya da burun deliklerinden kaçabileceği fikrinin ne kadar doğal olduğunu gösteriyor.

Ruh genellikle uçup kaçmaya hazır bir kuş olarak kabul edilir. Bu düşünce birçok dilde iz bırakmış gibidir; şiirdeyse bir eğretilene olarak sürmektedir. Malayalılar bu kuş-ruh kavramını birçok garip şekilde sürdürür. Eğer ruh kanatlı bir kuş ise, pirinçle cezbedilebilir, böylece kaçması önlenebilir ya da tehlikeli kaçışından yem aracılığıyla geriye döndürülebilir. Örneğin Java’da, bir çocuk ilk kez yere bırakıldığında (uygar olmayan insanların özellikle tehlikeli bulduğu bir andır bu), bir tavuk kafesine konur ve annesi tavukları çağırıyormuş gibi bir gıdıklama sesi çıkarır. Borneo’nun bir bölgesi olan Sintang’daysa, erkek, kadın ya da bir çocuk damdan ya da ağaçtan düşüp de eve getirildiğinde, karısı ya da akrabadan bir kadın hemen kazanın olduğu yere seğirtir, oraya sarı renge boyanmış pirinç serper, bir yandan da şu sözleri söyler: “Gıt gıt gıdak! Ruh! Falanca evine döndü. Gıt, gıt gıdak! Ruh!” Bundan sonra pirinçleri bir sepete toplar, kazazedeye getirir, yine “Gıt gıt gıdak! Ruh!” diyerek başından aşağı döker. Burada amaç, besbelli, aylak aylak dolaşan kuş-ruhu tuzağa düşürüp sahibinin başına yeniden sokmaktır.

Güney Sudan'daki Azande kabilesinin doğum arınması ritüelinin bir bölümü olarak çocuğun dumana tutuluşu.

Uyuyan bir insanın ruhunun bedenden dışarı çıkıp, gerçekten de düşünde gördüğü yerleri ziyaret ettiği, insanları gördüğü ve birtakım işleri yaptığı varsayılır. Örneğin, bir Brezilya ya da Guiana Kızılderilisi derin bir uykudan uyandığında, ruhunun, kendisi hamağında hareketsiz uzanır durumdayken gerçekte avlanmakta, balık tutmakta, ağaç kesmekte ya da düşünde gördüğü herhangi bir işi yapmakta olduğuna kesin inanır. Bütün bir Bororo köyünün içlerinden birisi düşünde düşmanların gizlice köye yaklaşmakta olduğunu gördüğü için paniğe kapıldığı, nerdeyse köyü terk edecek olduğu görülmüştür. Düşünde, patronunun kendisini bir kanoyu bir dizi şaleden yukarı çekmeye zorladığını gören güçsüz bir Macusi Kızılderilisi, ertesi gün, bir zavallı hastayı dışarı çıkarıp bütün gece ağır işe sürdüğü için bu düşüncesizliğinden dolayı efendisine sitemde bulunmuştur.

Alaska'dan bir Inuit (Eskimo) "ruh-kayığı".

Gran Chaco Kızılderililerinin çoğu kez, en inanılmaz öyküleri gerçekten görmüş ve işitmiş gibi anlattıklarını duyarsınız; bu-

nun için de onları yakından tanımayan ya-

bancılar hemen bu Kızılderililerin yalancı olduğunu söyler. Aslında Kızılderililer anlattıkları şeylerin gerçek olduğuna kesinlikle inanırlar; çünkü bu olağanüstü serüvenler, uyanırken gördükleri gerçekliklerden ayıramadıkları düşlerinden başka bir şey değildir.

Uykuda ruhun yokluğunun neden olduğu tehlikeler de vardır, çünkü herhangi bir nedenle ruh devamlı olarak bedenden uzak tutulacak olursa, böylece yaşamsal özünden yoksun olan kişi ölür. Ruhun uyuyan bir kimsenin ağzından beyaz bir fare ya da küçük bir kuş şeklinde kaçtığına dair bir Alman inancı vardır; kuşun ya da hayvanın bedene dönüşünün önlenmesi uyuyan için ölüm demektir. Bundan dolayı, Transilvanya'da, bir çocuğun ağzı açık uyumasına izin vermemek gerektiği, yoksa ruhunun ağzından bir fare biçiminde çıkacağı ve çocuğun bir daha uyanmayacağı söylenir. Uyuyanın ruhunu birçok şey alıkoyabilir. Örneğin, uyuyan bir başka kişinin ruhuyla karşılaşp onunla kavgaya tutuşabilir; Gineli bir zenci sabahleyin kemikleri sızlayarak uyanmışsa, ruhunun uykuda bir başka ruh tarafından dövüldüğünü düşünür. Ya da henüz ölmüş bir kimsenin ruhuyla karşılaşp onun tarafından kaçırılabilir; bundan dolayı, Aru Adalarında, ev halkı bir ölümden sonraki gece o evde yatmaz – ölen kimsenin ruhunun hâlâ evde olduğu varsayıldığından, düşte onunla karşılaşmaktan korkarlar. Uyuyan kimsenin ruhunun bedene dönüşü bir kazayla ya da fiziksel

güçle de önlenabilir. Düşünde suya düştüğünü gören bir Dyak, bu kazanın ruhunun gerçekten başına geldiğini varsayar, çağır-
dığı büyücü ruhu bir su birikintisi içinde bir ağ kullanarak ya-
kalamaya çalışır, sonunda yakalar ve eski yerine koyar. Santal-
lar, bir insanın uyuyakaldığını, susadığı için ruhunun bir ker-
tenkele şeklinde bedenini terk ettiğini ve su içmek için bir tes-
tiye girdiğini anlatıyor. Tam o sırada testinin sahibi testinin ağ-
zını kapatır ve ruh bedene dönemediği için adam ölür. Adamın
arkadaşları cesedi yakmaya hazırlanırlarken, birisi su almak
için testinin tıvacını kaldırır. Böylece kertenkele kaçır ve bede-
ne döner, adam da hemen canlanır, ayağa kalkar ve arkadaşla-
rına neden ağladıklarını sorar. Arkadaşları kendisini öldü san-
dıklarını ve cesedini yakmak üzere olduklarını söyler. Adamsa
su almak için bir kuyuya indiğini, fakat çıkmakta güçlük çek-
tiğini, henüz döndüğünü söyler onlara. Böylece hepsi görmüş-
lerdir bunu.

Uyuyan bir kimseyi uyandırmamak ilkelerde genel bir ku-
raldır, çünkü ruhu dışarıdadır ve geri dönmek için yeterli za-
man bulamayabilir; bu yüzden insan ruhu olmadan uyandırır-
lırsa hastalanır. Uyuyanı mutlaka uyandırmak gerekiyorsa, ru-
hun dönmesine zaman vermek için yavaş yavaş yapılmalıdır
bu. Matuku'da, ayağına basılarak aniden uykudan uyandırılan
bir Fijilinin, ruhuna haykırdığı, dönmesi için yalvardığı işitil-
miştir. Tam o sırada uzakta, Tonga'da olduğunu görmekteydi
düşünde, aniden uyanıp da bedeninin Matuku'da olduğunu gö-
rünce çok korkmuştu. Ruh denizaşırı koşup terk ettiği bedene
can vermeye ikna edilemeseydi, adam ölümle burun burunay-
dı. Bir misyoner, korkusunu yatıştırmasaydı adam korkudan
ölecekti.

İlkel insanın düşüncesine göre, uyuyan bir kişiyi yerinden
kılmılatmak ya da görünüşünü değiştirmek daha da tehlike-
lidir, çünkü eğer böyle bir şey yapılırsa, ruh döndüğünde be-

denini bulmaz ya da tanıyamaz, böylece o kişi de ölür. Minangkabauerler, uyumakta olan bir kimsenin yüzünü boyamayı ya da kirletmeyi son derece uygunsuz bir şey olarak görür, çünkü o sırada dışarıda olan ruh bu şekilde değiştirilmiş bir bedene girmekten korkacaktır. Patani Malayları, bir kimse uyurken yüzü boyanırsa, o sırada dışarı çıkmış olan ruhun onu tanıyamayacağını, adamınsa yüzü yıkanınca kadar uykuyu sürdüreceğini hayal ederler. Bombay'da, uyuyan bir kimsenin yüzünü acayip renklerle boyayarak ya da bir kadına bıyık takarak görünümünü değiştirmek onu öldürmekle bir tutulur. Çünkü ruh döndüğünde bedenini tanıyamayacak ve kişi ölecektir.

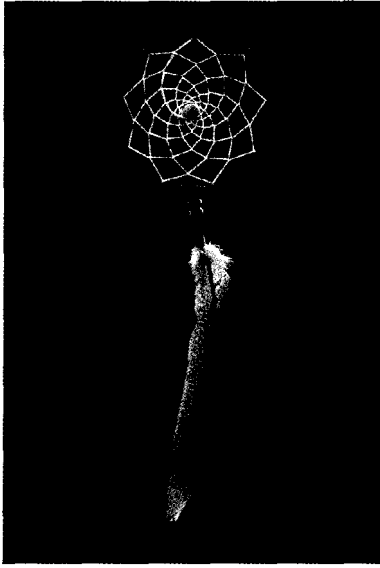
Fakat bir insanın ruhunun bedenini terk etmesi için uyku da olması gerekmez. Uyanık olduğu saatlerde de terk edebilir onu, ama sonunda insan hastalanır, cinnet getirir ya da ölür. Örneğin, Avustralya'da Wurun-jeri kabilesinden bir adam, ruhu bedeninden ayrıldığı için son nefesini vermek üzereydi. Bir büyücü-hekim ruhun peşinden gitti, ve onu tam günbatımı alevine –ölülerin ruhları güneşin dinlenmeye gittiği yeraltı dünyasına girip çıkarlarken dışarıya vuran ışığa– dalmak üzereyken yakaladı. Başiboş dolaşan ruhu yakalayan hekim opossum kesesi altında geri getirdi ve ölmekte olan adamın üzerine uzandı, ruhu yeniden içine soktu; bir süre sonra adam canlandı. Burmalı Karenler, ruhları bedenlerinden çekip gitmesin ve kendilerini ölüme terk etmesin diye devamlı endişe içindedirler. Bir insanın, ruhunun bu öldürücü adımı atmak üzere olduğundan korkmak için bir nedeni varsa, ruhu durdurmak ya da geri çağırmak için, bütün ailenin katılması gereken bir tören yapılır. Bir horoz ve tavuktan, özel bir tür pirinçten ve bir hevenk muzdan oluşan bir yemek hazırlanır. Ailenin reisi pirincin yıkandığı kâseyi eline alır ve bununla evin merdiveninin tepesine üç kez vurur: "Prrroo! Geri dön, ruh, dışarıda oylanma! Yağmur

Birleşik Devletler ve Kanada'nın kuzeybatı sahilinden Tlingit kabilesine ait bir Amerikan Yerlisi şamanın ruh yakalama aracı. Bir denizhayvanı kabuğuyla süslenmiş kemikten yapılma. Ruh, hastalık nedeniyle bedeni terk ettiğinde bir şaman çağrılır, şaman dışarı çıkarak bu nesneyle ruhu yakalar ve hastanın iyileşmesi için yeniden bedenine sokardı onu. Eyalet Müzesi, Victoria, British Columbia, Kanada.

yağarsa ıslanırsın. Güneş çıkarsa yanarsın. Sivrisinekler sokar seni, sülükler ısırır, kaplanlar yer seni, gök gürültüsü ezer. Prrroo! Geri dön, ruh! Burası senin için daha iyi. Hiçbir şeye muhtaç olmayacaksın. Gel ve rüzgârdan, fırtınadan uzak yemeğini ye.” Bundan sonra aile yemeği paylaşır ve herkesin sağ bileğine bir büyücünün büyülediği bir ipi sarmasıyla tören biter. Buna benzer bir biçimde, güneybatı Çin'deki Lololar kronik hastalıklarda ruhun bedeni terk ettiğine inanırlar. Böyle durumlarda, uzun bir dua okurlar, ruhu adıyla çağırarak, tepelerden, vadilerden, ırmaklardan, ormanlardan, tarlalardan ya da nerelerde başıboş dolaşıyorsa oralardan geriye dönmesi için yalvarırlar ona. Bir yandan da, başıboş dolaşmakta olan ruhu kendine getirmek için kapıya bardaklar içinde su, şarap ve pirinç bırakırlar. Tören bittiğinde, hastanın koluna ruhu bağlaması için kırmızı bir ip bağlarlar, adam ip çürüyüp düşünceye kadar onu kolunda tutmak zorundadır.

Kongolu bazı kabileler bir adam hastayken ruhunun bedenini terk edip serbestçe dolaştığına inanırlar. O zaman serseri ruhu yakalayıp hastanın bedenine döndürmek için büyücünden yardım istenir. Genellikle, hekim, ruhu bir ağaç dalına kadar başarıyla kovaladığını söyler. Bunun üzerine bütün kasaba toplanır, ağaca kadar hekime eşlik eder, orada hasta adamın ruhunun oturduğu varsayılan dalı koparmak üzere içlerinden en

Kanada Kızılderililerinin geleneksel “düş-yakalayıcı”sı; şaman bunu gecenin kaçıcı görünümünü yakalamakta kullanırdı. Hull Uygarlık Müzesi, Quebec, Kanada.

güçlüleri seçilir. Dalı kırarlar ve el kol hareketleriyle yükün taşınamayacak kadar ağır olduğunu ima ederek dalı kasabaya getirirler. Dal hasta adamın kulübesinin yanına getirilince adam dalın yanında ayakta tutulur, büyücü büyüler yapar, böylece ruhun sahibine döndüğüne inanılır.

Sumatralı Bataklar, üzüntüyü, hastalığı, büyük korkuyu ve ölümü ruhun bedende olmayışına bağlarlar. Önce, başıboş dolaşan ruhu çağırarak geriye getirmeye, yere pirinç sererek bir kümes hayvanıymış gibi avlamaya çalışırlar. Daha sonra da şöyle sözler söylenir: “Geri dön, ey ruh,

ormanda ya da tepelerde, vadilerde dolaşıyorsan da geri dön. Bak, on bir şifalı yaprakla çağırıyorum seni. Alıkoyma onu, doğrudan buraya gelsin, ormanda, tepede, vadide egleme onu. Hemen eve gel!” Bir keresinde, tanınmış bir gezgin bir Kayan köyünden ayrılırken, çocuklarının ruhlarının gezginin peşinden gideceğinden korkan analar, ona üzerinde çocuklarını taşıdıkları tahtaları getirdiler ve ondan küçüklerin ruhlarının onunla birlikte uzak ülkelere gitmeyip tanıdık tahtalara dönmesi için dua etmesini rica ettiler. Her tahtaya, serseri ruhları bağlamak amacıyla halka şeklinde ipler tutturulmuş, küçük ruh kaçıp gitmesin diye her bir bebeğin tombul parmağı halkaya geçirilmişti.

Bir Hint öyküsünde bir kral kendi ruhunu ölmüş bir Brahman’ın cesedine geçirir, bir kambur da ruhunu kralın terkedilmiş bedenine geçirir. Artık kambur kral, krala Brahman olmuştur. Ama kambur, ruhunu bir papağanın ölü bedenine aktararak hünerini göstermeye çağırılır, böylece kral da kendi be-

denini yeniden ele geçirme fırsatını elde eder. Ayrıntıları değişik, aynı türden bir öykü Malaylar arasında da anlatılır. Bir kral dikkatsizlik sonucu ruhunu bir maymuna aktarmıştır, bunun üzerine kendi veziri, el çabukluğuyla ruhunu kralın bedenine sokar ve böylece kraliçeye ve krallığa sahip olur; gerçek kralsa bir maymun şeklinde avluda sürünmektedir. Fakat bir gün, büyük paralar karşılığı kumar oynayan sahte kral bir koç dövüşünü seyrederken, üzerine para yatırdığı hayvan ölür. Hayvanı canlandırmak için harcanan bütün çabalar boşa çıkınca, sahte kral, gerçek bir sportmen içgüdüsüyle kendi ruhunu ölmüş hayvanın bedenine geçirir, böylece kavgayı yeni baştan başlatmış olur. Maymun bedenindeki gerçek kral, önünde açılmış olan bu fırsatı kaçırmayıp büyük bir soğukkanlılıkla, vezirinin boşalttığı kendi bedenine atlar. Böylece kendine gelmiş olur, koçun bedenindeki sahteci ise fazlasıyla hak etmiş olduğu kaderiyle karşılaşmış olur. Aynı şekilde, Yunanlılar Klazomenai'li (Urla) Hermotimos'un bedenini terk edip orada burada dolaştığını, dolaşırken gördüklerini anımsayıp yurdundaki arkadaşlarına anlattığını söylerlerdi; ta ki, bir gün, ruhu dışarıdayken düşmanları onun terkedilmiş bedenini yakalayıp ateşe atıncaya kadar.

Ruhun gidişi her zaman kendi isteğiyle olmaz. Hayaletler, cinler ya da büyücüler tarafından kendi isteği dışında bedenden ayrılabilir. Bunun için de, Burmalı Karenler, evin önünden bir cenaze alayı geçerken, çocuklarını özel bir iple evin belli bir yerine bağlarlar ki çocukların ruhları bedenlerini terk edip geçmekte olan cenazenin bedenine girmesin. Cenaze gözden kayboluncaya kadar çocuklar bağlı tutulur. Ceset mezara konduktan sonra, henüz üzerine toprak atılmadan, ağıtçılar ve ölünün dostları çukurun çevresine sıralanır, her birinin bir elinde boya yarılmış bir bambu, öteki elindeyse küçük bir sopa vardır; her biri elindeki bambuyu mezara batırır ve sopayı bambu-

nun yarığı boyunca sürterek ruhuna mezardan kolayca nasıl dışarı tırmanabileceğini gösterir. Çukura toprak atılırken, bambular, içinde ruhlar olmasın ve çukura atılan toprakla birlikte gömülmesin diye uzakta tutulur; insanlar oradan ayrılırken ruhlarına kendileriyle birlikte gelmelerini rica ederek bambuları yanlarında götürürler. Mezardan dönüşte her Karen kendine ağaç dallarından yapılmış üç küçük çatal bulur, ruhuna kendisini izlemesini söyleyerek kısa aralarla arkasına döner ve ruhunu çatala takıyormuş gibi bir hareket yapar, sonra da çatalı toprağa saplar. Canlıların ruhunun ölülerin ruhuyla birlikte geride kalmasını önlemek için yapılır bu. Karo-Bataklar birisini gömerken mezarın doldurulduğu sırasında, bir kadın bü-yücü elindeki bir sopayla havayı döverek etrafta koşar durur. Bunu, yaşayanların ruhlarını oradan uzaklaştırmak için yapar, çünkü ruhlardan biri kayıp da mezarın içine düşer ve üzeri toprakla örtülecek olursa, sahibi ölür.

Loyauté Adaları'ndan biri olan Uvéa'da, ölenlerin ruhlarının yaşayanların ruhlarını çalma gücüne sahip olduğuna inanılır. Bu yüzden, bir adam hastayken, ruh-hekimi kalabalık bir erkek ve kadın topluluğuyla mezarlığa gider. Burada ruhu kandırıp eve döndürmek için erkekler flüt çalar, kadınlarsa hafifçe ıslık öttürür. Bir süre bunu yaptıktan sonra sıraya dizilip eve doğru yola çıkarlar, yol boyunca erkekler flüt kadınlar ıslık çalar, böylece dolaşmakta olan ruhu yeder ve avuçlarıyla hafifçe eve sürerler. Hastanın evine girince, ruha yüksek sesle hastanın bedenine girmesini emrederlerdi.

Bir insanın ruhunun kaçırılması çoğu kez ifritlere yorulur. Çinliler bu nöbetleri ve çırpınmaları, insanların ruhlarını bedenlerinden çıkarmayı seven bazı kötü ruhların işi olarak yorumlarlar. Amoy'da bebeklere ve çocuklara bu şekilde davranan ruhlar, "dört nala giden atlara binen göksel varlıklar" ya da "göklerin orta yerinde oturan edebi mezunlar" gibi yüksek

Şamanları müzik aletleriyle gösteren bir ruh çağırma sahnesini temsil eden modern bir basma kumaş. Thessalonius Loyola'nın *The Singing Tadpole*, ya da *The Pig in the Pond* adlı yapıtından, 1987.

anlamalı unvanlardan hoşlanırlar. Bir bebek titremeler içinde kıvranıp dururken, korkmuş olan anne evin çatısına çıkar, ucuna çocuğun giysilerinden biri bağlanmış olan bambuyu sallarken defalarca şöyle bağırır: “Çocuğum falan-filan, geri gel, evine dön!” Bu arada, evdeki bir başka kişi evden kaçmış olan çocuğun dikkatini çeker de kendi

giysisini tanıyıp onun içine girer umuduyla bir gonga vurarak gürültü çıkarır. O zaman ruhun içine girdiği giysi çocuğun üzerine ya da yanına konur, çocuk ölmezse, er ya da geç iyileşektir. Aynı şekilde, Hintliler bir erkeğin ruhunu çizmeleri içine sokarak yakalar, adamın ayaklarına çizmeleri giydirecek ruhu bedene döndürürler.

Molük Adaları'nda bir insanın sağlığı iyi değilse, ruhunun bir iblis tarafından ağaca, dağa ya da iblisin oturduğu bir tepeye kaçırıldığı düşünülür. Bir büyücü, iblisin oturduğu yeri gösterir, hastanın arkadaşları oraya haşlanmış pirinç, meyve, balık, çiğ yumurta, bir tavuk, bir piliç, ipekli bir giysi, altın ve pazıbentler, vb. götürür. Yiyecekleri yere serdikten sonra dua ederler: “Ey iblis, biz buraya sana bu yiyecek, giyecek, altın, vb. sunuları sunmaya geldik; al ve adına dua ettiğimiz kişinin ruhunu serbest bırak. Ruh bedenine dönsün de, şimdi hasta olan kişi bütünlensin.” Sonra az bir şey yerler ve hastanın ruhunun fidyesi olarak tavuğu serbest bırakırlar; çiğ yumurtaları da yere bırakırlar; fakat ipekli elbiseyi, altını ve pazıbentleri kendileriyle birlikte eve getirirler. Eve varır varmaz, hastanın başına, içinde geriye getirdikleri sunuların bulunduğu düz bir leğen ko-

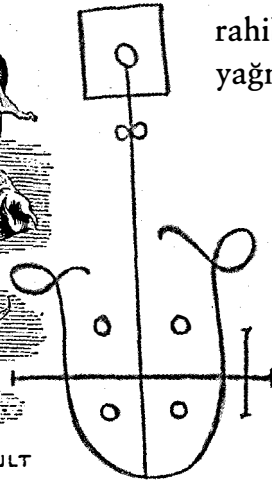
yarlar ve şöyle söylerler ona: “Ruhun artık serbest, saçların ağarana kadar sağ salim yaşayacaksın bu yeryüzünde.”

Yeni bir eve henüz girmiş kimseler ifritlerden korkar. Bundan dolayı Celebes'teki Minahassalı Alfoorlar arasında, yeni eve girildiği için verilen yemekte rahip, ev halkının ruhlarını yerine koymak amacıyla bir tören yapar. Sunuların yapıldığı yere bir torba asar ve bir tanrılar listesi okur. O kadar çok tanrı vardır ki, hiç durmaksızın bütün bir gece sürer bu okuma. Sabahleyin tanrılara yumurta ve pirinç sunar. Bu sırada ev halkının ruhlarının torbada olduğu varsayılır. Rahip torbayı alır ve aile reisinin başının üzerinde tutarak şunları söyler: “İşte ruhun; (ruha) yarın yine uzaklaş.” Sonra aynı şeyleri söyleyerek evin hanımına ve ailenin öteki üyelerine de aynı şeyi yapar. Bu Alfoorlar arasında, hasta bir adamın ruhunu yerine getirmenin bir yolu da bir kâseyi bir kuşakla pencereden aşağı sarkıtmak ve ruh kâseye yakalanıp da yukarı çekilinceye kadar orada balık avlar gibi beklemektir. Aynı halk arasında, bir rahip bir kumaş parçasıyla yakaladığı hasta

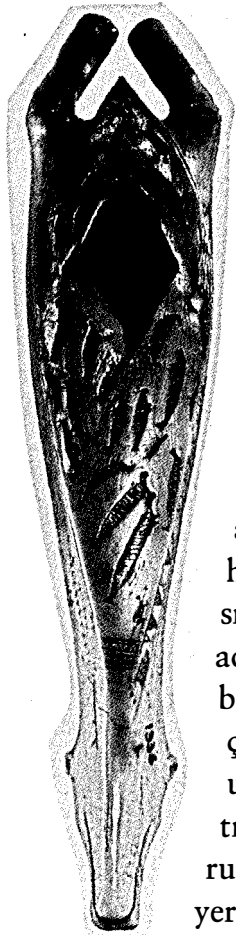
bir adamın ruhunu geri getirirken bir kız öncülük eder ona; kız, rahibin ve ruhun yağmur yağarsa

JATYVAULT

Kara büyü geleneğinde Gaap olarak bilinen ve Batının Efendisi olduğu söylenen bir “baş ifrit” tasviri ya da mührü (imzası). Collin de Plancy'nin *Dictionaire Infernale*'inin (1864) bir elyazmasından.

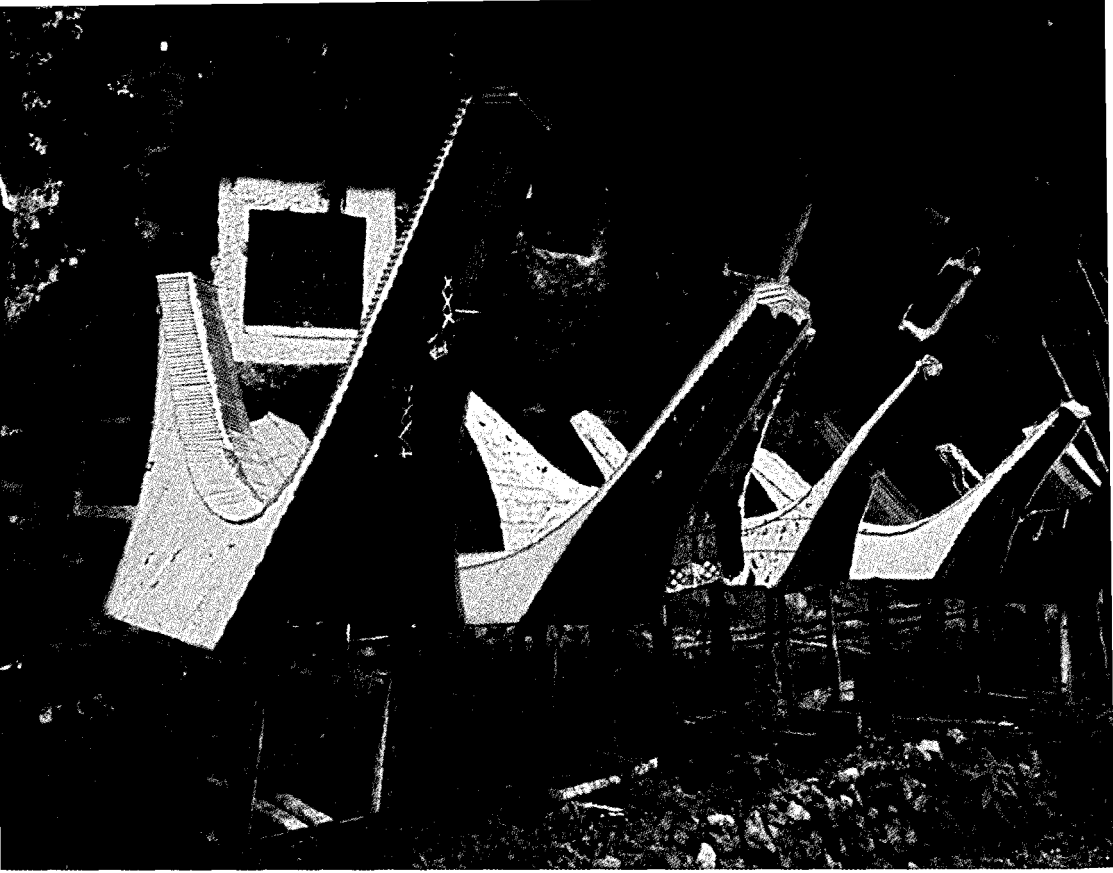
Ren geyiği
başlarından
oymaları olan,
Alaska
Inuit'lerine ait
bir ok
düzeltme aracı.
Bunun Ren
geyiklerinin
bedenlerini
ovuşturup
hayvanları
daha kolay
yakalamayı
yaptığına
inanılırdı.
İnsanlık
Müzesi,
Londra.

ıslanmamaları için büyük bir palmiye ağacı yaprağını rahibin başı üzerinde şemsiye gibi tutmaktadır; rahibin arkasından da başka ruhların yakalanmış ruhu kurtarma girişimlerini önlemek için elindeki kılıcı savurarak yürüyen bir adam gelmektedir.

Bazen de ruh gözle görünür şekilde geriye getirilir. Oregon'lu Salish ya da Flathead Kızılderilileri, bir insanın ruhunun ölümüne neden olmaksızın ve sahibi farkına varmadan bir süre için bedeninden ayrılabilceğine inanırlar. Bununla birlikte, kayıp ruhun vakit geçmeden bulunması ve eski yerine konması gerekir, yoksa adam ölür. Ruhunu kaybetmiş olan adamın adı, büyücü-hekime bir düşte açıklanır; hekim bu kaybı haber vermek için adama koşar. Genellikle çok sayıda kişi aynı zamanda böyle bir ruh kaybına uğramıştır; bütün adlar büyücü-hekime açıklanmıştır, hepsi de ruhlarını geri almak için onu kullanır. Bu ruhsuz insanlar bütün gece dans ederek ve şarkı söyleyerek evden eve dolaşır. Gün ışımasına yakın, bir eve girerler, içeriye ışık sızmaması için ev sımsıkı kapatılır. Bundan sonra çatıda bir delik açılır, büyücü-hekim bir demet tüyle ufak kemik parçaları şeklindeki ruhları bu delikten içeri süpürür ve bir hasır parçası üzerine toplar. Daha sonra bir ateş yakılır, büyücü-hekim bu ateşin ışığında ruhları türlerine göre ayırır. Önce ölmüş kimselerin ruhlarını bir kenara kor, genellikle bunlar çok sayıdadır; çünkü ölmüş bir kimsenin ruhunu yaşayan birine verecek olursa adam anında ölür. Sonra, orada bulunan herkesin ruhunu seçer ayırır ve herkesi karşısına oturarak her birinin ruhunu alır: bir kemik, ağaç ya da kabuk parçası şeklindedir bunlar. Her birini sahi-

binin başı üzerine koyar, kalbe ininceye, asıl yerine yerleşinceye kadar bir sürü dualar ve eğilip bükülmelerle ruhların üzerine hafif hafif vurur.

Ruhlar yalnızca hayaletler ve ifritler tarafından değil, insanlar, özellikle de büyücüler tarafından da bedenlerinden çıkartılabilir ve alıkonulabilir. Fiji’de, suçlu suçunu itiraf etmezse, kabile reisi “sefil adamın ruhunu uzaklaştırmak için” bir başörtüsü getirtir. Sanık bunu görür görmez, hatta daha başörtüsü lafı geçer geçmez itirafa başlar. Çünkü itiraf etmezse, başörtüsü, ruhu onun içine girene kadar başının üzerinde sallanacak, ruhu yakalar yakalamaz dikkatle katlanıp başkanın kayığının ucuna çivilenecektir; ruhsuz kalan suçlu da zayıflayacak ve ölecektir. Tehlike Adası büyücülerini ruhlar için tuzaklar kurardı. Tuzaklar beş on metre uzunluğunda sağlam dallardan yapılır, her iki yanında, farklı büyüklükte ruhlara uyacak farklı büyüklükte halkalar olurdu: şişman ruhlar için geniş halkalar, zayıf ruhlar için küçük halkalar. Büyücülerin kin bağladıkları bir adam hastalandığında, evinin yakınında bu ruh tuzaklarını kurarlar, ruhunun kaçmasını beklerlerdi. Eğer ruh bir kuş ya da böcek şeklinde tuzağa yakalanırsa, hasta mutlaka ölecek demektir bu. Gerçekten de, Batı Afrika’nın bazı bölgelerinde, büyücüler, uyurken bedenlerinden kaçmış ortalıkta dolaşan ruhları yakalamak için devamlı tuzaklar kurarlar; birini yakaladıklarında, bağlayıp ateş üzerinde tutarlar, ruh sıcaktan kurudukça ruhun sahibi hastalanır. Bunu acı içindeki adama kinlerinden değil, sırf iş olsun diye yaparlar. Büyücü, yakaladığı ruhun kimin olduğuna aldırmaz, karşılığı ödenirse rahatlıkla sahibine geri verir. Bazı büyücülerin aylak ruhlar için düzenli barınakları vardır, ruhunu yitirmiş ya da ruhu yanlış yere yerleştirilmiş bir kimse, biçilen fiyatı öderse bu barınaktan başka bir ruh alabilir. Bu sürekli barınakları kuran ya da gelip geçen ruhları yakalamak için tuzaklar kuran kimse suçlanmaz;

Endonezya, Sulawesi, Toraca bölgesindeki uçurumların tabanına yerleştirilmiş minyatür ruh evleri.

bu, onların uğraşdır, bunu yaparlarken onları harekete geçiren şey insafsızlık ya da acımasızlık duyguları değildir. Ama bile isteye belli bir insanın ruhunu yakalamak amacıyla, sırf kin yüzünden ya da para kazanmak için tuzak kuran ya da yemleyen kötü insanlar da vardır; yemle gizlenmiş olan çukurun dibinde bıçaklar ve sivri kancalar bulunur, bunlar zavallı ruhları ya anında öldürerek ya da yakalandığında veya sahibine döndüğünde onun sağlığını bozacak şekilde sakatlayarak yırtar, parçalar. Miss Kingsley, gecelerce düşünde kırmızı biberle tütsülenmiş kerevit kokusu duyduğu için ruhundan çok endişelenen bir Kruman tanıdı. Besbelli, kötü niyetli biri onun düş-ruhu

için bu lezzetli şeyle yemlenmiş bir tuzak kurmuştu, bedence ya da ruhen ona acı vermek istiyordu; ondan sonraki birkaç gece, kendisi uyurken ruhunun kaçıp gitmesini önlemek için büyük acılar çekmişti adam. Tropik gecesinin o terletici sıcağında, değerli ruhunun kaçışını önlemek için ağzı ve burnu bir mendille sımsıkı bağlı, bir battaniye altında terleyerek ve hırıltılarla yatmıştı. Hawaii'de, canlı insanların ruhlarını yakalayıp su kabakları içine hapseden, sonra da bunları yemeleri için insanlara veren büyücüler vardı. Yakalanmış bir ruhu ellerinde sıkarak, insanların gizlice gömülmüş olduğu yerleri bulurlardı.

İnsan ruhlarını kaçırma sanatının Malay Yarımadası'ndaki kadar dikkatle öğretildiği ya da oradakinden daha kusursuz yapıldığı bir başka yer yoktur belki de. Burada büyücünün çalışma yöntemi çeşitlidir, güdüler de öyle. Bazen bir düşmanı yok etmek ister, bazen soğuk ve utangaç bir güzel kızın sevgisini kazanmak. Örneğin, ikinci tür amaç için yapılan bir büyüde, akli başından alınmak istenen kişinin ruhunu bağlamak için aşağıdaki şeylerin yapılması emredilir. Yeni doğduğunda, ay doğu ufkunda kırmızı görüldüğünde, dışarı çık ve ay ışığında sağ ayağının başparmağı sol ayağının başparmağı üzerinde dinel, sağ elini boru yap ve oradan şunları oku:

*OM. Yayımlı gevşetiyorum, gevşetiyorum ve ay üzerimi örtüyor,
Gevşetiyorum onu, ve güneş sönüyor.*

Gevşetiyorum ve yıldızlar donuklaşıyor.

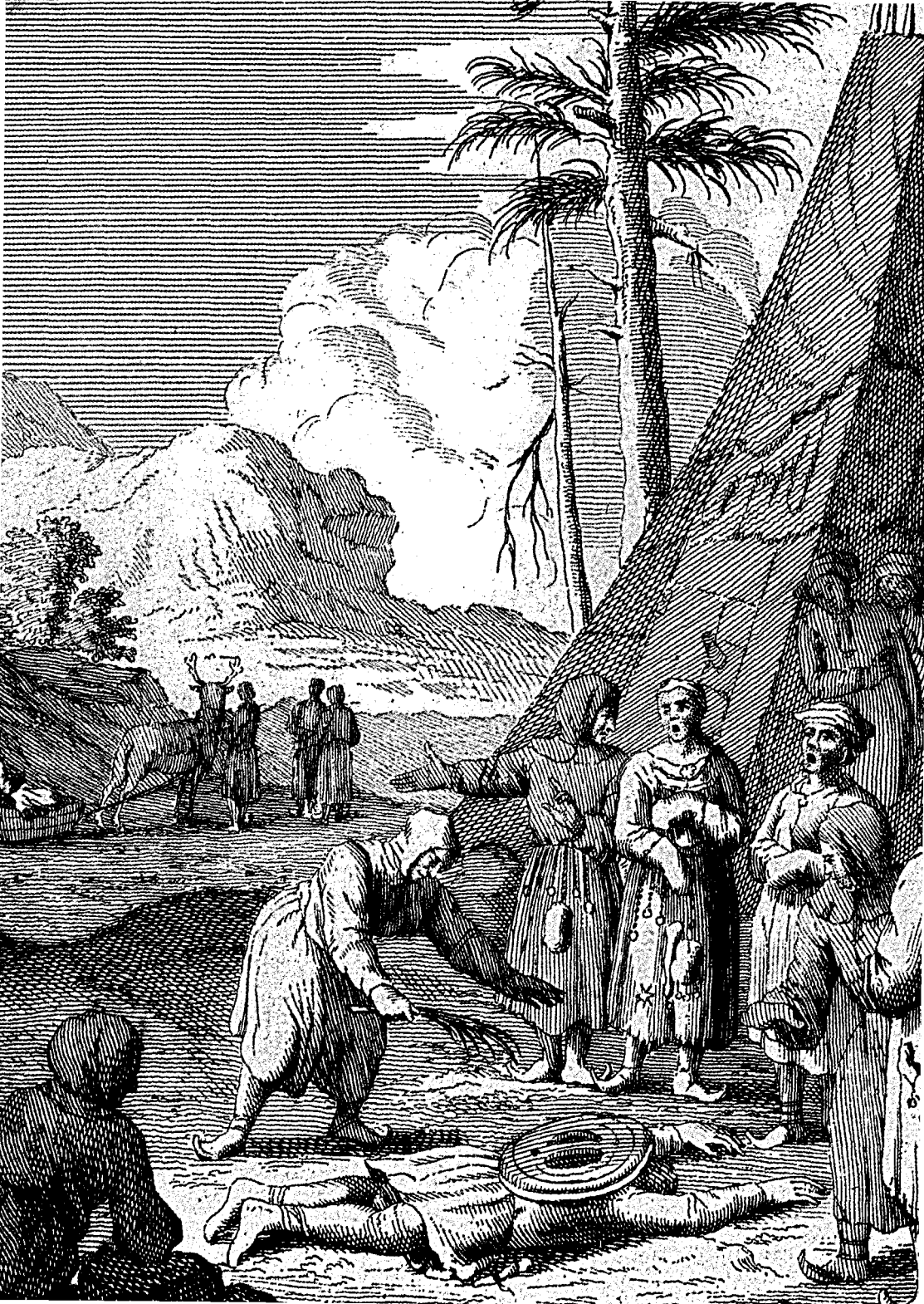
*Ama hedef aldığım şey, güneş ay ve yıldızlar değil benim,
Cemaatten o filan kızın yüreğinin başı.*

Gıdak! Gıdak! Filanın ruhu, gel de benimle yürü.

Gel de otur yanımda,

Gel de uyu, yastığımı paylaş benimle.

Gıdak! Gıdak! ruh.

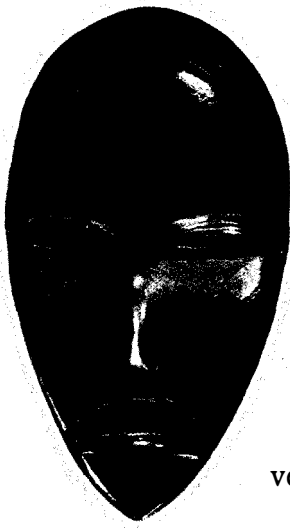
Bunu üç kez tekrarla, her tekrardan sonra boru yaptığın eline üfle. Veya bu şekilde, başlığınla yakalayabilirsin ruhu. Dolunayda ve bunu izleyen iki gece dışarı çık; yüzün aya dönük, bir karınca yuvası tepeciğinin üzerinde otur, tütsü yak ve aşağıdaki büyüyü oku:

*Çiğnemen için bir tembul yaprağı getirdim sana,
Limon sık üstüne onun, Kudurgun Prens,
Birisi, Çılgın Prensın kızı, çiğnesin diye
Gün doğarken benim aşkımdan aklı başından gitsin diye
Gün batarken benim aşkımdan aklı başından gitsin diye.
Ananı babanı nasıl hatırlıyorsan beni de öyle hatırla;
Evin, evinin merdivenini nasıl hatırlıyorsan, beni de öyle hatırla;
Gök gürlendiğinde, beni hatırla;
Rüzgâr estiğinde, beni hatırla;
Gökler ağladığında, beni hatırla;
Horozlar öttüğünde, beni hatırla;
Masal kuşu masallarını anlatırken, beni hatırla;
Güneşe baktığında, beni hatırla;
Aya baktığında, beni hatırla;
Çünkü o baktığım aydayım ben.
Gıdak! Gıdak! Birinin ruhu bana doğru gelsin.
Ruhumu almanı söylemiyorum,
Ruhun bana doğru gelsin.*

Şimdi de, her gece başlığının ucunu yedi kez aya doğru sal-
la. Evine dön ve başlığını yastığının altına koy, gündüz giymek
istersen onu, tütsü yak ve şunları söyle: “Kemerimde taşıdığım
başlık değil bu, Birinin ruhu.”

İngiliz Kolumbiyası’nda, Nass Nehri Kızılderilileri, bir he-
kimin yanlışlıkla hastasının ruhunu yutabileceğinden korkar.
Bunu yaptığına inanılan hekim başka hekimler tarafından has-

Onsekizinci
yüzyılda
Laponya
şamanları,
bir kehanet
strasında
vecit halinde,
Picart’ın
Religious
Ceremo-
nies’inden,
Paris, 1730.

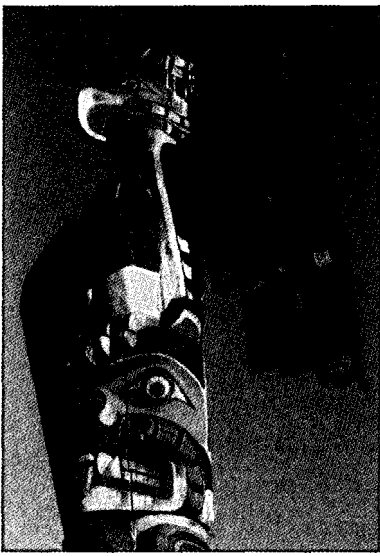

Batı Afrika'daki Dan-Ngere sahil kabilelerinin Tankagle denilen tahtadan bir ruh maskesi. Maske yakışıklı bir genci temsil ediyor ve normalde köyün dışında çalılıklarda ya da tepelerde yaşayan Du adlı bir ruhu bedenleştiriyor. Entwistle Gallery, Londra.

tanın üzerine dikilir, içlerinden biri parmaklarını hekimin boğazına sokarken bir başkası parmaklarının eklem yerleriyle midesine bastırır, üçüncüsüye sırtına vurur. Eğer ruh hekimin içinde değilse ve aynı işlem diğer hekimler üzerinde yinelendiğinde de başarısız olunursa, ruhun başhekimin kutusunda olması gerektiği sonucuna varılır. Bunun üzerine bir grup hekim başhekimin evini ziyaret eder ve kutusunu çıkarmasını ister. Hekim kutuyu çıkarıp içindekileri yeni bir hasır üzerine dizince, onu topuklarından tutup başı döşemede bir deliğin üzerine gelecek şekilde havaya kaldırıp bu durumda başını yıkarlar, “yıkanmadan artakalan su alınır ve hasta adamın başından aşağı dökülür.” Kayıp ruh mutlaka bu suyun içindedir.

Fakat burada sıraladığım ruhsal tehlikeler, yabani tehdit edenlerin hepsi değildir. Yabani, çoğunlukla kendi gölgesine ya da yansınsına ruhu diye, ya da her durumda kendisinin bir parçası olarak bakar, böyle olunca da mutlaka kendisi için bir tehlike kaynağıdır. Çünkü ayaklar altına alınır, dövülür ya da bıçaklanırsa, bu hareket kendisine yapılmış gibi acı hisseder; kendisinden bütünüyle ayrıldığında (bunun olabileceğine inandığı için) ölür. Wetar Adası'nda gölgesini mızrakla yaralamak ya da bir kılıçla kesmek yoluyla bir insanı hasta edebilen büyücüler vardır. Sankara'nın, Hindistan'daki Budistleri ortadan kaldırdıktan sonra Nepal'e gittiği, orada da Büyük Lama'yla düşünce ayrılığına düştüğü söylenir. Doğaüstü güçlerini kanıtlamak üzere gökyüzüne uçmuştur. Fakat Büyük Lama, o yükselirken gölgesinin yerde salındığını görünce bıçağını gölgeye batırır, o zaman Sankara yere düşer ve boynu kırılır.

Banks Adaları'nda, son derece uzun şekilli, içinde güçlü ve tehlikeli bazı ruhlar bulunduğuna inanıldığı için “insan yiyen hayaletler” adıyla bilinen taşlar vardır. Eğer bir insanın gölgesi bu taşlardan birinin üzerine düşerse, hayalet, ruhunu ondan çeker, sonuçta da adam ölür. Bu yüzden bu taşlar evi korumak amacıyla evlere konur; gaip sahibin gönderdiği bir haberci, taşın içinde tetikteki ruh, kötü niyetle oraya geldiğini ve kendisine bir kötülük yapacağını sanmasın diye gönderenin adını yüksek sesle söyler. Çin'de bir gömme töreninde, tabutun kapağı tabutun üzerine yerleştirilirken, ölünün en yakınları dışında, çevrede duranların çoğu birkaç adım geriye çekilir, hatta başka bir odaya gider, çünkü gölgesi bir tabutun içine girerse bir insanın sağlığının tehlikeye düşeceğine inanılır. Bir de, tabut mezara indirilmek üzereyken, gölgeleri mezarın içine düşer de kendilerine bir şey olur korkusuyla çevredeki bir kaç kişi geriye çekilir. Falcı ve yardımcıları, güneşten korunmuş mezarın yanında ayakta dururlar; mezar kazıcılar ve tabutu taşıyanlar gölgelerini bir kumaş parçasıyla bellerine sımsıkı bağlarlar. Gölgelelerinden tehlikeye uğrayabilecek olanlar yalnızca insanlar da değildir. Hayvanlar da bir dereceye kadar aynı tehlike içindedir. Perak'taki kireçtaşı tepelerinde sık görülen bir küçük salyangoz türünün sığırların gölgelerinden kanlarını içtiğine inanılır; bunun sonucu hayvanlar zayıflar, bazen de kan kaybından ölür. Eskiler, Arabistan'da, bir sırtlan bir insanın gölgesine basarsa, onun konuşma ve hareket gücünü elinden aldığına; ay ışığında dam üzerinde duran bir köpeğin gölgesi yere düşer de bir sırtlan ona basarsa, köpeğin sanki bir ip ile çekilmiş gibi aşağı düşeceğine inanırlardı. Bu olgularda da açıkça görülüyor ki, gölgeye, ruhun tam bir eşdeğeri olmasa bile, insanın ya da hayvanın bir parçası gözüyle bakılıyordur, dolayısıyla gölgeye verilen bir zarar, sanki bedenine yapılmış gibi, insan ya da hayvan tarafından hissedilmektedir.

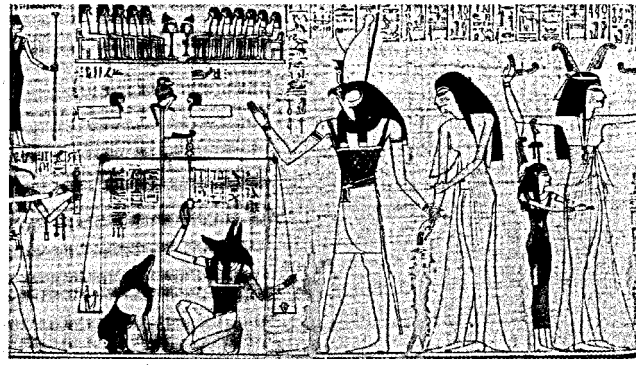
Bu Kuzey Amerika totem direği kabile ya da ruh muhafızlarını betimliyor. British Columbia, Vancouver'in merkezinde dikili.

Bunun tersine, eğer bir gölge bir insanın ya da hayvanın yaşamsal bir parçası ise, bazı koşullar altında ona değmek, o kişiye ya da hayvana dokunmuş gibi tehlikeli olabilir. Bundan dolayı, yabanıl, çeşitli nedenlerden dolayı tehlikeli etkiler kaynağı olarak gördüğü kimselerin gölgesinden sakınmayı bir kural sayar. Yasta bulunan kişileri, genellikle kadınları, ama özellikle de kaynanasını bu tehlikeli kişiler arasında görür. Shuswap Kızılderilileri yas tutan kişinin gölgesinin bir insanın üzerine düşerse onu hasta edeceğini düşünürler. Victorialı Kur-

nailer arasında, erginlemedeki papaz adayları bir kadının gölgesinin üzerlerine düşmesinden sakınırlar; bunun kendilerini zayıflatacağına, tembel ve aptal yapacağına inanırlar. Bir Avustralya yerlisinin, bir keresinde bir ağacın altında uyurken kaynanasının gölgesi ayaklarına düştüğü için nerdeyse korkudan öleceği söyleniyor. Eğitimsiz yabanılın kaynanasından duyduğu korku ve dehşet, insanbilimin en bilinen olgularından biridir. New South Wales'in Yuin kabilelerinde bir erkeğin karısının annesiyle herhangi bir ilişkisini yasaklayan çok sıkı bir kural vardı. Ona, hatta onun yönüne bakamazdı. Eğer gölgesi kaynanasının üzerine düşerse bir boşanma nedeni olurdu bu: bu durumda, karısından ayrılması ve kadının ana babasına dönmesi gerekirdi. New Britain'de, kazara karısının annesiyle konuşursa başına gelecek felaketlerin derecesi ve türünü yerlinin hayal gücü kavrayamaz; yapacakları tek şey, birinin ya da her ikisinin kendilerini öldürmesidir. Bir New Britainlinin yapacağı en kutsal yemin, "Efen-dim, eğer yalan söylüyorsam, kaynanamla el sıkışayım"dır.

Güney Sudan'da Azande kabilesinden ölmüş bir adamın boş evi, bütün eşyaları dışarıda sergilenmiş. Hiçbir Azande bireyinin doğal nedenlerden ölmediğine inanılır; hepsi bir ilenç sonucu ölür. Boşaltılarak içi ilençten temizlenen ev, daha sonra yakılacaktır.

Ölenin kalbi, köpek başlı tanrı Anubis tarafından terazinin kefesinde hakikat tüyü ile tartılıyor, kutsal yazman balıkçıl başlı Thoth sonucu kaydederken, şahin başlı tanrı Horus onu seyrediyor. Anhai'nin *Book of the Dead Papyrus* adlı Mısır kitabından (yaklaşık MÖ 1100) illüstrasyon. British Museum, Londra.

Gölgenin, kaybedildiğinde sakatlık ya da ölüm getirecek kadar insanın yaşamıyla sıkı ilişkili olarak görüldüğü yerlerde, onun küçülmesinin de, sahibinin yaşam gücünde buna eşit bir azalmayı

göstereceği için, endişeyle ve korkuyla karşılanacağını beklemek doğaldır. Ekvator yakınında iki ada olan Amboina ve Uliase'de öğleyin yere çok az gölge düşer, ya da hiç düşmez, bunun için de gün ortasında evden dışarı çıkmamak bir kuraldır, çünkü çıkılırsa insanın ruhunun gölgesini kaybedeceği varsayılır. Mangaianlar güçlü savaşçı Tukaitawa'nın öyküsünü anlatırlar: gücü, gölgesinin uzunluğuyla artar ve azalmış. Sabahleyin, gölgesi en uzun durumdayken gücü doruğunda olurmuş; ama tam öğleyin en aşağı dereceye gelinceye kadar, gölgesi kısaltıkça gücü de onunla birlikte çekilirmiş; öğleden sonra gölge uzadıkça gücü yerine gelirmiş. Tukaitawa'nın gücünün bu sırrını öğrenen bir kahraman tam öğle vakti öldürmüştü onu. Malay Yarımadası'ndaki yabanıl Besisiler ölümleri öğle vakti gömmekten korkarlardı, çünkü o saatte gölgelerinin kısalığının benzer şekilde ömürlerini de kısaltacağını düşünürler.

Gölgenin yaşama ya da ruha eşdeğer olduğu, belki de hiçbir yerde güneydoğu Avrupa'da bugüne kadar uygulanan bazı törelerdekinden daha açık bir şekilde görülmez. Çağdaş Yunanistan'da, yeni bir binanın temeli atılırken bir horoz, koç ya da koyun kesmek ve kanını temele akıtmak, daha sonra da kesilen hayvanı temel taşının altına gömmek bir töredir. Kurbanın

Eski Yunan'da insanın su da aksini görmesi bir ölüm işaretiydi. Bu resimde Narkissos ormanda bir göle bakıyor ve kendine âşık oluyor. Jan Moreelse'den bir onyedinci yüzyıl tablosu.

amacı binaya sağlamlık ve kalıcılık vermektir. Fakat bazen, binayı yapan kimse bir hayvan kesmek yerine bir adamı kandırarak temel taşına çağırır, bedenini ya da bedeninin bir parçasını gizlice ölçer ve ölçüyü temel taşının altına gömer; ya da temel taşı adamın gölgesi üzerine yatırır. Adamın bir yıl içinde öleceğine inanılır. Transilvanyalı Romenler, gölgesi bu şekilde hapsedilen kişinin kırk gün içinde öleceğine inanır; bunun içinde, yapılmakta olan bir binanın yanından geçerken insanlar bir uyarı sesi duyabilirler: “Dikkat et, gölgeni çalmasınlar!” Yakın zamanlara kadar, işleri mimarlara duvarlarını sağlamlaştırmak için gölge sağlamak olan gölge tüccarları vardı. Bu örneklerde gölgenin ölçümüne gölgenin kendisinin bir eşdeğeri gözüyle bakılıyor; gömülmesiye, ondan yoksun kaldığı için ölecek olan adamın yaşamının ya da ruhunun gömülmesidir. Yani bu örnek, yapıya sağlamlık ve kalıcılık vermek üzere, ya da daha belirgin olarak öfkeli hayalet oradan ayrılmayıp binaya düşmanların girmesini önlesin diye canlı bir insanın binanın duvarları içine hapsedilmesi ya da temel taşının altında ezilmesi gibi eski bir uygulamanın yerine geçmiştir.

Bazıları bir insanın ruhunun gölgesinde olduğuna inanırken, bazıları da (ya da aynı kişiler) onun suda ya da aynadaki yansısında olduğuna inanır. Örneğin, “Andamanlılar gölgelerine değil (aynadaki) yansılarına ruhları gözüyle bakarlar.” Yeni Ginesi Motumotular, aynada suretlerini ilk kez gördüklerinde, yansımalarının ruhları olduğunu sanmışlardı. Yeni Kaledonya’da yaşlılar bir insanın sudaki ya da aynadaki yansısının kendi ruhu olduğu kanısındadır; fakat Katolik papazlar tarafından eğitilmiş gençler, palmye ağaçlarının sudaki yansıması gibi bunların da bir yansımadan başka bir şey olmadığını ileri sürer. Yansımalar-ruh, insanın dışında olduğu için, gölge-ruha aynı tehlikelere açıktır. Zulular, içinde yansımalarını kaçırarak bir hayvan olduğuna, o zaman da öleceklerine inandıkları için

Homeros Penelope'nin kılıçtan geçirilmiş taliplerinin ruhlarının Hermes tarafından yeraltı dünyasına götürülürken "yarasalar gibi hışırdadıklarını" anlatıyor. Phemios'un Şarkısı ve Penelope'nin Hüzünü, Thomas Ralph Spence'in The Odyssea'sından bir sahne, 1897.

karanlık bir su birikintisine bakmazlar. Basutolar, timsahların, yansımasını su altına çekerek bir insanı öldürme gücüne sahip olduğunu söylerler. İçlerinden biri aniden ve belirli bir neden olmaksızın öldüğünde, akrabaları, bir süre önce bir suyu geçerken gölgesini bir timsahın almış olması gerektiğini ileri sürerler. Melanezya, Semer Adası'nda bir gölcük vardır, "içine bakan ölür; kötü ruh, sudaki yansımasını yakalayarak yaşamını elinden alır insanın."

Eski Hindistan'da ve Eski Yunanistan'da bir insanın suda ki yansımasına bakmamasının neden bir özdeyiş olduğunu; Yunanlıların, bir insanın düşte kendisini bu şekilde suda yansı-
mış görmesini neden bir ölüm işareti saydığını anlayabiliriz artık. Su-cinlerinin kişinin yansımasını (ruhunu) suyun altına çekmesinden, kişininse ruhsuz kalıp ölmesinden korkuyorlardı. Sudaki yansımasını gördükten sonra zayıflayıp ölen güzel Narkissos'un klasik öyküsünün kökeni budur belki de.

Dünyanın bazı bölgelerinde fotoğraf makinesinin ruhları kaçırma gücüne sahip olduğu sanılır, fotoğrafçılara kuşkuyla bakılırdı. Bu fotoğrafta, Meksika, Guanajuato kasabasında bir kadının yüzünü fotoğraf makinesinden gizlediği görülüyor.

Dahası, bir ölümden sonra evdeki aynaların yüzünü örtme ya da duvara döndürme gibi yaygın bir töreyi de açıklayabiliriz artık. İnsanın içinden aynadaki görüntüsü şeklinde dışarı yansıyan ruhun, gömülene kadar evin içinde dolaştığı varsayılan ölenin hayaleti tarafından kaçırılmasından korkulur. Bu töre, bir düşte bedenden dışarı çıkan ruhun hayalete rastlayıp kaçırılacağı korkusuyla, ölü çıkmış bir evde uyumama gibi bir Aru töresiyle tam bir koşutluk halindedir. Hastaların aynaya bakmamasının, bir hasta odasındaki aynanın örtülmesinin nedeni de açık; ruhun kolaylıkla uçabildiği hastalık zamanında, aynadaki yansıma yoluyla ru-

hun bedenden dışarı fırlayıp kaçması özellikle tehlikelidir. Bu nedenle bu kural, bazı insanların yaptığı gibi, hastaları uyutma kuralıyla kesinlikle koşuttur; çünkü uykuda ruh bedenden dışarı kaçır ve bir daha dönmemesi tehlikesi her zaman vardır.

Gölgeler ve yansımalar için olan şeyler portreler için de geçerlidir; portrelerin genellikle kişinin ruhunu taşıdığına inanılır. Bu inançta olan kişiler, doğallıkla, suretlerinin alınmasından nefret ederler; çünkü eğer portre ruh ise, ya da en azından, portresi yapılan kişinin canlı bir parçasıysa, portreye sahip olan kimse, onun aslı üzerinde öldürücü bir etki yapabilecektir. Örneğin, Bering Boğazı Eskimoları büyücülükle uğraşan kimselerin bir insanın gölgesini çalma gücüne sahip olduğuna, böylece insanın ruhu olmadan zayıflayıp sonunda öleceğine inanırlar. Vaktiyle, aşağı Yukon Nehri üzerindeki bir köyde,

*Önünde
kurbanlar
kesilen bir
toprak
tanrıları
türbesi, Çin,
Guizhou
Eyaleti,
Anshan
Bölgesinde
Bouya
Azımlık
kabilesi.*

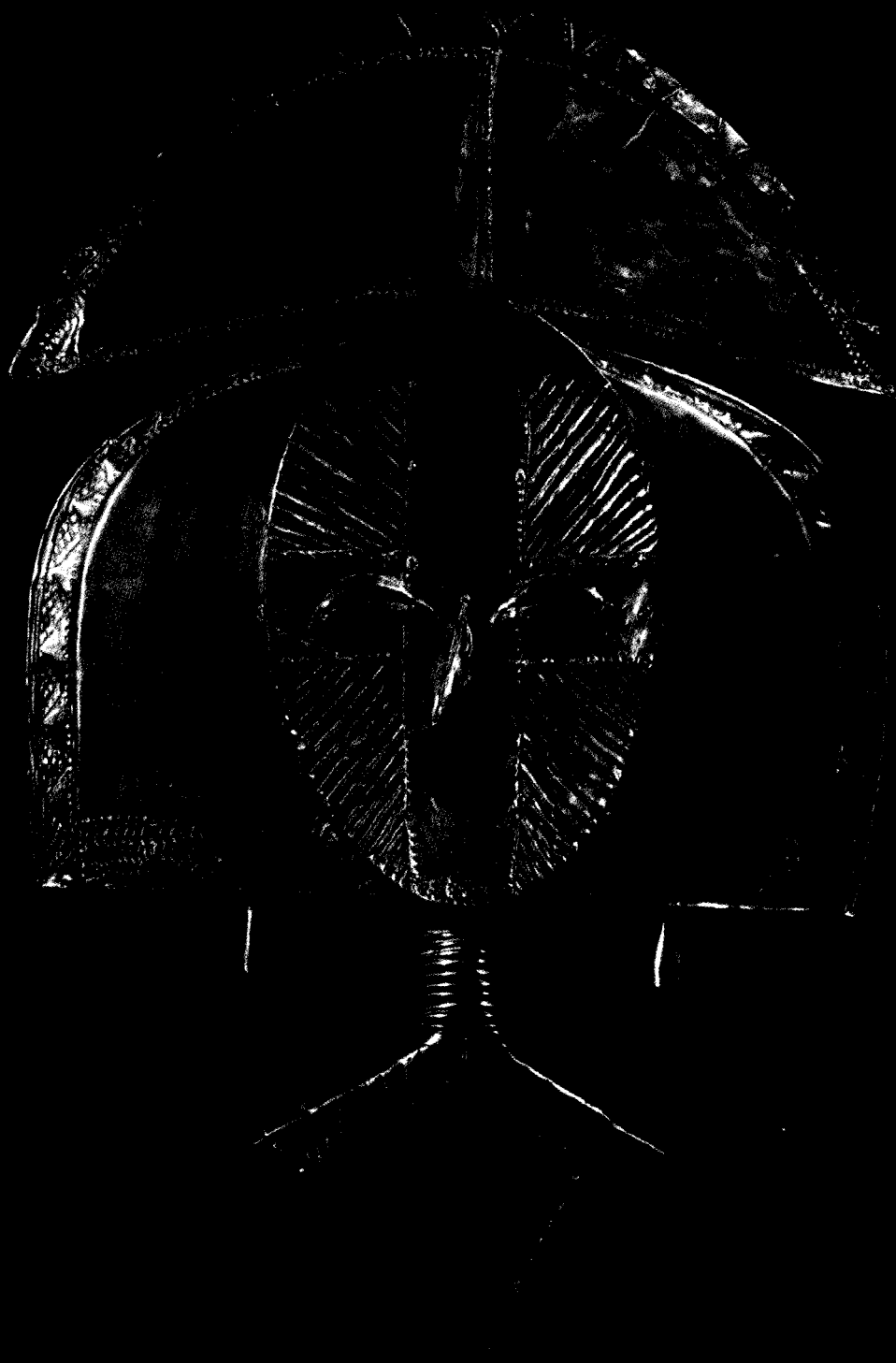

bir kâşif, evler arasında dolaşan insanların resmini çekmek üzere kamerasını kurmuştu. Makineyi ayarlamaktayken, köyün başkanı yanına geldi ve ısrarla perdenin altına bakmak istedi. Bakmasına izin verilince, buzlu cam üzerindeki hareket eden resimlere bir dakika dikkatle baktı, sonra birden başını geri çekti ve gırtlığının bütün gücüyle insanlara bağırdı, “Bu adam hepinizin gölgesini bu kutuya sokmuş.” İnsanlar arasında bir panik doğdu, bir anda telaşla evlerinin içinde kayboldular. Meksikalı Tepehuaneler kameradan ölümüne korkuyorlardı; onları poz vermeye ikna etmek için beş gün gerekti. Sonunda razı olduklarında, idama götürülen suçlulara benziyorlardı. Fotoğrafçının, insanların fotoğrafını çekerek ruhlarını alıp götüreceğine ve boş vaktinde yiyeceğine inanıyorlardı. Resimler fotoğrafçının ülkesine ulaştığında kendilerinin öleceğini ya da başkalarına başka kötülükler geleceğini söylüyorlardı. Dr. Catat ve bir grup insan Madagaskar’ın batı kıyısındaki Bara ülkesini keşifleyken, insanlar birden kendilerine düşman oldu. Gezinler, bir gün önce ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan kraliyet ailesinin fotoğrafını çekmişti, şimdiyse Fransa’ya döndüklerinde satmak üzere yerlilerin ruhlarını almakla suçlanıyorlardı. İnkâr boşunaydı; ülkenin yasaları uyarınca, ruhları yakalamak zorundaydılar, yakalanan ruhlar bir sepete kondu ve Dr. Catat’a her ruhu sahibine geri vermesi emredildi.

Sikkim’da bazı köylüler fotoğraf makinesinin merceği, ya da onların verdiği adla “kutunun kötü gözü” ne zaman üzerlerine çevrilse, dehşetli korkuyor ve saklanıyorlardı. Makinenin, resimleriyle birlikte ruhlarını da alıp götüreceğini, böylece resimleri elinde bulunduran kişinin kendilerine büyü yapabileceğini düşünüyorlar, bir manzaranın fotoğrafını çekmenin orayı kurutacağını ileri sürüyorlardı. Merhum Siyam Kralının saltanatına kadar Siyam madeni paralarının üzerine kralın imgesi basılmazdı, “çünkü o zamanlar herhangi bir yerde portre kulla-

nılmasına karşı güçlü bir peşin hüküm vardı.” Cangıllarda seyahat eden Avrupalıların, fotoğraf makinelerini bir kalabalığa çevirmeleri bugün bile kalabalığın anında dağılmasına yetmektedir. Bir kimsenin yüzünün kopyası yapıp uzağa götürüldüğünde, yaşamının bir bölümü onunla birlikte gider. Hükümdar, Metuşelah’ın ömrü ile kutsanmadıkça, yaşamının, küçük parçalar halinde krallığın parasıyla dağıtılmasına izin vermezdi.”

Aynı inanç Avrupa’nın çeşitli yerlerinde hâlâ yaşamaktadır. Yunanistan’ın Kerpe Adası’nda bazı yaşlı kadınlar, birkaç yıl öncesine kadar, güçten düşüp ölecekleri düşüncesiyle suretlerinin yapılmasına çok kızarlardı. İskoçya’nın batısında hâlâ “uğursuzluk getirir diyerek suretlerinin alınmasına karşı çıkan; fotoğrafları çekildikten sonra bir gün bile sağlıklı yaşamamış olan arkadaşlarını örnek gösteren” kimseler vardır.

Ekvator
Afrikası,
Gabon'dan
bir Kota
muhafız
figürü.
Mbulu-ngulu
denilen bu
figürler,
içinde klanın
ya da köyün
atalarının
kemiklerinin
ve diğer
kalmıklarının
bulunduğu
ağaç
kabuğundan
yapılma
kutulara ya
da paketlere
iliştirilir;
onları korur
ya da dualar
ve kurbanlar
için bir odak
hizmeti
görür. Bakır,
pirinç ve
ahşap
karışımı.
Entwhistle
Gallery,
Londra.

Sekizinci Bölüm

KÖTÜLÜĞÜN AKTARILMASI

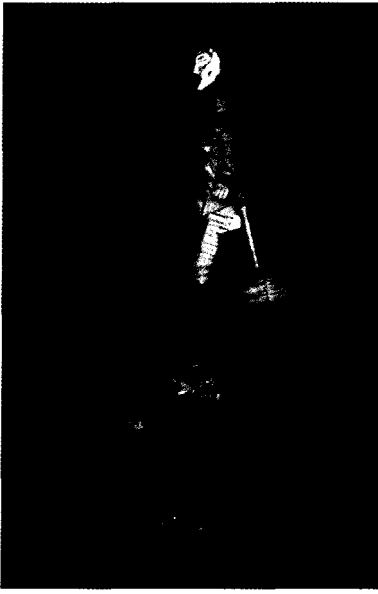

Suçlarımızı ve acılarımızı, bizim yerimize taşıyacak bir başka varlığa aktarabileceğimiz düşüncesi yaban aklın bildiği bir şeydir. Fiziksel olanla zihinsel olan, maddi olanla maddesiz olan şeyler arasındaki açık karıştırmadan ortaya çıkar bu. Bir odun, taş ya da buna benzer şeylerden oluşan yükü kendi sırtımızdan bir başkasının sırtına yüklemek olanaklı olduğuna göre, yabanıl, acılarının ve üzüntülerinin yükünü kendisi yerine taşıyacak bir başkasına aktarmanın da aynı şekilde olanaklı olduğunu hayal eder. Buna dayanarak hareket eder, bunun sonucu olarak da, insanın taşımaktan ürktüğü sıkıntıyı bir başkasının sırtına atmak için çoğu kez hoş olmayan sayısız yol, hile, düzen ortaya çıkar. Kısacası, vekaleten acı çekme ilkesi, düşük bir toplumsal ve entelektüel düzeydeki ırkların genel olarak anladığı ve uyguladığı bir şeydir.

Kurnaz ve bencil yabanılın, komşusunun acı çekmesi pahasına kendini rahatlatmak için başvurduğu düzenler çoktur; bir insanın kurtulmak istediği kötülüğün mutlaka bir kişiye aktarılması zorunlu değildir; bir hayvana ya da bir şeye de aktarılabilir, ama ikinci durumda bu şey, derdi ona dokunan ilk kişiye iletecek bir araçtan başka bir şey değildir. Doğu Hint Adalarının bazılarında, epilepsinin hastanın yüzüne belli ağaçların yapraklarıyla vurmak, daha sonra da bu yaprakları atmak yoluyla tedavi edileceği düşünülür. Hastalığın yapraklara geçtiğine ve yapraklarla birlikte atıldığına inanılır.

Bazı Avustralya aborijinleri, diş ağrısını geçirmek için ısıtılmış bir mızrağı yanağa bastırırlar. Daha sonra mızrak atılır, diş

*Bütün tören
şüslerini ve
takılarını
takmış bir
Amerikan
Yerlisi
bütyücü-
hekim ya da
şaman.
1904,
Alaska.*

*Güney Zambiya'da bir büyücü
hekimin, içinde halkalanmış bir yılanın
tasvirlerinin ve kopyasının bulunduğu
kulübesinin içi.*

ağrısı da *tamitch* denilen bir kara taş şeklinde gitmiş olur. Bu tür taşlar eski toprak yığınlarında ve kum tepelerinde bulunur. Bunlar dikkatle toplanır ve diş ağrısı vermek için düşmanlar yönüne atılır. Uganda kırsal kesiminden bir halk olan Bahimaların dişlerinde genellikle derin apseler oluşur: “bunların tedavisi, büyücü-hekimden bazı otlar alıp bunları şişliğin olduğu yere sürmek ve insanların devamlı geçtiği bir yola gömmek yoluyla hastalığı bir başkasına geçirmektir; bu gömülmüş otların üzerine ilk basan kişi hastalığı kapar, asıl hastaysa iyileşmiş olur.”

Bazen hastalık önce bir surete, daha sonra onun aracılığı ile bir insana aktarılır. Örneğin, Bagandalar arasında büyücü-hekim bazen hastasının kilden bir modelini yapar; daha sonra hastanın bir yakını bu sureti acı çeken kişinin bedenine sürttükten sonra ya yola gömer ya da yol kenarındaki otlar arasına gizler. Suretin üzerine ilk basan ya da yanından geçen ilk kişi hastalığı kapar. Bazen bu tasvir, bir insana benzeyecek şekilde bağlanmış muz çiçeğinden yapılır; kilden tasvirle aynı şekilde kullanılır. Fakat tasvirleri böyle kötü amaçla kullanmanın cezası ölümdü; bunlardan birini kamusal yollar üzerinde gömmeye çalışırken yakalanan kişi mutlaka ölümüne mahkûm edilirdi.

Timor Adası'nın batı bölümünde, erkekler ya da kadınlar uzun ve yorucu yolculuklar yaparken, yapraklı dallarla yellenirler, daha sonra da bunları kendilerinden önce atalarının da atmış olduğu belli yerlere atarlar. Hissettikleri yorgunluğun böylece yapraklara geçtiği ve geride bırakıldığı varsayılır. Baş-

kaları, yaprak yerine taş kullanır. Aynı şekilde Babar takımadalarında, yorulmuş kişiler, bedenlerinde hissettikleri yorgunluğu taşlara aktardıklarına inanarak taşlarla döverler kendilerini. Daha sonra bu taşları özellikle bu amaçla ayrılmış yerlere atarlar.

Buna benzer bir inanç ve uygulama, dünyanın birçok yerinde, gezginlerin yol kenarında gördüğü ve oradan geçen yerlilerin taş, sopa ya da yaprak şeklinde eklemelerde bulunduğu taş yığınlarının, sopa ve yaprak kümelerinin oluşmasına yol açmıştır. Örneğin Solomon ve Bank Adaları'nda yerliler dik bir inişin ya da aşılması güç bir yolun başladığı

yerdeki bir yığının üzerine, “Şimdi yorgunluğum geçecek” diyerek sopa, taş ve yaprak atmayı alışkanlık edinmişlerdir. Dinsel bir tören değildir bu iş, çünkü yığının üzerine atılan şey tinsel güçlere bir sunu, buna eşlik eden sözler de dua değildir. Basit yabanılın bir sopa, taş ya da yaprakta cisimlendirebileceğini, böylece de kendi üzerinden atabileceğini hayal ettiği yorgunluktan kurtulmak için yapılan bir büyü törenidir.

Kötülüğü uzaklaştırmak ya da aktarmak için bir araç olarak çoğunlukla hayvanlar kullanılır. Bir Faslı'nın başı ağrıdığında, bir kuzu ya da keçi alır, hayvan yere yıkılıncaya kadar döver onu, baş ağrısının böylece hayvana geçeceğine inanır. Fas'ta çoğu zengin Faslı, cinler ve kötü ruhlar atlarından uzak dursun ve domuzun bedenine girsin diye ahırlarında erkek bir yabandomuzu bulundurur. Güney Afrikalı Caffreler arasında,

Süpürge sopalarına binmiş, Büyücüler bayramına giden iki büyücü kadın. Büyücülerin banotu ve diğer otları içeren sanırlatıcı güçlü bir merhem süründüklerinde bu tür uçma serüvenleri yaşadıkları söylenir. On altıncı yüzyıl Fransız elyazmasından illüstrasyon, Ulusal Kitaphk, Paris.

Sapma bağı köpekler tarafından topraktan söküldüğünde acıdan çılgılık attığı söylenen sihirli adamotu. Kökleri küçük bir insan şekli andırır. Ondördüncü yüzyıldan bir Trento ot kitabından. Castello Buonconsiglio, Trento, İtalya.

diğer çareler boşa çıktığında, “yerli-
ler hastanın yanına bir keçi getirmek
ve köyün günahlarını hayvana çıkar-
mak töresini uygular. Bazen hasta
adamin birkaç damla kanı keçinin
başına damlatılır, daha sonra keçi
bozkırda meskûn olamayan bir yere
bırakılır. Hastalığın hayvana geçtiği
ve çölde kaybolduğu varsayılır.”
Arabistan’da, salgın hastalık tehdit
eder duruma geldiğinde, insanlar ba-
zen, hayvan, salgını kendi üzerine
alabilsin diye bir deveyi kasabanın
bütün mahallelerinde dolaştırır. Da-
ha sonra kutsal bir yerde hayvanı bo-
ğazlar ve bir darbeye deveden ve sal-

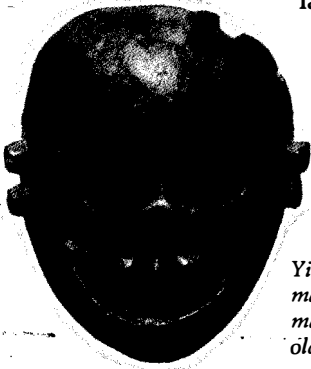
gın hastalıktan kurtulduklarını düşünürler. Formoza aborijin-
lerinin, çiçek hastalığı şiddetlendiğinde, hastalık şeytanını bir
dişi domuzun içine sürdükleri, daha sonra da hayvanın kulak-
larını kesip yakarak, bu şekilde salgın hastalıktan kurtuldukla-
rını sandıkları söyleniyor.

Sumatralı Bataklar’ın “felaketi kaçırmak” dedikleri bir tö-
renleri vardır. Bir kadın çocuksuzsa, üç çekirge tanrısına, bir sı-
ğır, bir yabanöküzü ve bir atın başını temsilen bir kurban su-
nular. Daha sonra da, felaketin kuşun üzerine geçmesi ve
onunla birlikte uçup gitmesi için dua ederek bir kırlangıç özgür
bırakılır. Karpatlı Huzullar çillerini, akarsuda yüzlerini yıkayıp
“Kırlangıç, kırlangıç, çillerimi al ve kırmızı yanaklar ver bana”
diyerek baharda ilk gördükleri kırlangıca aktarabileceklerini
düşünürler.

Gerçekte bazen insanların, başkalarını tehdit eden kötü-
lükleri kendilerine çekerek günah keçisi rolü oynadıkları olur.

Bir Seylanlı son derece hastaysa ve hekimler bir şey yapamıyorsa, bir kötülük-dansçısı çağrılır, dansçı, iblislere sunular vererek ve onlara uygun maskelerle dans ederek büyü yoluyla bu hastalık cinlerini birer birer hasta adamın bedeninden dışarı çıkarır, kendi bedenine alır. Usta dansçı böylece hastalık nedenini başarıyla çıkardıktan sonra bir hasta teskeresi üzerine uzanır, sahte ölü köyün dışında açıklık bir yere taşınır. Burada, kendi başına bırakılınca tekrar yaşama döner ve ödülünü almak için geriye seğirtir. 1590 tarihinde, Agnes Sampson adlı İskoçyalı bir kadın büyücü, Robert Kers adında birini, “Dumfries’deyken batılı bir büyücüden kaptığı” bir hastalıktan kurtarmakla suçlanıyordu: “Büyücü hastalığı kendi üzerine almış ve sabaha kadar inildeverek, büyük acılar içinde kıvranmıştı; tam o sırada evde büyük gürültüler işitilmişti.” Gürültüyü, giysileri aracılığıyla kendisinden bir kediye ya da köpeğe geçirmeye çalışırken büyücü kadın çıkarmıştı. Ne yazık ki, girişim kısmen başarılı olmuştu. Hastalık hayvanı ıskalayıp Dalkeith’li Alexander Douglas’a yapışmış, adam ölmüştü; ilk hasta Robert Kers ise kurtulmuştu.

“Yeni Zelanda’nın bir bölgesinde bir suçtan dolayı bir kefaret gerektiğinde, kabilenin bütün günahlarının tek bir kişiye aktarılacağı bir tören yapılır, adamın üzerine daha önceden bir eğreltiotu sapı iliştilir, bu otlar birlikte neh-

Yirminci yüzyıl, güneydoğu Nijerya’da İbibio kabilesine ait ağaç maskaları, çeşitli hastalıklardan acı çeken insanları temsil ediyor. Bu maskaların, hastalıkların ruhlarını cisimleştirerek tedavilerine yardımcı olduğu düşünülmüştü. Anspach Koleksiyonu, New York.

re atlar, nehirde otu bedeninden ayırarak günahlarla birlikte denize gitmek üzere akıntıya bırakır.”

Acil durumlarda, Manipur Racasının günahları bir başkasına, genellikle bir suçluya aktarılırdı, suçlu çektiği kefaret acılarıyla Racanın affını kazanırdı. Suç aktarma işini gerçekleştirmek üzere, güzel giysiler giyinmiş Raca ve karısı pazar yerinde kurulmuş bir iskele üzerinde yıkanırđı, suçlu ise iskelenin altında çömelmiş durumda otururdu. Onlardan suçlunun üzerine damlayan suyla birlikte günahları da üzerlerinden akar ve insan günah geçisine geçmiş olurdu. Aktarma işini tamamlamak için Raca ve karısı güzel giysilerini devreder, yeni giysiler giyerek akşama kadar halkla birlikte olurdu. Travancore’da, bir Raca tehlikeli biçimde hastalanıp da yaşamından umut kesildiğinde, on bin rupi karşılığında, adamın günahlarını üzerine almaya razı olacak kutsal bir Brahman aranır. Görev sunağında kendini feda etmeye hazır olan kutsal adam ölüm odasına sokulur; ölmekte olan Racaya sımsıkı sarılan adam şunları söyler: “Ey Kralım, senin bütün günahlarını ve hastalıklarını üzerine alıyorum. Ekselansları çok yaşasın ve mutlu hüküm sürsün.” Adam, acı çeken insanın günahlarını üzerine aldıktan sonra ülke dışına gönderilir ve bir daha dönmesine asla izin verilmez. Türkistan’da Utch Kurgan’da, Mr. Schuyler, yaşamını ölülerin günahlarını üzerine alarak ve bundan böyle hayatını onların ruhları için dua etmeye adanarak kazandığı söylenen yaşlı bir adam görmüştü.

Uganda’da, ordu savaştan dönüp de tanrılar kâhinleri yoluyla krala askerlerine bir kötülük yapışmış olabileceğini bildirdiğinde, esirler arasından bir kadın köle, ganimetten bir inek, bir keçi, bir kümes hayvanı ve bir köpek seçerek, bunları güçlü muhafızlar eşliğinde henüz gelmiş oldukları ülkenin sınırlarına geri göndermek gibi bir töre vardı. Sınırdaki götürülenlerin bacakları kırılır ve ölmeye bırakılırdı; çünkü tekrar Ugan-

da'ya dönemeyecek derecede sakatlanmış olurlardı. Kötülüğün bunlara aktarılmasını gerçekleştirmek için insanların ve hayvanların bedenine demet demet ot s rt l r, sonra bunlar kurbanların üzerine bağlanırdı. Bundan sonra ordunun temiz olduğu duyurulur, başkente dönmesine izin verilirdi. Uganda'da yeni bir kral tahta çıkışında bir adamı yaralar ve günah keçisi olarak, kral ya da kraliçeye yapışmış olabilecek kirliliği uzaklaştırmak için Bunyoro'ya gönderirdi.

şimdiye kadar verilmiş olan kötülüğün aktarılması örnekleri, büyük çoğunluğuyla, yabanıl ve barbar halkların t relerinden alınmıştır. Ama hastalık, talihsizlik ve günah yükünü bir insandan diğerine ya da bir hayvan veya şeye aktarmak gibi benzeri çabalar, hem eski hem de modern zamanlarda, Avrupa'nın uygar halkları arasında da yaygın bir şeydi. Romalılar humma hastalığını geçirmek için hastanın tırnaklarını keser, kesik tırnakları gün doğmadan önce, balmumu ile bir komşunun kapısına yapıştırırdı: humma, hastadan komşusuna geçmiş olurdu. Yunanlılar da benzeri yollara başvurmuş olmalılar, çünkü Platon ideal devleti için yasalar koyarken, insanlardan kapılarına ya da ana babalarının mezar taşlarına yapıştırılmış ya da yol kavşaklarında yatar durumda balmumu figürler görünce korkmamalarını beklemenin fazla olduğunu düşünür. Dördüncü yüzyılda, Bordeaux'lu Marcellus siğiller için bir reçete tarif etmişti, bu reçete Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki boşinan lar arasında hâlâ geçerlidir. Siğillerine, aynı sayıda taşla dokunacaksın; sonra taşları sarmaşık yaprağına sarıp bir anayola atacaksın. Siğiller bunları alanlara geçecek, sen de onlardan kurtulacaksın.

Orkney Adalılar hasta bir adamı yıkayıp suyunu bir giriş yerine dökerler, bununla hastalığın hastayı terk edeceğine ve oradan giren ilk insana geçeceğine inanırlar. Bavyeralılara göre humma tedavisinin bir yolu, bir kâğıt parçası  zerine "Ateş,

Galler'de Llandegla köyünde epilepsi hastalığının bir kuşa ya da kümes hayvanına geçirilerek tedavi edildiği kutsal pınar.

uzak dur. Evde değilim” diye yazıp kâğıdı birinin cebine koymaktır. Bu ikinci kişi hummaya yakalanır, hasta da hummadan kurtulur. Aynı hastalık için bir Bohemya reçetesi şöyledir: Boş bir kap al, bir yol kavşağına git, kabı yere at ve kaç oradan. Kaba tekme vuracak ilk kişi hastalık ateşini kapacak, sense kurtulmuş olacaksın.

Çoğu kez, yabanılarda olduğu gibi Avrupa’da bir acı ya da hastalık bir insandan bir hayvana aktarılma-ya çalışılır. Eski çağlarda ciddi ya-

zarlar, bir insanı akrep soktuğunda, yüzü kuyruğuna dönük olarak bir eşeğin üzerine oturması, ya da hayvanın kulağına “Bir akrep soktu beni,” diye fısıldamasını salık verirdi, böylece acı insandan eşeğe aktarılmış olurdu. Marcellus bu türden birçok tedavi kaydetmiştir. Örneğin, diş ağrısını geçirmek için şunları söylüyor: Açık havada yere otur, bir kurbağayı başından yakala, ağzına tükür, ağrıyı alıp götürmesini iste, sonra da bırak gitsin. Fakat bu tören şanslı bir günde, şanslı bir saatte yapılmalıdır.

Cheshire’da, çocukların ağızlarında ya da boğazlarında olan ve aft ya da pamukçuk diye bilinen rahatsızlık genellikle buna çok benzer bir biçimde tedavi edilir. Bir yavru kurbağa başı hasta kişinin ağzının içinde bir süre tutulur, kurbağanın böylece hastalığı kendi üzerine alarak sıkıntıyı azalttığı varsayılır. Bu tedaviyi çok kez yapmış olan yaşlı bir kadın, “İnanın, zavallı kurbağanın bundan sonra ölümcül bir boğmacaya yakalandığını, günlerce öksürdüğünü duyardık; zavallı yaratığın bahçede bir yerde öksürdüğünü duymak insanın içini sızlatırdı” diyordu.

Northamptonshire, Devonshire ve Galler'de öksürüğün tedavisi için hastanın saçından bir tel alınıp tereyağlı iki dilim ekmek arasına konularak yapılan sandviç bir köpeğe yedirilir. Köpek hastalığa yakalanacak, hastaysa iyileşecektir. Bazen de rahatsızlık bir hayvana onunla yiyeceğini bölüşmek yoluyla aktarılır. Örneğin Oldenburg'da, ateşli bir hastalığa yakalanmışsanız, bir kâse tatlı sütü bir köpeğin önüne koyun ve "İyi şanslar köpekçik, sen hastalan da ben iyileşeyim!" deyin. Bundan sonra köpek sütün bir kısmını

içince, siz de bir yudum alın süttten; sonra köpek yeniden içsin sütü, sonra siz bir yudum daha alın; siz ve köpek aynı şeyi üçüncü kez yapınca, ateşiniz ona geçecek, siz kurtulacaksınız.

Bohemya'da hummanın tedavisi, gün doğmadan ormana gitmek ve bir çulluk yuvası aramaktır. Yuveyı bulunca yavru-lardan birini alın ve üç gün yanınızda tutun. Sonra tekrar ormana gidin ve kuşu bırakın. Ateş hemen terk edecektir sizi. Çulluk ateşi alacaktır. Vedalar zamanında eski Hindular veremi mavi kargayla uzaklaştırırlardı kendilerinden. "Ey verem, uç, mavi kargayla uç. Fırtınanın vahşetiyle, kasırgayla uç ve yok ol!" derlerdi.

Galler'de Llandegla köyünde, bakire şehit Azize Tecla'ya adanmış bir kilise vardır; orada sara hastalığı bir kümes hayvanına geçirilerek tedavi edilir, ya da edilirdi. Hasta önce yakındaki bir pınarda ayaklarını yıkar, sunu olarak pınara dört peni atar, pınarın çevresini üç kez dolandır ve Tanrı duasını üç kez tekrarlardı. Bundan sonra, hastanın erkek ya da kadın oluşuna

Söğüt ağaçlarının çeşitli hastalıkları tedavi ettiğine inanılırdı. Charles Ernest Butler'in bir resminden detay.

göre bir horoz ya da tavuk bir sepete konur, önce pınarın çevresinde, sonra da kilisenin çevresinde dolaştırılırdı. Daha sonra hasta kiliseye girer ve gün ağarıncaya kadar komünyon masasının altında yere uzanırdı. Bundan sonra altı peni bağış yapar ve kümes hayvanını kilisede bırakarak oradan uzaklaşırdı. Eğer hayvan ölürse, hastalığın artık kurtulmuş olan adamdan ya da kadından hayvana aktarıldığı varsayılırdı. Köyün yaşlı papaz yardımcısı, 1855'e kadar, kümes hayvanlarının kendilerine geçmiş olan nöbetlerin etkisiyle sersem sersem ortalıkta dolaştığını çok iyi anımsıyor.

Acı çeken kişi çoğu zaman sıkıntısını, hastalığını ya da şanssızlığını cansız bir nesneye geçirmek ister. Atina'da, eskil bir sütuna bitişik inşa edilmiş küçük bir Vaftizci Yahya şapeli vardır. Hummalı hastalar oraya başvurur, sütunun iç kısmına mumlanmış bir ip bağlayarak ateşin kendilerinden sütuna geçeceğine inanır. Brandenburg Marklığında, baş dönmesinden şikâyetçiyseniz, çırlçıplak soyunup günbatımından sonra bir keten tohumu tarlasının etrafında üç kez koşmanız gerektiği söylenir; böyle yapınca keten, hastalığı sizden alır ve kurtulursunuz.

Fakat Avrupa'da her türlü hastalığın ve derdin alıcısı olarak en yaygın biçimde kullanılan şey, bir ağaç ya da çalılıktır. Bulgarlarda humma hastalığının bir tedavisi, gün doğarken bir söğüt ağacının çevresinde, "Humma seni sarsacak, güneş beni ısıtacak" diye bağırarak üç kez koşmaktır. Bir Yunan adası olan Kerpe'de rahip, hasta bir insanın boynuna kırmızı bir ip bağlar. Ertesi sabah, hastanın arkadaşları ipi çıkarır ve bir dağ eteğine giderler, orada ipi bir ağaca bağlarlar, böylece hastalığı ağaca aktardıklarına inanırlar. İtalyanlar aynı hastalığı, bir ağaca ip bağlayarak tedavi ederler. Hasta, geceleyin sol el bileğine bir ip bağlar, ertesi sabah da ipi bir ağaca asar. Hummanın böylece ağaca bağlandığına ve hastanın kurtulduğuna ina-

İlkel insanlar hayaletleri ve cinleri avlayarak yeniden bir altın çağ yaratacaklarına inanırlardı. Bu resim Yunan şairi Hesiodos ile Roma şairi Ovidius'un anlattıklarına dayanarak altın çağın klasik dönemde nasıl hayal edildiğini gösteriyor. Ağaç üzerine yağlıboya, yaklaşık 1530, Lucas Cranach. The Old Picture Gallery, Münih.

nılır; fakat hasta bir daha o ağacın yanından geçmemeye dikkat etmelidir, yoksa humma bağından boşanıp yeniden ona saldırır.

Flamanların sıtmayı tedavi etme yolu, sabahleyin erkenden bir söğüt ağacına gidip, dallarından birine üç düğüm attıktan sonra “Sabahlar hayrolsun, İhtiyar, soğuk algınlığını sana veriyorum; hayırlı sabahlar, İhtiyar” demek ve etrafa bakmadan oradan kaçmaktır. Sonnenberg’te, damla hastalığından kurtulmak istiyorsanız, genç bir köknar ağacına gidip “Günaydın ağaç, asil köknar. Damlamı getirdim sana. Şimdi bir düğüm

Büyünün amacı, görünmeyen ruhlar topluluğunu uzakta tutmaktır. A Rabbit among the Fairies, John Anster Fitzgerald'ın resmi.

atıp damlamı ona bağlayacağım. ... adına" diyerek dallarından birine bir düğüm atmanız gerekir.

Damla hastalığını bir ağaca geçirmenin bir başka yolu da şudur: Hastanın tırnaklarını kesin ve bacaklarından

birkaç kıl koparın. Meşe ağacında bir delik açın ve tırnak kesiklerini ve kılları içine sokun, deliği yeniden kapatın, inek pisliğiyle sıvayın üzerini. Üç ay sonra hasta damla hastalığından kurtulmuşsa, bilin ki, meşe ağacı onun yerine hastalığı kendisi kapmıştır. Cheshire'de, siğillerinizden kurtulmak istiyorsanız, onları domuz pastırması ile ovmanız, kül ağacının kabuğundan bir parça kesip pastırma dilimini onun altına yerleştirmeniz yeter. Ellerinizden siğiller hemen kaybolur, ama ağacın kabuğunda kaba çıkıntılar ya da düğümler şeklinde belirir. Hertfordshire, Berkhamstead'de, bazı meşe ağaçlarına, sıtmayı tedavi ettikleri için törenler yapılırdı. Hastalığın ağaca aktarılması kolay fakat acı vericiydi. Hastanın saçı bir meşe ağacına çivilenirdi, daha sonra hasta ani bir çekişle saçlarını ve sıtmasını orada, ağaçta bırakırdı.

Fakat bütün bir topluluğu kendilerini etkileyen kötülüklerden kurtarmak için de benzeri yollar benimsenmiştir. Bir halkın birikmiş dertlerini topluca defetmek için başvuru olan bu tür çabalar hiç de ender ya da ayıksı değildir; tersine, bütün ülkelerde görülmekte, ara sıra başvuru olan şeyler olmaktan çıkıp dönemsel ve yıllık olmaya doğru gitmektedir.

Bu türlü çabaları harekete getiren kafa yapısını anlayabilmek için biraz çaba göstermemiz gerekiyor. Doğayı kişiselliğin-

den soyup duyularımız üzerindeki düzenli bir dizi izlenimin bilinmeyen nedenine indirgeyen bir düşünce sistemi içinde yetişmiş insanlar olarak, kendimizi yabanılın yerine koymayı güç buluruz; ona göre, aynı izlenimler ruhlar, ya da ruhların işi görünümü altında belirir. Yüzyıllar boyunca, bir zamanlar bize o kadar yakın olan ruhlar ordusu giderek bizden uzaklaşmakta, ocaktan ve evden, yıkılmış hücreden ve sarmaşıklarla kaplı kuleden, tekinsiz orman boşluğundan ve ıssız bataklıktan, şimşekler püsküren yarılmış karanlık buluttan, gümüşü aya yastıklık eden, akşamın kızıl kırmızı ve altın sarısı pullarıyla süslenmiş güzel bulutlardan bilimin sihirli sopasıyla yok olmaktadır artık. Ruhlar, mavi kemerini artık çocuklar dışında kimse-nin göksel dünyanın görkemini ölümlü gözlerden gizleyen perde saymadığı göklerdeki son güçlü kalelerini bile terk etmiştir artık. Geri çekilmekte olan ordunun sancaklarının son görüntülerini bir an fark etmek; görünmez kanatlarının vuruşlarını, alaycı gülüşlerinin sesini, ya da meleklerin uzakta ölmekte olan müziğinin kabarışını duymak ancak şairlerin düşlerinde ya da söylevcilerin ateşli sözlerinde mümkün. Oysa yabanıl için hiç de böyle değil. Onun imgelemine göre dünya, daha ciddi bir düşünce sisteminin kovduğu rengârenk varlıklarla hâlâ dopdolu. İster uykuda ister uyanık olsun, cinler ve periler, hayaletler ve ifritler hâlâ uçuşup duruyor çevresinde. Adım adım onu izliyor, duyularını kamaştırıyor, ta içine giriyor, binlerce acayip ve zararlı yoldan taciz ediyor, aldatıyor ve azap çektiyor ona. Başına gelen aksilikleri, uğradığı kayıpları, katlanmak zorunda olduğu acıları, düşmanlarının yaptığı büyüye değilse, ruhların gazezine, öfkesine ya da kaprisine veriyor. Onlarla devamlı birlikteliği bıktırıyor, dur durak bilmeyen ezaları cefaları çileden çıkarıyor onu; onlardan kurtulmayı bilemezsiniz nasıl istiyor, zaman zaman da sabrı tükenip köşeye sıkıştırıldığında, kendisine zulmedenlere şiddetle saldırıyor, bir süre için de olsa daha

Bütün insanlık tarihi boyunca büyüçülere bir tehlike gözüyle bakılırdı. Resimde sanrılattıcı bir ilacın hazırlanışı gösteriliyor. Witches' Sabbath, Hans Baldung'un tahta kalıp baskısı, 1510.

rahat nefes alabilsin, erinç içinde yolunda gidebilsin diye, onların topunu birden toprağından sürüp çıkarmak, o kıvıl kıvıl kalabalığı kovmak için umutsuz bir çaba gösteriyor. İşte, ilkel topluluğun bütün sorunlarından bir anda kurtulma çabası büyük bir hayalet ve iblis avına dönüşüyor böylece. Bu lanetli işkencecilerini silkip atabilirlerse, ancak o zaman hayata yepyeni, mutlu ve suçsuz bir başlangıç yapabileceklerini düşünüyorlar; Cennet masalları ve eski şiirsel altın çağ ancak o zaman yeniden gerçekleşecektir.

Dolayısıyla, yabanılın zaman zaman başvurduğu o genel kötülük temizliğinin neden çoğunlukla iblislerin zorla kovulması biçimini aldığını anlayabiliyoruz. İlkel insan dertlerinin çoğunun değılse de önemli bir kısmının nedenini bu kötü ruhlarda görüyor, ancak bunlardan kurtulabilirse her şeyin biraz daha iyiye gidebileceğini hayal ediyor. Birikmiş kötülükleri topluluktan kovup atma ortak çabaları, sürülen kötülüklerin maddesiz ve görülmez olmalarına ya da maddi bir araç ya da günah keçisinde bedenleştirilmiş olmalarına göre iki gruba ayrılabilir. İlki, kötülüklerin doğrudan ya da dolaysız atılması; ikincisiyse, dolaylı ya da bir aracıyla, veya günah keçisi yoluyla kovulması diye adlandırılabilir. İlkinden örnekler vererek başlayalım.

Yeni Gine ile New Britain arasındaki Rook Adası'nda, herhangi bir felaket meydana geldiğinde bütün halk bir araya toplanır, bağırıp çağırarak, lanetler yağdırarak, uluyarak bu kötülüğün yaratıcısı iblisi kovmak için sopalarla havayı döverler. İb-

Cin kovalamak için toplanan büyüçüler. Conjuro, Goya'nın 1798'de Alameda'da kraliyet yazlık malikânesindeki çalışma odası için yapılmış bir resim. Museo Lazaro Galdiano, Madrid.

Bali'de genellikle cin kovmak için yapılan Barong dansında, korkunç büyücü Rangda, insanlığı kötü planlarından koruma rolündeki ejderha benzeri bir kutsal yaratık olan Barong'la savaşıyor.

lisi felaketin olduğu yerden denize doğru adım adım sürerler, kıyıya ulaşınca da denize atmak için öncekinin iki katı bağırır, çağırır, havayı döverler. İblis genellikle denize ya da Lottin Adası'na sığınır. New Britain yerlileri hastalıkları, kuraklığı, ürün azlığını, kısacası bütün fe-

laketleri kötü ruhların etkisine yorarlar. Bunun için de, yağmur mevsiminin başlangıcında olduğu gibi birçok kimse hastalanıp öldüğünde, bir bölgede oturanların tümü dallar ve sopalarla silahlanmış olarak ay ışığında tarlalara çıkar, orada sabaha kadar vahşi çılgınlık atarak tepinir, havayı döver ve bunun kötülükleri uzaklaştıracığına inanır, aynı amaçla, ellerinde yanan meşalelerle koşarak köyün sokaklarında dolaşırlar.

Yeni Kaledonya yerlilerinin de, bütün kötülöklere güçlü ve kötü bir ruhun neden olduğuna inandıkları söyleniyor; bundan dolayı ondan kurtulmak için zaman zaman büyük bir çukur kazarlar, bütün kabile çukurun çevresinde toplanır. Şeytanı lanetledikten sonra çukuru toprakla doldurur, bağırıp çağırarak üzerinde tepinirler. Buna kötü ruhu gömme adını verirler. Orta Avustralya Dieri kabilesinde, Cootchie'yi ya da şeytanı bölgenin içindeki ve dışındaki alanda, içi doldurulmuş bir kanguru kuyruğuyla yeri döverek kovalarlar; bu hareket şeytanı yerleşim yerinden belli bir uzaklığa kovalayınca kadar devam eder.

Celebes'li Minahassalılar, bir dizi felaket ya da ciddi bir hastalık bir köye uğradığında, suçu, köyü rahatsız eden, oradan kovulması gereken şeytanların üzerine atarlar. Bunun için

de, erkek, kadın, çoluk ocuk bütün halk bir sabah erkenden evlerinden ayrılır, ev eşyalarını da yanlarına alarak köyün dışında bir yere kurulmuş olan geçici kulübelerine yerleşir. Burada kurbanlar sunarak ve son törene hazırlanarak günlerce kalırlar. Sonunda, bazıları maske takmış, kimisi yüzünü karaya boyamış, ama hepsi de kılıçlar, tüfekler, mızraklar ya da süpürgelerle silahlanmış erkekler, dikkatle ve sessizce terk edilmiş köye girerler. Sonra rahibin verdiği bir işaretle sokaklarda delicesine koşarlar, (topraktan yukarda, direkler üzerine yapılmış) evlerin içine, altına girerler, kötülükleri kovmak için bağırırılar, evlerin duvarlarına, kapılara, pencerelere vururlar. Bundan sonra, rahipler ve halkın geriye kalanı kutsal ateşle gelir, ellerinden ateşleri bırakmaksızın her evin çevresinde dokuz kez, eve çıkan merdivenin çevresinde üç kez dolanırlar. Bundan sonra ateşi mutfağa götürürler; ateşin  gün devamlı olarak yanması gerekir orada. şeytanlar, kötülükler uzaklaşmıştır artık, sevinse büyük ve ortaktır.

Bazen de, yabanıllar, hastalık cinini evlerinden kovmak yerine, onu orada keyfine bırakıp kendileri kaçarlar, ama kaçarken şeytanın arkalarından gelmesini önlemeye çalışırlar. Örneğin, Patagonyalılar, kötü bir ruhun hilelerine yordukları iek hastalığı salgınına uğradığında, hastalarını geride bırakıp, arkadan gelecek korkunç şeytanı uzak tutmak için silahlarıyla havayı döverek, etrafa sular saçarak kaçarlardı; günlerce yürüdükten sonra, şeytanın ulaşamayacağını umdukları bir yere vardıklarında, bir önlem olarak, bütün kesici silahlarını, sanki bir süvari hücumunu defediyormuş gibi, kesici yüzleri geldikleri bölgeye dönük şekilde yere gömerlerdi. Aynı şekilde, Gran Chaco'lu Lules veya Tonocotes Kızılderilileri bir salgın hastalık saldırısına uğradıklarında, genellikle kaçmak yoluyla savuşturmaya çalışırlardı onu, ama bunu yaparken dümdüz değil de, dolambaçlı bir yol izlerlerdi; çünkü dediklerine göre, hastalık

Bali'deki bir Hindu ölü yakma töreninde ceset yakılır ve günahlarından arınsın diye külleri bir nehre ya da denize savrulur.

arkalarından gelirken yolun dönüşlerinden, kıvrımlarından öyle yorgun düşerdi ki, hiçbir zaman onlara yetişemezdi. New Mexico Kızılderilileri çiçek ya da başka salgın hastalıklardan kırıldığında, dağların en تنها bölgelerine çekilerek, bulabildikleri en sık, en dikenli çalılıkları seçerek oturdukları yeri her gün değiştirirlerdi, böylece çiçek hastalığının dikenlerden korkup peşlerinden gelmeyeceğini umarlardı. Rangoon'u ziyaretlerinde bazı Çinler koleraya yakalanınca, kılıçlarını çekerek onu savuşturmaya çalışmış, hastalık kendilerine bulaşmasın diye günü çalılıklar altında gizlenerek geçirmişti.

Kötülüklerin kovulması, ara sıra yapılan bir iş olmaktan çı-

kıp dönemsel olma eğilimini gösterir. İnsanlar, uzun süredir çevrelerinde toplanmış bütün kötü etkilerden kurtulmuş olarak hayata yeni bir başlangıç yapabilmek için belli zamanlarda, genellikle yılda

Malezya, Penang'da Aç Hayaletler töreni, yılda bir kez, Araflarından serbest bırakılan ölüleri yatıştırmak için yapılır.

bir kez kötü ruhlardan toptan bir kurtuluş arzu ederler. Bazı Avustralya aborijinleri yılda bir kez ölülerinin hayaletlerini topraklarından kovarlardı. Rahip W. Ridley, Barwan Nehri'nin her iki kıyısında yapılan bu törenlere tanıklık etmiştir: "Gençlerden, yaşlılardan oluşan yirmi kişilik bir koro şarkı söylüyor, bumeranglarla da tempo tutuyorlardı... Birden, bir ağaç kabuğunun altından, bedeni kille beyaza boyanmış bir adam fırladı, başına ve yüzüne kırmızı, sarı çizgiler çizilmişti, başının üzerinden altmış yetmiş santimetre yukarda bir sopaya bir demet tüy tutturulmuştu. Tam yirmi dakika, gözünü yukarı dikmiş öylece sessiz kaldı. Kenarda duran bir aborijin, onun ölmüş insanların hayaletlerini aradığını söyledi bana. Sonunda yavaşça hareket etmeye başladı, az sonra bütün hızıyla ileri geri koşuyor, bize görünmeyen kimi düşmanları kovuyormuş gibi elindeki dalı sallıyordu. Bu pandomimin tam bittiğini sandığım sıra, aynı şekilde süslenmiş on adam daha ağaçların arkasından belirdi birden, ve bütün grup gizemli saldırganlarla hızlı bir çatışmaya girdi. Sonunda, bütün güçlerini ortaya koydukları bazı hızlı manevralardan sonra, bütün gece ve gün doğumundan sonra da birkaç saat sürdürdükleri bu heyecanlı çabadan vazgeçtiler: hayaletlerin on iki aylığına uzaklaştırılmış olduğundan emin görünüyorlardı. Aynı töreni nehir boyunca her durakta yinelediler, bunun

Aziz Zeno bir kadından cin kovarken.
İtalya, Verona'daki San Zeno
kilisesinde bronzdan yapılmış bir
onikinci yüzyıl kapı girişi.

yılda bir tekrarlanan bir tören olduğu söylendi bana.”

Yılın belli mevsimleri, iblislerin genel bir kovuluşuna uygun anlar olduklarını doğal bir şekilde gösterirler. Böyle bir an, Kuzey kışının bitimine doğru, güneş haftalarca, aylarca yokluktan sonra yeniden ufukta belirdiğinde ortaya çıkar. Buna göre, Alaska'nın, hatta bütün Amerika'nın en kuzeydeki ucu Point Barrow'daki

Eskimolar güneşin tekrar belirdiği anı, zararlı ruh Tuna'nın evlerden kovulma zamanı olarak seçerler. Bu törene, kışı Point Barrow'da geçirmiş olan Birleşik Devletler Kutup Keşfi üyeleri birkaç yıl önce tanık olmuşlardı. Meclis binası önünde bir ateş yakıldı, her evin girişine yaşlı bir kadın nöbetçi kondu. Genç kadınlar ve kızlar ellerindeki bıçakları yatak altlarına ve geyik derilerine öfkeyle sokup çıkararak, Tuna'ya evi terk etmesini söyleyerek ruhu teker teker evlerden dışarı sürerken, erkekler de dışarıda meclis binasının çevresinde toplandı. Tuna'nın her köşe bucaktan dışarı sürülmüş olduğunu anlayınca, onu döşemedeki deliğe doğru ittiler, bağırışlar ve çılgınca hareketlerle açık havaya kovaladılar. Bu arada evin girişindeki yaşlı kadın, Tuna'nın dönmesini önlemek için elindeki uzun bıçakla havayı dövüp duruyordu. Her grup, ruhu ateşe doğru sürüyor, Tuna'yı ateşin içine girmeye çağırıyordu. Bu sırada herkes ateşin çevresinde bir yarım çember oluşturmuştu, önde gelen erkeklerden birçoğu ruha karşı belli suçlamalarda bulunuyordu; her biri konuştuktan sonra giysilerini şiddetle cırparak ruhu kendisini terk etmeye ve ateşe girmeye çağırıyordu. Şimdi iki adam kuru sıkı doldurulmuş tüfekleri ellerinde ileri doğru çıkmıştı, bir üçüncüsüyse bir kap dolusu sidiği getirip ateşin üzerine döktü. Aynı za-

*Bhutan,
Bunhan'da,
kötü ruhları
kovma
töreni yapan
bir büyücü.*

Karşı büyü ritüellerinde Ngongtang cemaatince kullanılan bir miğfer mask. Fang kabilesi, Gabon, Ekvator Afrikaası.

manda, adamlardan biri ateşe doğru bir atış yaptı, bir buhar bulutu yükselirken ikinci atış yapıldı ateşe, şimdilik Tuna'nın işi bitmişti.

Bazen, iblislerin kovuluş tarihi tarım dönemlerine göre saptanır. Örneğin, Batı Afrika'da Togoland'lı Hoslar arasında, kovma işi her yıl halkın taze yerelmasını paylaşımından önce yapılır. Reisler, papazları ve büyücülerini çağırır, onlara halkın şimdi taze yerelmasını yiyeceğini ve eğleneceğini, bu yüzden köyü temizlemelerini ve kötülükleri kovmalarını söyler. Kötü ruhlar, cadılar ve halka zarar veren bütün kötülükler

ağaç yapraklarından, asma yapraklarından demetler içine sokulur, direklerle bağlanır, daha sonra bu direkler oradan uzaklaştırılıp kentin dışındaki çeşitli yollara dikilir. Ertesi gece hiç ateş yakılmaz, bir şey yenmez. Ertesi sabah kadınlar ocaklarını ve evlerini süpürür, çıkanları kırık tahta tabaklar üzerine koyar. Halk, "Bedenimize girmiş, bizi rahatsız eden siz bütün hastalıklar, bugün dışarı atıyoruz sizi" diyerek dua eder. Bunun üzerine, elleriyle ağızlarına vurarak ve haykırarak Adaklu Dağı yönünde bütün güçleriyle koşarlar: "Dışarı! Dışarı! Önüne geleni öldüren, dışarı! Siz kötü ruhlar, dışarı! Başımızı ağrıtan ne varsa, dışarı! Her türlü kötülüğün gideceği yer, Anlo ve Adaklu'dur!" Adaklu Dağı üzerinde belli bir ağacın yanına gelince, ellerindeki her şeyi atar ve eve dönerler.

Yeni Gine'nin güneydoğusunda Kiriwina'da, taze yerelmaları toplandığında, halk günlerce şenlik yapar, dans eder, pazibentler, yerli para ve buna benzer birçok eşya, bu amaçla hazır-

Kuzey Afrika Dinkaları arasında, her ailenin kutsal bir ineği vardır. Felaket zamanlarında bunlardan köyün günah keçisi görevi görmesi istenebilir.

lanmış bir tezgâhta göze çarpar biçimde sergilenirdi. Eğlenceler sona erince, bütün halk toplanır ve bağırarak, ev direklerini dö-
verek, altında kötü bir ruhun saklanmış olabileceği her şeyi ters
çevirerek ruhları köyden kovardı. Halkın bir misyonere açıkladı-
ğına göre, ruhları eğlendirmiş, karınlarını doyurmuş ve onlara
para pul vermişlerdi, şimdi de ruhların gitme zamanı gelmişti.
Dansları görmemiş, şarkıları işitmemiş, midelerini yerelması
ruhları ile doldurmamış ve tezgâhtaki bütün o paraların ve öteki
güzel şeylerin ruhlarını almamışlar mıydı? Ruhlar daha başka
ne isteyebilirlerdi? İşte bunun için gitmeliydiler.

Holar ve Mundariler arasında olduğu gibi, bazı Hindukuş
kabileleri arasında kötülüklerin kovulması hasattan sonra olur.

Sonbaharın son ürünü de ambara alınınca, bütün kötü ruhların ambarlardan dışarı sürülmesi gerekir artık. Su ve sütle pişirilmiş bir tür lapa yemeği yenir, ailenin reisi ağızdan dolma tüfeğini alır ve döşemeye ateş eder. Sonra dışarı çıkarak barutluğundaki barut bitinceye kadar tüfeğini doldurur ve ateş eder, bu sırada komşular da aynı şeyi yapmaktadır. Ertesi gün eğlenmeye geçer. Chitral'de bu şenliğe “şeytan kovma” denir.

Java'nın doğusunda bir ada olan Bali'de, şeytanları yılın belli zamanlarında toptan kovma törenleri yapılır. Kovmak için seçilen zaman, genellikle dokuzuncu ayda “karanlık ay” günüdür. Şeytanlar uzun süre rahatsız edilmemişse, ülkenin “sıcak” olduğu söylenir; o zaman rahip, Bali tümünden oturulmaz duruma gelmesin diye, onları zorla kovma emirleri çıkarır. Saptanan günde köy ya da yöre halkı ana tapınakta toplanır. Burada şeytanlar için bir yol çatağında sunular hazırlanır. Rahipler duaları okuduktan sonra, şeytanlar bir boru sesiyle kendileri için hazırlanmış olan yemeği paylaşmaya çağrılır. Aynı zamanda birtakım adamlar ileri çıkar ve başrahibin yanan kutsal lambasından meşalelerini tutuştururlar. Hemen ardından, arkalarından gelen se-yircilerle birlikte her yöne dağılıp “Yürü! Defol!” diye bağırarak yollardan, daracık sokaklardan ilerlerler. Geçtikleri yerlerde, evlerinde kalmış olan halk, şeytanların kovulmasında üzerlerine düşeni yapmak için kapıları, kireşleri, pirinç yığınlarını...vb. kullakları sağır edici seslerle döver. Bu şekilde evlerden kovulan şeytanlar, kendileri için hazırlanmış olan şölene koşar; fakat orada papaz kendilerini lanetlerle, sövgülerle karşılar, sonunda bölgeden sürülürler. Son şeytan da yola düzüldüğünde, çıkarılan gü-rültünün yerini bir ölüm sessizliği alır, ertesi gün de sürer bu sessizlik. Şeytanların eski yuvalarına dönmek isteyecekleri düşünülür, onları Bali'nin Bali değil de terkedilmiş bir ada olduğuna inandırmak için yirmi dört saat süreyle hiç kimse evinden dışarı çıkmaz. Yemek pişirme de dahil olmak üzere bütün sıradan ev

Eskil
Yunan'da
Erinyeler
diye de
adlandırılan
Eumenidler
aileler
içindeki
cinayet
suçlarının
öcünü alan
tanrıçalardı.
Çoğu kez bir
akrabayı
öldürmüş
olan kişiler
suçluluk
duygusuyla
çıldırır, o
zaman
Erinyelerin
kanın öcünü
aldığı
söylenirdi.
Natalis
Comities,
Mytholo-
giae'den
tahta kalıp
baskısı.

Bir yabanıl yaşam ruhu olan Silenus, yanar bir sunakta kurban sunuyor. Bir Roma mermer kabartmasından parça, Scavi di Ostia, İtalya.

işlerine ara verilir. Sokaklarda ancak nöbetçiler görülebilir. Yabancıların girmesini önlemek için bütün giriş yerlerine dikenlerden ve yapraklardan çelenkler asılır. Bu kuşatma durumu üçüncü günün sonuna kadar kaldırılmaz, hatta o zaman bile pirinç tarlalarında çalışmak, pazarda mal satmak, mal almak yasaklanır. Çoğu kim-

se evinde kâğıt oynayarak, zar atarak geçirmeye çalışır zamanı.

Hıristiyan Avrupa’da, yılın belli zamanlarında kötü güçlerin kovulması gibi eski bir putatapar töresi modern çağlara kadar gelmiştir. Calabria’nın bazı köylerinde Mart Ayı, büyücü karıların kovulmasıyla açılır. Geceleyin kilise çanlarının sesiyle yapılır bu iş. İnsanlar sokaklarda koşuşup “Mart geldi!” diye bağırır. Büyücü karıların Mart ayında ortalıkta dolaştığı söylenir, bu tören ay boyunca her Cuma akşamı tekrarlanır. Tahmin edilebileceği gibi, çoğu kez bu eski pagan töreni kilise şenliklerine bağlanmıştır. Arnavutluk’ta Paskalya Arifesinde delikanlılar reçineli ağaçtan meşalelerini yakıp havada sallayarak alay halinde köyün içinde dolaşır. Sonunda, “Oh, Kore, bir daha hiç dönmeyesin diye, bu meşaleler gibi, seni nehre atıyoruz” diyerek meşalelerini nehre atarlar. Silezyalı köylüler, Paskalya yortusundan önceki Cuma günü, cadıların dolaşmaya çıktığına, büyük kötülük gücüne sahip olduklarına inanır. Dolayısıyla Strehlitz yakınındaki Oels’de, halk o gün eski süpürgelerle silahlanıp bağırarak, gürültüler kopararak, binalardan ve evlerden, çiftliklerden ve ahırlardan cadı kovalar.

Buraya kadar, kötülüklerin kovulmasının benim doğrudan

ya da dolaysız adını verdiğim sınıfını anlattım. Bu sınıftaki kötülükler, en azından sıradan gözlerce görülmez şeylerdi, onlardan kurtulma tarzıysa, büyük ölçüde, boş havayı dövmek, kötücül ruhları korkutabilecek ve kaçırabilecek büyük gürültüler çıkarmaktan ibarettir. Geriye, kötü etkilerin ya göze görülebilir bir biçimde bedenleştiği, ya da en azından maddi bir aracıya, onları bir köyün ya da kasabanın halkından uzaklaştıracak bir araca yüklenmiş olduğu varsayılan ikinci sınıf kovmaları örneklemek kalıyor.

Bütün bir topluluğun, birikmiş şeytanlarını ya da kötülüklerini uzaklaştıran araç, çoğu kez bir hayvan ya da günah keçisidir. Hindistan'ın Orta Eyaletlerinde, bir köyde kolera baş gösterdiğinde, günbatımından sonra herkes evine çekilir. Daha sonra rahipler, her evin çatısından bir sap alarak sokaklarda dolaşır, daha sonra bunlar köyün doğusunda bir türbede pirinç, manda yağı ve zerdeçal sunusu ile yakılır. Üzerlerine zincifre sürülmüş piliçler duman yönünde kovalanır, bunların hastalığı beraberlerinde götüreceklerine inanılır. Piliçler bunu yapamazsa, keçiler denenir, en sonunda da domuzlar. Hintli Bharlar, Mallanlar ve Kurmiler, kolera yaygınlaştığında, bir keçi ya da yabanöküzü alırlar –her iki durumda da hayvanın dişi ve olabildiğince siyah olması gerekir– hayvanın sırtına sarı bir bez parçası içinde biraz tahıl, karanfil ve sülüğen tozu bağlarlar ve köyün dışına sürerler. Hayvan köy sınırları dışına çıkarılır ve bir daha geri dönmesine izin verilmez. Bazen yabanöküzü kırmızı boya ile işaretlenir ve bitişik köye sürülür, salgın hastalığı beraberinde oraya götürür.

Beyaz Nil'in kırsal bölgelerinde yaşayan bir halk olan Dinkalar'da, her ailenin kutsal bir ineği vardır. Ülke savaş, kıtlık ya da başka herhangi bir kamusal felaket tehdidi altına girdiğinde, köyün başkanları belli bir aileden kutsal ineğini günah keçisi görevi görmek üzere teslim etmesini ister. Hayvan, kadınlar tara-

Ondokuzuncu yüzyıl ortalarına ait bir Hindistan Budist resminde cin-şeytan figürlerinden detay.

findan nehir kıyısına, oradan da karşı yakaya sürülür, orada yaban ormanda dolaşmaya ve açlıktan çılgına dönmüş hayvanlara yem olmaya bırakılır. Daha sonra kadınlar sessizce, arkalarına bakmadan geri dönerler; geriye dönüp bakarlarsa, törenin boş gideceğini düşünürler. 1857’de, Bolivyalı ve Perulu Aymara Kızılderilileri bir veba salgınına uğradığında, veba kurbanı kişilerin giysilerini kara bir lamaya yüklediler, giysilerin üzerine konyak döktüler ve hayvanı dağlara sürüp serbest bıraktılar, hayvanın veba hastalığını beraberinde götüreceğini umuyorlardı.

Günah keçisi bazen de bir insan olur. Örneğin, tanrılar zaman zaman Uganda Kralını uyarırdı: düşmanları Banyorolar,

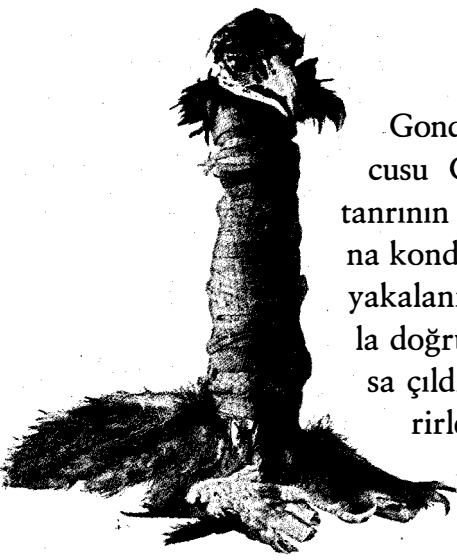
kral ve halkı hastalıktan ölsünler diye büyü yapıyorlardı. Kral böyle bir felaketi savuşturmak için düşman toprağı olan Bunyoro sınırına bir günah keçisi gönderirdi. Günah keçisi, bir erkek ve bir oğlan çocuğı ya da bir kadın ve çocuğı olurdu; bunlar bedenlerindeki bir işaret ya da kusurdan dolayı seçilirdi; bu işaretleri tanrılar belirler, kurbanlar bunlarla tanınırdı. İnsan kurbanlarla birlikte bir inek, bir keçi, bir kümes hayvanı ve bir köpek de gönderilirdi; güçlü bir muhafız bunları tanrının işaret etmiş olduğı toprağıya götürürdü. Orada kurbanların elleri ve ayakları kırılır, sürüne sürüne Uganda'ya geri dönemeyecek kadar sakatlanmış bir halde, düşman toprağında uzun ve acı bir ölüme terk edilirdi. Hastalık ya da salgının böylece kurbanlara aktarıldığı ve onların kişiliğinde geldikleri topraklara geriye gönderildiğı düşünülürdü.

Çin'deki yerli kabilelerden bazıları, salgın hastalıklara karşı bir korunma olarak, günah keçisi rolünü oynayacak, kasları güçlü bir adam seçerler. Adam yüzünü boyayla boyadıktan sonra, bütün hastalık yapan zararlı etkileri kendi üzerine çekmek amacıyla bir sürü maskaralık yapar. Bu işte kendisine bir rahip yardım eder. Sonunda gonk ve tamtam çalan kadınlar ve erkekler tarafından sıkı bir şekilde kovalanan günah keçisi kasabadan ya da köyden dışarı sürülür. Pencap'ta sığır hastalığının tedavisi için Chamar kastından bir adam tutulur, yüzü köyden öteye döndürülür, sırtı kızıl kor halinde bir orakla dağlanır ve hastalığı da yanında alıp götüreceğı cangıla sürülür. Adam arkasına bakmayacaktır.

Günah keçisi kutsal biri de olabilir. Örneğın, Hindistan'da

Benin obası ya da kralı emrinde çalışan kasağlar en saygın hayvan olan bir ineğı kurban ediyor. Nijerya, Benin Krallarının sarayından bir pirinç plaka, on yedinci yüzyıl başları. British Museum, Londra.

Amerikan düzlüklerinden Karga Kartal kabilesinden bir bekim asası. Bir şamanın hayalinde bir kuş ya da hayvan belirdiğinde, derisinin yüzülmesi ve gücünden yararlanmak için bir aracı olarak kullanılması gerekirdi.

Gondlar Kasım ayında ürünlerin koruyucusu Ghansyam Deo'ya taparlar; şenlikte tanrının kendisinin tapınanlardan birinin başına konduğu söylenir: adam birden bir nöbete yakalanır, bir süre sendeledikten sonra cangıla doğru koşar, orada kendi başına bırakılırsa çıldırıp öleceğine inanılır. Ama geri getirirler, bir iki gün kendine gelemmez. Halk, bir adamın böylece köyün geriye kalanın günahları için günah keçisi olarak seçilmiş olduğunu düşünür.

Doğu Kafkasyalı Arnavutlar, Ay tapınağında birtakım kutsal köleler barındırırdı, bunların birçoğu esinliydi ve kehanet gösterirdi. Bu adamlardan biri alışılan esin ya da delilik be-

lirtilerinden daha fazlasını gösterip, cangıldaki Gond gibi, ormanda tek başına bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladığında, başrahip onu kutsal bir zincirle bağlatıp bir yıl süreyle lüks içinde beslerdi. Yılın sonunda vücudu merhemle yağlanır ve kurban edilmek üzere götürülürdü. İş bu insanı öldürmek olan ve bu işte bir hayli ustalık kazanmış olan bir adam, kalabalıktan ileri çıkar ve kurbanın yan tarafına kutsal bir mızrak atarak kalbini parçalar. Öldürülen adamın yere düşüş şeklinden, ülke halkının refahı konusunda işaretler çıkarılırdı. Daha sonra vücudu belli bir yere götürülür, bütün halk bir arınma töreninde orada bulunurdu. Bu son durum açıkça gösteriyor ki, halkın günahları kurbanı aktarılmaktadır, tıpkı Yahudi rahibin, elini hayvanın başına koyarak halkın günahlarını günah keçisine aktarışı gibi; adamın kutsal ruh tarafından ele geçirilmiş olduğuna inanıldığı için de, halkın günahlarını ve şanssızlıklarını alıp götürmesi için öldürülen bir insan-tanrının kuşkusuz bir örneğini görüyoruz burada.

Bir günah keçisi olarak kutsal birinin ya da bir hayvanın kullanılması özellikle dikkat çekicidir; aslında burada, kötülüklerin daha sonra öldürülen bir tanrıya aktarılmasına inanıldığı ölçüde, kötülüklerin kovulması töresiyle doğrudan ilgiliiyiz. Halkın günahlarını üzüntülerini üzerine alıp uzaklaştırmak üzere neden öl-

Bir topluluğun birikmiş olan uğursuzluklarını, günahlarını uzaklaştırmak için taşıyıcı olarak bir hayvan kullanılırdı. Günah Keçisi, William Holman Hunt'ın (1827-1910) bir resmi, Lady Lever Art Gallery, Port Sunlight.

mekte olan bir tanrının seçildiğini soracak olursak, günah keçisi olarak kutsal birinin kullanılması uygulamasında, bir zamanlar birbirinden ayrı ve bağımsız olan iki törenin birleştirilmiş olduğu ileri sürülebilir. Bir yandan, insan ya da hayvan tanrıyı, kutsal yaşamını yaşın getireceği zayıflıklardan kurtarmak için öldürme töresi olduğunu, öte yandansa, kötülüklerin ve günahların yılda bir kez toptan kovulduğunu görmüştük. Eğer insanların aklına bunların ikisini birleştirmek gibi bir fikir gelmişse, sonuç, ölen bir tanrının günah keçisi olarak kullanılması olacaktır. İlk başta, günahları alıp götürsün diye değil, kutsal yaşam, yaşlanmanın getireceği çoküntülerden kurtulsun diye öldürülüyordu; ama her ne olursa olsun öldürülecekse, insanlar acılarının ve günahlarının ağırlığını, alıp mezar ötesindeki bilinmeyen dünyaya götürebilir diye, onun üzerine yükleme fırsatının doğduğunu düşünmüş olabilirler.

Eski Yunanlılar da insanın bir günah keçisi olarak kullanılmasını bilirdi. Plutarkhos'un doğum yeri olan Khaironeia kasabasında, üst yöneticinin Belediye Binasında, her aile reisininse kendi evinde yaptığı bu tür bir tören vardı. "Açlığın kovulması" denirdi buna. Bir köle *agnus castus* çubuklarıyla dövülür ve "Açlığı al git, varlık ve sağlığı getir" sözleriyle kapıdan kovu-

lurdu. Plutarkhos, kendi doğum yerinin yöneticisi görevine geldiğinde Belediye Binasında bu töreni kendisi yönetirdi, daha sonraları bu törenin yol açtığı tartışmaları da kaydetmişti.

Ama uygarlaşmış Yunanistan'da günah keçisi töresi, sevimli ve saygıdeğer Plutarkhos'un başkanlık etmiş olduğu masum dini törenlerden daha karanlık şekiller aldı. Yunan kolonilerinin en kalabalık ve en parlaklarından biri olan Marsilya'da ne zaman bir veba salgını olsa, yoksul sınıflardan bir adam kendini günah keçisi olarak sunardı. Bütün bir yıl kamu hesabına kendisine bakılır, katkısız seçme yiyeceklerle beslenirdi. Yılın bitiminde, kutsal giysiler giydirilir, kutsal dallarla süslenir ve kentin içinde dolaştırılırdı, bu sırada halka gelecek bütün kötülüklerin onun başına gelmesi için dualar edilirdi. Bundan sonra adam kentten atılır ya da duvarların dışında halk tarafından öldürseye taşlanırdı. Atinalılar düzenli olarak, kamu hesabına, aşağı sınıftan yararsız birtakım kişiler beslerdi: kentte veba, kuraklık ya da kıtlık gibi herhangi bir felaket belirdiğinde, bu toplum dışı insanlardan ikisi günah keçisi olarak kurban edilirdi. Kurbanlardan biri erkekler, ötekiyse kadınlar içindi. İlkinin boynuna bir dizi siyah, ikincisininse bir dizi beyaz incir takılırdı. Anlaşıldığına göre, kadınlar için kurban edilen, bazen bir kadın olurdu. Bunlar kentin içinde dolaştırılır, daha sonra herhalde kentin dışında ölünceye kadar taşlanarak kurban edilirdi. Fakat bu tür kurbanlar, kamusal felaket gibi olağanüstü durumlarla sınırlı değildi; öyle anlaşıyor ki, her yıl Mayıs ayındaki Thargelia şenliğinde biri erkekler, öbürü kadınlar için iki kurban Atina dışına çıkarılır ve taşlanarak öldürülürdü. Trakya'daki Abdera kenti yılda bir kez halkça temizlenirdi; kentlilerden bu amaçla seçilmiş biri, bütün ötekilerin yaşamı için bir günah keçisi ya da vekil, kurban olarak ölesiye taşlanırdı; "bütün halkın günahlarını yalnız başına taşıyabilmesi için," ölümünden altı gün önce toplumla ilişkisi kesilirdi.

Dokuzuncu Bölüm

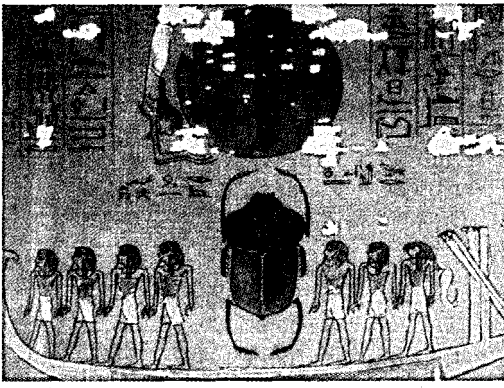
ATEŞ ŞENLİKLERİ

Bütün Avrupa'da köylüler çok eski zamanlardan beri yılın belli günlerinde şenlik ateşleri yakmak ve onun çevresinde dans etmek ya da üzerinden atlamak alışkanlığındadır. Bu tür töreler tarihsel kanıtlara dayanarak geriye, Ortaçağa kadar izlenebilir; onların eskil çağlarda yerine getirilen bu gibi törelerle olan benzerliği, kökenlerinin Hristiyanlığın yayılmasından çok önceki bir dönemde araştırılması gerektiğini kanıtlayacak kadar güçlü iç kanıtlarla uyum içindedir. Gerçekten de, onların Kuzey Avrupa'da yerine getirildiğine değgin en erken kanıt, Hristiyan kilise meclislerinin sekizinci yüzyılda bunları putperest törenleri olarak yasaklama girişimlerinden elde edilmiştir.

Ren Prusyası Eifel Dağları'nda Büyük Perhiz'in ilk Pazar günü gençler ev ev dolaşarak tahıl sapı, çalı çırpı toplardı. Bunları yüksekçe bir yere tepeye götürür, uzun ince bir kayın ağacının çevresine yığarlardı, bir odun parçası bir haç oluşturacak biçimde dik açıyla ağaca bağlanırdı. Bu yapı "kulübe" ya da "kale" diye bilinirdi. Bu yığın tutuşturulur, gençler baş açık, her biri elinde yanan bir dal taşıyarak ve yüksek sesle dua ederek "kale"nin çevresinde dolanırdı. Bazen de "kulübe"nin içinde samandan bir adam yakılırdı. İnsanlar dumanın ateşten estiği yönü gözlerdi. Eğer ekin tarlalarına doğru esiyorsa, hasadın bol olacağını bir işaretiydi bu. Aynı gün Eifel'in bazı yerlerinde saman saplarından büyük bir teker yapılır ve bir tepenin doruğuna üç at tarafından çekilirdi. Köydeki oğlan çocuklar akşam karanlığında oraya yürür, tekeri ateşe verir ve bayır aşağı yuvarlarlardı. Oberstattfeld'de bu tekeri, en son evlenmiş

Avrupa ateş festivalleri Ortaçağlarda görüldü; bunların tarihçesi eskil çağlara kadar da gidebilir. İspanya, Barselona'da Ateş Ejderi töreni.

Bokböceği kutsal simgesiyle birlikte yedi tanrıyı taşıyan Güneş Teknesi. Bokböceği yumurtasını çamurdan yapılmış top şeklinde yuvarladığı için, Eski Mısırlılara göre güneşin ve kendi doğumunun simgesiydi. Anhai'nin Book of the Dead Papyrus kitabından.

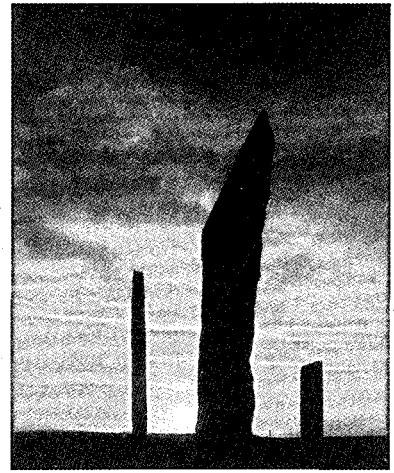
olan delikanlının sağlaması gerekirdi. Lüksemburg'da Echternach yöresinde aynı törene "cadıyı yakma" adı verilir. Tirol'de Voralberg'de Büyük Perhiz'in ilk Pazar günü ince uzun, genç bir köknar ağacı saman yığını ve odunlarla çevrilir. Ağacın tepesine "cadı" adı verilen bir insan figürü bağlanır; eski kumaşlardan yapılan bu figürün içine ba-

rut doldurulur. Geceleyin, bu şeyin tümü ateşe verilir, oğlan ve kız çocuklar ellerinde meşaleler, içinde "ürün kalburda, saban toprakta" sözlerinin geçtiği uyaklı şiirler söyleyerek ateşin çevresinde dans ederler. Swabia'da Büyük Perhiz'in ilk Pazar günü kumaşlardan "cadı" ya da "yaşlı karı" veya "kışın ninesi" adı verilen bir figür yapılır ve bir direğe bağlanır. Bu direk bir odun yığınının ortasına dikilir, sonra da odunlar ateşe verilir. "Cadı" yanarken gençler yanar diskler fırlatır havaya. Bu diskler birkaç santim çapında, yuvarlak, ince tahta parçalarıdır, kenarları güneşe ya da yıldızlara benzeyecek biçimde çentilmiştir. Ortalarında bir delik vardır, buradan bir sopanın ucuna tutturulurlar. Disk atılmadan önce tutuşturulur, sopa ileri geri sallanır, böylece diske iletilmiş olan hız, çubuğun meyilli bir tah-taya şiddetle çarpılmasıyla artırılır. Yanan disk böylece fırlatılır ve yükseldikçe, yere düşmeden önce uzun bir eğri çizer havada. Yakılan "cadı"nın ve disklerin kömürleşmiş közleri eve getirilir ve zararlı böcekleri tarlaya yaklaştırmayacağı inancıyla aynı gece keten tarlalarına gömülür,

İsviçre'de de, Büyük Perhiz'in ilk Pazar akşamında yüksek

yerlerde şenlik ateşleri yakma geleneği vardır, ya da vardı; bu yüzden bugün halk arasında Kıvılcım Pazarı diye bilinir. Bu töre, örneğin bütün Luzern kantonunda yaygındı. Oğlan çocuklar ev ev dolaşır, sap saman ve çalı çırpı toplar, daha sonra bunları her yerden görülen bir dağ ya da tepe üzerinde bir direğin çevresine yığarlardı, direğin üzerinde de, samandan yapılmış “cadı” figürü bulunurdu. Geceleyin bu yığın ateşe verilir, gençler çılgınca dans ederdi çevresinde, kimileri kamçı şaklatır, kimileri zil çalardı; ateş yeteri kadar alçalınca da üzerinden atarlardı. Buna “cadıyı yakma” denirdi. Kantonun bazı bölgelerindeyse eski tekerlekleri saplar ve dikenlerle sarar, sonra da ateşe verirler, yanan tekerleri yokuş aşağı yuvarlarlardı. Karanlıkta ne kadar şenlik ateşi kıvılcımı ve alevi görülürse, yılın o kadar bereketli olacağı umulurdu; dans edenler ateşin yanında ya da üzerinde ne kadar yükseğe sıçarlarsa, ketenin de o kadar boy atacağı düşünülürdü. Bazı bölgelerde, şenlik ateşini tutuşturması gereken kişi son evlenmiş erkek ya da kadın olurdu.

Iskoçya’nın ortalarındaki Yaylalarda *Beltane* ateşleri diye bilinen şenlik ateşleri, önceleri 1 Mayıs günü büyük törenle yakılırdı, bunlarda insan kurbanların izleri çok açık ve tartışmasızdı. Şenlik ateşleri yakma geleneği birçok yerde ta onsekizinci yüzyıla kadar sürmüştü. Bu törenin o dönemin yazarlarınca anlatılışı, ülkemizde halen yaşamakta olan putperestliğin öyle ilginç ve tuhaf bir tablosunu çizmektedir ki, onlardan bazılarını burada vermeden geçmeyeceğim. Bu anlatıların en ayrıntılısı, bize, Sir Walter Scott’ın dostu, Burns’ün hamisi, Crieff yakı-

Iskoçya açıklarındaki Orkney Adası’nda gün batarken Stennes Taş Meydanı. MÖ yaklaşık 3000 yılından kalma olduğu sanılıyor.

nındaki Ochertyre mülkünün sahibi John Ramsay'den ulaştırılmış olanıdır. Şöyle söylüyor: "Fakat bu Druid şenliklerinin en önemlisi *Beltane* şenliğidir, ya da son zamanlarda İskoçya Yaylalarında olağanüstü törenlerle kutlanan Bahar Bayramı (Bir Mayıs) şenliğidir... Druidlerin öteki toplu tapınmaları gibi *Beltane* şenliği de tepelerde ya da yüksek yerlerde yapılmış. Tapınağı evren olanın, insan eliyle yapılmış bir evde yaşayacağını varsaymanın onu aşağılamak olduğunu düşünürlerdi. Bu yüzden ona adadıkları kurbanları açık havada, çoğunlukla da tepelerin doruklarında, en harika doğa görünümüleri ortasında, sıcaklığa ve düzene en yakın oldukları yerlerde sunarlardı. Geleneğe göre, bu şenlik son yüzyıl içinde Yaylalarda böyle kutlanıyordu. Fakat boşnancın değer yitirmesiyle birlikte, bazı ufak yerleşim yerlerinin halkı tarafından, hayvanlarının otladığı tepelerde ve yüksek yerlerde kutlanmaktadır. Buralarda, gençler sabahleyin toplanır bir çukur kazar, onun üst kısmında insanların oturacağı yer hazırlarlardı. Ortaya, eski zamanlarda *tein-eigin*, yani zorunlu ateş ya da ihtiyaç ateşi dedikleri şeyle tutuşturdukları bir yığın odun ya da yakacak şey yerleştirilirdi. Geçmişte yıllarca bildiğimiz ateşle yetinmiş olmalarına karşın, olağanüstü acil durumlarda yine *tein-eigin*'e başvurulduğu için bugün bu tutuşturma işlemini anlatacağız.

"Bir gece önce köydeki bütün ateşler dikkatle söndürülür, ertesi sabah bu kutsal ateşi tutuşturacak gerekli malzeme hazırlanırdı. En ilkel yöntemin Skye, Mull ve Tiree adalarında uygulanan yöntem olduğu görülüyor. İyice kurumuş meşe ağacından bir kütük bulunur, ortasına bir delik delinirdi. Daha sonra aynı ağaçtan bir lobut yapılır ucu deliğe alıştırılırdı. Fakat anakaranın bazı bölgelerinde bu düzenek farklıydı. Kare şeklinde, yeşil ağaçtan yapılma bir çerçeve kullanılırdı, bunun ortasına bir dingil yerleştirilirdi. Bazı yerlerde üç kere üç sayıda insan, diğerlerindeyse üç kere dokuz insan gerekirdi bu dingili

İngiltere,
Wiltshire,
Stonhenge'de
yaz
gündünü-
münde
güneş,
meydanın
dışında
bugün "Heel
Stone"
denilen nişan
taşının
üzerinden
kayarak
geçerken
çağdaş
Druid'ler bir
dini tören
yapıyor.

ya da lobutu sırayla döndürmek için. İçlerinden biri, adam öldürme, zina, hırsızlık ya da başka bir yüz kızartıcı suçtan suçlu olacak olursa, ya ateşin yanmayacağı ya da her zamanki erdemlerinden yoksun olacağı düşünülürdü. Şiddetli sürtünme yoluyla kıvılcımlar çıkmaya başlar başlamaz, yaşlı huş ağaçlarından çıkarılan ve parlayıcı olan bir tür kav atılırdı üzerine. Ateş sanki göklerden geliyormuş gibi görünürdü, çok çeşitli özellikler atfedilirdi bu ateşe.”

Beltane ateşleri İrlanda’da da yakılıyor gibi görünüyor, çünkü Cormac, “ya da bu adda biri, *belltaine*’in, Bahar Bayramı’nın, ‘şanslı ateş’ ya da ‘iki ateş’ten dolayı bu adla adlandırıldığını söylüyor: Erin’li druidlerin sığırlarını o gün hastalıklara karşı bir önlem olarak bu ateşlere getirildiklerini ya da aralarından geçirdiklerini ekliyor.” Sığırların Bahar Bayramı’nda ya da arifesinde, ateşlerin içinden ya da arasından sürülme töresi İrlanda’da uygulandığı hâlâ belleklerdedir.

Bir Mayıs, İsveç’in daha iç ve güney bölgelerinde büyük bir halk şenliğidir. Şenliğin arifesinde iki çakmak taşının birbirine sürtülmesiyle tutuşturulması gereken büyük şenlik ateşleri bütün tepelerde ve tepeciklerde yanar. Her büyük köyün kendi ateşi vardır. Çevresinde gençler halka olup dans eder. Yaşlılar ateşin kuzeye mi yoksa güneye mi yöneldiğini dikkatle izler. Kuzeye dönerse ilkbahar soğuk ve sert olacaktır, güneye dönerse ılık ve hoş geçecektir. Bohemya’da, Bahar Bayramı’nın arifesinde delikanlılar tepelerde ve yüksek yerlerde, yol kavşaklarında, otlaklarda ateş yakar, çevresinde dans eder. Kızgın közlerin üzerinden hatta alevlerin içinden atlarlar. Bu törene “cadı yakma” adı verilir. Bazı yerlerde, şenlik ateşinde

Norveç’in Bergen kentinde Gündönümü ateşi.

Şenlik
Ateşleri
Gecesi (5
Kısım).
Roma’daki
Papanın bir
tasviri bugün
hâlâ
İngiltere,
Sussex’te,
Lewes’de
yakılır.

Beyin epifizini uyarak ruhsal içgörü sağladığı söylenen geleneksel kutsal pelin otu (Artemisia vulgaris). Almanya'da halk Aziz John Arifesinde pelin ve mineçiçeğinden çelenkler takarlardı başlarına.

cadıyı temsil eden bir figür yakılırdı. Bahar Bayramı arifesinin, her yerde cadıların görünmeden çılginca koşturdukları kötü ünlü Walpurgis Gecesi olduğu unutulmamalıdır. Bu cadı gecesinde Voigtland'de çocuklar da yüksek yerlerde ateşler yakar ve üzerinden atlar. Ayrıca, ellerinde yanan süpürgeler sallar ya da bunlarla havayı döverler. Şenlik ateşleri ne kadar yükseğe çıkarsa, tarlalar o kadar kutsanmış olacaktır. Walpurgis

Gecesinde ateş yakılmasına “cadıları kovma” adı verilir. Bir Mayıs arifesinde, cadıları yakma amacıyla ateş yakma töresi, Tirol, Moravya, Saksonya ve Silezya'da da yaygındır ya da yaygındı.

Fakat bu ateş şenliklerinin bütün Avrupa'da genellikle yaygın olduğu mevsim yaz gündönümüdür, yani Yazdönümü Arifesi (yirmi üç haziran) ya da Yazdönümü Günü (yirmi dört haziran). Vaftizci Aziz John onuruna Yazdönümü Günü diye adlandırılarak bunlara zayıf bir Hristiyanlık havası verilmektedir, ama bu kutlamaların çağımızın başlangıcından çok eski zamanlardan geldiği kuşkusuzdur. Yaz dönencesi ya da Yazdönümü Günü, güneşin yörüngesindeki büyük dönüm noktasıdır, gökyüzünden her gün biraz daha yükseğe tırmanan güneş bu noktada durur ve bundan sonra göksel yolunda aşağı düşmeye başlar. İlkel insanın, gök kubbede büyük ışıkların seyrini gözlemeye ve üzerinde düşünmeye başlar başlamaz böyle bir ana endişeyle bakmaması beklenemezdi; doğanın büyük çevrimsel değişiklikleri karşısında kendi güçsüzlüğü hakkında öğrenecek daha çok şeyi olduğu için, düşer gibi görüldüğü bu anda güneşe yarıdım edebileceğini – elindeki o zavallı ateşle güneşin sarsılan

adımlarını destekleyebileceğini, sönmekte olan alevi yeniden tutuşturabileceğini hayal etmiş olabilir.

Bizim Avrupa köylümüzün yazdönümü şenlikleri buna benzer düşüncelerle ortaya çıkmış olabilir. Kökenleri ne olursa olsun, batıda İrlanda'dan doğuda Rusya'ya kadar, kuzeyde Norveç ve İsveç'ten güneyde İspanya ve Yunanistan'a kadar yerkürenin bu çeyreğinde yaygındır. Bir ortaçağ yazarına göre, yazdönümü kutlamalarının üç büyük özelliği, şenlik ateşleri, elde meşaleler tarlaların çevresinde yürüyüş ve tekerlek yuvarlamadır. Erkek çocukların iğrenç bir duman çıkarmak için kemik ve çeşitli pislikler yaktığını; bu dumanın, bu sırada yaz sıcağının etkisiyle havada çiftleşen ve tohumlarını damlatarak kuyuları ve nehirleri zehirleyen bazı zararlı hayvanları kaçırdığını söylüyor; tekerlek yuvarlama töresinin, tutulumda en yüksek noktasına ulaşmış olan güneşin artık aşağıya inmeye başladığı anlamına geldiğini açıklıyor.

Onaltıncı yüzyılın ilk yarısından bir yazar Almanya'nın hemen her köy ve kasabasında halkın Aziz John Arifesinde şenlik ateşleri yaktığını, kadın, erkek, yaşlı, genç herkesin bu ateşlerin çevresinde toplandığını ve zamanlarını dans ederek, şarkı söyleyerek geçirdiklerini bildiriyor. İnsanlar bu vesileyle başlarına pelinden ve mineçiçeğinden taçlar takar, ateşe ellerinde tuttukları hezaren çiçeği demetleri içinden bakarlardı – bunun bütün yıl gözlerini sağlıklı durumda tutacağına inanırlardı. Her biri, oradan ayrılırken pelin ve mineçiçeğini ateşe fırlatır ve “başıma gelecek bütün şanssızlıklar bununla gitsin ve bununla yansın,” derlerdi. Moselle'e yukardan bakan bir tepe yamacında kurul-

Törenlerde kullanılan geleneksel kutsal Druid mineçiçeği temsili. Fransızların “mineçiçeği” dediği, bitki çayı yapımında kullanılan farklı limon otu bitkisiyle karıştırılmamalıdır. A. Grandville'in Les Fleurs Animées adlı yapıtından.

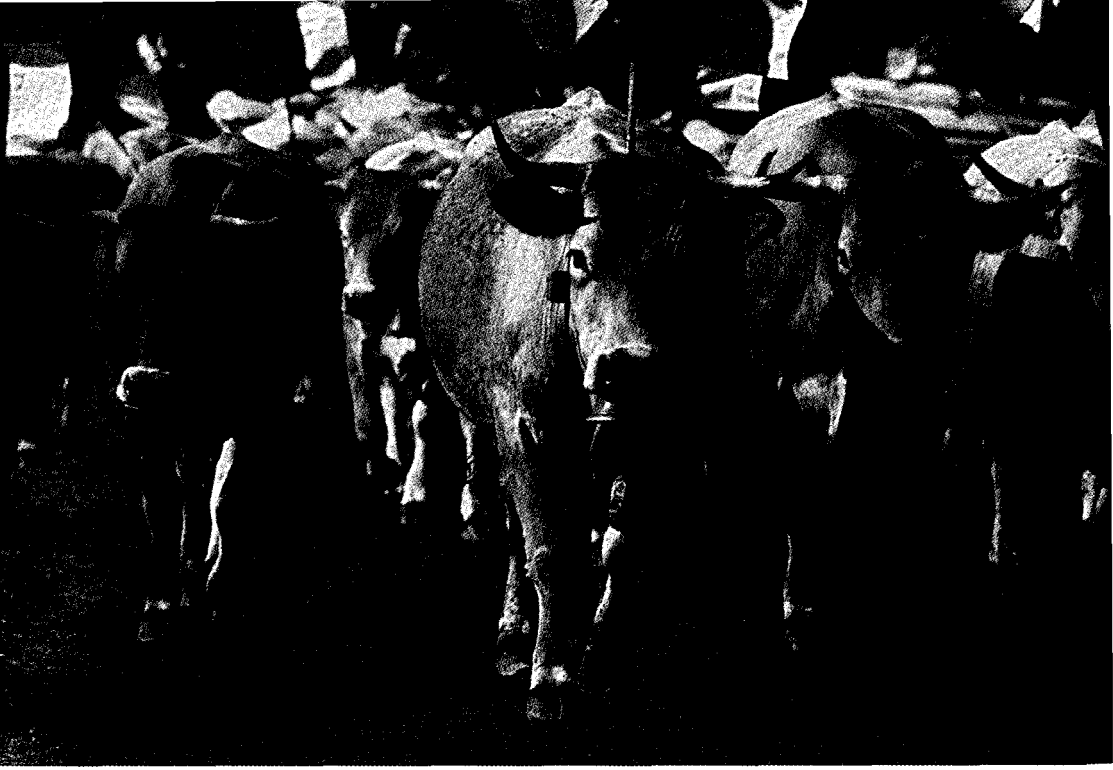
Bir Guy Fawkes şenlik ateşi. Bu törenler bütün İngiltere'de her 5 Kasım'da, Elizabeth döneminde İngiltere Parlamentosu'nu havaya uçurma girişimi olan Katolik "Barut Suikastı"nın başarısızlıkla sonlanmış olmasını kutlamak üzere yakılır.

muş olan Aşağı Konz'da, yazdönümü şenliği şöyle kutlanırdı: Bir miktar saman dik Stromberg Tepesinde toplanırdı. Köyde herkes, ya da en azından her aile reisi bu yığına katkıda bulunmak zorundaydı. Akşama doğru, erkekler ve oğlan çocuklar tepede toplanır, kadınlar ve kızların kendilerine katılmasına izin vermezlerdi; onlar yokuşun ortasında belli bir yerdeki kaynakta yerlerini alırlardı. Tepenin üzerinde büyük bir tekerlek, toplanmış sapların bir kısmıyla adamakıllı sarılır, kalanından meşale yapılırdı. Tekerin iki yanından, yaklaşık bir metre uzunluğunda dışarı çıkmış bir dingil, onu aşağı indirecek olan delikanlılara tutamak sağlardı.

Hizmeti karşılığında daima bir sepet kiraz alan komşu Sierck kasabası belediye başkanı işareti verir, tekerleğe yanar bir meşale tutulurdu; tekerlek alevlerle yanmaya başlayınca, güçlü bacakları ve hızlı ayakları olan iki delikanlı tutamaklara yapışır ve tekerlekle birlikte yokuştan aşağı koşmaya başlardı. Herkes bağırmaya başlardı. Her erkek ve oğlan çocuğu elindeki yanar meşaleyi havada sallar, tekerlek tepeden aşağı ininceye kadar meşaleyi yanar durumda tutmaya dikkat ederdi. Tekerin yeden delikanlıların en büyük amacı, onu yanar durumda Moselle'in suyuna daldırmaktı; fakat bu çabalarında pek ender başarılı olurlardı, çünkü bayırın büyük kısmını kaplayan üzüm bağları ilerlemelerini önlerdi, ve tekerlek çoğu kez nehre ulaşmadan çoktan yanmış olurdu. Yuvarlanışta, kaynakta bekleyen kadınlar ve kızlar tekerlek yanlarından geçerken sevinç çığlıkları atar, tepenin üzerindeki erkekler de buna yanıt verir-

di. Manzarayı Moselle'in öteki yakasındaki tepelerinden izleyen komşu köylerin sakinlerinin bağırışları yankılanırdı. Yanar tekerlek nehir kenarına başarıyla indirilmiş ve nehir suyunda söndürülmüşse, halk o yıl bol bir üzüm ürünü beklerdi; Konz sakinleriye, çevre bağlardan bir araba dolusu beyaz üzüm alma hakkına sahip olurdu. Öte yandan, bu töreni yapmayı savsak-larlarsa, hayvanlarının baş dönmesi ve sarsılmaya tutulacağına, ahırlarında dans edeceğine inanırlardı.

Yazdönümü ateşleri bütün Yukarı Bavyera'da ondokuzuncu yüzyılın en azından ortalarına kadar parlardı. Özellikle dağlarda, ama alçak yerlerde de yaygın olarak yakılırdı; söylendiğine göre, gecenin karanlığında ve sessizliğinde, alevlerin titrek ışıklarıyla birlikte hareket eden gruplar etkileyici bir görünüm sunardı gözlere. Hasta hayvanları sağaltmak ve sağlıklı olanları bütün yıl boyunca hastalığa ve her türden belaya karşı korumak için sürü ateşin içinden geçirilirdi. O gün birçok aile reisi evinin ocağındaki ateşi söndürür, yazdönümü ateşinden alınmış bir korla yeniden yakardı. Halk, keten fidanının yıl içinde çıkacağı yüksekliği, şenlik ateşlerinde alevlerin ulaştığı yükseklikle ölçerdi. Yanan ot yığınının üzerinden kim atlarsa, o yıl hasatta tahılı biçerken bel ağrısı çekmeyeceğine güvenirdi. Bavyera'nın birçok bölgesinde, ketenin, genç insanların ateş üzerinden atlama yüksekliği kadar büyüyeceğine inanılırdı. Başka yerlerde yaşlılar, şenlik ateşlerinden aldıkları kömürleşmiş üç çubuğu tarlaya getirir diler, bunun ketenin boyunu yükselteceğine inanırdı. Daha başka yerlerdeyse, söndürülmüş bir odun parçası, evi yangına karşı korumak amacıyla çatıya konurdu. Wurzburg çevresindeki kasabalarda şenlik ateşleri pazar yerinde yakılırdı, ateşin üzerinden atlayan gençler çiçeklerden, özellikle pelin ve mineçiçeğinden gerdanlıklar takar, ellerinde hezaren çiçeği filizleri taşırdı. Hezaren çiçeklerinden bir parçayı gözlerine tutup ateşe baktıklarında bütün yıl boyunca göz has-

Bir İsviçre bahar şenliği. Avrupa çobanları yaz yaklaşırken sığırlarını taze ot yemek üzere açık alana çıkarır. Mayıs şenlikleri, çoban yılında bu önemli zamanla çakışır.

talığına yakalanmayacaklarına inanırlardı. Ayrıca, onaltıncı yüzyılda, Wurzburg'da piskopos çömezlerinin kasabaya yukardan bakan bir dağdan yanar tahta diskler atmaları töresi vardı. Diskler esnek çubuklar aracılığıyla fırlatılır, karanlıkta uçarlarlarken ateşten bir ejderha görünümü sunarlardı.

Aynı şekilde Swabia'da genç erkekler ve kızlar el ele yazdönümü şenlik ateşlerinin üzerinde atlar, kenevir fidanının üç arşın büyümesi için dua ederler ve samandan yapılmış tekerleri ateşe verip tepeden aşağı yuvarlarlardı. Bazen, halk yazdönümü şenlik ateşi üzerinden atlarken "Keten, keten! Keten bu yıl yedi arşın büyüsün!" diye bağırırlardı. Rottenburg'da Angelman adı verilen insan şeklindeki kaba saba bir tasvir çiçeklerle sarılır, daha sonra oğlan çocukları tarafından yazdönümü ateşinde yakılırdı; tasvir yanarken üzerinden atarlardı.

Avusturya'da yazdönümü töreleri ve boşınançları Almanya'dakilere benzer. Örneğin, Tirol'un bazı bölgelerinde Tirol şenlik ateşleri yakılır, havaya yanar diskler fırlatılırdı. Aşağı Inn Vadisi'nde pejmürde kıyafetli bir tasvir Yazdönümü Günü köyün çevresinde arabada dolaştırılır, sonra da yakılırdı. Lotter denirdi buna; bu sözcük daha sonra Luther'e bozulmuştur. Martin Luther'in tasvirinin bu şekilde yakıldığı köylerden biri olan Ambras'da, Aziz John Gecesi saat on bir ile on iki arasında köyün içinden geçerseniz ve üç çeşmede yıkanırsanız, gelecek yıl içinde ölecek herkesi göreceğinizi söylerler. Aziz John Arifesinde (yirmi üç Haziran) Gratz'da halk Taterman adı verilen bir kukla yapar, temizleme yerine kadar sürükler ve tutuşuncaya kadar yanar süpürgelerle döverlerdi. Tirol'de Reutte'de halk keten fidanının yazdönümü ateşinde atladıkları yüksekliğe kadar büyüyeceğine inanırdı; ateşten kömürleşmiş parçalar alır ve aynı gece keten tarlalarına dikerlerdi, keten ürünü içeri alınıncaya kadar tarlada bırakırlardı onu. Aşağı Avusturya'da, şenlik ateşleri yükseklerde yakılır, oğlan çocuklar zifte bulanmış yanar meşaleleri ellerinde sallayarak çevresinde zıplar bu ateşlerin. Ateşin üzerinden kim üç kez sıçrarsa yıl içinde sıtmaya yakalanmayacaktır. Çoğu kez araba tekerlerine zift sürülür, ateşlenir ve tepeden aşağı yanar halde bırakılır.

Prusya ve Litvanya'nın birçok bölgesinde Yazdönümü Arifesinde büyük ateşler yakılır. Gökyüzü gözün görebildiğince kıpkırmızıdır bu ateşlerden. Bu ateşlerin büyücülüğe, gök gürültüsüne, doluya ve hayvan hastalığına karşı bir koruma olduğu varsayılır, özellikle de ertesi sabah sürü, ateşlerin yakıldığı yerlere götürülürse. Dahası, şenlik ateşleri çiftçiyi, sihirlerle ve büyülerle ineklerinden süt çalmaya çalışan büyücülere karşı koruma altına alır. Ertesi sabah, şenlik ateşini yakmış olan delikanlıların ev ev dolaşıp testiler dolusu süt topladıklarının görülmesinin nedeni budur. Aynı nedenle, sürünün otlağa gider-

ken geçtiği kapının ya da çitin üzerine kozalaklar ve pelin asarlar, çünkü bunların büyücülüğe karşı koruyucu özellik taşıdığı varsayılır.

Doğu Prusya'da, Polonya ailesinden bir kolun oturduğu bir bölge olan Masuren'de Yazdönümü Günü akşamı köydeki bütün ateşleri söndürmek bir töredir. Daha sonra yere meşe ağacından bir direk çakılır, üzerine, bir dingile geçirilir gibi bir tekerlek geçirilir. Köylüler, sürtünmeden dolayı ateş çıkıncaya kadar nöbetleşe bu tekeri hızla çevirir. Herkes yeni ateşten bir odun parçası alarak evine götürür ve evin ocağındaki ateşi bununla yeniler. Sırbistan'da Yazdönümü Arifesinde çobanlar huş ağacı kabuğundan meşaleler tutuşturup ağılların ve ahırların çevresinde dolaşırlar; daha sonra da tepelere tırmanır ve meşalelerini orada sönmeye bırakırlar.

Macaristan'da Magyarlar arasında yazdönümü ateş şenliği, Avrupa'nın birçok yerinde karşımızda çıkan özellikleri taşır. Yazdönümü Arifesinde, birçok yerde tepelerde şenlik ateşleri yakmak ve üzerinden atlamak bir töredir, kenarda duranlar, gençlerin ateşten atlama şeklinden onların yakında evlenip evlenmeyeceklerini söylerler. Yine aynı gün birçok Macar domuz çobanı, kenevire sarılmış odundan bir dingil çevresinde bir teker çevirerek ateş yakar, domuzlarını hastalıktan korumak için bu ateşin içinden sürer.

Magyarlar gibi insanlığın büyük Turan ailesinden gelen Rusya Estonyalıları da yazdönümünü herkes gibi kutlar. Aziz John ateşinin büyücüleri sürülerinden uzak tutacağına inanırlar; ateş şenliğine gelmeyenin arpasını devedikenini, yulafınıysa yabani ot saracağını söylerler. Estonya Adası Oesel'de, yazdönümü ateşini yakacakla beslerlerken, "Otlar ateşe, keten tarlaya" diye bağırır ya da "Ketenler uzasın!" diyerek alevlere üç dal fırlatırlar. Eve dönerken sığırları sağlıklı büyüsün diye, beraberlerinde kömürleşmiş dallar getirirler ve onları saklarlar.

*Maskeli
"yeşil adam"
birçok
Avrupa
şenliğinde
görülür.
Yapraklar ve
otlarla
donatılmış
bu adamlar,
genellikle
bereketle
ilgili pagan
dinsel
törenlerine
kadar geriye
gider.
İsviçre,
Urnash'ta
bahar
şenliği.*

Adanın bazı kısımlarında şenlik ateşi, çalılık ve başka yanıcı şeyleri bir ağacın çevresine yığarak oluşturulur, yığının tepesinde bir bayrak dikilir. Yanmaya başlamadan önce bayrağı bir sopayla kim aşağı indirirse şansı iyi gidecektir. Daha önceleri şenlikler gün ağarıncaya kadar sürer, yaz sabahının aydınlığında iki misli çirkin görünen sefahat sahneleriyle son bulurdu.

Avrupa'nın doğusundan batısına geçtiğimizde, yazdönümünün yine aynı genel karakterde törenlerle kutlandığını görürüz. Ondokuzuncu yüzyılın ortasına kadar, yazdönümünde ateş yakma töresi Fransa'da öylesine yaygındı ki, söylendiğine göre, ateş şenliklerinin yapılmadığı bir iki kasaba zor bulunurdu. Halk bu ateşlerin çevresinde dans eder, üzerinden atlar, evleri yıldırımdan, yangından ve büyülerden korumak için kömürleşmiş sopalar götürürlerdi evlerine.

Britanya'da yazdönümü şenlik ateşleri töresi günümüze kadar gelmiştir. Alevler söndüğünde, çevresinde toplananların tamamı diz çöker ve yaşlı bir adam yüksek sesle dua eder. Sonra hep birlikte kalkarlar ve ateşin çevresini üç kez dolanırlar; üçüncüsünde dururlar ve herkes bir çakıl taşı alır ve yanan yığına fırlatır. Bundan sonra dağılırlar. Britanya'da ve Berry'de dokuz yazdönümü şenliğinde dans eden kızın o yıl içinde evleneceğine inanılır. Orne Vadisi'nde şenlik ateşi, töreye göre güneş tam ufuktan aşağı düşerken yakılırdı; köylüler sürülerini büyücülerden, özellikle de süt ve tereyağı çalan büyücü ve sihirbazların büyülerinden korumak için ateşin içinden geçirirlerdi. Normandiya, Jumieges'de, ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar yazdönümü şenliği, çok eski zamanların damgasını taşıyan bazı garip özellikler gösterirdi. Her yıl, Aziz John Arifesi olan Haziranın yirmi üçünde, Yeşil Kurt Kardeşliği yeni bir başkan ya da lider seçerdi, bunun daima Conihout köyünden olması gerekirdi. Kardeşliğin yeni başı, seçildikten sonra Yeşil Kurt unvanını alır, uzun yeşil bir manto ile koni şek-

Çin'de halk bir meşale şenliği kutlamasında.

linde, kenarlığı olmayan çok yüksek yeşil bir şapkadan oluşan garip bir kıyafete bürünürdü. Bu kıyafetle kardeşlerin başında, Aziz John ilahisi söyleyerek, önlerinde İsa tasvirli haç ve kutsal bayrak, vakar içinde, Chouquet denilen bir yere yürürdü ağır ağır. Burada yürüyüş alayını papaz, kilise müzikçisi ve koro karşılar, kardeşleri kiliseye götürürdü. Ayinin dinlenmesinden sonra grup Yeşil Kurt evine giderdi, burada hafif bir yemek sunulurdu onlara. Geceleyin, her ikisi de çiçeklerle donatılmış bir genç adamla genç kadının çaldığı çingırağın sesiyle birlikte bir şenlik ateşi yakılırdı. Daha sonra Yeşil Kurt ve kardeşleri, omuzlarına inen kukuleтарыyla, el ele tutuşmuş olarak, gelecek yılın Yeşil Kurdu olarak seçilmiş adamın peşinden ateşin

çevresinde koşarlardı. Zincirin yalnızca ilk ve son üyesinin bir eli boşta kalırdı, bunların görevi, geleceğin Yeşil Kurduunu çevirmek ve yakalamaktı, o ise kaçmaya çalışırken elindeki uzun değnekle kardeşleri amansız döverdi. Sonunda onu yakalamayı başarırlar ve yanmakta olan yığına götürerek ateşe atacakmış gibi yaparlardı. Bu tören bitince Yeşil Kurt evine döner, öğlen olduğu gibi yine zayıf bir akşam yemeği yerlerdi. Gece yarısına kadar bir tür dinsel bir hava sürerdi. Fakat saatin on ikiyi vurmasıyla birlikte bütün bunlar değişirdi. Sınırlamalar izne döner, dinsel ilahilerin yerini Baküs şarkıları alırdı, köy kemancısının tiz, titrek notaları, neşeli Yeşil Kurt kardeşlerden yükselen kükreme sesleri altında kalırdı. Ertesi gün, yirmi dört Haziran ya da Yazdönümü Günü aynı oyuncularca ve aynı neşeli gürültülerle kutlanırdı. Törenlerden biri, tüfek atış sesleriyle, kutsanmış koskoca bir somun ekmeğin dolaştırılmasıydı. Bundan sonra sunağın basamaklarına bırakılmış kutsal çingiraklar, görevin simgesi olarak gelecek yılın Yeşil Kurtu'na emanet edilirdi.

Poitou'nun hemen her köyünde Aziz John Arifesinde şenlik ateşleri yakılırdı. İnsanlar, ellerinde ceviz dalı taşıyarak ateşin çevresinde üç kez dolanırdı. Çoban kızlar ve çocuklar sığırkuyruğu (*verbascum*) ve fındık dalları geçirirdi alevlerin içinden; fındık dalları diş ağrısını sağaltmak, ceviz ise sığırları hastalıklardan ve büyülerden korumak içindi. Ateş söndüğünde insanlar, ya gök gürültüsüne karşı koruyucu olarak evlerinde saklamak ya da zararlı otları ve delice otunu öldürmek için tarlalara serpmek üzere bir miktar kül alırlardı ateşten. Yine Poitou'da, Aziz John Arifesinde bereket getirsin diye saplarla sarılmış yanar bir tekerleği tarlalarda yuvarlama töresi vardı.

Provence'da yazdönümü ateşleri hâlâ popülerdir. Çocuklar kapı kapı dolaşıp yakacak isterler, bunlar eli boş döndürülmez. Önceleri, papaz, belediye başkanı ve belediye meclisi üye-

Japon tapmak şenliği. Bu şenliğe katılanlar hayvan maskeleri takar, yollarını aydınlatmak için meşaleler yakarak tapmağın çevresini dolanırlar.

leri hep birlikte şenlik ateşine yürür, hatta ateşi onlar tutuşturdu; bundan sonra topluluk yanan yığının çevresinde üç kez dolaşırdı. Aix'te, yazdönümü şenliğini papağan hedefine ok atmadaki ustalığından dolayı gençler arasından seçilen bir sözde kral yönetirdi. Kendi memurlarını seçer, parlak bir geçit resmiyle şenlik ateşine yürür, onu yakardı, ateşin çevresinde dans eden ilk kişi o olurdu. Ertesi gün, kendisini izleyenlere hediyeler dağıtırdı. Krallığı bir yıl sürerdi, bu sürede belli ayrıcalıklardan yararlanırdı. Aziz John Gününde Aziz John Şövalyelerinin komutanınca yapılan ayine katılmasına izin verilirdi; avlanma hakkı verilirdi kendisine, askerler onun evinde konaklayamazdı. Marsilya'da da aynı gün loncalardan biri *badache* ya da çift-balta kralı seçer; fakat bunun şenlik ateşini yaktığı sanılmı-

yor; şenlik ateşi büyük bir törenle başkan ve öteki yetkililer tarafından yakılır.

Yazdönümünde şenlik ateşleri yakma töresi ülkemizin birçok kısmında uygulanmakta, genellikle halk ateşler çevresinde dans edip üzerinden atlamaktadır. Galler’de, şenlik ateşi yakmak için bir önceki yazdönümünden üç ya da dokuz cins odun ve odun kömürü çubuğu özenle saklanır, ateş genellikle yüksek bir yerde yakılırdı. Glamorgan Vadisi’nde, saplarla sarılmış bir araba tekerleği tutuşturulur ve tepeden aşağı yuvarlanırdı. Aşağıya kadar yanar durumda inerse ve uzun süre alevli kalırsa, o yıl bol bir hasat beklenirdi.

Man Adası’nda Yazdönümü Arifesinde halk, ürünün üzerinden duman geçsin diye her tarlanın rüzgârüstü yönünde ateşler yakardı; koyun sürüsünü ağıla kapatır, çevrelerinde birkaç kez yanar karaçalı desteleri dolaştırırdı. İrlanda’da sığırlar, özellikle de kısır olanlar yazdönümü ateşlerinin içinden geçirilir, tarlalara bereketlensin diye küller serpilir ya da küf ve mantardan korumak için yanar kömürler bırakılırdı. İskoçya’da, yazdönümü ateşlerine pek rastlanmaz; fakat o mevsimde Pertshire yaylalarında sığır çobanları, ellerinde yanar meşalelerle ağıllarının çevresinde güneş yönünde üç kez dolanırlardı. Böylece kümes hayvanlarını ve sürülerini arıtmış ve hastalanmalarını önlemiş olurlardı.

Yapılan araştırmalardan, Avrupa halklarının puta tapan ataları arasında yılın en popüler ve en yaygın ateş şenliğinin Yazdönümü Arifesi ya da Yazdönümü Günü olduğunu çıkarılabılırız. Şenliğin yaz dönencesine denk düşüyor olması pek rastlantı sayılamaz. Tersine, pagan atalarımızın yeryüzündeki ateş törenini, güneşin gökteki seyrinin en yüksek noktasında olduğu zamana belli amaçla denk düşürdüklerini varsaymamız gerekir. Eğer böyle idiyse, yazdönümü törenlerinin eski kurucularının dönenceleri ya da güneşin gökyüzünde dönüş nokta-

Hallowe'en, büyük Kelt ateş şenlikleriyle aynı güne rastlar. James H. Edgar'ın tablosu, 1864.

larının çizdiği apaçık yolu izlemiş oldukları ve buna göre bayram takvimlerini de bir ölçüde astronomik düşüncelerle ayarlamış oldukları sonucu çıkar.

Buna, anakaranın büyük bir bölümündeki yerliler diyebileceğimiz kimseler için oldukça kesin gözüyle bakılabilirse de, Avrupa'nın Kara Ucu'nda, adalarda ve kuzeybatıda Atlantik Okyanusu'na uzanan dağlık burunlarda oturan Kelt halkları için pek geçerli görülmemektedir bu. Keltlerin, sınırlı bir bölgede ve daha az bir görkemle de olsa, modern zamanlara hatta günümüze kadar gelmiş olan ateş şenliklerinden başlıcaları, görünüşe göre, güneşin gökyüzündeki konumuyla herhangi bir ilgi kurulmadan saptanmaktaydı. Sayıca iki taneydiler bunlar, aralarında altı aylık boşluk vardı: biri Bahar Bayramı arifesinde, ötekiyse *Allhallow Even* ya da bugün bilindiği adıyla *Hallowe'en*'de, yani Azizler ya da Allhallows Günü'nden önceki gün olan otuz bir ekimde kutlanırdı. Bu tarihler, güneş yılının üze-

Yaz dönümü Arifesi, yılın en büyük şenliği olan yaz gündönümüne rastlar.
Edward Robert Hughes'ın tablosu.

rinde döndüğü, dört büyük dayanak noktasından, yani dönence (*solstice*) ve ılımlardan (*equinox*) hiçbirine denk düşmemektedir. Tarımsal yılın başlıca mevsimleriyle de –baharda ekme, sonbaharda biçme– uyuşmamaktadır. Çünkü Mayıs geldiğinde, tohum toprağa bırakılalı çok olmuştur; Kasım başladığındaysa, hasat çoktan biçilmiş ve toplanmıştır; tarlalar çıplaktır, ağaçlar yaprak dökmüştür, sarı yapraklar bile yerde çırpınmaktadır. Fakat Mayısın biri ve Kasımın biri Avrupa'da yılın dönüm noktalarını belirler;

biri, yazın hayat verici sıcaklığının ve zengin bitkilerinin öncüsüdür, öbürüyse kışın soğukunu ve çıplaklığını haber verir. Yılın bu belli noktaları, bilgili ve usta bir yazarın çok iyi işaret ettiği gibi, Avrupa çiftçisi için nispeten az önem taşısa da, Avrupa çobanını derinden ilgilendirir; çünkü bir tanesi, onun sürüsünü taze yiyecek alması için açık havaya çıkarma zamanının başlangıcıdır, öteki ise sürüyü güvenli bir yere ahırın korumasına geri getirdiği kışın başlangıcıdır. Buna göre, Keltlerin yılı Mayısın başlangıcında ve Kasımın başlangıcında olmak üzere iki yarıya ayırmalarının, Keltlerin temelde geçimlerini sürülerinden sağlayan kırsal bir halk olduğu bir zamandan kalma bir şey olması hiç de olasılık dışı görünmemektedir: yani onlara göre yılın büyük dönemleri, sığırların yazın başında çiftlikten dışarı çıktığı, kışın başındaysa tekrar çiftliğe döndüğü zamanlardı. Şimdi Keltlerin oturduğu bölgeden uzak olan Orta Avrupa'da bile, büyük çoğunluk için, yılın aynı şekilde ikiye bölündüğü izlenebilir: Bahar Bayramı ve Arifesi (Walpurgis Gecesi) ile Kasımın başlangıcındaki, ince bir Hristiyan kılığı altında eski pagan ölümler

Prometheus
cennetten
ateşi çalmış
ve Libya
sahili bitkisi
olan Dev
Rezene sapı
içinde
gizleyerek
insanlara
getirmiştir.
Jan
Cossters'in
Ateş Taşryan
Prometheus
tablosu,
onyedinci
yüzyıl.

bayramını gizleyen Tüm Ruhlar Şenliği. Dolayısıyla, Avrupa'nın her yerinde, gündönümlerine göre yılın göksel bölünmesinden önce, yazın ve kışın başlangıcına göre yersel diyebileceğimiz bir bölünme olduğunu varsayabiliriz.

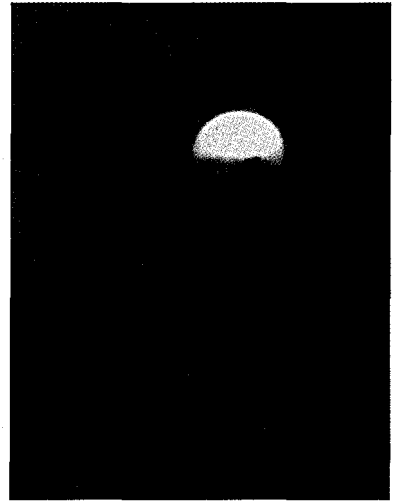
Buna karşın, iki büyük Kelt şenliği: Bahar Bayramı ve Bir Kasım şenlikleri, daha doğrusu bu iki günün Arifeleri, kutlanma biçimleri ve onlarla ilgili boşanançlar bakımından birbirine çok benzemekte ve aynı şekilde her ikisine de damgasını vurmuş olan eski özellik, uzak ve katıksız pagan kökenini açığa vurmaktadır. Eski Avrupa'nın putatapar halkı, Yazdönümü mevsimini büyük bir ateş şenliği ile kutluyor idiyse –ki elimizde buna inanmak için iyi nedenler vardır– bunun izleri zamanımıza kadar gelmiştir; o zaman, buna eş düşen Kışdönümü mevsimini de benzeri törenlerle kutladıklarını doğallıkla varsayabiliriz; çünkü Yazdönümü ve Kışdönümü, ya da daha teknik bir dille, yaz dönencesi ve kış dönencesi güneşin gökyüzündeki görünen seyrinin iki büyük dönüm noktasıdır, ilkel insanın görüşüyle, göklerdeki büyük ışık kaynağının ateşinin ve sıcaklığının zayıflamaya ya da artmaya başladığı iki noktada yeryüzünde ateşler yakmaktan daha uygun bir şey olamazdı.

Modern Hristiyanlıkta kış dönencesi eski ateş şenliği, İngiltere'de çeşitli şekillerde adlandırıldığı gibi Noel (*Yule*) kütüğü, takunyası ya da ağacı gibi eski bir törede yaşamını sürdürüyor ya da son zamanlara kadar sürdürmüş gibi görünüyor. Bu töre Avrupa'da yaygındı, ama öyle görünüyor ki özellikle İngiltere'de, Fransa'da ve güney Slavları arasında gelişti; en azından törenin en ayrıntılı öyküsü bu bölgelerden gelmekte. Noel kütüğünün yazdönümü ateş şenliğinin kış karşılığında başka bir şey olmadığı, mevsimin soğuk ve sert hava koşulları yüzünden açık hava yerine ev içinde yakıldığı uzun süre önce İngiliz eski çağlar uzmanı John Brand tarafından ileri sürüldü, ve bu görüş Noel kütüğüyle ilintili eski, Hristiyanlıkla doğru-

dan bağlantısı olmayan, fakat üzerlerinde açık putperestlik kökeni damgasını taşıyan boşinançlar tarafından desteklenmektedir. Fakat gündönümü kutlamalarının ikisi de ateş şenliği olmasına karşın, kış kutlamasının ev içinde yapılması zorunluluğu ya da arzu edilirliliği, ona özel ya da yerli bir şenlik karakteri vermektedir, bu da insanların açık bir yerde ya da belirgin yüksekliklerde toplanıp ortaklaşa büyük bir ateş yaktığı, dans ettiği ve eğlendiği yaz kutlamasının kamusalılığıyla derin bir zıtlık göstermektedir.

Ondokuzuncu yüzyılın ta ortalarına kadar, eski Noel kütüğü töreni Orta Almanya'nın bazı bölgelerinde vardı. Örneğin Sieg ve Lahn vadilerinde ağır bir meşe kütüğü olan Noel kütüğü ocağın tabanına yerleştirilirdi, kütük orada kor haline gelirse de bir yıl içinde küle dönüşmezdi. Ertesi yıl yeni kütük konduğunda, eskisinin kalıntıları toz haline getirilir ve On İkinci Gece'de tarlalara serpilirdi, ürünlerin büyümesini artıracığı varsayılırdı bunun. Westfalen'in bazı köylerinde, Noel kütüğü (*Christbrand*) hafifçe kömürleşmeye başlar başlamaz ateşten alınır; şimşekli, yıldırımlı bir havada yeniden ateşe konmak üzere dikkatle saklanırdı, çünkü insanlar, Noel kütüğünün ocakta için için yandığı bir eve yıldırım düşmeyeceğine inanırdı. Westfalen'in öbür köylerinde Noel kütüğünü hasatta biçilen son demetin içine bağlama töresi vardı.

Fransa'nın çeşitli eyaletlerinde, özellikle de Provence'da Noel kütüğü ya da birçok yerde ona verilen adla, *trefoir* töresi uzun zamandan beri uygulanmaktaydı. Onyedinci yüzyıldan

Birleşik Devletler, New Hampshire, Kuzey Salem, Mystery Hill'deki "kış gündönümü anıtı" denilen taş üzerinden görülen gündönümü güneş batışı. "Amerikan Stonehenge"i diye bilinen bu anıt büyük bir taş yapı topluluğundan oluşur.

Noel kütüğü Noel şenlikleri için eve sürükleniyor. Noel kütüğü Noel'de tutuşturulur ve bütün yıl boyunca ağır ağır yanar, evi yangından ve yıldırımdan korurdu. Chamber'in Günlerin Kitabı'ndan oyma, Londra, 1862.

bir Fransız yazarı, “ilk kez Noel Arifesinde ateşe konan ve On İkinci Gece’ye kadar her gün biraz ateşte tutulan, *trefoir* ya da Noel odunu denen bir kütüğün, eğer yatak altında saklanırsa, bir yıl süreyle evi yangından ve yıldırımdan koruyacağı; evdekilerin kışın tabanlarında mayasıl oluşmasını önleyeceği; sığırların birçok hastalığına iyi geleceği; bir parçası ineklerin içtiği suya konursa buzağılamalarına yardım edeceği; son olarak, kütüğün külleri tarlalara serpilirse tahılı küften kurtaracağı inancını” boşinanç olarak ilan ediyor.

Flandre’nin ve Fransa’nın bazı bölgelerinde, Noel kütüğünün kalıntıları, gök gürültüsüne ve yıldırıma karşı bir koruma olarak evde bir yatağın altında saklanır; Berry’de, bir gök gürlemesi işitildiğinde, aileden biri kütükten bir parça alır ve ateşe atardı, bunun yıldırımı uzaklaştıracağına inanılırdı. Yine, Perigord’da, odun kömürü ve külleri özenle biriktirilir ve şişen bezlerin sağaltımında kullanılmak üzere saklanır; köylüler, kütüğün ateşte henüz yanmamış parçasını sabanlarında kama olarak kullanır, çünkü bunun tohumları daha güçlü büyüteceğine inanırlar; kadınlar da kütük parçalarını tavukları için On İkinci Gece’ye kadar saklarlar. Bazı kimseler yanan kütüğü sarstıklarında ne kadar kıvılcım çıkarsa o kadar tavukları olacağını düşünürler; kimileri de haşaratı kovmak için kütüğün yanmış parçalarını yataklarının altında saklarlar. Fransa’nın çeşitli yerlerinde kömürleşmiş kütüğün evi yıldırıma karşı olduğu kadar büyülere karşı da koruyacağını düşünürler.

İngiltere’de, Noel kütüğüyle ilgili töre ve inançlar buna benzerdi. John Brand’ın söylediğine göre, Noel Arifesinde “atalarımızın Noel Mumları adını verdikleri çok büyük mumlar yakma âdetleri vardı, evi aydınlatmak, geceyi gündüze çevirmek için ateşe Noel-kütüğü adını verdikleri bir kütük atarlardı.” Eski töreye göre kütük, bu amaçla bir yıl saklanmış olan bir öncekinin parçalarıyla tutuşturulurdu; bunun saklan-

diği yere şeytanlar hiçbir kötülük yapamazlardı. Kütüğün kalıntılarının evi yangına ve yıldırma karşı koruduğu varsayılırdı.

Noel kütüğünün eve getirilmesi töreni güney Slavları, özellikle de Sırplar tarafından bugüne kadar hâlâ büyük bir ciddiyetle yerine getirilir. Kütük genellikle bir meşe kütüğüdür, fakat bazen zeytin ya da kayın da olabilir. Öyle görünüyor ki, yanan kütükten ne kadar kıvılcım çıkarsa o kadar çok buzağıları, koyunları, domuzları ve çocukları olacağını düşünüyorlar. Bazıları bir kütük parçasını, doluya karşı bir koruma olarak tarlaya çıkartır. Arnavutluk'ta son yıllara kadar Noel'de bir Noel kütüğü yakma töresi vardı, ateşten çıkan küller toprağı bereketlendirmek için tarlalara serpilirdi. Karpatlı bir Slav halkı olan Huzullar, Noel Arifesinde (Eski Takvime göre Ocak'ın on beşi) odunları birbirine sürterek ateş yakar, ateşi On İkinci Gece'ye kadar yanar durumda tutarlar.

Noel kütüğünün kalıntılarının, bütün yıl saklanırsa, evi yangına, özellikle de yıldırma karşı koruma gücüne sahip olduğu inancının bu kadar yaygın olması dikkati çekiyor. Noel kütüğü çoğu kez meşe olduğu için, bu inanç, meşe ağacını gök gürültüsü tanrısıyla ilişkilendiren eski Ari dinsel inancının bir kalıntısı olabilir. İnsanlar kadar sığırları da sağalttığı, toprağın verimini artırdığı varsayılan Noel kütüğünün küllerine bağlanan sağaltıcı ve bereketlendirici özelliklerin aynı eskil kaynaktan gelip gelmediği, üzerinde düşünülmesi gereken bir sorudur.

Avrupa'nın popüler ateş şenlikleri üzerine yapılan araştırmalar bazı genel düşünceler getiriyor akla. Öncelikle, törenlerin birbiriyle olan benzerlikleri –yılın hangi zamanında, Avrupa'nın hangi yerlerinde kutlandıkları– çok önemli. Büyük şenlik ateşleri yakmak, üzerlerinden atlamak, sürüyü ateşin içinden geçirmek ya da çevresinde dolaştırmak töresi, öyle görünüyor ki, bütün Avrupa'da ortak bir şey; bu yanar meşalelerle tarlaların, meyve bahçelerinin, otlakların ya da sığır ahırları-

nın çevresinde toplu halde dolaşmalar ya da yarışlar için de söylenebilir. Bundan daha az yaygın olarak, havaya yanar diskler fırlatma, yanar bir tekeri tepeden aşağı bırakma töreleri de vardır. Noel kütüğü töreni, özel ve eve ait olmasıyla öbür ateş şenliklerinden farklıdır; fakat bu farklılık, kışdönümünün açık havada toplanmayı önlemekle kalmayıp aynı zamanda birden bastıran bir sağanakla ya da karla çok önemli bir ateşi söndürerek topluluğun amacını boşa çıkaracak sert hava koşullarına bağlanabilir yalnızca. Bu yerel ya da mevsimsel farklılıkların dışında, yılın her zamanında, her yerde yapılan ateş şenlikleri arasındaki genel benzerlikler oldukça büyüktür. Törenler birbirine benzediği için, halkın bunlardan beklediği çıkarlar da birbirine benzer. İster belli noktalarda şenlik ateşleri yakmak, oradan oraya meşaleler dolaştırmak isterse yanmakta olan odun yığınının közler ve küller almak şeklinde uygulansın, ateşin, ürünlerin büyümesini, insanların ve hayvanların refahını, ya onları uyararak olumlu bir biçimde ya da gök gürültüsü ve yıldırım, büyük yangınlar, samyeli, küf hastalığı, haşarat, kısırlık, hastalık, özellikle de büyü gibi onları tehdit eden tehlike ve afetleri önleyerek olumsuz biçimde, artırdığına inanılıyor.

Fakat doğal olarak, nasıl oldu da, bu kadar basit yollardan o kadar büyük ve çeşitli yararlara ulaşılacağına inanıldığını sorarız kendi kendimize. İnsanlar nasıl oldu da, ateş ve dumanın, köz ve külün bu kadar çok iyilik getireceğini, bu kadar çok kötülüğü savuşturacağını hayal edebiliyordu? Şenliklerin tarihleri konusuna gelince, şenliklerin en önemli ve en yaygın olan ikisinin, aşağı yukarı tam yaz ve kış dönümlerine, yani güneşin gökyüzünde görünen –öğleyin en yüksek ve en alçak noktasına ulaştığı– iki dönüm noktasına denk gelmesi yalnızca rastlantıyla açıklanamaz. Gerçekten de, kışdönümü Noel kutlaması konusunda, varsayıma bağlı değiliz; eskillerin açık tanıklığından

biliyoruz ki, kilise, güneşin doğuşuna ilişkin eski putperest şenliği yerine koyarak kurumlaştırmıştı bunu: güneşin, yılın en kısa gününde yeniden doğduğu, bundan sonra ışığının ve sıcaklığının yazdönümünde en güçlü duruma ulaşincaya kadar arttığı apaçık kavranıyordu. Dolayısıyla popüler Noel kutlamalarında o kadar belirgin olarak ortaya çıkan Noel kütüğünün, ilk başlarda, görünüşte sönmekte olan ışığını yeniden yakmaya çalışan kışdönümü güneşine yardım etmek için tasarlandığını varsaymak fazla zorlama olmaz.

Bazı şenliklerin yalnızca tarihleri değil, aynı zamanda kutlanma tarzları da güneşe bilinçli bir öykünmeyi akla getiriyor. Bu törenlerde sıkça gözlenen, yanar bir tekerleği tepeden aşağı yuvarlama töresi, pekâlâ, güneşin gökyüzündeki seyrinin bir taklidi yerine geçebilir; taklit, güneşin bir yıllık alçalışının başladığı Yazdönümü Günü'ne özellikle uygun düşmektedir. Aslında, bu töre onu kaydedenlerce de böyle yorumlanmaktadır. İçti zift dolu yanar bir varili bir direk çevresinde döndürerek güneşin dönüşünün taklit edilmesinin de buna uygun olduğu söylenebilir. Yine, şenliklerde güneş şeklinde olduğu bazen açıkça söylenen yanar disklerin havaya fırlatılması gibi ortak uygulama da pekâlâ bir taklit büyüünün parçası olabilir. Birçok durumda olduğu gibi, bunlarda da büyü gücünün taklit ya da duygu yoluyla etkilediği varsayılıyor olabilir: arzu edilen sonucu taklit ederek onu gerçekten elde edersiniz; güneşin gökyüzünde ilerleyişini taklit ederek, ışık veren cismin gökteki seyrini tam vaktinde ve hızla izlemesine gerçekten de yardım edersiniz. Yazdönümü ateşinin bazen adlandırıldığı gibi "gökyüzü ateşi," dünyasal ve göksel alev arasında bilinçli bir ilintiyi açıkça gösterir.

Yine, bu durumlarda ilk başta ateşin olasılıkla yakılma şeklinin, yapay bir güneş yapma isteğini desteklediği ileri sürülmektedir. Bazı araştırmacıların da anladığı gibi, eski zamanlar

*Apollon'un
Güneş
Arabası.
Odilon
Redon'un
tablosu,
1907-10.
Musée des
Beaux-Arts,
Bordeaux,
Fransa.*

Bir Amerikan Yerli kabilesinin Güneş Dansı. Frederick Remington'un tablosu, 1909.
Remington Art Museum, Ogdensburg, New York.

da dönemsel şenliklerde ateşin her yerde iki odun parçasının birbirine sürtülmesiyle elde ediliyor olması büyük bir olasılıktır. Bazı yerlerde, hem Paskalya hem de yazdönümü şenliklerinde hâlâ böyle elde edilmektedir; İskoçya ve Galler'deki *Beltane* törenlerinde böyle olduğu açıkça dile getirilmektedir. Fakat bunun bir zamanlar bu dönemsel şenliklerde değişmez bir ateş yakma tarzı olduğunu nerdeyse kesin hale getiren şey, daima odunun sürtülmesiyle, bazen de tekerleğin döndürülmesiyle elde edilen ihtiyaç ateşiyle benzerliğidir. Bu amaçla kullanılan tekerin güneşi temsil etmesi akla yakın bir varsayımdır; düzenli tekrarlanan kutlamalarda ateş daha önce aynı şekilde elde ediliyor idiye, bunların başlangıçta güneş büyülerі olduğu görüşünün bir olumlaması olarak bakılabilir. Kuhn'un da gösterdi-

ği gibi, gerçekten de yazdönümü ateşinin başlangıçta böyle elde edildiğini gösterecek kanıt vardır. Birçok Macar domuz çobanının Yazdönümü Arifesinde, kenevire sarılmış odundan bir dingil çevresinde bir teker çevirerek ateş yaktığını ve domuzlarını bu ateşten geçirdiğini görmüştük. Swabia’da Ober-medlingen’de, “gökyüzü ateşi” denilen şey, Aziz Vitus Günü’nde (Haziranın on beşi) katranla sıvanmış ve saplarla örülmüş bir araba tekerleği tutuşturularak elde edilir, dört metre yüksekliğinde bir direğin tepesine bağlanırdı, direğin tepesi tekerleğin dingil poyrasına yerleştirilmiş olurdu. Bu ateş bir dağın tepesinde yakılırdı, alevler göğe yükselirken, halk, gözleri ve kolları gökyüzüne doğru çevrilmiş birtakım sözler söylerdi. Burada tekerleğin bir direğin üzerine tutturulması ve yakılması, ateşin, ihtiyaç ateşinde olduğu gibi, başlangıçta bir tekerin döndürülmesiyle elde edildiğini düşündürüyor. Törenin yapılacağı gün (Haziranın on beşi) yazdönümüne yakındır; Mazurya’da ateş gerçekten de Yazdönümü Günü, bir meşe direği çevresinde bir tekerin hızla döndürülmesi yoluyla elde edilir ya da edilirdi, fakat böylece elde edilen yeni ateşin, bir şenlik ateşini tutuşturmada kullanıldığı söylenmiyor.

Bundan başka, bu dönemsel ya da ara sıra yakılan ateşlerin hava koşulları ve bitkiler üzerinde yaptığı varsayılan etki, bunların güneş büyüleri olduğu görüşünü destekliyor, çünkü onlara bağlanan etkiler güneş ışığınınakilere benziyor. Örneğin, yağmurlu geçen bir Haziran ayında yazdönümü ateşleri yakmanın yağmuru durduracağına dair Fransız inancı, bunların kara bulutları dağıtıp güneşi pasparlak ortaya çıkaracağını, ıslak toprağı ve yapraklarından sular damlayan ağaçları kurutacağını varsayar gibidir. Aynı şekilde, İsviçreli çocukların sisli günlerde sisi ortadan kaldırmak amacıyla ihtiyaç ateşi kullanmaları, doğallıkla bir güneş büyüğü olarak yorumlanabilir. Vosges Dağlarında halk yazdönümü ateşlerinin dünya yemişle-

rinin saklanması ve iyi ürün alınmasını kolaylaştırdığına inanır. İsveç'te gelecek mevsimin soğuk mu sıcak mı olacağı Bahar Bayramı şenlik ateşinin alevlerinin esiş yönüne göre çıkartılır; güneye eserse sıcak, kuzeye eserse soğuk olacaktır. Hiç kuşkusuz, bugün alevlerin yönüne sadece hava koşulu tahmini olarak bakılıyor, onu bir etkileme yolu olarak değil. Fakat bunun, büyüünün kehanete dönüştüğü durumlardan biri olduğunu da söyleyebiliriz. Örneğin, Eifel Dağlarında, duman buğday tarlalarına doğru esiyorsa, hasadın bol olacağını bir işarettir bu. Fakat eski görüş, dumanın ve alevlerin yalnızca bir belirti olmakla kalmayıp, alevlerin sıcaklığının ürün üzerinde güneş etkisi yaparak onun bolluğunu da etkilediği yönündeydi. Belki de Adam Adası'nda halk bu yüzden, duman tarlaları üzerine essin diye, rüzgâr yönünde yakıyorlardı ateşlerini. Güney Afrika'da da, Nisan ayında, Matabeleler bahçelerinin rüzgâr yönünde çok büyük ateşler yakarlar, "buradaki düşünce, dumanın ürünler üzerinden geçerken onların olgunlaşmasına yardım edeceğidir." Zulular arasında da, "bahçenin rüzgâr yönünde yerleştirilmiş bir ateş üzerinde ilaç yakılır, bitkilerin böylece buhardan geçirilmesi ürünün iyileşmesine yardım eder." Yine, bizim Avrupa köylülerinin, şenlik ateşinin alevleri görüldüğü sürece ürünün iyi olacağı düşüncesi, şenlik ateşlerinin hızlandırıcı ve bereketlendirici gücüne olan inancın bir kalıntısı olarak yorumlanabilir. Aynı inancın şenlik ateşlerinden alınıp tarlalarda toprağa sokulan közlerin ürünlerin büyümesini etkileyeceği düşüncesinde yeniden ortaya çıktığı ileri sürülebilir; keten tohumlarının alevlerin estiği yönde ekilmesi, ekimde tohumun şenlik ateşi külleriyle karıştırılması, küllerin kendisinin tarlayı bereketlendirmek için üzerine serpilmesi ve tohumları güçlendirmek için, Noel kütüğünden alınma bir parçanın sabana takılması törelerinin altında da aynı şeyin yattığı düşünülebilir. Keten ya da kenevir fidanının, alevler ne kadar yükseğe çıkar-

sa ya da insanlar onların üzerinden ne kadar yükseğe atlarsa o kadar yüksek olacağı düşüncesi de aynı düşünce sınıfına girer. Yine, Konz'da Moselle'in her iki kıyısında, tepeden aşağı yuvarlanan yanan tekerlek hiç sönmeden nehre ulaşırsa, üzüm ürününün bol olacağı anlamında yorumlanırdı bu. Bu inanca öyle bel bağlanırdı ki, törenin başarıyla yapılması, köylülere yöredeki bağların sahiplerinden belli miktarda vergi toplama yetkisi verirdi. Burada sönmemiş tekerlek, bol üzüm ürününün habercisi olan bulutsuz bir güneş olarak alınabilir. Köylülerin çevredeki bağcılardan aldığı araba dolusu beyaz üzüm de, üzümleri için sağladıkları güneş ışığının karşılığı bir ödeme yerine geçebilir. Aynı şekilde, Glamorgan Vadisi'nde, Yazdönümü Günü yanar bir tekerlek tepeden aşağı yuvarlanır, tekerlek tepenin eteğine varmadan sönerse, halk kötü bir hasat beklerdi; tersine, teker aşağıya kadar yanar durumda iner ve uzun bir süre daha yanmayı sürdürürse, halk o yaz dolgun ürün beklerdi. Burada da, köylü aklının, tekerleğin ateşi ile güneşin ateşi arasında, ürünlerin tabi olduğu doğrudan bir bağ kurduğunu varsaymak çok doğaldır.

Fakat halk inancında şenlik ateşlerinin hızlandırıcı ve bereketlendirici etkisi yalnızca bitki dünyasıyla sınırlı değildir; hayvanlara kadar uzanır. İrlandalıların kısır hayvanları yazdönümü ateşi içinden sürmeleri töresinden, Fransızların suya bastırılmış Noel kütüğünün ineklerin buzağılamasına yardımcı olacağı inancından ve Noel kütüğünden ne kadar çok kıvılcım çıkarsa tavukların, danaların, koyunların ve çocukların o kadar çok olacağı Fransız ve Sırp düşüncesinden, şenlik ateşi küllerinin tavukları yumurtlatmak için kümeslere konması Fransız töresinden ve şenlik ateşi küllerinin hayvanları güçlendirmek amacıyla sularına karıştırılması Alman uygulamasından açıkça görülebilir bu. Dahası, insanın doğurganlığının bile ateşin hayat verici sıcaklığı ile arttığının varsayıldığına dair açık-belirti-

*İngiltere, Devonshire'da Hatherleigh
Ateş Karnavalı her yıl 5 Kasım'a en
yakın Çarşamba günü yapılır.*

ler var. Fas'ta halk çocuksuz çiftlerin yazdönümü ateşlerinin üstünden atarlarsa çocuk sahibi olacağını düşünür. Yazdönümü şenlik ateşinin üzerinden üç kez atlayan bir kızın yakın zamanda evleneceğini ve birçok çocuğun anası olacağı, bir İrlanda inanıcıdır; Flandre'de, kadınlar kolay bir doğum yapabilmek için yazdönümü ateşleri üzerinden atlarlar; Fransa'nın birçok yerinde, dokuz ateşin

çevresinde dans eden bir kızın o yıl içinde mutlaka evleneceği düşünülür, Bohemya'daysa şenlik ateşlerinden dokuzunu gören bir kızın o yıl evleneceği hayal edilir. Öte yandan, Lechra'nın halkı, bir delikanlı ile bir kadın alevlere değmeden yazdönümü ateşleri üzerinden atarlarsa, genç kadının on iki ay içersinde anne olamayacağını söyler; alevler ona dokunup döllememiştir onu. İsviçre'nin ve Fransa'nın bazı bölgelerinde Noel kütüğünün ışığında, kadınların çocuk sahibi olmasını, dişi keçilerin oğlak doğurmasını, koyunların kuzulamasını dileyen bir dua okunur. Bazı yerlerde uygulanan şenlik ateşlerinin son evlenen kişiler tarafından yakılması kuralı, böyle bir kişinin doğurtucu ve döllendirici etkiyi ister ateşten aldığı, ister ateşe verdiği varsayılın, aynı tür düşüncelerden kaynaklanıyor görünüyor. Âşıkların ateşin üzerinden el ele atlama uygulaması, evliliklerinin bu yolla kutsanacağı ve çocuklara kavuşacakları düşüncesinden doğmuş olabilir; buna benzer bir neden, bir yıl içinde evlenmiş olan çiftleri meşalelerin ışığında dans etme zorunluluğu getiren töreyi açıklayabilir. Bizde bir zamanlar Bahar Bayramı kutlamalarının işareti olduğu gibi, Estonyalılar arasında da yazdönümü kutlamalarının belirgin işareti olan hovardalık sahneleri, tatilde olanlara tanınan bir izin olmaktan

Gümüştan Gundestrup kazanından bir pano. Kelt kökenlidir, fakat Vikingler tarafından yağmalanmıştır. Gök gürültüsü tanrısı Taranis bir ateş çemberi fırlatıyor. Kazanın iç kısmından detay. Ulusal Müze, Kopenhag.

çok, bu tür âlemlerin, gerekli olmasa bile, insanın yaşamını, yılın bu dönüm noktasında göklerdeki seyre bağlayan bazı gizemli bağlar tarafından haklı görülebileceği gibi kaba bir düşünceden geliyor olabilir.

Şenliklerde şenlik ateşi yakma töresi genellikle tarlalar, meyve bahçeleri, otlaklar, kümes hayvanları ve sürüler arasında meşalelerle dolaşma töresiyle birliktedir; bu iki törenin, aynı amaca, yani ister sabit ister taşınabilen ateşten aktığına inanılan yararlarla ulaşmanın iki farklı yolu olduğundan kuşku duyulamaz. Buna göre, şenlik ateşleri hakkındaki güneş kuramını kabul edersek, bunu meşalelere de uygulamak zorundayızdır; elde yanar meşaleler kırlarda yürüme ya da koşma uygulaması, bu titrek alevlerin zayıf bir taklidi olduğu güneş ışığının hayat verici etkisini bütün çevreye yaymanın bir yolundan başka bir şey değildir.

Yine de, bu şenliklerde ateşte tasvir yakmanın anlamı nedir, diye sormak zorundayız. Sorunun yanıtı, deminki araştırmalardan apaçık ortada gibi görünüyor. Bu ateşlerin, genellikle cadıları yakmak amacıyla tutuşturulduğu varsayıldığına, ateşlerde yakılan tasvire kimi zaman “Cadı” dendiğine göre, bu gibi durumlarda alevlerde yakılan bütün tasvirlerin cadıları ve büyücüleri temsil ettiği, onları yakma töresinin kötü, günahkâr kimseleri yakma yerine geçtiği sonucunu doğallıkla çıkarabiliriz, çünkü taklit büyüsi ilkesine göre tasvirini yakmakla cadının kendisini yakmış olursunuz. Fakat bu açıklama her duruma uygulanamayabilir, bazıları bir başka yoruma daha uygundur, hatta başka bir yorum gerektirebilir.

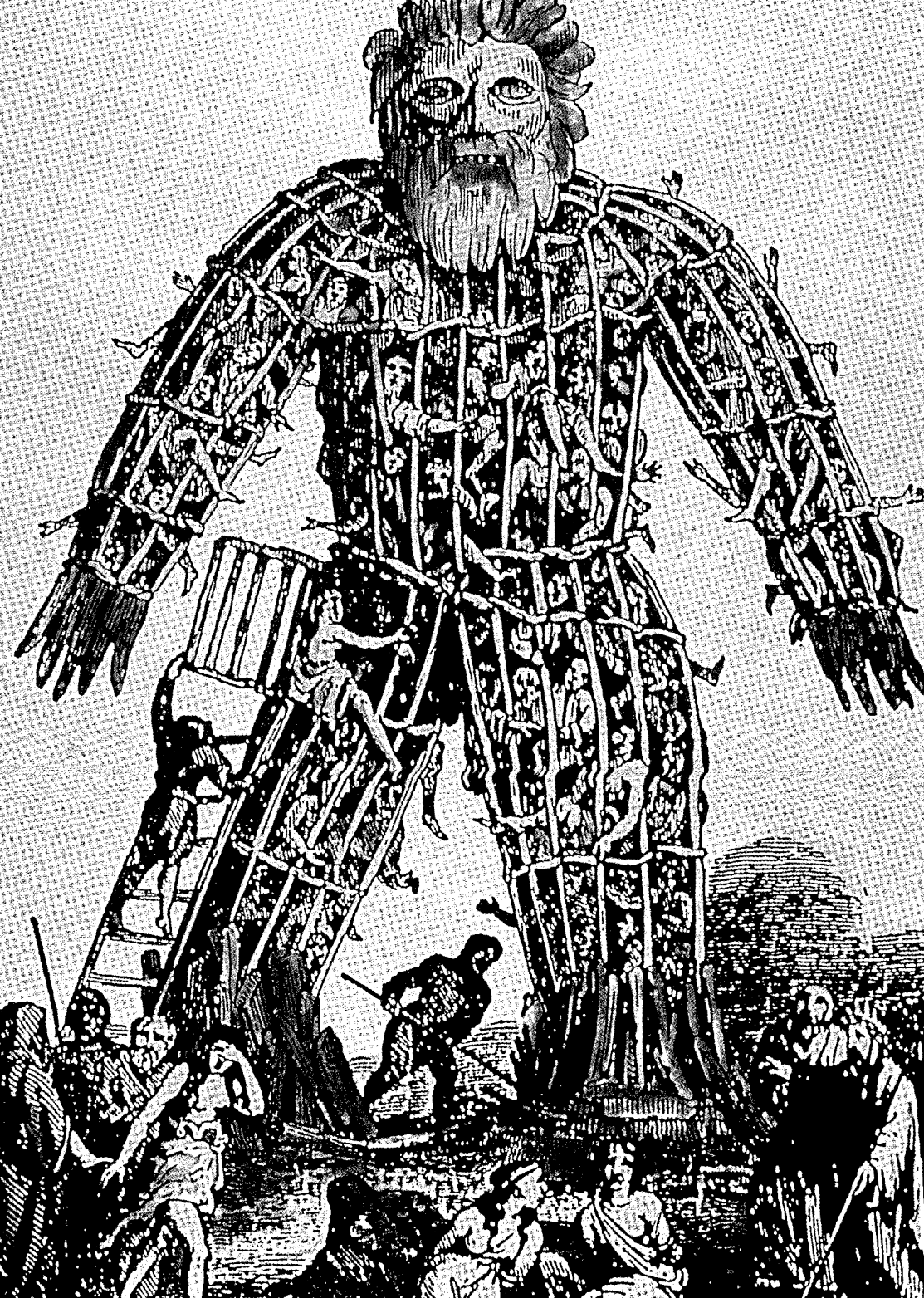
Avrupa’daki ateş şenlikleriyle ilgili yaygın törelerde, daha eski bir insan kurban etme uygulamasına işaret ettiği görülen bazı özellikler vardır. Avrupa’da canlı kişilerin ağaç ruhunun ve tahıl ruhunun temsilcileri olarak iş gördüklerine, böylece ölüme gittiklerine inanmak için elimizde nedenler vardır. Bu

durumlarda insan kurbanlarına dair en belirgin izler, daha önce gördüğümüz gibi, yüz yıl öncesine kadar, İskoçya Yaylalarında, *Beltane* ateşlerinde hâlâ yaşıyordu: Avrupa'nın yabancı etkilerden neredeyse tamamen yalıtılmış uzak bir köşesinde yaşayan Kelt halkı eski putperestlik izlerini, o güne kadar Batı Avrupa'daki diğer halklar-

Bu Aztek yarım kabartmasında Meksika tanrıları Tezcatlipoca ile Huitzilopochtli görünüyor. Tezcatlipoca hasat için gerekli olan ama aynı zamanda kuraklık tehlikesi de getiren yaz güneşini temsil eder. Ulusal Antropoloji Müzesi, Mexico City.

dan daha iyi korumuştur. Bu yüzden, ateşe insan kurban etmenin Keltler tarafından sistemli bir biçimde uygulandığının tartışmasız kanıtlara dayanılarak bilinmesi önemlidir. Bu kurban törenlerinin en erken tanımını Julius Sezar veriyor. Sezar, o zamana kadar bağımsız yaşamış olan Galyalı Keltlerin fatihi olarak, ulusal Kelt dini ve yaşam tarzını gözlemleme fırsatını elde etmişti: bunlar, hâlâ ulusun tazeliğini ve canlılığını taşıyordu o zaman, Roma uygarlığının eritici potasında kaybolmamıştı. Öyle görünüyor ki, Sezar kendi notlarına Roma ordularını Manş Denizi'ne taşımadan yaklaşık elli yıl önce Galya'yı dolaşmış olan Poseidonios adlı bir Yunan kâşifinin gözlemlerini de katmıştı. Yunanlı coğrafyacı Strabon ile tarihçi Diodoros da, Kelt kurbanları hakkında anlattıklarını Poseidonios'un yapıtından, ama birbirinden ve Sezar'dan bağımsız olarak almış görünüyorlar, çünkü her üç öykü de ötekilerin hiçbirinde bulunmayan ayrıntılar içeriyor. Dolayısıyla, bunları birleştirerek Poseidonios'un özgün öyküsünü bir dereceye kadar kesin biçimde kurabiliyor ve böylece MÖ ikinci yüzyılın bitiminde Galya Keltlerinden bize kalan bir kurban tablosu elde edebiliyoruz. Aşağıda bu törenin ana hatlarını bulabiliriz. Keltler yargılan-

miş suçluları, her beş yılda bir yapılan büyük bir şenlikte tanrılara kurban etmek üzere bir kenarda tutarlardı. Bu kurbanların sayısı ne kadar yüksek olursa, toprağın veriminin de o derece yüksek olacağına inanırlardı. Kurban edilecek yeteri kadar suçlu olmadığı zamanlarda, bu eksigi kapatmak için savaşlarda alınan esirler boğazlanırdı.

Zamanı geldiğinde kurban etme işi Druidler ya da rahipler tarafından yerine getirilirdi. Kimileri oklarla vurulur, kimileri kazığa kakılır, kimileriye aşağıdaki şekilde canlı canlı yakılırdı: Sepetlik sazlardan ya da odun ve otlardan dev tasvirler kurulur, bunların içi canlı insanlar, sığırlar ve başka türden hayvanlarla doldurulurdu; daha sonra tasvirler tutuşturulur, içlerindeki canlılarla birlikte yakılırdı.

Böylece, eski Galyalı Keltlerin kurban etme törenlerine değgin izlerin Modern Avrupa'nın yaygın şenliklerinde bulunabildiği görülüyor. Doğal olarak, Fransa'da ya da eski Galya'nın sınırları içinde kalan daha geniş bir alanda, bu dinsel törenler, dev sepetleri ve bunların içine kapatılmış hayvanları yakma törelerinde apaçık izler bırakmıştır. Bu töreler, dikkat edilirse görülecektir, genellikle yazdönümünde ya da ona yakın günlerde gerçekleştirilirdi. Çıkardığımız bu sonuç, Avrupa halk törelerinin genel araştırmasından elde edilen bulguyla uyushmaktadır: yazdönümü şenliği, Avrupa'daki ilkel Arilerin kutladığı yıllık şenliklerin en yaygın ve en büyük olanıydı.

Roma tarihçilerine göre, Britanyalı Keltler, içine mahkûmların konduğu ve kurban olarak canlı canlı yakıldığı dev saz adamlar yapardı.

Onuncu Bölüm

BAŞIBOŞ DOLAŞAN RUH

Ölüleri
koruyan dört
tanrıçadan
biri olan
Serket, genç
Firavun
Tutankha-
mon'un iç
organlarının
konduğu
çekmeceyi
bekliyor.
Altın
kaplama
tahta, Kahire
Müzesi,
Mısır.

Bu kitabın daha önceki bir bölümünde (bkz. Ruhun korkuları), ilkel insanların düşüncesine göre ruhun ölüme neden olmaksızın geçici olarak bedenin dışına çıkabileceğini görmüş-tük. Ruhun bu tür yokluklarının, ortalıkta başıboş dolaşan ruh, düşmanların eline geçerek çeşitli kazalara uğrayabileceği için, oldukça tehlikeli olduğuna inanılırdı çoğu kez. Fakat ruhun bu dışarı çıkma yeteneğinin bir başka yönü daha vardır. Ruh, bedende olmadığı süre içinde güvenlik altına alınabiliyor-sa, yokluğunu belirsiz bir süre devam ettirmemesi için herhangi bir neden olamaz; gerçekten de bir insan sırf kişisel güvenliğini hesap ederek ruhunun bir daha bedenine asla dönmemesi-ni arzu edebilir. Yabanıl, yaşamı soyut olarak “sürekli bir du-yum olanağı” ya da “iç düzenlemelerin dış ilişkilere devamlı ayarlanması” şeklinde kavrayamadığı için, onu gözle görülür, elle tutulur, bir kutuda ya da kavanozda saklanabilir, yaralan-maya, kırılmaya ya da parçalanmaya açık, belli oylumda so-mut, maddi bir şey olarak düşünür. Böyle kavranınca, yaşamın insanın içinde bulunması o kadar da gerekli değildir; bedenin içinde olmayabilir, ama yine bir tür duygu yakınlığı ya da uzaktan etkiyle insanı canlandırmaya devam edebilir. Hayatım ya da ruhum dediği bu şey zarar görmeden kaldığı sürece insan sağlıklıdır; eğer bir hasara uğrarsa, insan acı duyar bundan; yok edilirse, ölür. Ya da bir başka şekilde düşünülürse, bir in-san hastaysa ya da ölmüşse, durum şöyle açıklanır: yaşamı ya da ruhu denilen şey, bedenin ister içinde ister dışında olsun, ya hasara uğramıştır ya da yok edilmiştir. Ama yaşam ya da ruh

Ramayana
destanından
bir sahne:
kahraman
Hint prensi
Rama
sevgilisi
Sita'yı
arıyor.
1780'den bir
Hint resmi.
Hindistan
Ulusal
Müzesi, Yeni
Delhi.

insanın içinde kalıyorsa, güvenli ve gizli bir yerde saklanmış olduğu zamankinden daha büyük bir hasara uğrama olasılığının olduğu durumlar da vardır. Bunun için de, bu gibi durumlarda ilkel insan ruhunu bedeninin dışına çıkarır ve onun güvenliği için, tehlike geçtikten sonra yeniden bedenine koymak üzere güvenli bir yere koyar. Ya da tamamen güvenli bir yer bulabilirse, ruhunu devamlı olarak orada tutmaya razı olabilir. Bunun yararı, ruh onu koyduğu yerde zarara uğramadan kaldığı sürece, insanın kendisinin ölümsüz olmasıdır; yaşamı bedeninin içinde olmadığı için hiçbir şey bedenini öldüremez.

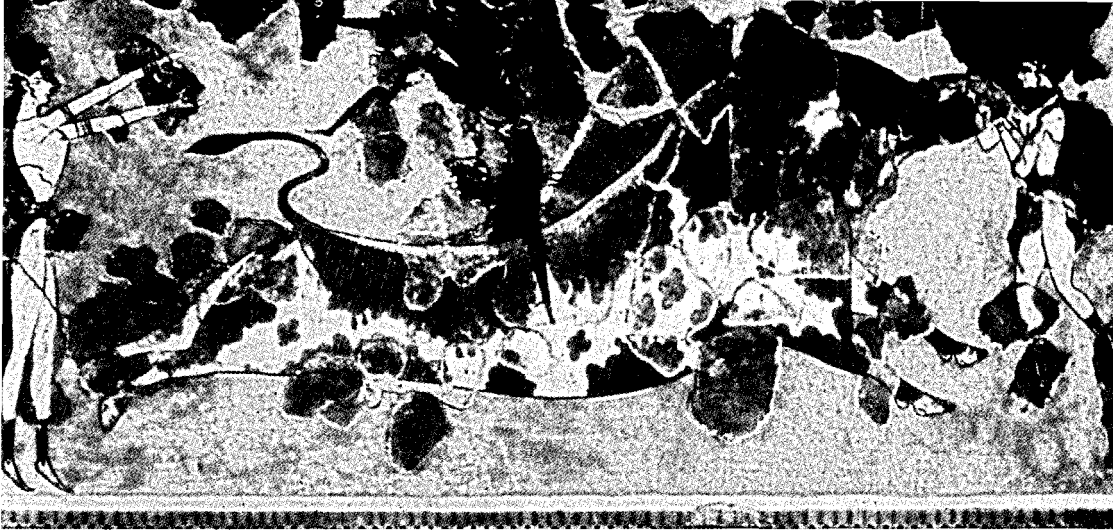
Bu ilkel inancın kanıtlarını belirli bir tür halk masallarından elde ediyoruz; bunların belki de bilinen ilk örneği, “Kalbi bedeninde olmayan dev” adlı İskandinav masalıdır. Bu tür öyküler bütün dünyada çok yaygındır; bunların sayılarından ya da görülme sıklığından, ana fikrin anlatıldığı ayrıntılarından, dış ruh kavramının tarihin erken bir aşamasında insanların zihinleri üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu çıkarsayabiliriz. Çünkü halk masalları, dünyanın ilkelin zihnine görüldüğü şekliyle sadık bir yansımasıdır; bize ne kadar saçma görünürse görünsün, bu masallarda genellikle ortaya çıkan bir fikrin bir zamanlar sıradan bir inanç konusu olduğundan emin olabiliriz. Bu güven, ruhu daha uzun ya da daha kısa bir süre dışarı çıkarma varsayımsal gücüyle ilgili olduğu kadarıyla, söz konusu halk masalları yabanılların gerçek inançları ve uygulamalarıyla karşılaştırıldığında fazlasıyla doğrulanmaktadır. Bu masallardan bazı örnekler verdikten sonra bu konuya yeniden döneceğiz. Bu örnekler bu tür masalların hem karakteristik özelliklerini hem de yaygın dağılımını gösterecek bir biçimde seçilecektir.

Öncelikle, bu dış ruh öyküsü Hindistan’dan Hebridler’e kadar bütün Ari halkları tarafından çeşitli biçimlerde anlatılmaktadır. Çok bilinen bir şekli şöyledir: bir büyücü, bir dev ya da başka herhangi bir periler diyarı yaratığı, ruhunu uzakta giz-

li bir yerde tuttuğu için yaralanamaz, ölümsüzdür; fakat büyü-
lü şatosunda esir tuttuğu güzel bir prenses, gizini hile ile öğre-
nir ondan ve bunu, büyücünün ruhunu, kalbini, hayatını ya da
ölümünü (çeşitli adlar verilir buna) aramakta olan kahramana
açıklar, kahraman da bu ruhu yok etmekle büyücüyü öldürmüş
olur. Örneğin bir Hindu masalında, Punchkin adlı bir büyücü-
nün bir kraliçeyi on iki yıl nasıl esir tuttuğu, onunla evlenmek
istediği, ama kraliçenin onu nasıl reddettiği anlatılıyor. Sonun-
da, kraliçenin oğlu onu kurtarmaya gelir, ana oğul Punchkin'i
öldürmek için bir plan yaparlar. Kraliçe, büyücüyle konuşur,
sonunda kendisiyle evlenmeye karar verdiğini söyler. "Sen de
söyle bana," der, "gerçekten ölümsüz müsün? Ölüm senin ya-
nına yanaşmaz mı? İnsanların duyduğu acıları duymayacak ka-
dar büyük bir sihirbaz mısın sen?" "Doğru," der büyücü, "baş-
kaları gibi değilim ben. Uzaklarda, çok uzaklarda – buradan
yüz binlerce mil uzakta, balta-girmemiş ormanlarla kaplı insan-
sız bir ülke vardır. Ormanın ortasında, çevresi hurma ağaçlarıyla
çevrili bir yer, bu yerin ortasında içleri suyla dolu, birbiri
üzerine kurulu altı tane *chattee* var; altıncı *chattee*'nin altında
küçük bir kafes, kafesin içinde küçük, yeşil bir papağan vardır;
benim yaşamım o papağanın yaşamına bağlıdır – eğer papağan
öldürülürse ben de ölürüm. Ama yine de," diye ekler, "papağa-
na herhangi bir zarar vermek olanaksızdır, hem o ülkeye girile-
meyeceği için, hem de hurma ağaçlarının çevresinde benim em-
rimde binlerce cin vardır; oraya kim yaklaşırsa öldürürler
onu." Ancak kraliçenin genç oğlu bütün güçlüklerin üstesinden
gelir ve papağanı yakalar. Büyücünün sarayının kapısına getirir
ve onunla oynamaya başlar. Büyücü Punchkin bunu görür ve
dışarı çıkarak papağanı kendisine vermesi için kandırmaya ça-
lışır onu. "Papağanımı geri ver!" diye bağırır. Çocuk papağanı
tutar ve kanatlarından birini koparır; o bunu yapınca büyücü-
nün sağ kolu kopup yere düşer: O zaman Punchkin sol kolunu

ileri uzatır ve bağıır: “Papağanımı geri ver!” Prens papağanın ikinci kanadını koparır ve büyücünün sol kolu da düşer. “Papağanımı ver!” diye bağıır ve dizlerinin üzerine çöker. Prens papağanın sağ bacağını koparır, büyücünün sağ bacağı kopar; prens papağanın sol bacağını koparır, büyücünün sol bacağı da kopar. Gövdesinden ve başından başka hiçbir şeyi kalmamıştır büyücünün, ama o hâlâ gözlerini döndürüyor ve bağıırıyordu: “Papağanımı ver!” “Al papağanını öyleyse,” diye bağıır çocuk ve kuşun boynunu burarak büyücüye atar; o bunu yapınca Punchkin’in başı da burulmuş olur ve korkunç bir inlemeyle ölür! Bir başka Hindu masalında, kızı, insan yiyen bir deve sorar: “Baba, ruhunu nerede saklıyorsun sen?” “Buradan yirmi beş kilometre ötede bir ağaç var” der dev. “Ağacın çevresinde kaplanlar, ayılar, akrepler ve yılanlar var; ağacın tepesinde çok iri, çok büyük bir yılan var; onun kafasının üzerinde küçük bir kafes var; kafeste bir kuş var; işte benim ruhum o kuşun içinde.” Devlin sonu bundan önceki öyküdeki büyücünün aynıdır. Kuşun kanatları ve bacakları koparıncaya devlin kolları ve bacakları da düşer; boynu burulunca, dev de cansız yere yığılır. Bir Bengal masalında bütün devlerin Seylan’da oturduğu, hepsinin yaşamlarının bir tek limon içinde olduğu anlatılır. Bir oğlan çocuk limonu parça parça keser ve bütün devler ölür.

Belki de Hindistan’dan alınmış bir Siyam ya da Kamboçya masalında, Seylan Kralı Thossakan ya da Ravana’nın, savaşa giderken ruhunu büyüyle bedeninden dışarı çıkarıp evde bir kutuda bırakabildiği anlatılır. Böylece savaşta yaralanmaz hale geliyordu. Rama’ya karşı savaş vermek üzereyken, ruhunu göz kulak olması için Ateşgöz adlı bir münzeviye emanet eder. Rama, dövüşte oklarının krala çarptığını ama onu yaralamadığını görerek şaşırır. Ama kralın dokunulmazlığının gizini bilen Rama bağlaşıklarından biri büyüyle kendini krala benzetir ve münzeviye giderek ruhunu geri ister. Ruhu alır almaz göklere

Bir boğanın sırtında akrobatik pozda dengede durmaya çalışan bir insanı gösteren, Girit'te Knossos Sarayı'ndan bir Minos freski. "Boğa Güreşçisi Freski", MÖ 1500 civarı. Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina.

çıkart ve Rama'ya doğru uçar; kutuyu havada sallamakta ve öyle sıkı tutmaktadır ki, Seylan Kralının soluğu bedeninden ayrılır ve kral ölür.

Bir Bengal masalında, uzak bir ülkeye gitmekte olan bir prens, babasının sarayının avlusuna kendi elleriyle bir ağaç diker ve ana babasına "Bu ağaç benim yaşamım" der. "Ağacı yeşil ve canlı görürseniz, bilin ki her şey yolunda; ağacın bazı dallarının solduğunu görürseniz bilin ki hastayım; bütün ağacın kuruduğunu görürseniz bilin ki öldüm, bu dünyada değilim artık." Bir başka Hint masalında bir prens geziye çıkarken, dikkatle bakılması ve korunması emrini vererek bir arpa bitkisi bırakır geriye, çünkü bitki yeşerirse kendisi yaşıyor ve sağlıklıdır, ama başını düşürmüştse kendisine bir kötülük yapılmak üzere-dir. Bir gün arpanın solup düştüğü görülür. Çünkü prensin başı kesilmiştir, kesik baş yere yuvarlanınca arpa da ikiye ayrılır ve yere düşer.

Eski ya da yeni olsun, Yunan masallarında dış ruh fikri seyrek rastlanan bir şey değildir. Meleagros yedi günlük olunca, Kader tanrıcaları anasına görünür ve Meleagros'un ocakta

yanan odun kül olunca öleceğini söyler. Bunun üzerine annesi odunu ateşten kapar ve sandık içinde saklar. Fakat yıllar geçer, dayılarını öldürdüğü için oğluna kızan annesi odunu ateşte yakar, Meleagros da alevler yaşamsal organlarına saldırıyormuş gibi, acılar içinde can verir.

Yine Megara Kralı Nisus'un başının ortasında mor ya da altın rengi bir tutam saç vardır, yazgısına göre, bu saç ne zaman koparılırsa, kral ölecektir. Megara, Giritliler tarafından kuşatıldığında kralın kızı Skylla Giritlilerin kralı Minos'a âşık olur ve babasının başından o yaşamsal saçı koparır. O da ölür. Bir modern Yunan halk masalında bir insanın gücü başındaki altın rengi saçlarındadır. Annesi bu saçları kopardığında adam zayıflar ve korkaklaşır, düşmanları tarafından kılıçtan geçirilir. Bir başka modern Yunan masalında bir büyücünün yaşamı bir yabandomuzunun karnındaki üç kumruya bağlıdır. Kumrular-dan biri öldürülünce büyücü hastalanır, ikinci kumru öldürülünce hastalığı daha da artar, üçüncüsü öldürülünce de ölür. Aynı türden bir başka Yunan masalında, bir devin gücü bir yabandomuzunun karnındaki üç ötücü kuşa bağlıdır. Kahraman, kuşlardan ikisini öldürür, sonra düşmanları devin evine geldiğinde onu büyük bir acı içinde yerde yatar bulur. Kahraman üçüncü kuşu deve gösterir, dev, kuşu serbest bırakması ya da yemesi için kendisine vermesini söyler. Fakat kahraman kuşun boynunu burar, dev de hemen oracıkta ölür.

“Alaeddin ile Sihirli Lambası” masalının modern bir Roma versiyonunda, büyücü, okyanusun ortasında yüzen bir kaya üzerinde esir tuttuğu prensese, kendisinin asla ölmeyeceğini söyler. Prensese bunu kendisini kurtarmaya gelmiş olan kocası prensese iletir. Prens, “Olamaz bu, ama onun için öldürücü bir şey olması gerekir, bunun ne olduğunu sor ona,” der. Bunun üzerine prensese büyücüye sorar, o da ormanda yedi başlı bir yılan yaşadığını söyler; yılanın ortadaki başının içinde bir tavşan

Alaeddin ve Sihirli Lambası'ndan bir illüstrasyon.

yavrusu vardır, tavşan yavrusunun başının içinde bir kuş vardır, kuşun başının içinde de değerli bir taş vardır, eğer bu taş yastığının altına konursa, ölecektir. Prens o taşı ele geçirir, prenses de büyücünün yastığının altına koyar. Büyücü başını yastığa koyar koymaz, üç kez korkunç bir çığlık atar, üç kez döner ve ölür.

Aynı türden öyküler Slav halkları arasında vardır. Örneğin bir Rus masalında, Ölümsüz Koshchei adlı bir büyücünün bir prensesi kaçırdığı ve altından kalesinde tuttuğu anlatılır. Fakat prenses bir gün kalenin bahçesinde yalnız başına ve üzgün dolaşırken, onun gözüne girmeye çalışan bir prensle birlikte kaçma umuduyla birden neşelenir ve büyücüye koşar, sahte, övücü sözlerle dil döker ona, “Sevgili dostum,” der, “yalvarırım söyle bana, sen hiç ölmez misin?” “Tabii ölmem,” der o da. “Pekâlâ,” der, “Nerede ölümün senin? Oturduğun evde mi?” “Elbette öyle,” der o, “eşiğin altındaki süpürgeyi içinde.” Bunun üzerine süpürgeyi bulur ve ateşe atar, fakat süpürge yandığı halde ölümsüz Koshchei hayatta kalır; kıl kadar bir şey yanmıştır bedeninde. Birinci girişiminde başarısız olmuş olan cilveli kurnaz kız surat asar ve şöyle der ona: “Gerçekten sevmiyorsun beni sen, sevseydin ölümünün nerede olduğunu söyledin, ama ben sana kızmıyorum, bütün kalbimle seviyorum seni.” Bu yaltaklanıcı sözlerle, ölümünün gerçekten nerede olduğunu sorar büyücüye. Bunun üzerine büyücü güler ve sorar ona, “Neden öğrenmek istiyorsun? Neyse, sana olan aşkımdan dolayı söyleyeceğim. Bir tarlada üç yeşil meşe ağacı durmakta, en büyük meşenin köklerinin atında bir solucan var, eğer bu solucan bulunur da ezilirse, anında ölürüm ben.” Prens bu sözleri işitince âşığına koşar ve her şeyi anlatır; prens ise meşe ağaçlarını buluncaya kadar her yeri araştırır, kazarak çıkarır solucanı ve ezer. Sonra büyücünün sarayına koşar, ama büyücünün hâlâ yaşamakta olduğunu öğrenir prenesten. O zaman prenses Koshchei’ye bir kez daha yaltaklanır ve yalvarır; bu kez onun oyunlarına yenilen büyücü kalbini ona açar ve hakikati söyler ona. “Ölümüm,” der, “buradan çok uzakta, bulunması zor bir yerde, uçsuz bucaksız okyanusta. Okyanusta bir ada var, adanın üzerinde yeşil bir meşe ağacı yaşar, meşenin altında demir bir kasa, kasanın içinde küçük bir sepet, sepetin

içinde bir tavşan, tavşanın karnında bir ördek, ördeğin karnında bir yumurta var; yumurtayı bulup kıran kişi hemen o anda beni de öldürmüş olur.” Prens yaşamsal yumurtayı ele geçirir tabii, ve yumurta elindeyken ölümsüz büyücüyle karşılaşır. Prens yumurtayı sıkmaya başlamasa canavar prensi öldürecek tir. Bunun üzerine büyücü acıyla çığlık atar, sırtarak, gülerek orada duran yalancı prensese döner ve “Sana olan aşkımdan söylemedim mi ölümümün nerede olduğunu?” der. “Senin vereceğin karşılık da bu demek?” Böyle diyerek duvarda bir çivide asılı duran kılıcına atılır, fakat o kılıca ulaşmadan prens elindeki yumurtayı kırar, büyücü de tabii o anda ölmüş olur. “Koshchei’nin ölümü anlatılırken, bir yerde, gizemli yumurtanın alınına atılmasıyla öldürüldüğü söyleniyor – yaşamının bağlı olduğu o büyü zincirindeki son halka. Aynı masalın, ama bu kez bir yılan üzerine anlatılan bir başka versiyonunda, öldürücü darbe, bir adada, bir taşın içindeki tavşanın içindeki ördeğin karnındaki bir yumurtanın sarısında bulunan küçük bir taşla indirilir.

Töton kökenli halklar arasında dış ruh öykülerine çok rastlanır. Transilvanya Saksonlarının anlattığı bir masalda, bir delikanlı bir büyücü karıya defalarca ateş eder. Mermiler kadının bedeninden geçer ama ona hiç zarar vermez, büyücü karı gülüp alay eder onunla. “Budala solucan,” diye bağırır, “istediğin kadar ateş et. Bana dokunmaz. Çünkü bilesin ki, benim yaşamım bedenimde değil, uzakta, çok uzaktadır. Bir dağda küçük bir göl var, gölün üzerinde bir ördek yüzer, ördeğin karnında bir yumurta var, yumurtanın içinde bir ışık yanar, işte o ışık benim yaşamımdır. Eğer o ışığı söndürebilirsen, benim yaşamım da sona erer. Ama kimse yapamaz bunu.” Ama genç adam yumurtayı ele geçirir, kırar ve içindeki ışığı söndürür, büyücünün yaşamı da böylece sona erer.

Bir Alman masalında Ruhsuz Beden adlı bir yamyam ru-

*"The King stepped out
and the fight began"*
THE SOULLESS KING

"Kral dışarı adımını attı ve kavga başladı." Altın Dal'dan Ruhu Olmayan Kral illüstrasyonu, 1925, Londra.

hunu Kızıldeniz'in ortasındaki bir kayanın üzerinde duran bir kutunun içinde saklamaktadır. Bir asker bu kutuyu ele geçirir ve onunla birlikte Ruhsuz'a gider, yamyam ruhunu geri vermesi için yalvarır ona. Ama asker kutuyu açar, ruhu dışarı çıkarır ve başının üzerinden geriye fırlatır. Aynı anda yamyam cansız yere serilir.

Bir başka Alman masalında, bir büyücü karanlık ve sıkıcı bir ormanın ortasında bir genç kızla birlikte yaşamaktadır. Kız büyücünün bir gün yaşlanıp öldüğünde kendisini ormanda tek başına bırakacağından korkmaktadır. Ama o, kıza güven verir. "Sevgili çocuğum," der, "ben ölmem, göğsümün içinde kalp yok benim." Kız inatla sorar ona kalbinin nerede olduğunu. O da şöyle der: "Buradan çok uzakta bilinmeyen, yapayalnız bir toprakta büyük bir kilise var. Kilise demir kapılarla korunmakta, çevresinde geniş, derin bir hendek var. Kilisenin içinde bir kuş uçar, benim kalbim işte o kuşun içindedir. O kuş yaşadığı sürece ben de yaşarım. O kuş kendiliğinden ölmez, hiç kimse de yakalayamaz onu; işte bunun için ben ölmem, senin korkmana gerek yok." Fakat büyücü, kızı kaçırmadan önce kızın nişanlısı olan delikanlı kiliseye ulaşmayı ve kuşu yakalamayı başarır. Onu genç kıza getirir, kız onu ve kuşu büyücünün yatağı altına gizlemiştir. Çok geçmeden büyücü eve gelir. Dedikine göre içinde bir sıkıntı vardır. Kız ağlar ve der ki, "Heyhat, baba ölüyor; demek bir kalp varmış göğsünde." "Çocuk," diye yanıt verir büyücü, "ağzından yel alsın. Ben ölmem. Birazdan geçer." Bunun üzerine yatağın altındaki delikanlı kuşu hafifçe sıkar; o bunu yapınca büyücü çok kötü hisseder kendini ve oturur. Sonra delikanlı kuşu biraz daha kuvvetle sıkar, büyücüye kendini kaybedip oturduğu iskemleden düşer. "Sık artık, öldür onu," diye bağırır genç kız. Sevgilisi dediğini yapar, kuş ölünce yaşlı büyücü de cansız düşer döşemenin üzerine.

İskandinavların, “bedeninde ruh olmayan dev” masalında dev, esir prensese şöyle der: “Buradan çok uzaklarda bir gölde bir ada var, o adanın üzerinde bir kilise var, o kilisede bir kuyu var, o kuyunun içinde bir ördek yüzer, o ördeğin karnında bir yumurta var, işte benim kalbim o yumurtanın içindedir.” Masalın kahramanı, iyi davrandığı bazı hayvanların yardımıyla yumurtayı ele geçirir ve sıkar, bunun üzerine dev acı acı bağıırır, yaşamını bağışlaması için yalvarır. Fakat kahraman yumurtayı kırar, dev de anında patlar. Bir başka İskandinav masalında dağlarda yaşayan bir dev, esir prensese bir ejderhanın dokuzuncu başındaki dokuzuncu dilin altında bulunan kum tanesini bulmadıkça yurduna asla dönemeyeceğini söyler; ama o kum tanesi, içinde devlerin yaşadığı kayanın üstüne getirilecek olsaydı, bütün devler patlayacak, “kayanın kendisi altın yaldızlı bir saraya, gölse yeşil bir çayırılığa dönüşecekti.” Kahraman kum tanesini bulur ve devlerin yaşadığı kayanın üzerine getirir. Bunun üzerine bütün devler patlar, gerisi de devlerden birinin daha önce söylediği gibi olur.

İskoçya’nın Batı Yaylalarında kaydedilmiş bir Kelt masalında, esir bir kraliçe, ruhunu nerede sakladığını sorar bir deve. Dev, kadını birçok kez aldattıktan sonra, nihayet yaşamsal sırrını ona açar: “Eşiğin altında büyük bir kaldırım taşı var. Taşın altında iğdiş bir koç var. Koçun karnında bir ördek var, ördeğin karnında bir yumurta var, işte benim ruhum o yumurtanın içindedir.” Ertesi gün, dev çayıra çıktığında, kraliçe yumurtayı ele geçirmeyi başarır, avcunda ezer, tam o sırada akşamüzeri eve dönmekte olan dev cansız yere serilir.

Bir başka Kelt masalında, bir deniz yaratığı bir kralın kızını kaçırmıştır, yaşlı bir demirci, yaratığı öldürmenin sadece bir yolu olduğunu söyler. “Körfezin ortasındaki adada incecik bacakları olan, ayağına çabuk, beyaz ayaklı geyik, Eillid Chaisfhion yaşar; o yakalansa bile içinden bir karga fırlar, karga ya-

Orpheus'un karısı Eurydike bir yılanın ısırmasıyla ölünce, Orpheus onu Yeraltına kadar izledi ve söylediği şarkıyla yeraltındakileri büyüledi. Edmond Aman-Jean'ın Orpheus ve Eşi tablosu.

kalansa bile bir alabalık fırlar içinden, fakat alabalığın ağzında bir yumurta vardır, yaratığın ruhu da o yumurtanın içindedir, yumurta kırılırsa yaratık ölür.” Her zaman olduğu gibi yumurta kırılır ve yaratık ölür.

Bir İrlanda masalında, bir devin güzel bir genç kızı, güzel esiri boş yere kurtarmaya çalışmış kahramanların kemiklerinden bembeyaz olmuş bir tepenin üstündeki şatosunda esir tuttuğu anlatılır. En sonunda, kahraman deve balta ve kamçıyla saldırıp da bütün bunların işe yaramadığını görünce, onu öldürmenin tek yolunun, devin sağ memesi üzerindeki bir beni yumurta ile ovmak olduğunu keşfeder; ancak yumurta bir ördeğin karnında, ördek bir kutuda, kutu ise denizin dibinde ki-

Vergilius'un VI. Kitabı Aeneid'de anlatıldığı üzere Aeneas'ın ölümlerin ruhlarına geleceği danışmak üzere Yeraıtına inişı. Yaşı Jan Brueghel. Güzel Sanatlar Müzesi, Budapeşte.

litli ve bağılı olarak durmaktadır. Kahraman kendisine minnettar bazı hayvanların yardımıyla değerli yumurtanın sahibi olur ve yumurtayı devin sağ göğsündeki bene vurarak devi öldürür. Aynı şekilde, bir Breton masalında, kendisine ne ateşin ne suyun ne de çeliğin zarar vereceği bir devden söz edilir. Dev, daha önceki bütün karılarını öldürdükten sonra henüz evlendiği yedinci karısına şöyle der: “Ben ölümsüzüm, bir tavşanın karnındaki güvercinin içindeki yumurtayı göğsümde ezmedikçe kimse zarar veremez bana; bu

tavşan bir kurdun karnında, bu kurt benim erkek kardeşimin karnındadır, kardeşimse bin fersah uzaktadır buradan. Bu sebepten çok rahatım.” Bir asker yumurtayı ele geçirir ve devin göğsünde ezer, devse anında ölür. Bir başka Breton masalında, bir devin yaşamı, şatosunun bahçesindeki yaşlı bir şimşir ağacında bulunmaktadır; devi öldürmek için, ağacın ana kökünü, öteki daha küçük köklere zarar vermeden bir tek balta vuruşuyla kesmek gerekir. Kahraman, her zaman olduğu gibi, bu görevi başarıyla yerine getirir, aynı anda dev de cansız olarak yere devrilir.

Dış ruh kavramını, Hindistan'dan İrlanda'ya kadar Ari halklarının masallarında izledik. Aynı düşüncenin Ari olmayan halkların halk masallarında da ortak biçimde ortaya çıktığını göstermemiz gerekir. MÖ yaklaşık 1300'de II. Ramses zamanında yazılmış Eski Mısır masalı “İki Kardeş”te anlatılanlar şöyle: Bir zamanlar iki erkek kardeş varmış; bunlardan biri kalbini sihir yoluyla bir akasya ağacının çiçekleri içine yerleştir-

miş; çiçek, karısının kışkırtmasıyla kesilince kardeş hemen ölmüş, fakat ağabeyi kardeşinin kayıp kalbini akasya ağacının tohumu içinde bulup tatlı su dolu bir kaba koyunca kardeşi dirilmiş.

Binbir Gece Masalları kitabındaki Seyfü'l Mülûk masalında cin, Hindistan Kralının esir kızına şunları söyler: “Ben doğduğumda yıldızbilimciler benim ruhumun ölümünün, insan kralların oğullarından birinin elinden olacağını söyledi. Ben de bunun için ruhumu aldım, bir serçenin kursağına koydum, serçeyi de küçük bir kutuya hapsettim, bunu bir başka küçük kutu içine koydum, onu da başka yedi kutu içine koydum, bunları yedi çekmeceye sakladım, çekmeceleriye bu çepeçevre okyanusun sınırları içinde mermerden bir sandığa koydum; çünkü burası insanların ülkesinden uzak bir yerdir, hiçbir insanoglu ulaşamaz oraya.” Ama Seyfü'l Mülûk serçeyi ele geçirir ve boğar, cin ise bir yığın kara kül halinde yere yığılır.

Bir Kabil masalında bir dev kendi yazgısının çok uzakta, denizdeki bir devenin içindeki bir güvercinin yumurtası içinde olduğunu açıklar. Kahraman yumurtayı ele geçirir, elinde sıkarak ezer ve dev de ölür. Bir Macar halk masalında yaşlı bir cadı, Ambrose adlı genç bir prensi yeryüzünün en derin yerinde hapseder. Sonunda ona gizini açarak, ipek gibi bir çayırılıkta bir yabandomuzu gizlediğini, domuz öldürülürse içinde bir yaban tavşanı bulacağını, tavşanın içinde bir güvercin, güvercinin içinde bir kutu, kutunun içinde de biri siyah biri de parlak iki bokböceği olduğunu söyler; parlak böceğin içinde yaşamı, siyah böceğin içindeyse gücü bulunmaktadır; bu iki böcek öldürülürse kendi yaşamı da sona erecektir. Yaşlı cadı dışarı çıkınca, Ambrose yabandomuzunu öldürür, içinden tavşanı, onun içinden güvercini, güvercinin içinden kutuyu, kutunun içinden de iki bokböceğini çıkarır, kara böceği öldürür fakat parlağını elinde tutar. Bunun yapar yapmaz cadının gücü kaybolur, eve

döndüğünde yataklara düşer. Ambrose ondan bu hapisten yu-
karıdaki dünyaya nasıl çıkacağını öğrenince parlak böceği de
öldürür ve yaşlı cadının ruhu da hemen onu terk eder.

Bir Kalmuk masalında, bir han akıllı bir adamla bahse tu-
tuşur; han, yaşamının bağlı olduğu değerli bir taşı çalarak hü-
nerini göstermesini ister adamdan. Bilge adam, han ve muha-
fızları uyurken tılsımı çalmayı bir şekilde başarır; fakat bunun-
la yetinmeyerek uykudaki hükümdarın başına bir torba geçire-
rek hünerini daha da kanıtlamak ister. Hanın sabrını taşırmış-
tır bu. Ertesi sabah bilge adama her şeyi görmezlikten gelebile-
ceğini, ama başına bir torba geçirilerek aşağılanmasının, ta-
hammül edilemez bir şey olduğunu söyler; şakacı dostunun he-
men öldürülmesini emreder. Kralın nankörlüğünün bu şekilde
gösterilişine canı sıkılan bilge adam elinde tuttuğu değerli taşı
yere fırlatır; aynı anda hanın burun deliklerinden kan fışkırır
ve ruhunu teslim eder.

Bir başka dış ruh masalı, Sumatra'nın batısında bir ada
olan Nias'tan. Bir zamanlar bir kabile reisi düşmanlarınca ya-
kalanmış, onu öldürmeye çalışıyorlar ama bir türlü başaramı-
yorlarmış bunu. Ne su boğabiliyor ne ateş yakabiliyor ne de çe-
lik girebiliyormuş bedenine. En sonunda karısı sırrını açığa
vurmuş. Başında bakır tel kadar sert bir saç varmış; hayatı bu
tele bağlıymış. Bu saç koparılmış ve ruhu uçup gitmiş.

Güney Nijerya'dan bir Batı Afrika masalı, bir kralın ruhu-
nu sarayının giriş kapısının yanındaki yüksek bir ağaca tüne-
miş olan küçük kahverengi bir kuşun içinde gizlediğini anlatır.
Kralın yaşamı kuşun yaşamına öylesine bağlıymış ki, kim bu
kuşu öldürürse aynı zamanda kralı da öldürür ve tahta geçer-
miş. Kraliçe bu sırrı âşığına açıklamış, o da bir okla kuşu vur-
muş, böylece kralı öldürmüştü ve boşalan tahta çıkmış.

Güney Afrika Ba-Rongalarının bir masalında, bütün bir
ailenin yaşamlarının bir kedi içinde saklandığı anlatılır. Ailenin

*Bazı halk
masallarında,
bir dev ya da
canavar,
ruhunu gizli
bir yerde
tutar, fakat
bir prenses
onun sırrını
öğrenince yok
olur.*

Titishan adlı kızı bir erkekle evlenince, ana babasından, bu değerli kediye yeni evine götürmesine izin vermelerini diler. Onlarsa, “Biliyorsun, yaşamımız ona bağlı” diyerek reddederler, onun yerine bir antilop, hatta bir fil vermeyi önerirler. Ama kız kediden başka bir şeye razı değildir. Sonunda kediye beraberinde götürür ve kimsenin görmediği bir yere kapatır onu; kocasının bile haberi yoktur bundan. Bir gün, tarlada çalışmaya gittiğinde, kedi gizlendiği yerden kaçır, kulübeye girer, kocanın savaş süslerini takır, dans etmeye, şarkı söylemeye başlar. Gürültüye gelen birkaç çocuk bu acayip kediye görür, şaşkınlıklarını gizleyemezler, hayvansa daha çok hoplayıp zıplamaya başlar, ayrıca alay eder çocuklarla. Çocuklar evin sahibine gider ve “evinizde dans eden biri var, bizimle de alay etti,” derler. Adam “Kesin sesinizi,” der, “birazdan yalanınızı yüzünüze vuracağım.” Eve gider, bir yere gizlenir ve içerisini gözetlemeye başlar; sahiden de içerde hoplayıp zıplayarak şarkı söyleyen bir kedi vardır. Kediye ateş eder ve hayvan yere serilir. Aynı anda karısı tarlada çalışmakta olduğu yere düşer ve şöyle söyler: “Evde biri öldürdü beni.” Fakat kocasından hasıra sarılmış ölü kediye de alarak kendisiyle birlikte ana babasının köyüne gitmesini isteyecek kadar gücü kalmıştır. Bütün yakınlar toplanır, kediye kendisiyle birlikte kocasının köyüne götürmekte ısrar ettiği için acı sitemlerde bulunurlar ona. Hasır açılır açılmaz ölmüş kediye görünce, hepsi birer birer cansız yere serilir. Böylece Kedi kabilesi yok edilmiş olur; yaşlı koca köyün kapısını bir dalla kapar ve eve dönerek kediye öldürmekle, yaşamları kedinin yaşamına bağlı olan bütün kabileyi nasıl öldürmüş olduğunu arkadaşlarına anlatır.

Aynı türden düşüncelere Kuzey Amerika Kızılderililerinin anlattığı masallarda da rastlarız. Örneğin, Navajolar, bir çayır kurdundan kendi kendini bir aya döndürme sanatını öğrenmiş olan “Ayı olan Genç Kız” adlı söylencesel bir yaratıktan

söz ederler. Büyük bir savaşçıymış kız, hiç yaralanmamış; çünkü savaşa gittiğinde yaşamsal organlarını çıkarır bir yere gizlemiş, bunun için de kimse öldürememiş onu; savaş bitince organlarını yeniden yerlerine takarmış. İngiliz Kolumbiyası'nın Kwakiutle Kızılderilileri, yaşamı bir baldıran otunda olduğu için öldürülemeyen bir dev anasından söz ederler. Cesur bir delikanlı ormanda ona rastlamış, başını ezmiş, kemiklerini kırmış ve dereye atmış. Dev anasından kurtulduğunu düşünerek evine gitmiş. Eve vardığında kapıda dikilen bir kadın görmüş, şöyle uyarmış kadın onu: "Dikilip durma orda. Dev anasını öldürmeye çalıştığını biliyorum. Onu öldürmeye çalışan dördüncü kişisin sen. O asla ölmez; şimdi çoktan yaşama dönmüştür. Şuradaki baldıran otundadır onun yaşamı. Oraya git, onun içeri girdiğini görür görmez, onun yaşamını vur. O zaman ölmüş olur." Kadın sözlerini daha bitiremeden dev anası şarkı söyleyerek girmiş içeri. Ama oğlan onun yaşamına ateş etmiş, dev anası da cansız döşemeye düşmüş. Yani ruhun, bedenin dışında güvenli bir yere, hiç olmazsa bir saç teli içine uzun ya da kısa süre için bırakılabileceği fikrine, birçok ırkın halk masallarında rastlanmaktadır. Geriye, bu fikrin bir masalı süslemek için uydurulmuş bir hayal olmayıp buna uygun bir dizi töreyi ortaya çıkarmış olan gerçek bir ilkel inanç konusu olduğunu göstermek kalıyor.

Halk masallarında bir adamın ruhunun ya da gücünün bazen saçına bağlı olarak temsil edildiğini, bu saç kesildiğinde adamın öldüğünü ya da güçten düştüğünü görmüştük. Ambonia yerlileri, güçlerinin saçlarında olduğuna, eğer kesilecek olursa güçlerinin de kendilerini terk edeceğine inanırlardı. Bu adada bir suçlu, Hollanda mahkemesinde işkence altında bile, saçları kesilinceye kadar suçunu inkâr etmiş, saçları kesilir kesilmez itiraf etmiştir. Cinayetten yargılanan bir adam, işkencecilerin bütün ustalıklarına karşın işkenceye dayanmış, ama cer-

Yunan mitolojisinde Kharon Yeraltı sandalcısıydı, ölülerin ruhlarını Styks Nebri'nden karşıya geçirirdi. Onaltıncı yüzyıl, Joachim Patinir'in tablosu. Prado, Madrid.

rahın elinde makasla kendine doğru geldiğini görünce çözül-
müştür. Bu makasla ne yapacaklarını sorduğunda saçlarının
kesileceği yanıtını alınca bunu yapmamaları için yalvarmış ve
bütün bildiklerini anlatmıştır. Bundan sonraki davalarda, Hol-
landalı yetkililer, işkenceyle bir sanıktan itiraf alınamadığında
sanığın saçlarını kesme uygulamasına başvurur olmuşlardır.

Avrupa'da, büyücülerin ve sihirbazların kötülük güçleri-
nin saçlarında bulunduğu, saçları başlarında oldukça hiçbir şe-
yin kötü kimseleri etkilemeyeceği düşünülürdü. Bu yüzden,
Fransa'da işkenceciye teslim etmeden önce, büyücülükle suçla-
nan kimselerin bütün vücutlarını tıraş etme töresi vardı. Milla-
eus, Toulouse'da bazı kişilerin işkencelerine tanık olmuştu;
adamlar soyulup baştan aşağı tıraş edilinceye kadar kendilerin-
den hiçbir itiraf alınamamış, tıraştan sonraysa suçlamanın doğ-

ruluğunu kolayca kabul etmişlerdi. Yine, görünüşte dindarca bir yaşam süren bir kadın büyüculük yaptığı kuşkusuyla işkenceye konduğunda bütün acılara inanılmaz bir dayanma gücü göstermiş, iş tüylerini ve kıllarını kesmeye gelince bütün suçlarını kabul etmişti. Ünlü engizisyoncu Sprenger, kuşkulu büyücü ya da sihirbazların saçlarını kesmekten büyük zevk alırdı; fakat onun daha da usta meslektaşısı Cumanus, ateşe atmadan önce kırk yedi kadının bütün bedenlerini tıraş etmişti. Bu sert araştırma için tüm yetkisi vardı, çünkü Şeytan'ın kendisi, emrindekilere, Kuzey Berwick kilisesi kürsüsünden verilen bir vaazda, "saçları kesilmedikçe başlarına bir şey gelmeyeceği" güvencesini vererek rahatlatmıştı. Aynı şekilde Hindistan'ın bir eyaleti olan Bastar'da, "eğer bir insan yargılanıp da büyüculükten suçlu bulunursa, kalabalık tarafından dövülür, kötülük gücünü saçlarından aldığı varsayıldığı için saçları tıraş edilir; dendiğine göre, büyü sözler söyleyemesin diye ön dişleri sökülürdü. Büyüculük yapmakla suçlanan kadınlar aynı sınava çekilirdi; suçlu bulunursa, aynı cezaya uğratılırdı, tıraş edildikten sonra saçları kamuya açık bir yerde bir ağaca bağlanırdı."

Hindistanlı Bhiller arasında da, bir kadın büyüculükten yargılanıp bir ağaca baş aşağı asılmak ve gözlerine biber konmak gibi çeşitli biçimlerde yola getirme önlemlerine başvurulduğunda, "onunla kötülük güçleri arasındaki son bağı da koparmak" için başından bir tutam saç kesilir ve toprağa gömülürdü. Aynı şekilde, Meksikalı Aztekler'de, sihirbazlar ve büyü-

Bir ölüm "kutlama"sı; herkes daha yeni ölmüş birinin evinin çatısına tırmanmaya çalışıyor. Batı Afrika, Mali'nin Dogon Kabilesi.

Samson'un saçları kesilince gücü de kaybolur. Samson ve Delilah, Jonnard'ın bir gravürü.

cüler “kötü eylemlerde bulunup da iğrendirici yaşamlarına bir son verme zamanı geldiğinde, biri onların yakasına yapışır ve tepelerindeki saçı keserdi, böylelikle onların bütün büyücülük ve sihir güçleri ellerinden alınmış olarak iğrenç varlıklarına ölümle son verilirdi.”

Fakat halk masallarında olduğu gibi pratikte de, insanın yalnızca cansız nesneler ve bitkilerle değil, zaman zaman fiziksel bir duygu yakınlığı bağı ile de birleştiğine inanılırdı. Aynı bağı bir insanla bir hayvan arasında var olduğu varsayıldı, öyle ki, birinin sağlığı öbürüne bağlı olur, hayvan öldüğünde insan da ölür. Töre ile masal arasındaki bu benzeşme, her ikisinde de bu şekilde ruhu bedenden ayırıp bir hayvanda saklama gücü çoğu kez sihirbazların ve büyücülerin özel bir ayrıcalığı olduğu için daha da çoktur.

Sibiryalı Yakutlar her şamanın ya da sihirbazın ruhunu ya

da ruhlarından birini, titizlikle herkesten gizlenen bir hayvanın içinde canlı tuttuklarına inanır. Ünlü bir sihirbaz, “Benim dış ruhumu kimse bulamaz,” derdi “Edzhigansk kayalık dağlarında gizlidir o.” Yılda yalnızca bir kez, son karlar da eriyip dünya siyaha dönünce, o zaman sihirbazların dış ruhları, insanların evlerinde hayvan şeklinde belirir. Her yerde dolaşıp dururlar, ama sihirbazlardan başka kimse göremez onları. Güçlü olanları kükreyerek ve gürültüyle geçer gider insanların yanından, zayıflarsa sessizce ve gizli gizli dolaşır. Çoğu kez dövüşürler, o zaman dış ruhu yenilen sihirbaz hastalanır ya da ölür. En zayıf, en korkak sihirbazlar, köpek şeklinde bedenleşmiş olanlardır, çünkü köpek kendi insan çiftine hiç rahat vermez, kalbini kemirir, bedenini yaralar onun. En güçlü sihirbazlar, dış ruhları aygır, geyik, siyah ayı, kartal ya da yabandomuzu şeklini almış olanlardır. Yine, Turukhinsk bölgesindeki Samoyedler, her şamanın bir yabandomuzu şeklinde bildik bir ruhu olduğunu, şamanın sihirli bir kemerle onu yanında gezdirdiğini ileri sürerler. Yabandomuzu ölünce şamanın kendisi de ölür; sihirbazlar arasındaki savaşlarla ilgili, birbiriyle yüz yüze karşılaşmadan önce ruhlarını dövüşmeye gönderdikleri öyküler anlatılır. Malaylar “bir kişinin ruhunun bir başka kişiye ya da bir hayvana geçebileceğine, daha çok da böyle gizemli bir ilişkinin, birinin yazgısının bütünüyle öbürüne bağlı olduğu iki kişi arasında olduğuna” inanırlar.

Halk masallarında, bir kimsenin yaşamının bazen bir bitkinin yaşamına bağlı olduğunu, bitkinin kurumasıyla o kimsenin de hemen öldüğünü ya da o insanın ölümünün bitkinin kurumasına neden olduğunu görmüştük. Batı Afrika’da Gabon yöresinde M’Bengalar arasında aynı gün iki çocuk doğarsa, insanlar aynı türden iki ağaç diker ve çevresinde dans eder. Çocuklardan her birinin yaşamının bu ağaçlardan birinin yaşamına bağlı olduğuna inanılır; ağaçlardan biri ölür ya da kesilirse,

çok geçmeden çocuğun da öleceğine kesin gözle bakılır. Kamerunlular da bir insanın yaşamının duygu yakınlığı yoluyla bir ağacın ruhuna bağlı olduğuna inanır. Kalabar'da Eski Şehir'in reisi ruhunu bir su kaynağına yakın kutsal bir koruda gizlerdi. Bazı Avrupalılar, gülüp eğlenmek için ya da cahilliklerinden korunun bir kısmını kesince, krala göre, ruh çok öfkelenmiş ve bu kötü suçu işleyenleri her türlü kötülükle cezalandıracağını söylemişti.

Papualılardan bazıları yeni doğan çocuğun yaşamını, bir ağacın kabuğuna bir çakıl taşı sokarak, duygu yakınlığı yoluyla ağacın yaşamına bağlarlar. Bunun çocuğun yaşamını tamamen kendi denetimleri altına alma olanağı sağladığına inanılır; eğer ağaç kesilecek olursa çocuk da ölecektir. Maoriler bir doğumdan sonra göbek kordonunu kutsal bir yere gömerler, üzerine genç bir fidan dikerlerdi. Ağacın büyümesi, bir *tohu orange* ya da çocuğun yaşamının bir belirtisi idi; eğer yeşerirse, çocuk da gelişecek demektir; eğer kurur da ölürse, ana baba çocuklarının başına kötü şeyler geleceğini çıkarırlardı bundan. Fijî'nin bazı bölgelerinde erkek çocuğun göbek bağı, bir hindistancevizi ya da ekmek ağacı fidanı ile birlikte dikilir, çocuğun yaşamının ağacın yaşamına yakından bağlı olduğu varsayılır.

Hollanda Borneosu'nda Landak ve Tajan bölgelerindeki Dyaklarda, bebek doğduğunda bir meyve ağacı dikme töresi vardır, dolayısıyla halk inancına göre, çocuğun yazgısı ağacın yazgısıyla birleşmiş olur. Eğer ağaç birden boy atarsa, çocuk için iyi olacaktır bu; ama ağaç bodur kalır ya da kurursa, insan ortağı için talihsizlikten başka bir şey beklenmemelidir.

Söylendiğine göre, Rusya'da, Almanya'da İngiltere'de, Fransa'da ve İtalya'da bir çocuğun doğumunda bir ağaç dikme töresini hâlâ sürdüren aileler vardır. Ağacın çocukla birlikte büyümesi umulur, özenle bakılır ona. Bu töre İsviçre'nin Aargau kantonunda hâlâ oldukça yaygındır; oğlan çocuk için bir

Norveç, Sagneffjord'da pruvasına bir ağaç dalı takılmış bir kayıkla kürek çekme. Vikingler zamanında tanrı Balder'in büyük tapınağının bulunduğu koylardan biriydi bu. Hans Dahl'ın tablosu, Mutlu Yolculuk.

elma, kız çocuk içinse bir armut ağacı dikilir; halk çocuğun ağaçla birlikte gelişeceğine ya da kuruyup öleceğine inanır. Mecklenburg'da, doğan çocuğun sonu dışarıya, genç bir ağacın dibine atılır, o zaman çocuğun ağaçla birlikte büyüyeceğine inanılır. Edinburgh'dan fazla uzak olmayan Dalhousie Şatosu'nun yakınında, Edgewell Ağacı denilen bir meşe yetişir, bu ağacın aile ile gizemli bir bağı olduğuna inanılırdı; aileden biri ölünce ya da ölmek üzereyken, Edgewell ağacının bir dalının kırıldığı söylenir. 1874 Temmuzunda sakin bir gün, yaşlı or-

mancı ağacın büyük bir dalının kırılıp düştüğünü görünce, “Efendi şu anda öldü!” diye bağırdı, az geçmeden Dalhousie’nin on birinci Kontu Fox Maule’nin öldüğü haberi geldi.

İskandinav tanrısı Balder söylencesinin temelinde, ruhun bir bitkide oturması vardır. Balder’in, bir anlamda göklerde ya da yeryüzünde değil de ikisinin arasında yaşayan bir tanrı olduğu söylenebilir: iyi ve güzel tanrı, büyük Tanrı Odin’in oğlu, kendisi de bütün ölümsüzlerin en akıllısı, en kibarı, en sevileni. Küçük Edda’da anlatıldığına göre ölüm öyküsü şöyle gelişir. Bir zamanlar Balder, ölümünü önceden haber verdiğini düşündüğü kötü rüyalar görüyordu. Bunun üzerine aralarında toplandılar ve onu her türlü tehlikeye karşı güvenli kılmaya karar verdiler. Tanrıça Frigg, sudan ve ateşten, demirden ve bütün metallerden, taşlardan ve topraktan, ağaçlardan, hastalıklardan ve zehirlerden, dört ayaklı bütün hayvanlardan, kuşlardan ve sürünen şeylerden Balder’e zarar vermeyeceklerine dair yemin aldı. Bu yapılmıca Balder’in dokunulmaz olduğu kanısına varılmıştı; bunun için tanrılar onu aralarına alarak keyfini çıkardılar bunun, kimileri ok attı üzerine, kimileri baltayla saldırdı, ötekiler taşladı. Fakat ne yaptılarsa ona bir zarar veremediler; bunun üzerine hepsi sevindi. Sadece, kavgacı, fitneci Loki bundan hoşnutsuzdu; yaşlı bir kadın kılığında Frigg’e gitti; Frigg ona tanrıların silahlarının Balder’i yaralayamayacağını, çünkü onu yaralamamaları için her şeye yemin verdirdiğini söylemişti. Loki sordu ona: “Her şey Balder’i koruyacağına yemin etti mi?” Frigg yanıtladı, “Valhalla’nın Doğusunda ökseotu denen bir bitki yetişir; yemin edemeyecek kadar küçük göründü bana o.” Bunun üzerine Loki gitti ve ökseotunu sökerek tanrıların meclisine getirdi.

Orada, kör tanrı Hother’in dairenin dışında ayakta durduğunu görerek ona sordu, “Sen niye Balder’e bir şey atmıyorsun?” Hother yanıt verdi: “Çünkü nerede olduğunu görmüyo-

rum; ayrıca silahım da yok.”
Loki dedi ki, “Sen de öteki-
ler gibi yap, onlar gibi Bal-
der’i onurlandır. Nerde dur-
duğunu gösteririm sana, sen
de bu ince dalla vurursun ona.”
Hother ökseotunu aldı ve Lo-
ki’nin yönlendirmesine uyarak
Balder’e attı. Ökseotu Balder’e
çarptı ve onu ikiye biçti, cansız

*Stonehenge yakınında bir meşe korusunda
elinde bir orak ve ökseotu taşıyan bir druid.
Francis Grose’dan bir kitap resmi,
İngiltere’nin ve Galler’in Eski Zamanları,
Londra, 1773-87.*

yere düştü Balder. Tanrıların ve insanoğlunun o güne kadar başına gelen en büyük felaketti bu. Tanrılar bir süre sessiz durdular, sonra seslerini yükselterek acı acı gözyaşı döktüler. Balder’in vücudunu alıp deniz kenarına getirdiler. Balder’in gemisi duruyordu orda, Ringhorn’du adı, bütün gemilerden daha büyüktü. Tanrılar gemiye çıkıp Balder’in cesedini onun üzerinde yakmak istiyorlardı, ama gemi bir türlü kıvıldamıyordu. Hyrrockin adlı dev tanrıçayı çağırdılar. Tanrıça, bir kurdun üzerine binmiş olarak geldi ve gemiyi öyle bir itti ki, çıkardığı dalgalardan ateş çıktı, yer gök sarsıldı. Sonra Balder’in cesedi alınıp gemisinin üzerindeki odun yığını üzerine yerleştirildi. Karısı Nanna bunu görünce yüreği üzüntüye dayanamayıp patladı ve öldü. Onu da kocasının yanına odun yığını üzerine koydular ve odunları ateşe verdiler. Balder’in atı da bütün koşumlarıyla birlikte odunlar üzerinde yakıldı.

İster gerçek isterse söylencesel bir kişi olsun, Balder’e Norveç’te tapılırdı. Güzel Sogne Fiyordu’nun, loş çam ormanlarıyla ve onların, aşağılardaki fiyordun karanlık sularına ulaşmadan önce püskürtülere dönüşen yüksek çağlayanlarıyla heybetli Norveç dağlarının ta derinliklerine giren körfezlerinden birinde Balder’in ulu bir tapınağı vardı. Balder Korusu’ydü adı. Kutsal toprağı bir çit çevreliyordu, çitin içindeyse, birçok tanrı

Yalanın ve dolanın timsali Loki, Balder'in ölümünü gerçekleştirdikten sonra bağlanmış ve prangaya vurulmuş durumda. İngiltere, Cumbria, Kirkby Stephen'da Viking taşı.

tasvirinin yer aldığı geniş bir tapınak yükseliyordu, fakat bu tanrılardan hiçbirine Balder'e olduğu kadar bağlılıkla tapınılmıyordu. Putataparların buraya bakarken duydukları korku öylesine büyüktü ki, hiç kimse orada birbirine zarar veremez, hayvanını çalamaz, kadınlara sataşamazdı. Fakat tapındaki tasvirilere kadınlar bakardı; onları ateşte ısıtır, üzerlerine yağ sürer, bezlerle kurularlardı.

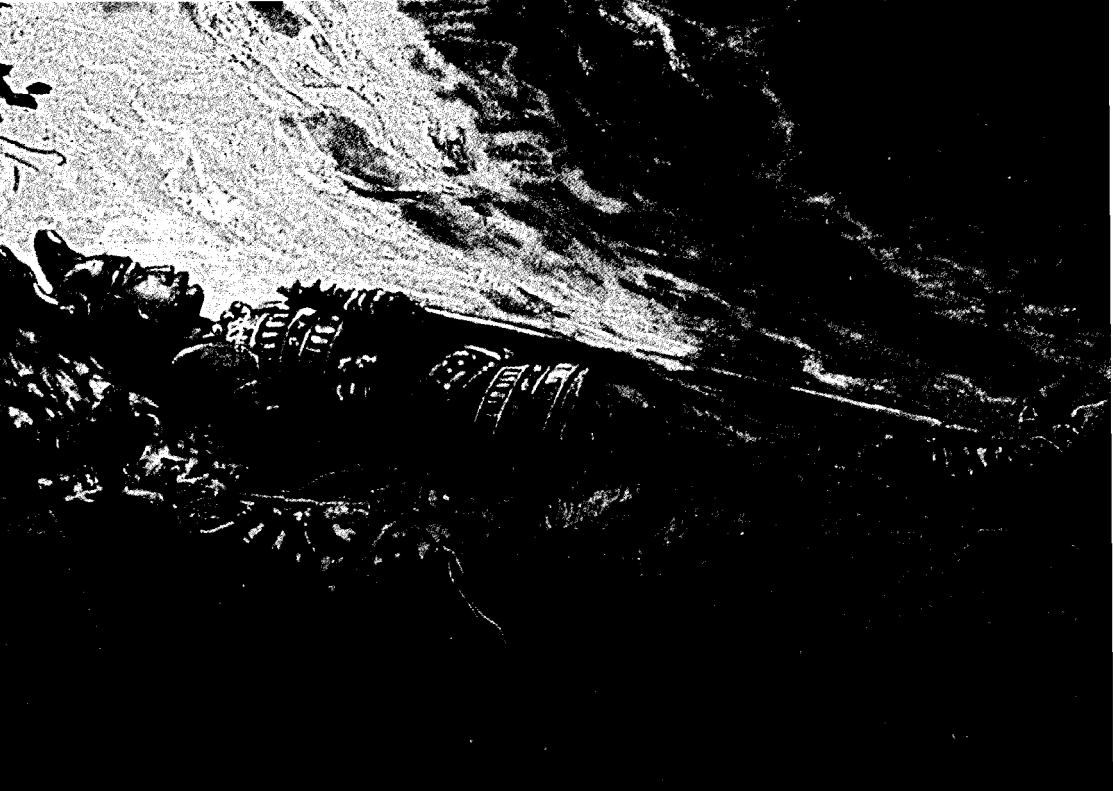
Ökseotu çok eski zamanlardan beri Avrupa'da boş inancın bir saygı nesnesi olmuştur. Plinius'un ünlü bir pasajından öğrendiğimize göre, Druidler tapardı ona. Plinius ökseotunun farklı türlerini saydıktan sonra şöyle devam ediyor: "bu konuya değinir-

ken, baştan aşağı bütün Galya'da ökseotuna duyulan hayranlığın üzerinde durmadan geçmemeliyiz. Druidler –büyücülerine bu adı veriyor onlar– ökseotundan ve ökseotunun üzerinde büyüdüğü ağaçtan daha kutsal bir şey tanımazlar, o ağacın da mutlaka meşe olması gerekir. Fakat bunun dışında, kutsal koruları olarak meşe ormanlarını seçerler, meşe yaprağı olmadan kutsal tören yapmazlar; öyle ki, Druidlerin adına, onların meşe tapımlarından türemiş bir adlandırma olarak bakılabilir (*drus*, Yunancada meşedir). Çünkü bu ağacın üzerinde yetişen her şeyin cennetten gönderilmiş olduğuna, bu ağacın tanrı tarafından seçilmiş bir ağaç olduğuna inanırlar. Ökseotu çok seyrek rastlanan bir bitkidir; fakat bulduklarında kutsal bir törenle toplarlar onu. Bunu özellikle ayın altıncı günü yaparlar, aylarını, yıllarını ve otuz yıllık çevrimlerini o gün başlatırlar,

çünkü altıncı güne kadar ay çok güçlüdür, seyrinin yarısına henüz varmamıştır. Ağacın altında bir kurban töreninin ve şenliğin hazırlıkları yapıldıktan sonra, onu evrensel bir iyileştirici olarak selamlar ve meydana, boynuzları henüz hiç bağlanmamış iki beyaz boğa getirirler. Beyazlar giyinmiş bir rahip ağaca tırmanır, beyaz bir kumaşla yakalanan ökseotunu altın bir orakla biçer. Sonra koruyuculuğunu bağışladığı şeyleri büyütmesi için Tanrıya dua ederek kurbanları keserler. Ökseotundan hazırlanan bir ilacın kısır hayvanı doğurtacağına, bu bitkinin her türlü zehre karşı bir ilaç olduğuna inanırlar.

Plinius'un bildirdiğine göre, Druidler meşe ağacı üzerinde yetişen her şeyin cennetten gönderilmiş olduğuna, bu ağacın tanrı tarafından seçilmiş olduğuna inanırlardı. Böyle bir inanç, Druidlerin ökseotunu neden normal bir bıçakla değil de altın bir orakla kestğini, kesildikten sonra da neden toprağa dokundurulmadığını açıklar bize; olasılıkla, bu göksel bitkinin yere dokunursa kirleneceğini ve yere değmekle harika özelliğini yitireceğini düşünüyorlardı.

Hem Fransa'da hem de İsveç'te Yazdönümünde toplanan ökseotuna birtakım özel erdemler atfedilir. İsveç'te "ökseotunun, güneşin ve ayın güçlerinin doruk noktasında olduğu Yazdönümü Arifesinde kesilmesi" kuralı vardır. Yine, Galler'de Aziz John Arifesinde (Yazdönümü Arifesi) ya da kirazlar ortaya çıkmadan herhangi bir zamanda toplanan ökseotu filizinin, yastık altına konursa, düşlere iyi ya da kötü kehanetler sağlayacağına inanılırdı. Ökseotu, gizemsel ya da iyileştirici özelliklerinin yılın en uzun gününde güneşin en yüksek noktasında doruğa ulaştığına inanılan bitkilerden biridir. Bundan dolayı, bu bitkiye o kadar büyük saygı duyan Druidlerin gözünde, kutsal ökseotunun Haziranda gündönümünde gizemsel niteliklerinin iki katına ulaştığını ve bunun için de Yazdönümü Arifesinde düzenli törenlerle kesilmiş olduğunu varsaymak akla yakın görünüyor.

*Bağışık olmadığı tek bitki olan ökseotuyla öldürülen Balder cansız yatıyor. Dorothy Hardy'nin *Myths and Norsmen* adlı yapıtından illüstrasyon.*

Buna karşın, Balder'i öldüren araç olan ökseotunun, Balder'in yurdu olan İskandinavya'da kural olarak Yazdönümü Arifesinde gizemsel nitelikleri yüzünden toplandığı kesindir. Bu bitki genellikle armut ağaçları, meşeler ve İsveç'in daha ılıman bölgelerindeki sık, nemli ormanlarında diğer ağaçlar üzerinde yetişir. Böylece, Balder söylencesinin iki ana olayından biri İskandinavya'nın büyük yazdönümü şenliğinde yeniden ortaya çıkar. Fakat söylencenin öteki ana olayı olan Balder'in cesedinin ateş üzerinde yakılmasının, Danimarka, Norveç ve İsveç'te Yazdönümü Arifesinde hâlâ parlayan ya da son zamanlara kadar parladığı görülen şenlik ateşlerinde bir ortağı da vardır. Aslında bu şenlik ateşlerinde bir tasvirin yakıldığı görülüyor; fakat tasvir yakılması, anlamı unutulduktan sonra kolayca

kaybolabilen bir özelliktir. Balder'in şenlik ateşi adıyla (Balder's Balar) –yazdönümü ateşleri eskiden bu adla bilinirdi İsveç'te– Balder'le olan ilişkilerini kuşkusuz hale getiriyor ve eski günlerde Balder'in canlı bir temsilcisinin ya da tasvirinin yılda bir kez bu ateşlerde yakılıyor olması olasılığını ortaya çıkarıyor. Yazdönümü Balder için kutsal bir mevsimdi, İsveçli şair Tegner, Balder'in yakılışını yazdönümüne koyarken, yaz gündönümünün iyi tanrının vakitsiz sonuna ulaştığı zaman olduğu gibi eski bir geleneği izlemiş olabilir.

Böylece, Balder söylencesinin başta gelen olaylarının, Avrupa köylümüzün, kuşkusuz Hristiyanlığın başlangıcından önceki çok eski bir zamana tarihlenen ateş şenliklerinde karşılıkları olduğunu göstermiş olduk. Kurayla seçilen kurbanın Beltane ateşine atılıyor gibi yapılması ve insanın, gelecek Yeşil Kurt'un Normandiya'da yazdönümü şenlik ateşinde buna benzer sağaltımı, doğallıkla, bu gibi durumlarda insanların gerçekten yakılması gibi eski bir törenin izleri olarak yorumlanabilir; Yeşil Kurt'un yeşil giysisi, yazdönümü ateşini ayaklarıyla çiğneyen delikanlının yapraktan örtüsüyle birleştirildiğinde, bu şenliklerde ölen kişilerin bunu ağaç ruhları ya da bitki tanrıları özelliğinde yaptıklarını ima ediyor gibi görünüyor.

Bütün bunlardan, akla yakın bir biçimde çıkarsayabiliriz ki, bir yandan Balder söylencesinde, öte yandan ateş şenliklerinde ve ökseotu toplama töresinde, sanki özgün bir bütünün kırılmış ve birbirinden ayrılmış iki yarısı vardır. Diğer bir deyişle, Balder'in ölümü söylencesinin yalnızca bir mit, yani insan yaşamından alınmış hayali bir fiziksel olayın betimlemesi olmadığı, fakat aynı zamanda insanların her yıl tanrının bir insan temsilcisini neden yaktıklarını, neden ökseotunu büyük bir törenle kestiklerini açıklamak için anlattıkları bir öykü olduğunu bir olasılık payıyla varsayabiliriz. Eğer haklıysam, Balder'in trajik sonu, denebilirse, güneşin parlaması, ağaçların büyüme-

İngilizlerin Yeşil Adam'ı, yüzünden yapraklar fışkırıyor. Norwich Katedrali, yaklaşık ondördüncü yüzyıl sonları.

si, ürünün toplanması için, insanları ve hayvanları cinlerin ve devlerin, büyücülerin ve sihirbazların zararlı sanatlarından korumak için her yıl bir büyü töreni olarak yaptıkları kutsal oyunun metnini oluşturuyordu. Özetle, masal, ritüellerin eklediği doğa söylenceleri sınıfına ait; burada da çoğu kez olduğu gibi, uygulamaya göre kuram ne ise, büyüye göre söylence de oydu.

Fakat ister baharda ister yazdönümünde ateşte yakılan kurbanlar –insan Balderler– ağaç ruhların ya da

bitki tanrıalarının canlı şekilleri olarak öldürülüyor idiyse, Balder'in kendisinin de bir ağaç ruhu ya da bitki tanrısı olması gerekirdi. Bu yüzden, ateş şenliklerinde kişisel bir sureti yakılan belirli bir ağaç ya da ağaçlar türünü saptayabilmemiz arzu edilir bir şey olur. Çünkü o zaman kurbanın genelde bir bitki sureti olarak ölüme gönderilmediğinden emin olabiliriz. Genelde bitki kavramı ilkel olamayacak kadar soyuttur. Büyük olasılıkla başlangıçta kurban, belli bir tür kutsal ağacı temsil ediyordu. Bugün Avrupa'da hiçbir ağaç, Arilerin kutsal ağacı olmada meşeyle yarışamaz. Avrupa'daki Ari ırkının ona tapınmış olduğunu daha önce görmüştük; dolayısıyla dünyaya dağılmadan önce Arilerin genel olarak bu ağaca büyük saygı duyduğu, onların ilk yurtlarınınsa meşe ormanlarıyla kaplı bir toprak parçası olması gerektiği sonucuna kesinlikle varabiliriz.

Avrupa'daki Ari ırkının bütün kollarının kutladığı ateş şenliklerinin ilkel karakterini ve dikkate değer benzerliğini düşünerek, bu şenliklerin, çeşitli halkların eski yurtlarından ayrılırken beraberlerinde göturdükleri dinsel törenlerinin bir parçası-

nı oluşturduğunu çıkarsayabiliriz. Fakat, eğer doğruysam, bu ilkel ateş şenliklerinin temel bir özelliği, ağaç ruhu temsil eden bir insanın yakılmasıydı. O zaman, meşenin Arilerin dininde tuttuğu yeri düşünerek, ateş şenliklerinde bu şekilde temsil edilen ağacın başlangıçta meşe olması gerektiğini varsayabiliriz. Keltlerle ve Litvanyalılarla ilgili olarak, bu sonuca karşı çıkılmaz. Fakat hem onlar hem de Germenler için, dinsel tutuculuğun dikkate değer bir parçası bunu doğruluyor. İnsanın bilebildiği ilk ateş yakma yöntemi, iki ağaç parçasının tutuşana kadar birbirine sürtülmesidir; bu yöntemse ihtiyaç-ateşi gibi kutsal ateşlerin yakılmasında Avrupa’da hâlâ kullanılıyor, daha önce de büyük olasılıkla tartıştığımız bütün ateş şenliklerinde bu yöntemle başvuruluyordu.

Şimdi, ihtiyaç-ateşi ya da başka kutsal ateşin bazen belli türden bir ağacın birbirine sürtülmesiyle yakılması gerekiyor; ağacın türü, ister Keltler, Germenler isterse Slavlar arasında belirtildiğinde, bunun genellikle meşe olduğu görülmektedir. Fakat eğer kutsal ateş düzenli olarak meşe-ağacının sürtülmesiyle yakılıyor idiyse, başlangıçta ateşin aynı maddeyle beslenmesi gerektiğini de çıkarsayabiliriz. Gerçekten de, Roma’daki devamlı Vesta ateşinin meşe ağacıyla beslendiği, meşe ağacının Litvanya’daki büyük Romove tapınağında kutsal meşenin altında yakılan devamlı ateşte yakacak olarak kullanıldığı ortaya çıkıyor. Dahası, bu meşe ağacının daha önce yazdönümü ateşlerinde yakılan ağaç olduğu, Almanya’nın birçok dağlık bölgesinde hâlâ uygulandığı söylenen Yazdönümü Günü evlerinde büyük meşe kütüklerinden ateş yakma geleneğinden anlaşılabılır. Bu kütük, ağır ağır, içten içe yanacak ve bir yılın sonuna kadar kömüre dönüşmeyecek biçimde yerleştirilir ocağa. Daha sonraki Yazdönümü Gününde eski kütüğün kömürleşmiş közleri yeni ateşin yakılması için kaldırılır, tohumlara karıştırılır ya da bahçelere serpilir. Bunun ateşte pişen yiyeceği

Meksika'da eski Teotihuacan kentinden duvar resimlerinden bir kopya, Ölümler Cenneti Tlalocan'da hayal edilen yaşam sonrasını gösteriyor. Ulusal Antropoloji Müzesi, Mexico City.

büyüye karşı koruduğuna, evin talihini sağlam tuttuğuna, ürünlerin gelişimini artırdığına ve onları küften, haşarattan koruduğuna inanılır. Böylece bu töre, Almanya'nın, Fransa'nın, İngiltere'nin, Sırbistan'ın ve öteki Slav topraklarının bazı bölgelerinde genellikle meşe ağacı olan Noel kütüğü töresine neredeyse tamamen koşuttur. Bundan, bu dönemsel ya da arada bir yapılan törenlerde eski Arilerin ateşi kutsal meşe ağacıyla yaktığı ve beslediği gibi genel bir sonuç çıkarılabilir.

Fakat bu kutsal törenlerde ateş düzenli olarak meşe ağa-

cıyla yakılıyor idiyse, o zaman bu ateşte ağaç ruhun kişiliği olarak yakılan herhangi bir insanın da meşeden başka bir ağacı temsil etmemesi gerekir. Kutsal meşe böylece ikili bir amaçla yakılıyordu; ağacın odunu ateşi besliyordu, bunun yanında meşe-ruhun simgesi olarak canlı bir insan da yakılıyordu. Genellikle Avrupalı Ariler için çıkarılan bu sonuç, ilişki yoluyla özel olarak İskandinavlara uygulanışında da doğrulanıyor: bunlarda ökseotunun yazdönümü ateşinde kurbanın yakılmasının yerini tuttuğu görülüyor. İskandinavlar arasında ökseotunun yazdönümünde toplanması geleneği olduğunu görmüştük. Fakat bu törede ortaya çıkması dışında, onu, insan kurbanların ya da onların tasvirlerinin yakıldığı yazdönümü ateşleriyle ilişkilendirecek hiçbir şey yoktur. Ateş başlangıçta daima meşe ağacı ile yakılıyor olsa bile, ki olası görünüyor bu, ökseotunu koparmak neden gerekli oldu?

Ökseotu toplama yazdönümü töreleri ile şenlik ateşleri yakma arasındaki son bağı, söz konusu törelerden ayrılamayacak olan Balder söylencesi sağlıyor bize. Söylence, ökse otu ile ateşte yakılan meşe ağacının insan temsilcisi arasında bir zamanlar inanılan yaşamsal bir bağ olduğunu gösteriyor. Söylenceye göre, Balder gökyüzünde ve yeryüzünde ökseotu dışında hiçbir şekilde öldürülemezdi; ökse otu meşe ağacının üzerinde kaldığı sürece, yalnızca ölümsüz değil, aynı zamanda dokunulmazdı da. Eğer Balder'in meşe olduğunu varsayarsak, söylenenin kökeni anlaşılabilir. Ökseotuna meşenin yaşam yeri olarak bakılırdı, ona zarar verilmediği sürece meşe ağacı öldürülemez hatta yaralanamazdı. Meşenin yaşam yeri olarak ökseotu kavramını ilkel insanlara, doğallıkla, meşe ağacı yaprak döktüğünde onun üzerindeki ökseotunun devamlı yeşil kaldığını gözlemlmeleri telkin etmiş olabilirdi. Kışın ağacın çıplak dalları arasında onun yeşil yapraklarının görünüşü, ağaca tapanlarca, dallara can vermeyi durdurmuş olan kutsal yaşamın

Kuzey Galler'in Aber Vadisi'ndeki eski meşe ormanları bugün de Demir Çağı'ndaki kadar sıktır.

ökseotunda yaşamakta devam ettiğinin bir belirtisi olarak –tıpkı uyuyan bir kimsenin bedeni hareket etmiyorken kalbinin çarpması gibi– selamlanmış olmalı. Dolayısıyla, tanrının öldürülmesi gerektiğinde –kutsal ağacın yakılması gerektiğinde– ökseotunu koparmakla başlamak gerekiyordu. Çünkü ökseotu sağlam kaldığı sürece meşe (öyle düşünmüş olmalı insanlar) dokunulmaz kalacaktı; bıçaklarının ve baltalarının bütün vu-

ruşları onun yüzeyini sıyrıp geçecekti. Fakat meşeden onun kutsal kalbini –ökseotunu– koparır koparmaz ağaç devrilmeye baş egecekti. Daha sonralarıysa, meşenin ruhu canlı bir insanla temsil ediliyor olduğunda, kişileştirdiği ağaç gibi, ökseotu sağlam kaldığı sürece onun da ne öldürülebileceğini ne de yaralanabileceğini varsaymak mantıksal yönden zorunlu idi. Böylece ökseotunun koparılması onun ölümünün hem işareti hem de nedeni idi.

Buna göre, yaralanamaz Balder, üzerinde ökseotu taşıyan meşenin bir kişileştirilmesinden başka bir şey değildir. Eski bir İtalyan inancı gibi görünen şey bu yorumu olumluyor: ökseotu ne ateşle ne de suyla yok edilebilir; çünkü asalak böylece yok edilemez sayılıyorsa, onun kendi yok edilemezliğini, ikisi bir arada kaldığı sürece, üzerinde yaşadığı ağaca iletmişti kolayca varsayılabilirdi. Ya da aynı düşünceyi söylencesel biçimde dile getirecek olursak, meşenin sevecen tanrısının, yaşamını, dalları arasında büyüyen yok edilmez ökseotuna nasıl güvenle emanet ettiğini; ökseotu oradaki yerini korudukça tanrının da nasıl dokunulamaz kaldığını; ve sonunda kurnaz bir düşmanın nasıl tanrının dokunulmazlığının gizini elde edip ökseotunu ağaçtan yolduğunu; böylece meşe-tanrıyı öldürdüğünü; daha sonra da vücudunu ateşte yaktığını; yanmaz asalak, dalları arasındaki yerini koruduğu sürece bu ateşin onu hiç etkilemediğini söyleyebiliriz.

Yaşamı, bir anlamda, böyle kendi dışında olan bir varlık fikri, birçok okura garip gelecektir, fakat yukarda verdiğimiz öykü ve töreden alınan örneklerle apaçık gösterilmektedir. Bu fikri Balder'in ökseotuyla ilişkisinin açıklaması olarak kabul ederken, sonuçta, ilkel insanın zihnine derince kazılmış bir ilkeyi benimsediğimizi göstermiş olduk umarım. Ökseotunun altın dal olarak daha ileri anlamı bununla bağıntısız değildir, son bölümde yeniden anlatılacaktır bu.

Onbirinci Bölüm

ALTIN DAL

*Druidler,
“altın dal”
ökseotuna
meşe ağaçları
üzerinde
yetiştiklerinde
daha da
kutsal olarak
bakarlardı.*

Dış ruh üzerine öğrendiklerimizden, Balder'in yaşamının kutsal ağacın ökseotunda olduğu görüşünün ilkel düşünce biçimleriyle tam bir uyum içinde olduğunu görebiliriz. Gerçekten de, eğer yaşamı ökseotunda idiyse, ökseotunun çarpmasıyla öldürülebilir olması bir çelişki gibi görünebilir. Fakat bir insanın yaşamı belli bir nesnenin içinde toplandığında, onun varlığıyla kendi varlığı birbirinden ayrılmaz biçimde bağlı olduğunda ve onun yok edilmesi kendi varlığının da yok edilmesini gerektirdiğinde, söz konusu nesneye, peri masallarında olduğu gibi, o kimsenin yaşamına ya da ölümüne eşit bir şey olarak bakılabilir, öyle söz edilebilir ondan.

Dolayısıyla, bir insanın ölümü bir nesnedeysse, insanın o nesneden gelecek bir vuruşla öldürülebilmesi çok doğal bir şey olur. Peri masalında Ölümsüz Koshchei, yaşamının içinde bulunduğu bir yumurta ya da taşla bir vuruşta öldürülür; devler belli bir kum taneciği (hiç kuşkusuz yaşamlarını ya da ölümlerini içinde taşıyan bir kum taneciği) başlarının üzerinden geçirildiğinde patlarlar; içinde yaşamının ya da ölümünün bulunduğu taş, yastığının altına konunca büyücü ölür; Tatar kahramanı, içinde ruhunun saklandığı altın okla ya da altın kılıçla öldürülebileceği konusunda uyarılır.

Meşenin yaşamının ökseotunda olduğu fikrini, belki de meşenin kendisi yapraksız olduğu halde meşe üzerinde yetişen ökseotunun kışın yeşil kalması akla getiriyordu. Fakat bitkinin konumu –topraktan değil de ağacın gövdesinden ya da dallarından büyümesi– bu fikri doğrulayabilir. İlkel insan, kendisi

Bir druid başkanı yargı sırasında. Ondokuzuncu yüzyıl, R. Havell'in bir bakır işlemesi.

gibi meşe-ruhunun da kendi yaşamını güvenli bir yerde saklama yolları aradığını, bu amaçla bir anlamda ne yerde ne de gökte olduğu için bulunabilecek en güvenli yer olarak ökseotunda karar kıldığını düşünmüş olabilir. Hem eski hem de modern halk-hekimliğinde, ökseotunun yere dokunmamasının neden bir kural olduğunu böylece anlayabiliriz; yere dokunursa iyileştirme özelliğini yitirecektir. Bu, içinde kutsal ağacın yaşamının yoğun halde bulunduğu bitkinin yere dokunmakla girdiği tehlikeye maruz bırakılmaması gerektiği eski boş inancın bir kalıntısı olabilir.

Balder söylencesine koşut bir Hint söylencesinde Indra, şeytan Namuci'ye onu ne gündüz ne gece, ne bir sopayla ne de bir okla, ne avuç içiyle ne de yumruğuyla, ne kuru ne de yaş bir şeyle öldürmeyeceğine yemin eder. Ama onu sabahleyin alacakaranlıkta, üzerine deniz köpüğü serperek öldürür. Denizin köpüğü, tam da bir yabanılın yaşamını içine koymak için seçeceği bir şeydir, çünkü yerle gök arasında ya da denizle gök arasında ilkel insanın güvenli gördüğü orta bir konum ya da tanımlanması güç bir konum işgal eder. Bu yüzden nehir köpüğünün Hindistan'da bir klanın totemi olması şaşırtıcı bir şey değildir.

Yine ökseotunun gizemli özelliğini kısmen yerde büyümesine borçlu olduğu görüşü, dağ külü ya da başka bir adıyla üvez ağacı hakkındaki buna koşut bir boşinançla doğrulanmaktadır. Jutland'da bir başka ağacın tepesinde büyüdüğü görülen üvez ağacı, "büyücülüğe karşı son derece etkili" sayılır; "yerde büyümediği için büyücülerin gücü yetmez ona; tam etkili olabilmesi için İsa'nın göğe yükseldiği gün kesilmelidir." Bundan dolayı, büyücülerin eve girmesini önlemek için kapıların üzerine konur. İsveç ve Norveç'te de, "uçan üvez"e (*flogronn*) büyüsel özellikler atfedilir: her zaman rastlandığı gibi yerde değil bir başka ağacın üzerinde, bir çatıda ya da kuşların

etrafa saçtığı tohumdan filiz verdiği bir kaya yarığında yetişen bir üvez türüdür bu. Karanlıkta, dışarıda olan bir insanın yanında çığneyecek bir parça “uçan-üvez” bulundurması gerektiği söylenir; yoksa büyüye uğrayıp oradan ayrılamaması tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

İskandinavya’da asalak üvez büyüye karşı nasıl bir karşı-büyü sayılıyorsa, Almanya’da da asalak ökseotuna hâlâ büyü-cülüğe karşı bir önlem gözüyle bakılır; İsveç’teyse Yazdönümü Arifesinde toplanan ökseotu, Troll’u, insana ya da hayvana zararsız hale getireceği inancıyla, evin tavanına, atların ahırına ya da sığırların damına bağlanır.

Ökseotunun Balder’in öldürülmesinde kullanılan araç olmakla kalmayıp aynı zamanda onun yaşamını içinde taşıyan bir şey olduğu görüşünü, bir İskoç boşinancıyla olan benzerliği de desteklemektedir. Geleneğin anlattığına göre, Firth of Tay yakınında Perthshire’da büyük bir aile olan Errol’lı Hay’lerin kaderi, belli bir büyük meşe ağacının üzerinde yetişen ökseotuna bağlıydı. Hay ailesinin bir üyesi eski inancı şöyle kaydetmiştir:

“Aşağı ülke aileleri arasında nişanlar bugün hemen tamamen unutulmuştur; fakat eski bir elyazmasından ve Perthshire’daki birkaç yaşlının göreneğinden anlaşıldığına göre, Hay’lerin nişanı ökseotuydu. Eskiden Errol yakınlarında, Falcon taşından pek uzak olmayan bir yerde yaşı bilinmeyen dev gibi bir meşe vardı, üzerinde bir bitki bol yetiştirdi: birçok büyü ve söylencenin bu ağaçla ilintisi olduğu düşünülürdü, Hay ailesinin süresinin de onun varlığına sıkı sıkıya bağlı olduğu söylenirdi. İnanıldığına göre, Allhallowmass arifesinde bir Hay’in ağacın çevresinde güneş yönünde, belli bir büyüye tekrarlayarak üç kez dolandıktan sonra yeni bir bıçakla kestiği bir ökseotu filizi, bütün sihirlerle ve büyülere karşı kesin bir büyü, savaş günündeyse şaşmaz bir koruyucu yerine geçirdi. Aynı şe-

Deniz köpüğü denizle gök arasında bir ara konumdadır ve ilkel insanın yaşamını koymak için seçeceği türden bir yerdir. David James'in tablosu, 1897.

kilde kesilen ufak bir dal, bebeklerin beşiğine yerleştirilir, bunun onları perilerce peri çocuklarıyla değiştirilmeye karşı koruduğu düşünülürdü. Son olarak, söylendiğine göre, meşenin kökü yok olduğunda, 'Errol'ın ocağında ot bitecek, şahinin yuvasına bir kuzgun konacaktır.' Bir Hay adına yapılabilecek en talihsiz iki işten biri, bir beyaz şahini öldürmek, ötekiyse Errol meşesinin bir dalını kesmektir. Yaşlı ağacın ne zaman yok edildiğini asla öğrenemedim. Hay ailesinin malı mülkü satıldı; tabii kader ağacı meşenin bundan kısa bir süre önce kesilmiş olduğu söyleniyor." Eski boşınanç, geleneksel olarak Kafiyeçi Thomas'a ait olduğu söylenen dizelerde kaydedilmiştir:

*Ökseotu vurdukça Errol meşesine,
Ve meşe sağlam kaldıkça yerinde,
Hay'ler zenginleşecek, ve güzelim
Boz şahinleri korkmayacak fırtınadan.*

*Ama ne zaman ki meşenin kökü çürür,
Ökseotu kurumuş göğsüne sarılırsa
Ocağında ot bitecek Errol'un
Ve kargalar tüneyecek şahin yuvasında.*

Altın Dal'ın ökseotu olduğu yeni bir düşünce değildir. Doğru, Vergilius onu ökseotuyla eşleştirmiyor, yalnızca karşılaştırıyor. Ama bu, basit bir bitkiye gizemli bir çekicilik vermenin şairane bir yolundan başka bir şey olmayabilir. Ya da daha büyük bir olasılıkla, tanımı, belli zamanlarda ökseotunun doğaüstü bir altın parlaklığı kazandığı gibi bir boşınanca dayanıyordu. Şair, Aeneas'a derinliklerinde Altın Dal'ın yetiştiği karanlık vadiye giden yolu gösteren iki güvercinin, bir ağaca nasıl konduğunu, nasıl "oradan titrek bir altın pırıltısının yanıp söndüğünü" anlatıyor. "Üzerinde bulunduğu ağacın yerlisi olmayan ökseotu, kışın soğukunda ormanda taze yapraklarıyla yemyeşildir; sarı meyvelerini ağaçların gövdelerine sarar; gölgeli pırnal meşesinin üzerindeki yaprak altın da öyle görünürdü, hafif bir esintide altın yaprak da öyle hışırdardı." Burada Vergilius, Altın Dal'ı kesinlikle bir pırnal meşesinin üzerinde büyüyen bir şey olarak anlatıyor ve ökseotuyla karşılaştırıyor. Altın Dal'ın, şiirin ya da boşıncanın ince sisi arasından görülen ökseotundan başka bir şey olmadığı çıkarsamasını yapmak neredenye kaçınılmaz oluyor.

Gizemli ve ender ay otu (Botrychium lunaria) dünyanın en küçük eğreltiotudur, bir çimen yaprağından daha yüksek değildir. Eski zamanlarda, ayın simgesi olduğu için büyücülerin ve ölümlerden haber getiren sibirbazların sevdiği şeydi. Simyacılar için önemliydi, çünkü "altın çalı" denen gizemli kristal yapıya çok benzerdi.

Lerwick'in Guizer Jarl'ı (törenin yöneticisi) yanmakta olan bir teknenin karşısında. İskoçya açıklarındaki Shetland Adaları, Lerwick'te yılda bir yapılan bu yeniden temsillerde, ateş şenliği ve kabile reisi gömme törenleri birleştirilir.

Nemi'deki Aricia korusu rahibinin –Ormanın Kralının–, üzerinde Altın Dal'ın büyüdüğü ağacı kişileştirdiğine inanmak için nedenler gösterilmiş bulunuyor artık. Dolayısıyla, eğer o ağaç meşe idiyse, Ormanın Kralının meşe ruhunun bir kişileştirilmesi olması gerekirdi. Bu yüzden de öldürülmeden önce Altın Dal'ın koparılmasının neden gerekli olduğunu anlamak kolaylaşır. Bir meşe ruhu olarak, yaşamı ve ölümü meşenin üzerindeki ökseotundaydı, ökseotu sağlam kaldığı sürece Balder gibi o da ölmezdi. Dolayısıyla onu öldürmek için ökseotunu

koparmak ve belki de Balder olayında olduğu gibi onun üzerine atmak gerekiyordu. Yalnız koşutluğu tamamlamak için, Ormanın Kralının eskiden, daha önce de gördüğümüz gibi, Aricia korusunda her yıl kutlanan yazdönümü ateş şenliğinde, ölü ya da diri yakıldığını varsaymak gerekiyor. Roma'da Vesta tapınağında ve Litvanya'da Romove'de meşe ağacının altında yakılan devamlı ateş gibi koruda da yanan devamlı ateş belki de meşe ağacıyla besleniyordu; yani Ormanın Kralının yaşamı büyük bir meşe ateşinde son buluyordu eskiden.

Daha sonraları, ileri sürdüğüm gibi, yıllık hizmet süresi, kutsal hakkını gücüyle kanıtlayabildiğı sürece, ona yaşam hakkı tanıyan kuralla uzatılmış ya da kısaltılmış olabilir. Fakat ateşe atılmaktan, ancak kılıcının hakkıyla kurtulabiliyordu.

Böylece uzak bir çağda, İtalya'nın göbeğinde, Nemi tatlı su gölünün yanında, İtalyan tüccarlarının ve askerlerinin, daha sonra kaba soyları, Galli Keltler arasında tanıklık edecekleri; Roma kartalları Norveç'e çullanmamış olsaydı Kuzeyin barbar Arileri arasında da ufak farklılıklarla tekrarlandığını görebilecekleri aynı ateşli tragedya her yıl oynanıyordu. Bu ayın belki de ilkel Ari meşe tapınmasında temel bir özellikti.

Geriye, ökseotu neden Altın Dal dendiğini sormak kalıyor. Ökseotu meyvelerinin beyaza çalan sarı rengi bu adı açıklamaya yetmez, çünkü Vergilius yalnızca dalın değıl, yapraklar gibi sapın da altından olduğunu söylüyor. Bu ad belki de bir ökseotu dalının kesildikten ve birkaç ay saklandıktan sonra aldığı koyu altın sarısı renkten gelmektedir; parlak renk yapraklarla sınırlı değıldir, dallara da yayılır, öyle ki bütün dal bir Altın Dal gibi görünür. Breton köylüleri, kulübelerinin önüne kucak dolusu ökseotu demetleri asarlardı, Haziran ayında bu demetler yapraklarının altın sarısı renginden dolayı çok güzel görünürdü. Bretagne'ın bazı bölgelerinde, özellikle de Morbihan'da atları ve sığırları belki de büyüye karşı koru-

mak için atların ve ineklerin ahırlarının kapılarına ökseotu dalları asılır.

Kurumuş dalın sarı rengi, ökseotunun neden kimi zaman topraktaki hazineleri ortaya çıkarma özelliğine sahip olduğunun varsayıldığını kısmen açıklayabilir; çünkü benzerlik büyü-sünün ilkelerine göre, sarı bir dal ile sarı altın arasında doğal bir ilişki vardır. Bu öneri, halk arasında Yazdönümü Arifesinde altın gibi ya da ateş gibi çiçeklendiği varsayılan söylencesel eğreltiotu tohumuna atfedilen olağanüstü özelliklerin benzerlikleriyle de doğrulanıyor. Örneğin Bohemya’da “Aziz John gününde eğreltiotu tohumunun ateş gibi parlayan altın çiçekler açtığı” söylenir. Bu mitsel eğreltiotu tohumunun, Yazdönümü Arifesinde ona sahip olanın ya da onu elinde tutarak bir dağa tırmanan kişinin bir altın damarı keşfetmesi ya da yeryüzü hazinelerini mavimsi bir alevle parlıyor görmesi gibi bir özelliği vardır. Rusya’da Yazdönümü Arifesinde gece yarısı eğreltiotunun bu harika çiçeğini yakalayabilirseniz, havaya fırlatın, bir definenin gizlice yattığı yerin üzerine bir yıldız gibi düşeceğini görürsünüz denir. Bretagne’da define arayıcıları Yazdönümü Arifesinde gece yarısı eğreltiotu tohumu toplar ve ertesi yılın Paskalyadan önceki Pazar gününe kadar saklarlar; daha sonra da definenin saklandığını sandıkları yerin üzerine serperler. Tirollü köylüler gizli definelerin Yazdönümü Arifesinde alev gibi parladığının görülebileceğini ve bu gizemli mevsimde toplanan eğreltiotu tohumlarının, normal önlemlerle, gömülü altını toprak yüzüne çıkarmakta yardımcı olacağını hayal ederler. İsviçre’de Freiburg kantonunda halk, Aziz John gecesinde bazen şeytan tarafından getirilmiş olan bir defineyi bulmak umuduyla bir eğreltiotunun yanında durup etrafı gözlerdi. Bohemya’da, bu mevsimde eğreltiotunun altın çiçeğini ele geçirenin bütün defineleri açacak anahtarı elde edebileceğini; genç kızlar çabuk solan çiçeğin altına bir bez gererlerse kızıl altının bu be-

zin üzerine düşeceğini söylerler. Tirol'de ve Bohemya'da, paranın içine eğreltiotu tohumu koyarsanız, ne kadar harcarsanız harcayın para hiç bitmez. Bazen eğreltiotu tohumunun Noel gecesi çiçek açtığı varsayılır, o sırada onu kim ele geçirirse çok zengin olur. Suriye'de, Noel gecesi eğreltiotu toplanarak şeytanı size bir torba altın getirmeye zorlayacağınız söylenir.

Böylece, her şey benzerini çeker ilkesine göre, eğreltiotunun altını keşfedeceği varsayılır, çünkü kendisi de altındır; buna benzer bir nedenle ona sahip olanı tükenmez bir altın kaynağıyla zengin eder. Ama eğreltiotu tohumu altın ola-

arak tanımlandığı halde, aynı zamanda alevli ve ateşli olarak tanımlandığı da olur. Dolayısıyla, söylencesel tohumların toplandığı iki büyük günün Yazdönümü Arifesi ve Noel olduğunu –yani iki gündönümü (çünkü Noel, putatapanların eski kış gündönümü kutlamasından başka bir şey değildir)– düşünürken, eğreltiotu tohumunun ateşli görünümüne birincil, altın görünümüneyse ikincil ve türev olarak bakmaya itiliriz. Aslında, eğreltiotu tohumu, güneş ateşinin, güneşin seyir yolunun iki dönüş noktasında –yaz ve kış gündönümünde– çıkışı olarak görünebilirdi. Bu görüşü bir Alman öyküsü de doğruluyor: bir avcının Yazdönümü gününde öğleyin güneşe ateş ederek eğreltiotu tohumu elde ettiği anlatılır öyküde; yere üç damla kan damlar, avcı beyaz bir bezle yakalar onları, bu kan damlaları eğreltiotu tohumudur. Burada kan besbelli güneşin kanıdır, eğ-

Aeneas ormanda Altın Dal'ı bulur, Yeraltmından geçerken yolunu aydınlatsın diye yanında götürülecektir. Bilici güvercinler başının üzerinde uçmaktadır. Altın Dal'ın 1925 tarihli resimli basımından illüstrasyon.

Bu dekoratif Kelt bronz kovanın sapındaki baş Yaşam Ağacı ile ilişkili Kelt tanrısını temsil ediyor. Başın üzerindeki kıvrımlı detay ökseotudur. MÖ Birinci yüzyıl. İngiltere'de Kent, Aylesford'da bulunmuştur. British Museum, Londra.

reliotunun tohumu da doğrudan ondan türemiştir. Böylece eğreltiotu tohumunun altın olduğu doğrudan kesin olarak kabul edilir, çünkü güneşin altın ateşinin bir akışı olduğuna inanılır.

Eğreltiotu tohumu gibi ökseotu da ya Yazdönümünde ya da Noel'de –yani yaz ve kış gündönümlerinde– toplanır ve yine eğreltiotu tohumu gibi onun da yeryüzündeki hazineleri ortaya çıkarma gücüne sahip olduğu varsayılır. Yazdönümü Arifeğinde İsveç'te halk ökseotundan ya da bir tanesi mutlaka ökseotu olma-

sı gereken dört ayrı tür odundan keşif çubukları yapar. Define arayıcıları güneş battıktan sonra çubuğu yere yatırır, alet definenin tam üzerindeyse çubuk canlıymış gibi hareket etmeye başlar. Eğer ökseotu altını keşfediyorsa, Altın Dal karakterinde bir şey olması gerekir; gündönümlerinde toplanıyorsa, altın eğreltiotu tohumu gibi Altın Dal'ın da güneşin ateşinin bir çıkışı olması gerekmez miydi? Soru basit bir “evet”le yanıtlanamaz. Eski Arilerin gündönümü ve öteki tören ateşlerini kısmen güneş büyüleri olarak, yani güneşe taze ateş sağlamak için yakıtığını görmüştük; bu ateş çoğunlukla meşe odunlarının birbirine sürtülmesiyle oluşturulduğuna göre, eskil Ari'ye güneş, zaman zaman kutsal meşe ağacının içinde oturan ateşten besleniyor gibi gelmiş olmalıdır. Diğer bir deyişle, meşe ağacı ona zaman zaman güneşi beslemek için çekilen ateşin ilk depolama yeri ya da yedek deposu gibi görünüyormuş olmalıydı. Fakat meşenin yaşamının ökseotunun içinde olduğu düşünülüyor idiyse, ökseotunun, bu görüşe göre meşe ağacının birbirine sürtülme-

siyle oluşturulan ateşin tohumunu ya da çekirdeğini içinde taşıması gerekirdi. Böylece, ökseotu güneşin ateşinin bir çıkışıydı demek yerine, güneşin ateşine ökseotunun bir çıkışı gözüyle bakılıyordu demek daha doğru olurdu. O zaman, ökseotunun altın görkemiyle parlamasına ve Altın Dal olarak adlandırılmasına şaşmamak gerekîr. Bununla birlikte, belki de tıpkı eğreltiotu gibi onun da o altın görünümünü, yalnızca belirli zamanlarda, özellikle de ateşin güneşi tutuşturmak için meşe ağacından çıkarıldığı yazdönümünde aldığı sanılıyordu.

Shropshire, Pulverbatch'ta, belleklerde canlı kaldığı gibi, meşe ağacının Yazdönümü Arifesinde açtığına ve çiçeklerin gün doğmadan önce solduğuna inanılırdı. Evlilikte kısmetini bilmek isteyen bir genç kız, geceleyin ağacın altına beyaz bir bez germeliydi, sabahleyin bir miktar toz bulacaktı bezin üzerinde, çiçekten tek kalan şey buydu. O bir tutamcık tozu yastığının altına koymalıydı, o zaman gelecekteki kocası düşte kendisine görünecekti. Meşenin bu dayanıksız çiçeği, eğer yanılmıyorsa, Altın Dal karakterindeki ökseotundan başka şey olamazdı. Bu sanı, Galler'de Yazdönümü Arifesinde toplanan gerçek bir ökseotu filizinin kâhince düşler görmek için aynı şekilde yastık altına yerleştirildiği gözlemiyle doğrulanıyor; ayrıca beyaz bir bezin içinde hayali meşe çiçeğini yakalama tarzı, tamamen Druidlerin gerçek ökseotunu, altın bir orakla kesilerek meşenin dalından düştüğünde yakalayışlarına benziyor. Shropshire, Galler sınırında olduğuna göre, meşenin Yazdönümü Arifesinde çiçeklendiği inancı ilk kökeninde Galler'den kaynaklanıyor olabilir, ama belki de ilkel Ari inanışından kalma bir parçadır.

İtalya'nın bazı bölgelerinde, daha önce de gördüğümüz gibi, köylüler Yazdönümü sabahında hâlâ "Aziz John Yağı" için meşe ağacı aramaya çıkarlar; bu yağ, tıpkı ökseotu gibi bütün yaraları iyileştirir, muhtemelen o anlı şanlı ökseotunun kendi-

sidir bu. Böylece Altın Dal gibi, bitkinin ağaç üzerindeki gerçek görünümüyle o kadar az betimleyici bir adın nasıl olup da, görünüşte o kadar önemsiz bir asalak bitkiye verildiğini anlamak kolaydır. Dahası, belki de, eskil zamanlarda ökseotunun neden ateşi söndürme gibi dikkate değer bir özelliğe sahip olduğunu; neden İsveç'te hâlâ evlerde büyük yangınlara karşı bir korunma olarak saklandığını görebiliriz. Onun ateşli yapısı, benzerlik büyüğü ilkesine göre, yaranın ateşle en iyi sağaltımı ya da önlenmesi olarak öne çıkarır onu.

Bu düşünceler, Vergilius'un Aeneas'a karanlık yeraltı dünyasına inerken neden yanında şanlı bir ökseotu dalı taşıttığını kısmen açıklayabilir. Şair, daha cehennemin kapılarında, uçsuz bucaksız karanlık bir orman uzanışını, kahramanın, kendisini çekmeye çalışan iki güvercinin uçuşunun peşine takılarak, uzaklarda ağaçların gölgeleri arasından, Altın Dal'ın, baş üzerinde birbirine geçmiş dalları aydınlatan titrek ışığını görünceye kadar yaşı bilinmez ormanın derinliklerinde başıboş dolaşışını betimler. Hüzünlü sonbahar ormanlarında kurumuş bir sarı dal olarak ökseotunun içinde ateş tohumunu taşıdığı düşünülüyorsa, ağaç altlarındaki gölgeliklerde başıboş dolaşan üzgün bir kişi, ellerine bir değnek ya da sopa olduğu kadar, ayaklarına bir lamba da olabilecek bir daldan daha iyi bir yoldaş bulabilir miydi? Elinde böyle bir silahla, tehlikeli yolculuğunda karşısına çıkacak korkunç hortlaklara cesaretle karşı koyabilirdi. Bundan dolayı, Aeneas ormandan çıkıp da cehennem bataklığının içinden tembel tembel akan Styks Nehri kıyılarına gelince ve aksi kayıkçı kayığıyla onu karşıya geçirmeyi reddedince, göğsündeki Altın Dal'ı çekmekten ve havaya kaldırmaktan başka yapacak şey kalmamıştı ona, bunu gören kabadayı hemen yelkenleri suya indirir ve kuzu kuzu alır kahramanı, canlı insanın olağandışı ağırlığı altında suya batan barkasına. Daha önce de gördüğümüz gibi, ökseotu son zamanlar-

Göksel ateşi bir ağaca getirecek bir şimşek çakışı; orada ökseotu olarak belirecektir.

da bile cadılara ve devlere karşı bir korunma sayılmaktadır; eskil insanlar da onda aynı büyümlü yeteneğın var olduğunu düşünüyordı. Bizim köylülerimizden bazılarının da inandığı gibi, bu asalak bitki bütün kilitleri açabiliyorsa, neden Aeneas'ın elinde ölüm ülkesinin kapılarını açan bir "Açıl Susam Açıl" görevi görmesindi?

Şimdi Virbius'un neden giderek güneşle karıştırıldığını da anlayabiliriz artık. Eğer Virbius, benim göstermeye çalıştığım gibi, bir ağaç ruhu idiyse, üzerinde Altın Dal'ın yetiştiği meşe

Bir meşe ağacının dalları arasından sızan güneş ışığı. Göksel ateş ve güneşin gücü kutsal meşede ve onun üzerindeki ökseotunda bedenleşebilirdi.

ağacının ruhu olması gerekirdi; çünkü söylence onu orman krallarının ilki olarak gösteriyordu. Bir meşe-ruhu olarak, zamanı gelince güneşin ateşini yeniden yaktığı varsayılıyor olmaydı, bu yüzden de güneşin kendisiyle kolayca karıştırılabilirdi. Aynı şekilde, bir meşe-ruhu olan Balder'in neden "o kadar güzel yüzlü ve o kadar parlaktı ki, içinden bir ışık çıkıyordu" şeklinde betimlendiğini ve neden çoğu kez güneş olarak kabul edildiğini açıklayabiliriz. Ve genel olarak diyebiliriz ki, ateşin

yalnızca odunları birbirine sürtmekle yakılabildiği ilkel toplumda yabanıl, ateşi tıpkı bitki özü ya da özsuğu gibi, ağaçlar da depolanmış, yorucu bir çalışmayla çıkarabileceği bir şey olarak anlayabilirdi ancak.

Kaliforniyalı Senal Kızılderilileri “bütün dünyanın bir zamanlar bir ateş topu olduğuna, dolayısıyla bu elementin ağaçlara geçtiğine, şimdi ne zaman iki odun parçası birbirine sürtölse ortaya çıktığına inandıklarını” itiraf etmektele. Aynı şekilde Kaliforniyalı Maidu Kızılderilileri de “dünyanın öncelikle erimiş bir madde topu olduğunu, dolayısıyla ateşin özünün köklerden gövdeye ve ağaçların dallarına doğru çıktığını, bu yüzden de Kızılderililerin kendi usulleriyle onu ağaçlardan ıkaradıklarını” ileri sürmektele.

Caroline Adalarından biri olan Namoluk’ta, ateş yakma sanatının insanlara tanrılar tarafından öğretildiğini söylerle. Alevlerin kurnaz ustası Olofaet ateşi *muvi* kuşuna vermiş ve onu gagası içinde dünyaya taşımasını buyurmuştur. Kuş da ağaçtan ağaca uçmuş, ateşin uyuklayan gücünü ormanın içinde saklamıştı; böylece insanlar ateşi sürtme yoluyla onun içinden çıkarabilmektedir. Hindistan’ın eski Veda ilahilerinde ateş tanrısı Agni’nin “bitkilerin embriyosu olarak odunun içinden doğduğu ya da bitkilere bölüştürüldüğünden söz edilir. Aynı zamanda, bütün bitkilerin içine girdiği ya da onlara egemen olmaya çalıştığı da söyleniyor. Ona, bitkilerin olduğu kadar ağaçların da embriyosu dendiğinde, ormanlarda ağaç dallarının birbirine sürtölmesiyle elde edilen ateşe gönderme yapılmış olur.”

Yabanıl, yıldırım çarpmış ağaca, doğallıkla iki ya da üç misli ateşe yüklü olarak bakar; güçlü alevin gövdeye girdiğini kendi gözleriyle görmemiş midir? Bundan dolayı belki de yıldırım çarpmış ağaçlarla ilgili birçok boşnancın bazılarını açıklayabiliriz. İngiliz Kolumbiyası’nda yaşayan Thompson Kızılderilileri düşmanlarının evlerini ateşe vermek istediklerin-

de, bu evlere ya yıldırım çarpmış ağaçlardan yapılmış ya da uçlarında bu tür ağaçların kıymıkları eklenmiş oklar atarlardı. Saksonyalı Wend köylüleri, ocaklarında yıldırım çarpmış ağaçların odunlarını yakmazlar; dediklerine göre, böyle bir yakacak evi yakıp küle döndürürdü. Aynı şekilde, Güney Afrika Thongaları, yakacak olarak bu türlü odunu kullanmaz, ya da onunla yakılmış ateşte ısınmazlar. Tersine, bir ağacı yıldırım yakmışsa, Kuzey Rodezyalı Winamwangelar köydeki bütün ateşleri söndürür, ocakları yeniden sıvar, aile reisleri yıldırımın yaktığı ateşi onun üzerine dua etsin diye kabile reisine götürürler. Bunun üzerine reis bütün köylere yeniden ateş gönderir, köylülerse onun habercilerini hediyelerle ödüllendirir. Bu da onların yıldırımın yaktığı ateşe saygıyla baktıklarını, bu saygının anlaşılabilir bir şey olduğunu gösteriyor, çünkü gök gürültüsünden ve yıldırımdan yeryüzüne inmiş Tanrının kendisi olarak söz ederler. Aynı şekilde, Kaliforniyalı Maidu Kızılderilileri, bir Büyük İnsanın dünyayı ve onun üzerinde yaşayanları yarattığına, yıldırımınsa, göklerden hızla inen ve alevden kollarıyla ağaçları parçalayan o Büyük İnsanın kendisi olduğuna inanırlar.

Avrupa'nın eskil halklarının meşeye duydukları saygının ve ağaçla kendi gök-tanrıları arasında buldukları ilişkinin, meşenin Avrupa ormanlarımızdaki öteki ağaçlardan çok daha büyük bir sıklıkla yıldırım çarpan bir ağaç olmasından ortaya çıkması akla yakın bir kuramdır. Ağacın bu özelliği, görünüşe göre, ileri sürecek mitsel kuramları olmayan bilimsel araştırmacının son zamanlarda yaptığı gözlemlerle ortaya çıkmıştır. Ama bunu, ya yıldırımın meşe-odununun içinden öteki ağaç kütüklerinden çok daha kolaylıkla geçiyor olmasıyla, ya da bir başka şekilde, bu gerçeğin o zamanlar Avrupa'nın büyük bir bölümünü kaplayan geniş ormanlarda oturan bizim cahil atalarımızın da dikkatini çekmiş olabileceği ihtimaliyle açıklayabiliriz;

Bazıları, gök gürültüsü tanrısı Thor'un, resimde at üzerinde, kurtlarla birlikte gösterilen kavgacı Töton tanrısı Wotan'dan (Odin) hemen sonra geldiğine inanır di. Max Koch'un bir tablosu, 1905.

Tüm dünya olarak temsil edilen Hindu tanrısı Vişnu Visvarupa. Jaipur'dan bir Hint resmi, ondokuzuncu yüzyıl başları. Victoria and Albert Museum, Londra.

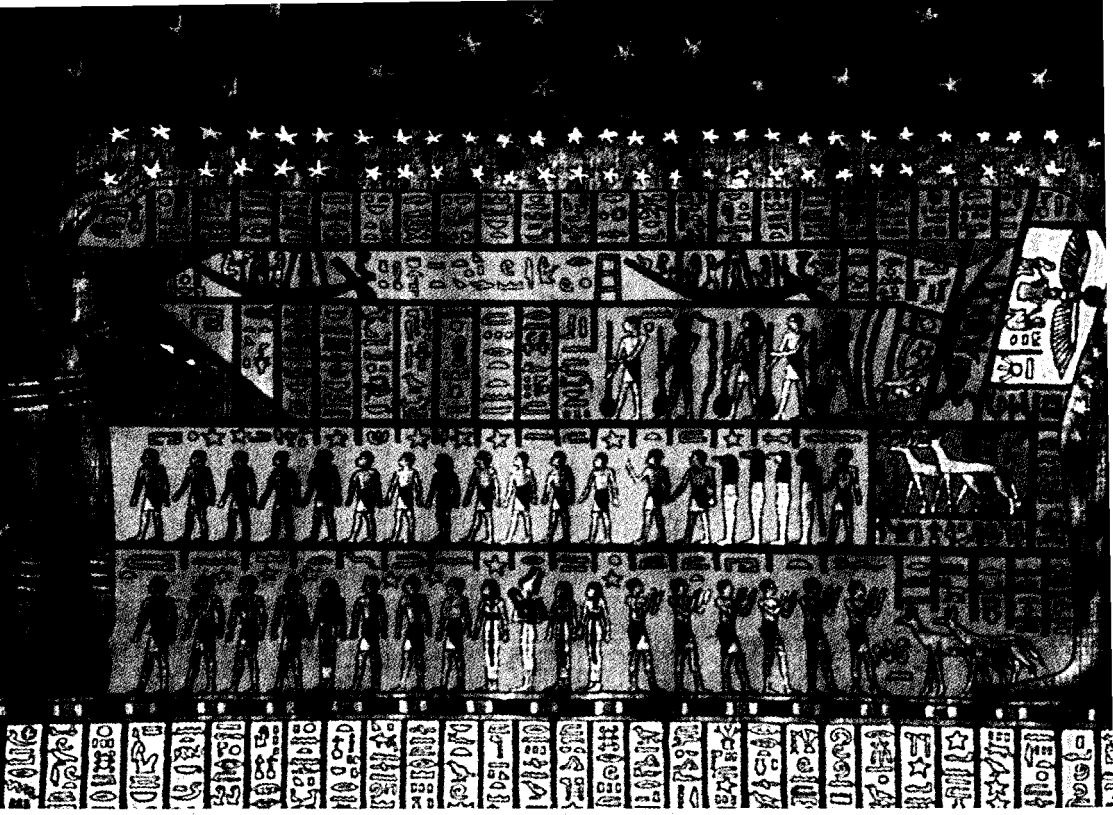
doğal olarak, bunu kendi basit dinsel tarzlarıyla, tapındıkları ve korkunç sesini gök gürültüsünde işittikleri büyük gök-tanrısının meşe ağacını bütün öteki ağaçlardan çok sevdiğini, sık sık karanlık bulutlardan bir yıldırım çakışıyla onun içine inip yarılmış simsiyah gövdede, yanıp kül olmuş yeşillikte varlığının ya da oralardan geçtiğinin bir izini bıraktığını varsayarak açıklayabilirler. Bundan dolayı bu ağaçlar, gürleyen gök-tanrının gözle görülür oturma yeri olarak bir zafer halesiyle çevrilirdi. Bazı yabani- nılar gibi hem Yunanlıların hem de Romalıların kendi büyük gök ve meşe tanrılarını yeryüzünü vuran yıldırımla özdeşleştirdikleri besbelli; genellikle yıldırım çarpmış böyle bir yerin çevresini kuşatır, orayı bundan böyle kutsal kabul ederlerdi. Orta Avrupa'nın ormanlarında yaşayan Keltlerin ve Germanlerin atalarının benzer nedenlerle yanmış bir meşe ağacına böyle bir saygı gösterdiklerini varsaymak acele verilmiş bir yargı sayılmamalıdır.

Arilerin meşeye olan saygılarının ve ağaçla büyük gök gürültüsü ve gökyüzü tanrısı arasındaki birliğin bu açıklaması, Jacob Grimm tarafından çok önceleri önerilmiş ya da ima edilmiştir, son yıllarda Mr. W. Warde Fowler tarafından da kuvvetle desteklenmektedir. Bunun benim daha önce kabul ettiğim açıklamadan: yani, meşeye bizim cahil atalarımızın ağacın odu- nundan elde ettikleri birçok yarardan, özellikle de dallarını birbirine sürtmekle ateş elde etmelerinden dolayı tapınıldığı; meşenin gökyüzüyle bağlantısının, yıldırımın çakmasının yüceler-

deki gök-tanrının –tıpkı ona tapınan yabanılın yeryüzünde ormanda ateş yakarken yaptığı gibi– iki meşe odununu birbirine sürterek çıkardığı kıvılcımdan başka bir şey olmadığı inancına dayalı daha sonraki bir düşünce olduğu açıklamasından daha basit ve daha olası olduğu görülüyor.

Bu kurama göre, gök gürültüsü ve gök tanrısı kuramı ilk baştaki meşe tanrısından türemiştir; benim şimdi yeğlediğim kurama göreyse, gök ve gök gürültüsü tanrısı bizim Ari atalarımızın ilk büyük tanrısıydı, onun meşeyle ilişkisiye meşenin yıldırımına ne kadar sık çarpıldığının görülmesine dayalı bir çıkarsamaydı. Eğer Ariler, bazılarının düşündüğü gibi, Avrupa’nın karanlık ormanlarına yerleşmeden önce sürüleriyle Rusya’nın ve Orta Asya’nın geniş steplerinde dolaşıyorlardı, mavi ya da bulutlu gökyüzü tanrısına ve yıldırıma, tanrıyı yeni yurtlarındaki yanmış meşe ağaçlarıyla birleştirmelerinden çok önceleri tapıyor olabilirlerdi.

Belki de yeni kuramın, meşe ağacının üzerinde yetişen ökseotuna atfettikleri özel kutsallığı aydınlatma gibi bir yararı vardır. Bir meşe ağacı üzerinde böyle bir yetişmenin enderliği, boşnancın derecesini ve kalıcılığını açıklamaya yetmez. Onun gerçek kökenine değgin bir imaya belki de Plinius’un, Druidlerin bu bitkiye, onun göklerden inmiş olduğuna ve üzerinde yetiştiği ağacın tanrı tarafından seçilmiş olduğunun bir belirtisi olduğuna inandıkları için tapındıkları ifadesi yol açmıştır. Ökseotunun, bir yıldırım ışığı içinde meşeye düşmüş olduğuna inanmış olabilirler mi? Bu varsayımı, İsviçre’nin Aargau kantonunda ökseotuna verilen gök gürültüsü süpürgesi adı doğruluyor, çünkü bu sıfat asalak bitki ile gök gürültüsü arasında yakın bir bağı açıkça ima ediyor; gerçekten de “gök gürültüsü süpürgesi”, Almanya’da bir dal üzerinde büyüyen yuvaya benzer çalımsı bir fazlalık uzantıya verilen addır, çünkü cahiller böyle bir asalağın yıldırımın bir sonucu olduğuna inanırlardı.

Evrenin bir eski Mısır görünümünün simgesel betimlemesi. Göksel tonozu temsilen uzun kol ve bacaklı tanrıça Nut, yıldızlar üzerinde göz kırparken ufukta bir uçtan öbürüne uzanıyor. Yer tanrısı Geb'in ikiz kız kardeşi olan Nut, Isis ve Osiris'in anasıydı.

Eğer bu varsayımda bir doğruluk payı varsa, Druidlerin ormandaki bütün ağaçlardan çok ökseotlu bir meşeye tapmalarının nedeni, bu türlü her meşeye yıldırım çarpmakla kalmayıp dallarının içinde göksel ateşin gözle görülür bir çıkışını taşıdığına olan inançtı; öyle ki, ökseotunu gizemli törenlerle kesmekle kendilerini bir yıldırımın bütün büyüsel özelliklerine karşı güvenceye alıyorlardı. Eğer böyle idiyse, ökseotunun, buraya kadar ileri sürdüğüm gibi, yazdönümü güneşinden çok yıldırımın bir akışı olarak sayıldığı sonucuna varmamız gerekir. Aslında, belki de, eski Ari inancında ökseotunun Yazdönümü günü bir şimşek çakışıyla güneşten indiğini düşünerek görünüşte farklı bu iki görüşü birleştirebiliriz. Fakat böyle bir bir-

leştirme yapaydır ve bildiğim kadarıyla herhangi bir gerçek kanıttan yoksundur. İki yorum, söylencesel ilkelere göre birbiriy-le gerçekten uyuşsa da, uyuşmasa da.

Söyleme cesaretini gsteremeyeceğim; fakat zıt oldukları kanıtlanacak olsa bile, tutarsızlığın, bizim cahil atalarımızın her ikisini de aynı zamanda eşit bir inançla kucaklamasını n-lememesi gerekir; çünkü insanoğlunun büyük çoğunluğu gibi yabanıl da bilgiçlik taslayan bir mantığın engellerine takılıp ka-lacak denli dar görüşlü değildir. Kaba cehalet ve kr korku cangılı içinde onun dolambaçlı düşüncesini izlemeye çalışırken, büyülü bir zeminde yürüdüğümüzü hiç unutmamalı ve yolu-muza çıkan ya da karanlıkta üzerimizde dolaşan ve bize anla-şılmaz şeyler söyleyen bulutsu şekilleri gerçeklikler olarak al-mamaya dikkat etmeliyiz. Kendimizi hiçbir zaman ilkel insanın yerine koyamayız, şeyleri onun gözleriyle göremeyiz, yürekleri-mizin onu allak bullak eden heyecanlarla attığını hissedemeyiz. Onunla ve onun davranışlarıyla ilgili bütün kuramlarımız bu yüzden kesin olmaktan çok uzaktır; bu gibi durumlarda ulaş-mayı umacağımız en yüksek nokta, akla uygun bir olasılıktır.

Bu araştırmaları sonuçlandırmak için, eğer Balder gerçek-ten de, benim varsaydığım gibi, kseotu taşıyan bir meşe ağa-cının kişileştirilmesi idiyse, bir kseotu vuruşuyla ölümü, bu yeni kurama göre bir yıldırım çakışıyla ölüm olarak açıklana-bilirdi. İçinde yıldırım alevi bulunan kseotu dallar arasında tutulduğu sürece, yaşamını güvenliği için yer ile gök arasında gizemli asalak bitki içinde saklayan iyi ve şefkatli meşe tanrısı herhangi bir zarara uğramayacaktı; fakat yaşamının ya da l-mnn bulunduğu yer daldan koparılıp gövdeye fırlatılır fırla-tılmaz, yıldırımın çarptığı ağaç devrilecek, tanrı ölecekti.

İskandinavya'nın meşe ormanındaki Balder için syledikle-rimiz, bu denli karanlık ve belirsiz bir sorudaki gerekli bütün sa-kıncalara karşın, İtalya'nın meşe ormanı içinde Aricia'daki Or-

Frazer'ın sözleriyle, "bilginin ilerlemesi boyuna uzaklaşan bir amaca doğru sonsuz bir ilerlemedir." Dünya, kendisi henüz tam olarak anlayamadığımız büyük güçlerin tehdidi altında olan evrenin minicik bir parçasından başka bir şey değildir.

manın Kralı, Diana rahibine de uygulanabilir belki de. Nemi valilerindeki kutsal meşe ağacı üzerinde yetişen ökseotu –gök gü-rültüsü süpürgesi, Altın Dal– içinde insanlar arasında oturmak üzere göklerden bir yıldırım alevi içinde yeryüzüne içtenlikle inmiş olan, İtalya'nın büyük gök tanrısı Jüpiter'i kanıyla canıyla kişileştiriyor olabilir. Eğer böyle idiyse, rahibin kılıcını çekerek hem tanrının hem de kendinin yaşamını içinde yaşatan gizemli dalı korumasına şaşırمامamız gerekir. Hizmet ettiği ve evlendiği Tanrıça ise, eğer yanılmıyorsam, gök-tanrının gerçek karısı Cennet Kraliçesinden başkası değildi. Çünkü o da ormanların ıssızlığını ve kimsesiz tepeleri sever, bulutsuz gecelerde havada ay kılığında dolaşırken gölün parlak yüzeyine, Diana'nın Aynası'na yansımış kendi güzel imgesini zevkle seyrederdi.

Araştırmamızın sonuna yaklaştığımıza göre, atalarımızın düşünce biçimleri üzerinde dururken öğrendiğimiz dersleri ele alıp onları kendimizinkilerle karşılaştıralım. Bilgideki her bü-

yük ilerleme, düzen alanını genişletmiş buna karşılık dünyadaki görünür düzensizlik alanını sınırlandırmıştır; bugün artık rastlantının ve karmaşanın hâlâ egemenlik sürer görüldüğü alanlarda bile daha doğru bilginin görünüşteki kaosu kozmosa indirgemesini bekler durumdayız. Böylece, evrenin gizlerinin daha derin bir çözümüne doğru sınırları zorlayan parlak zekâlar, büyüdeki şeyin yalnızca örtük olarak var gibi kabul edildiğini, yani, eğer dikkatle gözlenirse doğal olayların düzeninde, seyirlerini kesinlikle önceden görmemizi ve buna göre davranmamızı sağlayan şaşmaz bir kararlılık olduğunu açıkça ileri sürerek, dinsel doğa kuramını yetersiz diye reddedip bir ölçüde eski büyü görüşüne geri dönme durumuna gelmiştir. Kısacası, doğanın bir açıklaması olarak din yerini bilime bırakır.

Fakat, her ikisi de her şeyin temelinde yatan ilke olarak düzene inanca dayanan bilim ve büyüün, bu kadar ortak yana sahip olmasına karşın, bu kitabın okurlarına, büyüün var saydığı düzenin bilimin temelini oluşturan düzenden çok farklı olduğunu anımsatmaya gerek yok. Farklılık, doğal olarak, her iki düzenin ulaşmış olduğu farklı tarzlardan gelmektedir. Çünkü, büyüün dayandığı düzen, yanlış bir örneksemeyle, fikirlerin aklımıza sunulma düzeninin uzantısından başka bir şey değilken, bilimin ortaya koyduğu düzen görüngülerin sabırla ve tam olarak gözlenmesinden kaynaklanır. Bilimin bugün ulaştığı sonuçların bolluğu, sağlamlığı ve parlaklığı, yönteminin doğruluğuna hoş bir güven esinlemeye çok uygundur. İnsan, yüzyıllarca karanlıkta el yordamıyla yürüdükten sonra, nihayet labirentin ipucunu yakalamış, doğa hazinesinde birçok kilidi açan bir altın anahtar bulmuştur. Gelecekte –maddi olduğu kadar ahlaki ve entelektüel– ilerleme umudunun bilimin zenginliklerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu, bilimsel buluş yoluna konan her engelin insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu söylemek abartmak olmayacaktır.

Fakat düşünce tarihinin, dünyanın bilimsel kuramı bugüne kadar formülleştirilmiş en iyisi olduğu için, mutlaka eksiksiz ve kesin olduğu sonucuna varma konusunda bizi uyarması gerekir. Bilimin genellemelerinin, ya da amiyane deyimiyle, doğanın yasalarının, aslında dünyanın ve evrenin anlı şanlı isimleriyle onurlandırdığımız durmadan değişen düşünceler geçidi ni açıklamak için icat edilmiş varsayımlardan başka bir şey olmadığını unutmamalıyız. Son çözümlemede, büyü, din ve bilim düşünce kuramlarından başka bir şey değildir; ve bilim kendisinden önce gelenlerin yerini aldığına göre, bundan sonra kendisi de daha eksiksiz bir varsayım tarafından, belki de görüngülere bizim bu kuşakta üzerinde hiçbir fikir yürütemeyeceğimiz tamamen farklı bir bakış –perdedeki gölgeleri kaydediş– açısı tarafından aşılabilir. Bilginin ilerlemesi durmadan geriye çekilen bir amaca doğru sonsuz bir ilerlemedir. Bu bitmeyen kovalamacadan yakınmamıza gerek yoktur. Hoşumuza gitsin gitmesin, büyük şeyler bu kovalamacadan ortaya çıkacaktır. Geleceğin kâşifi –düşünce diyarlarının bir büyük Ulysses’i– üzerinde şimdi bize olduğundan daha parlak yıldızlar doğacaktır. Büyünün düşleri bir gün bilimin uyanık durumdaki gerçeklikleri olabilir. Fakat bu güzel umudun tam karşısında karanlık bir gölge uzanıyor. Çünkü, bilgideki ve geleceğin insan için sakladığı güçteki artış ne kadar büyük olursa olsun, dünyamızın ufacık bir nokta ya da zerre olarak içinde yüzdüğü bu yıldızlı evreni ortadan kaldırmak için sessizce fakat amansızca çaba gösteren büyük güçlerin akışının durması için bir umut besleyemez insan.

Gelecek çağlarda insan, rüzgârların ve bulutların ters seyrirlerini önceden bilebilir, hatta denetleyebilir de, ama güçsüz elleri yörüngesinde durgunlaşan gezegenimizi yeniden hızlandıracak ya da güneşin sönmekte olan ateşini yeniden yakacak gücü bulamayacaktır. Fakat böylesi uzak bir felaket düşüncesiyle

titreyen filozof, dünya ve güneş gibi bu kasvetli kuruntuların, düşüncenin boşluktan zihninde uyandırdığı, aslında olmayan dünyanın yalnızca parçaları olduğunu; kurnaz büyücü kadının bugün uyandırdığı hayalleri yarın yasaklayabileceğini düşünerek kendini avutabilir. Sıradan gözlere katı görünen çok şey gibi, onlar da havaya, toza dönüşebilir.

Geleceğe fazla dalmaksızın, düşüncenin bugüne kadar izlediği süreci, farklı üç iplikle örölmüş bir ağa benzeterek açıklayabiliriz – siyah büyü ipliği, kıvıl din ipliği ve beyaz bilim ipliği; burada, bilim adı altına, doğanın gözlemlenmesinden elde edilen, bütün çağlarda insanların biriktirdiği basit hakikatleri de sokabiliriz. O zaman düşünce ağını başlangıcından beri gözden geçirebilirsek, onun, başlangıçta siyah ve beyaz karelerden oluşan bir dama tahtası, doğru ve yanlış kavramlardan oluşan, bugüne kadar dinin kıvıl ipliğinden pek az renklenmiş bir yamalı bohça olduğunu görebileceğizdir belki de. Fakat kumaşın üzerinde gözlerinizi daha ileri götürün, siyah ve beyaz hâlâ devam ederken, ağın orta bölümünde, dinin kumaşın dokusuna derinden girdiği yerde, bilimin beyaz ipliği dokuya giderek daha fazla girdikçe belli belirsiz, daha hafif bir renge geçen koyu kırmızı bir lekenin durduğunu fark edeceksiniz. Birbirine karşıt bütün amaçlarıyla ve çelişen eğilimleriyle modern düşüncenin durumu, bu şekilde dokunmuş ve renklendirilmiş, içine farklı renkten iplikler karıştı-

Frazer, insanlık tarihi boyunca iç içe geçmiş birbirinden ayrı büyü, din ve bilim çizgilerini, bir karnış demeti üzerinde üzeri çiyle kaplı örümcek ağının ipliklerine benzetiyor.

rılmış bir ağa benzetilebilir. Yüzyıllardır düşüncenin çehresini yavaş yavaş değiştirmekte olan büyük hareket yakın gelecekte de sürecek mi? Yoksa, ilerlemeyi durduran, hatta bugüne kadar yapılanları yok eden bir tepki mi başlayacak? Meselimize devam ederek söylersek, Kader Tanrıçalarının uğultulu zaman tezgâhında dokumakta olduğu ağın rengi ne olacak? Beyaz mı yoksa kırmızı mı? Bilemeyiz. Hafifçe parıldayan bir ışık ağın arka kısmını aydınlatıyor. Bulutlar ve koyu karanlık, öteki ucu gizliyor.

Uzun keşif yolculuğumuz bitti, yelkenlimiz yorgun yelkenlerini limanda indirdi sonunda. Tekrar Nemi'ye giden yoldayız. Akşam olmuş, Alban Tepelerine çıkan uzun Appian Yolunu tırmanırken geriye bakınca gökyüzünün batan günle tutuştuğunu görüyoruz, onun altın parıltısı, ölen bir azizin başının üzerindeki ayla gibi Roma üzerinde dinleniyor, ateşten bir soruşla Aziz Peter'in kubbesine geliyor. Bir kez görülen şey asla unutulmaz, fakat biz onu bırakıp Nemi'ye gelinceye kadar dağ yönünde giderek karanlıklaşan yolumuza devam edip aşağıya, derin çukurun içindeki göle bakıyoruz; akşam karanlığı içinde şimdi daha da hızlı gözden kayboluyor. Diana'nın, kutsal koruda ona tapınanların saygılarını kabul ettiği günlerden bu yana çok az değişikliğe uğramış burası. Orman tanrıçasının tapınağı, aslında yok şimdi, Ormanın Kralı Altın Dal'ın nöbetini tutmuyor artık. Ama Nemi'nin ağaçları hâlâ yeşil, batmakta olan güneş üzerlerinde kaybolurken, rüzgârın dalga dalga bize kadar taşıdığı Aricia'nın Angelus'u çalan kilise çanlarının sesi geliyor kulaklarımıza. *Ave Maria!* Tatlı ve ağırbaşlı çan sesleri ta uzaktaki kasabadan geliyor ve geniş Campagnan bataklıklarında ağır ağır kayboluyor. *Le roi est mort, vive le roi! Ave Maria!*

*Nemi Gölü
ve korusu.
Turner'ın
Altın
Dal'ından
detay. Tate
Gallery,
Londra.*

Dizin

- A
Aargau, İsviçre'de kanton 308, 343
Adam Adası 274
Adamotu 210
Aeneas 13, 17, 21, 298, 329, 333, 336, 337
Afrika 87, 89, 90
 Kamerunlar 308
 M'Bengalar 307
Ağaç ruhu 144, 145
Ağaç söylencesi, Viking 145
Agni, Hindu ateş tanrısı 339
Alaeddin 290, 291
Alaska 41, 176, 186, 207
 Point Barrow 226
Albert Gölü, Orta Afrika 89
Albigenseler 131
Alfoorlar 112, 173, 185
All Saints' ya da Allhallows Günü 261
Almanya 317, 318
 Şenlik ateşleri 249, 265, 275, 276
Alqamar 58
Altın Dal 7, 8, 9, 10, 13, 17, 294, 323, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 346, 351
Altın Sahili zencileri 162
Amboina 155, 196
Ambrose 299, 300
Amerikan Kızılderilileri 92
Amerikan Yerlileri 38, 42, 43, Cree kalkanı 92
Dans edenler 52
 (ayrıca kabile adlarına bakınız)
Andamanlılar 198
Anderida ormanı 143
Animizm 148, 161
Anne, İngiliz Kraliçesi 100
Antigonos 117
Apaçi Kızılderilileri 78
Apollon Diadiotes tapınağı 112
Apollon 14, 17, 113, 141, 166, 271
Arabistan 193, 210
Arden ormanları 143
Argos, Yunanistan 111
Ari halklar 286, 298
Aricia 13, 15, 17, 22, 23, 24, 25, 330, 331, 345, 351
Aricia korusu, Nemi'de 22, 330, 331
Aristophanes 70
Arkadia, Yunanistan 80, 144
Arnavutlar, Doğu Kafkasya 236
Arnavutluk 232, 268
Arsak (Parth) hükümdarları 137
Artemis (Diana) 14, 27, 28, 166
 Efes'in Büyük Artemis'i 27
Aru Adaları 176
Asklepios 21, 146
Assam, Mundariler 162
Ateş şenlikleri 248, 256, 261, 268, 269, 278, 315, 316, 317

Atinalılar 238
Avrupa, Orta, putatapar kalıntıları 232
Avrupa köylüsü 241
Avustralya 56, 58, 59, 60, 62, 78, 79,
83, 85, 86, 156, 169, 173, 178,
194, 222
Avustralya aborijinleri 83, 85, 86, 139,
207, 225
Dieri kabilesi, Orta Avustralya 156,
222
Mara kabilesi 58
Wakelbura 173
Wurun-jeri kabilesi 178, 194
Avusturya 151, 253
Aymara Kızılderilileri, And Dağları 72,
234
Azande kabilesi, Güney Sudan 175,
194
Aziz Columba 125, 129
Aziz George günü 165
Aziz John Günü ve Arifesi 248, 253,
256, 258-9, 313, 332
Aziz John Şövalyeleri 259
Aziz Louis 100
Aziz Patrick 98
Aziz Vitus Günü (15 haziran) 273
Azize Tecla 215
Aztekler 90, 305

B
Ba kuşu, Mısır 169, 170
Baal bilicileri 62
Babar takımadaları 37, 209
Babil kralları 137
Bacchanallar 113
Badonsachen, Burma Kralı 122
Bagandalar 120, 208
Bagobolar, Filipinler 173
Bahima halkı, Uganda 208
Balder, Norveç tanrısı 15, 310, 314,
315, 319, 326, 330, 331, 345
Bali
Baronga dansı 222

Halkı 231, 232
Kötülüklerin dışarı sürülmesi 231
Ölü yakma töreni 224
Banjarlar, Batı Afrika 91
Bank Adaları 193, 209
Bantu 63, 87
Banyoro kabilesi 89, 234
Baram Nehri 172
Barenton pınarı 79
Bariler 89
Barongalar 63
Barwan Nehri, Avustralya 225
Basoga, Orta Afrika 152
Basutolar 199
Bataklar, Sumatra 37, 180, 183, 210
Batı Afrika, büyücüleri 187
Batı Yaylaları 296
Bavyera 165, 251
Bechuanalar 45
Beltane ateşleri 243, 247, 279
Benares, Hindistan 126
Bengal halk masalı 289
Benin
Kralı 122
Kralının sarayı 118
Reisi 117
Benzerlik Yasası 33, 41
Bergen 247
Bering Boğazı Eskimoları 200
Berwick 305
Besisiler, Malay Yarımadası 196
Bharlar 233
Bhiller, Hindistan 305
Binbir Gece Masalları 299
Bodio 91
Bogota, Kolombiya 136
Bohemya 214, 215, 247, 276, 332, 333
Bombay 129, 178
Borneo
Hollanda Borneosu Dyakları 308
Kayanlar 161
Turikler 172
Yukarı Monyo 162

Bosnalı Türkler 38
Brahmanlar, Hindistan 127
Brand, John 264, 267
Budist 126, 132, 148, 192, 234
Büyücü-hekim 31, 178, 186, 207, 208
Büyücüler 184, 209, 211
 Büyücülerin kovulması 232, 304, 305
Büyük Lama 132, 133, 192
Büyük Perhiz (Lent) 241-242

C

Calabria köyleri, büyücülerin kovulması 232
Caligula 17, 106
Callo, Gallaların kutsal ruhu 120
Canton, Çin'de 73
Caroline Adaları, Namoluk 339
Carpentras 80
Catlin 91, 93
Çelebes 172, 185
Celebes, Orta 69
 Toracalar 39
Celebes, Kuzey Minhassa eyaleti 69
 Alfoorlar 112
Celebes, Güney
 Toboongkoolar 159
 Tomoriler 159
 Toorateyalar 96
 Toracalar 160
Ceres 22
Chaka, Zulu despotu 90
Chamar kastı, Pencap 235
Charles, I., İngiltere Kralı 98
Charles, II., İngiltere Kralı 98, 100
Cheshire, İngiltere 214, 218
Chouquet, Yeşil Kurt alayı 257
Christbrand, Noel kütüğü 265
Cimini ormanı 144
Clovis 100
Collobrieres, Fransa 80
Commagny manastırı 80

Cootchie (şeytan), Orta Avustralya Dieri Kabilesi 222
Cormac 247
Corroboree 62
Cumanus (engizisyoncu) 305

Ç

Çerkezler 164
Çibçalar, Orta Amerika 136
Çin
 Bedenleşmiş tanrılar 134
 Eski 157
 Edebiyatı 151
 Eski yazarlar 92
 Gömme inançları 71, 151, 157
 Gömme törenleri ve remil açma 193
 İnançları 46
 Lololar 179
 Kabilesel azınlıklar 235
 Kasaba şekilleri 47
 Kaynak Ruhu 68
 Miao-Kia 157
 Ruhlar 183
 Yağmur yağdırma 73
 Yerli kabileler 235
Çin hükümeti 134
Çinler, Burma 224

D

Dainyal (kadın bilici), Hindikuş 112
Dalay Lama, Tibet 126, 133
Dalhousie Şatosu, Edinburgh, İskoçya 309
Dalmaçya, Grbalj 148
Danimarka 46, 98, 314
Delfi 17, 112
Delfi bilicisi 112
Demetrios Poliorketes 117
Deniz festivali, Japonya 53
Dervişler 113, 121
Diana (Artemis), tanrıça
 Diana'nın Aynası 13, 346
 Diana rahipliği 7, 13-29, 346, 351

Ormanın Diana'sı 13
Vesta olarak Diana 7
Dieri kabilesi, Orta Avustralya 156, 222
Dinkalar, Beyaz Nil 30, 229, 233
Diodorus Siculus 15
Dogon kabilesi 36, 305
Dos Santos 119
Doğu Afrika 63, 119
Doğu Hint Adaları 152, 207
Doğu Kafkasyalı Arnavutlar 236
Doğum arınması ritüeli 175
Dokunma ya da bulaşma yasası 33
Druidler 145, 245, 247, 281, 312, 313, 323, 335, 343, 344
Dulyn, Kara Göl, Snowdon 79
Dünya Ağacı 145
Düş-yakalayıcı 180
Dyaklar, Landak ve Tajan, Hollanda
Borneosu bölgeleri 308
Deniz Dyakları 172, 177
Saravaklı Dyaklar 96

E

Edgewell Ağacı, İskoçya'da Dalhousie Şatosu 309
Edward, itirafçı 100
Edzhigansk, Sibirya'da dağlar 307
Efes 27
Egeria, su perisi 19, 20, 21, 23, 29
Egghiou 61
Eğreltiotu tohumu 329
Eifel Dağları, Ren Prusyası 241, 274
Ejderha Tekne yarışı 54
Eliot, T.S. 8
Elipando, Toledolu 129
Elis Kralı, Kral Salmoneus 81
Elizabeth, İngiltere Kraliçesi 98, 250
Empedokles 115
Engizisyon, Toulouse 131, 132, 305
Ermenilerin yağmur büyüğü 69
Eski Çin 92
Eskimolar 41, 170, 226, 200

Estonyalılar 254, 276
Etruria 144
Ewe'ce konuşan halklar 148
Eğreltiotu tohumu 332, 333, 334

F

Fan kabilesi 89
Fas 276
Fas Mağribileri 209
Fiji 171, 177, 187, 308
Filipin adalılar 156
Filipinler, Bagobolar 173
Fin-Ugor kabileleri 146
Flaman tedavisi 217
Flandre 267, 276
Flathead (Salish) Kızılderilileri, Kuzey Amerika, Oregon 186
Forum, Roma 19, 146
Fransa 256, 264, 281, 304, 308, 313
Fransa kralları 100
Fraser Nehri, Aşağı, Kızılderilileri 170
Freiburg, İsviçre'de kanton 332
Freud, Sigmund 8, 169
Frigg (Norveç tanrıçası) 310

G

Gabon, M'Bengalar 307
Galler 260, 274, 335
Llandegla 214, 215
Gallalar 120, 163
Galya 279
George, III. 98
Germen 144, 317, 342
Halkı 118, 342, 343
İnançları 176
Kabileler 143, 144
Köylüleri 155, 163
Masalı 293, 295, 333, 334
Ghansyam, Deo, Gond tanrısı 236
Gilolo (Halmahera), Yeni Gine batısında ada 56
Gineli zenci 176
Giritliler 290

Glamorgan, Galler'de vadi 260, 275
Gondlar, Hindistan 236
Gölgeler 193, 194
Grain Sahili, Afrika 91
Gran Chaco Kızılderilileri, Güney Amerika 176
Lengua Kızılderilileri 95
Tonocote Kızılderilileri 223
Grbalj, Dalmaçya 148
Grimm, Jacob 144, 342
Guanche, Tenerife, Kanarya Adaları 77
Muhafız figürleri 205
Guiana Kızılderilileri 175
Günah keçisi 210, 212, 213, 220, 229, 233, 234, 235, 236, 237, 238
Gündönümü ateşi 247
Güneş Çocukları, Perulu İnkalar 136
Festival, Quechua Kızılderilileri 134
Güneş Dansı töreni 65
Güneş tanrısı, Mısır 137
Güney Celebes 96, 173
Güney Pasifik 92
Güney Sudan 31, 175, 194
Gunputty, Hindistan'ın fil kafalı tanrısı 127

H

Habeşistan 61
Hadramut 58
Haida büyücü hekimi 172
Halmahera (Gilolo), Yeni Gine batısında ada 56, 81
Harran 155
Hasat Mayısı, Fransa ve Almanya 163
Hastalık cinleri 211
Hawaiiili büyücüler 189
Hay ailesi, İskoçya'da 327, 328
Hera 38
Hercules 38
Hercynia Ormanı 143
Hermotimos, Kilizmanlı 181
Hıristiyanlık 129, 248, 264
Bireylerin İsa'ya eşit olması 129

Hidatsa Kızılderilileri, Kuzey Amerika 147
Hindistan 192, 326
Eski 199
Bastar eyaleti 305
Bhiller 305
Gondlar 236
Kuzeyde kutsal ağaç 163
Orta Eyaletleri 233
Hindistanlı 305
Hindukuş 112, 229
Hindular 172, 215
Hint öyküsü 180
Hippolytos 18, 21, 22, 24, 25, 27, 28
Hollanda 160, 303, 304, 308
Homeros Yunanistanı 97
Horus 137, 196
Hoslar, Togoland, Batı Afrika 228
Humboldt 136
Humma tedavisi 213
Huntin (tanrı) 148
Huronlar, ABD Kızılderilileri 170
Huzullar, Karpas Dağları, Slav halkı 41, 210, 268
Hylae, Magnesia Yakınında, Yunanistan, Kutsal Apollon tapınağı 113
Hyrockin, Norveç dev anası 311

I

Iddah kralı 122
Iraca (Sogapozo), yüksek piskoposu 136
İ
İkizler 59, 63
İki Kardeş, eski Mısır masalı 298
İlokanlar, Luzon 151
İnkalar 133, 136
İnsan kurbanlar 235
İnuit 41, 176, 186
İrlanda 97, 164, 247, 249, 260, 275, 276, 297, 298

İsa 75, 125, 129, 131, 257, 326
İskandinavya 314, 327, 345
İskandinavlar 319
İskitler 92
İskoç büyücü kadın 211
İskoçya Yaylaları 243, 245, 279
 Batıdaki halk 203
 Batı Yaylaları 296
İsveç 145, 165, 166, 247, 249, 274,
 313, 314, 315, 326, 327, 334, 336
İsveç köylüleri 163
İsviçre 242, 252, 254, 273, 276, 308,
 332, 343
 Aargau kantonu 308, 343
 Freiburg kantonu 332
İsviçreli 273
İtalya ormanları 21, 144
İtonamalar, Güney Amerika 173

J

James, II., İngiltere Kralı 100
Japon 73, 78
 Japon tapınak şenliği 259
Japon teokrasisi 136
Japonya 53, 78, 81, 153
Java 61, 62, 65, 174, 231
 Java törenleri 62
 Madura Adası 113
John 218, 267
Julian, Roma İmparatoru 143
Jumieges, Normandiya'da 256
Jung, Carl 8
Jüpiter 15, 21, 346

K

Kabil masalı 299
Kâhinler 95, 212
Kali, Hindu tanrıçası 111, 112
Kaliforniya şamanları 95
 Maidu Kızılderilileri, Kaliforniya
 339, 341
 Senal Kızılderilileri, Kaliforniya 339
Kalmuk masalı 300

Kamboçya 113, 288
Kamerunlar, Afrika'da 308
Kangra dağları, Pencap 151
Kapular (Reddiler), Madras kastı 76
Karabacaklar, Kuzey Amerika Kızılderilileri 42
Kara büyü 34, 106, 185
Kara Göl (Dülyen), Snowdon'da 79
Kara-Kırgızlar 165
Karadeniz 15
Karenler, Burmalı 178, 181
Karo-Bataklar 183
Karpas Dağları, Huzullar 41
Kartaca, Hristiyanlar 129
Kayalar, Borneolu 161
Kehanet 36, 51, 112, 113, 119, 125,
 145, 191, 236, 274, 313
Kelt halkları 261
Keramin kabilesi, New South Wales 77
Kerpe Adası, Yunanistan 203, 216
Kharon 304
Kibile 29
Kiriwina, Yeni Gine'de 228
Kongo bölgesi, Afrika 166
 Kabileler 179
Köle Sahili, Afrika 148, 159
Köln 119
Konz, Aşağı, Almanya'da Moselle yakınında köy 250, 275
Kore 92, 156, 232
Koshchei, Ölümsüz (Rus öyküsünde)
 292, 293, 325
Kral Derdi 98
Kralının sarayı 118
Krishna, Hintli tanrı 122
Kruman 188
Kurmiler, Hindistan 233
Kurnai, Victoria 194
Kuruvikkaranlar, Güney Hindistan 112
Kursk, Güney Rusya 69
Kurtarıcı Tanrılar, eski Yunanda 117
Kutup Keşfi, Birleşik Devletler 226
Kutuplar 40

Kuzey Afrika Arapları 69
Kuzey Amerika Kızılderilileri (*ayrıca kabile adlarına bakınız*) 35, 42, 43, 194, 302
Kwakiutle Kızılderilileri, British Columbia 63, 303
Kızıl Sunak, Snowdon'da 79
Kızıldeniz 295
Kızılderililer 35, 36, 39, 42, 46, 56, 63, 72, 92, 95, 134, 147, 176, 180, 186, 191, 194, 223, 224, 302, 303, 339

L
Lalubalar 89
Laponlar 33
Latuka kabilesi, Yukarı Nil 89, 92
Lawrence, D.H.8
Lendu kabilesi, Orta Afrika 89
Lengua Kızılderilileri, Gran Chaco, Güney Amerika 95
Leto, Yunan tanrıçası 166
Li fan yu, Pekin (Sömürgeler İdaresi) 134
Lippe Nehri, Ren ayağı 119
Litvanya 145, 162, 253, 317, 331
Livy 144
Llandegla, Galler'de 214, 215
Loango halkı, Afrika 91
Loango kralı 121
Loki (Norveç tanrısı) 310, 311, 312
Lokoiya kabilesi 89
Lololar, Güneybatı Çin 179
Lottin, Pasifik'te ada 222
Loyauté Adaları 183
Luzonlu Ilokanlar 151
Lung-wong, Çin tanrısı 73
Luzern, İsviçre'de kanton 243
Lüksemburg, Echternach 242
Lycaeus, Yunanistan'da dağ 80

M
M'Bengalar 307
Macaristan 254, 273
Magyarlar 254, 273
Halk masalı 299
Madagaskar 42, 43, 202
Magnesia, Yunanistan 113
Magondi 119
Mağara resimleri, İspanya, Altamira 35
Mağribiler, Fas 209
Maharaja, Tanrı Krishna'nın bedenleşmişi 129
Mahrattalar, Hindistan 127
Maidu Kızılderilileri, Kaliforniya 339, 341
Makrizi (Arap tarihçi) 58
Malay Yarımadası 96, 189, Besisiler 196
Malaylar 96, 170, 178, 181, 307
Mallanlar 233
Mendeling kabilesi, Sumatra 159
Mangaianlar 196
Manipur, Raca, Hindistan 58, 78, 212
Mannhardt 163
Manu, Yasa Kitabı 97, 126
Maoriler, Yeni Zelanda 153, 308
Ev koruyucu 157
Tuhoe kabilesi 165
Mara kabilesi, Kuzey Avustralya 58
Maraveler, Güney Afrika 157
Marcellus, Bordoeaux'lu 213, 214
Markiz Adaları, Pasifik 173
Mars (tanrı) 81
Marsilya (eski) 238, 259
Mashona kabilesi, Güney Afrika 119
Matabele kabilesi, Güney Afrika 119, 274
Mayıs ağacı ya da Mayıs direği 163
Mayıs günü (Bahar bayramı) 164-165, 247-248, 261-262, 274-278
Mecklenburg 309
Meksika (eski) 92, 1 34, 135
Tepehuaneler 202

Yağmur tanrısı Tlaloc 74
Menelik, Habeş İmparatoru 61
Merenra, Mısır Kralı 137
Merlin 78, 79
Mısır, eski 57, 137
Mısırlılar, eski 93, 115, 131, 134, 137-138
Tanrılaştırılan krallar 137-138
Mısır Ölüler Kitabı (*Book of the Dead Papyrus*) 196
Miao-Kia halkı, Çin 157
Millaeus 304
Minahassa, Kuzey Celebes eyaleti 69, 112, 185, 222
Minangkabauerler, Sumatra 173, 178
Mingrelia 80
Minos, Girit Kralı 289, 290
Missouri, Yukarı, ABD'de vadi 147
Mithras 97
Mitoloji 22, 304
Modern Yunan 290
Moğolistan, bedenleşmiş tanrılar 134
Moğollar 134
Molük Adaları 155, 160, 184
Mombasa kralı 121
Montanus, Frigyalı 129
Montezuma, son Aztek imparatoru 90, 137
Monyo, Yukarı Borneo'da köy 162
Mooraba Gosseyn, Hindistan Brahman'ı 127
Motumotular 198
Mozkalar, Kolombiya 136
Mull Adası 245
Mundariler, Assam 162, 229
Mura-muralar, Orta Avustralya Dieri kabilesi 60
Muzimbalar (Zimbalar), Güney Afrika 119

N

Nakelo kabilesi 171
Namoluk, bir Caroline adası 339

Nanna (Norveç tanrıçası) 311
Narkissos 196, 199
Nass Nehri Kızılderilileri, British Columbia 191
Natchez Kızılderilileri, Kuzey Amerika 57
Navajo Kızılderilileri, Kuzey Amerika 302
Nemi, İtalya'da kutsal koru ve göl 7, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 28, 56, 145, 330, 331, 346, 351
Nepal 192
New Britain büyücüsü 56
Sulka kabilesi, New Britain 59, 78, 87, 194, 222
New Mexico Kızılderilileri 224
New South Wales, Port Stevens büyücü hekimleri 59
Keramin kabilesi 77
Ta-ta-thi kabilesi 77
Yuin kabileleri 194
Nias halkı 159, 171
Nicholson, General, Pencap'ta tanrılaştırılmış 126
Nijer Seferi 122
Nijerya 46, 57, 59, 73, 109, 114, 117, 118, 148, 211, 235, 300
Heykel 71
Nijerya masalı 300
Nikkal Sen 126
Nil, Yukarı Nil kabileleri 87
Nil, Beyaz Nil Dinkaları 233
Nilgiri tepeleri, Güney Hindistan 122
Noel 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 274, 275, 276, 318, 333, 334
Noel arifesi 153, 155, 267, 268
Noel kütüğü 265-269, 276
Nootka Kızılderilileri, British Columbia 63
Normandiya, Jumieges 256, 315
Norveç 145, 249, 314, 326, 331
Gündönümü ateşi, Bergen 247
Sogne fiyord (Sagnefjord)-309, 311

Nyanza, Orta Afrika'da göl 120
Nyanza bölgesi 91

O

Ober-medlingen, Swabia 273
Ochertyre 245
Odin (Votan), Norveç tanrısı 310, 341
Ojebway Kızılderilileri, Kuzey Amerika 36, 151
Olofaet "Alevlerin efendisi", Caroline Adaları 339
Omaha Kızılderilileri, Kuzey Amerika 56
On İkinci Gece 265, 267, 268
Orestes 15, 17, 22, 24, 25
Orinoco Kızılderilileri, Güney Amerika 72
Orissa, Hindistan 126
Ormanın Diana'sı 28, 29
Orta Afrika 78, 89
Orta Asya 343
Orta Avustralya 56, 60
Orta Eyaletleri 72, 233
Ortaçağlar (Avrupa) 98, 241

Ö

Ökseotu 19, 325-335
Ölü yakma töreni 224

P

Palatium Tepesi, Roma 146
Papa 122, 247
Papualılar 308
Parth (Arsak) hükümdarları 137
Pasifik, Güney 92111
Pasifik, Güney Pasifik adaları 109
Patani Malayları 178
Pekin 134
Pelew Adalılar 159
Pelin 248, 249, 251, 254
Pencap 126, 151, 172, 235
Penelope 199
Periler 120, 219, 286, 328

Peru 36, 44, 92, 133, 134, 136, 138, 234
Peru Kızılderilileri 46
Pheneus Gölü 144
Platon 213
Plinius 28, 312, 313, 343
Plutarkhos 20, 146, 237, 238
Po Vadisi, İtalya 143
Polinezyalı biliciler 111
Poona, "Yağmur kralı" 67
Poona bölgesi, Hindistan 127
Porphyrios (Yunan filozofu) 115, 147
Port Stevens, New South Wales'de, büyüücü hekimler 59
Poseidonios 279
Prometheus 262
Provence, Fransa'da 15, 258, 265
Prusya 253, 254
Eifel Dağları, 241, 274
Pulverbatch, İngiltere 335
Punchkin (büyücü) 287, 288

Q

Qua, Eski Calabar'da köy 163
Quechua Kızılderilileri 134

R

Ra (Mısırlı tanrı) 137
Raca, Manipur ve Travancore Racaları, Hindistan 212
Rama 285, 288, 289
Ramsay, John, Ochertyre'nin sahibi 245
Ramses, II., Mısır Kralı 298
Reddiler (Kapular), Madras kastı 76
Ren Nehri 143
Rodezya, Kuzey, Winamwangalar 341
Roma 81
Romalılar, eski 342
Humma tedavisi 213
Roma İmparatorluğu 143-144
Romenler, Transilvanya 198
Romove, büyük Litvanya tapınağı 317, 331

Romulus 146
Rook, Pasifikte ada 220
Ruh
Ruh evleri 188
Ruh maskesi 192
Ruh türbesi, Burma 183
Tuzak 171, 172, 173, 179
Ruhun kaçı 172
Ruslar 292
Rusya 56, 70, 81, 249, 254, 308, 332, 343
Güney ve batı Rusya'da yıkanmayla ilgili töreler 69

S

Saç kesmek 303-304
Sagami, Japonya 78
Saksonlar, Transilvanya 293
Saksonya 248
Wend köylüleri 341
Salish (Flathead) Kızılderilileri, Kuzey Amerika, Oregon 186
Salmoneus, Yunanistan'da Ellis Kralı 81
Samban kabilesi, Sarawak 96
Sambee, Loango krallarının adı 121
Samoa 77, 79
Samoyedler, Turukhinsk bölgesi 307
Sampson, Agnes, İskoçyalı büyücü kadın 211
Samson 306
Sandwich Adaları 109
Sankara (Hindu düşünür) 192
Santallar 177
Sargon, I., Ur'lu 137
Savarak Dyakları 96
Samban kabilesi 96
Yerli kabileler 44
Saxo Grammaticus 46
Selangor 96, 152
Senal Kızılderilileri, Kaliforniya 339
Senegal 148
Seyfü'l Mülûk 299

Seylan 288, 289
Seylanlı 211
Shuswap Kızılderilileri 63, 194
Sibirya, Yakutlar 306
Sibylla 17
Sicilya 74, 115
Silenus 232
Silezya 232, 248
Simya 107, 329
Siyam Kralı 202
Siyamlı 74, 148
Skye Adası 245
Skylia 290
Slav halkı 268
Slavlar 145, 264, 268, 317
Slavonya, güney 153, 165
Smith, William Robertson 8
Snowdon, Galler'de dağ 79
Sogapozo (Iraca), yüksek piskopos 136
Sogne Fiyordu 311
Solomon Adaları, Pasifik 209
Sri, refah tanrıçası 163
Strabon (coğrafyacı) 279
Styks, Yeraltı dünyasında nehir 304, 336
Sulka kabilesi, New Britain 59, 78
Sumatra 37, 159, 173, 180, 210, 300
Sumatralı Bataklar 37, 180, 210
Sumatralı Mendelingler 159
Suriye 77, 333
Swabia 163, 242, 252, 273
Swami Bhaskaranandaji Saraswati 127
Sırlar 67, 268, 275, 318

Ş

Şamanlar, Kaliforniyalı 95, Laponlar 184, 191
Şanlar, Burma 80
Şenlik Ateşleri 247
Bohemya 276
Fas 276
Flandre 276

- T**
- Ta-ta-thi kabilesi 77
- Tanganika Gölü 120
- Tanrılar, bedenleşmiş 134
- Tasvirler, yakılması 241-252
- Tatarlar 132
- Tauris Diana'sı 15, 17, 25
- Tegner 315
- Tenerife Guanche'leri 77
- Tepehuaneler, Meksika 202
- Tertullianus 129
- Teselya gelenekleri 66, 81
- Teslis 129
- Thargelia Şenliği, eski Atina 238
- Thevet, Brezilya'da Fransız göçmeni 95
- Thompson Kızılderilileri, British Columbia 63, 72, 339
- Thonga, Güney Afrika 341
- Tibet
- Bedenleşen tanrılar 134
- Budist rahipler 126
- Büyük Lama'nın genellikle doğduğu yer olarak 132-133
- Tibet teokrasisi 136
- Tiree Adası 245
- Tirol 248, 253
- Tirol köylüleri 332-333
- Voralberg 242
- Toboongkoolar, Celebes 159
- Todas kabilesi, Hindistan'da Nilgiri Tepeleri 122
- Togoland, Batı Afrika 228
- Tomori kabilesi, Celebes 159
- Tonga kabilesi, Pasifik 100
- Tonocotes Kızılderilileri, Gran Chaco 223
- Toorateyalar, Güney Celebes 96
- Toracalar, Orta Celebes 39, 70, 77, 152, 160
- Torres Boğazı adalıları 39
- Toulouse, Engizisyon 131, 304
- Töton öyküleri 293
- Transilvanya 176, 198
- Saksonlar 293
- Travancore Racası, Hindistan 212
- Trefoir (Noel kütüğü) 265
- Tsimshian Kızılderilileri, British Columbia 62-63
- Tsuen-cheu-fu 47
- Tuhoe kabilesi, Yeni Zelandalı Maoriler 165
- Tukaitawa 196
- Tuna, İnuit ruhu 226, 228
- Tunapoo kabilesi 160
- Turan ailesi 254
- Turik, Borneo 172
- Turukhinsk Samoyedleri 307
- Türkistan, Utch Kurgan 212
- Tylor, E.B. 7
- U**
- Uganda 113, 208, 212, 213, 234, 235
- Uppsala, İsveç 145
- Upulero, güneşin ruhu 37
- Ur hanedanı 137
- Urua, Tanganika Gölü'nün batısında bölge 120
- V**
- Vaftizci Yahya Günü, Rusya'da 69
- Valhalla 310
- Veda ilahileri 339
- Vedalar, Hindistan 215
- Veleda, Bructeri kabilesi, Almanya 118
- Vergilius 298, 329, 331, 336
- Vespasian, Roma İmparatoru 118
- Vesta 19, 20, 317, 331
- Viktorya, İngiltere Kraliçesi 126
- Victoria Nyanza, Afrika 91
- Virbius 18, 21, 22, 25, 28, 29, 337
- Volga kabileleri 146
- Voralberg, Tirol'de 242
- Vosges Dağları 273
- W**
- Wagogolar, Doğu Afrika 87
- Wakelbura 173

Wakondyolar, Orta Afrika 78
Waldemar, I., Danimarka Kralı 98
Walpurgis Gecesi 248, 262
Wambugweler, Orta Afrikalı bir Bantu halkı 87
Wanikalar, Doğu Afrika 148
Washington Adaları 114
Wataturu halkı, Doğu Afrika 87
Wawamba kabilesi, Orta Afrika 78
Wend köylüleri, Saksonya 164, 341
Westfalen, Almanya 265
William, III., İngiltere Kralı 100
Winamwanga, Kuzey Rodezya 341
Wurun-jeri kabilesi 178
Wurzburg 251, 252

Y

Yakutlar, Sibirya 306
Yazdönümü Günü, Arifesi, Şenliği 248, 253, 254, 258, 260, 271, 273, 275, 317
Yağmur yağdırma 56, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 72, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 117, 162
Yeşil Kurt 256, 257, 258, 315
Yeni Gine 81, 85, 86, 220, 228
Batısında ada 56

Motumotular 198

Yeni Kaledonya yağmurcuları 69, 70, 173, 198, 222

Yeni Zelanda 157, 211

Yeraltı dünyası 297, 298

Yoruba kabilesi, Afrika 59, 73

Kral 103

Rahibin bedenine giren ruh 46

Yuin kabileleri, New South Wales 194

Yukarı 86, 87, 92, 151, 162, 163

Yukarı Nil kabileleri 86, 87

Yunan adası 216

Yunan ormanları 144

Yunanistan 144, 196, 199, 203, 238, 249

Biliciler 111

Eski Yunan 199, 213, 237, 289-290, 342

Homeros Yunanistanı 97

Kerpe Adası 216

Mitoloji 141

Z

Zeus 15, 38, 70, 80, 81

Zimbalar (Muzimbalar) 119

Zulu despotu 90

Zulu kabilesi 75, 90, 198, 274